

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJU
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VII/1—2

LJUBLJANA

1956

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Za tujejezične povzetke odgovorni urednik: dr. Matevž Šmalc

Tiskala Triglavska tiskarna v Ljubljani

Arheološki vestnik izhaja štirikrat na leto. Rokopisi morajo biti pisani s strojem s presledkom med vrstami. Risbe izdelane v tušu. Na slikah in risbah mora biti podana vsebina. Povzetek naj obsega do 1/10 vsebine članka

Redakcija: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Arheološka sekcija.
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija

P.O. 400/1957

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VII/1-2

LJUBLJANA

1956

VSEBINA

Razprave — Contents: J. Korošec, Neolitična naselbina v Drulovki pri Kranju (Eine neolitische Siedlung in Drulovka bei Kranj). — M. Garašanin, Neka pitanja relativne praistorijske hronologije (Sur quelques problèmes de chronologie relative en préhistoire).

Poročila — Reports: A. Smodič, Bronasti depo iz Miljane (The bronze depot of Miljana). — S. Pahič, Posamezne najdbe iz Rifnika (Streufunde aus Rifnik). — S. Gabrovec, Ilirska gomila v Volčjih njivah (The Illyrian tumulus of Volčje njive). — Z. Dolinar, Ilirska okostja iz gomile v Volčjih njivah (The Illiryan skeletons of Volčje njive). — R. Bratanič, K članku A. Sovreta »Pripombe k R. Brataniča Novim najdbam iz Ptuja« (Zum Artikel von A. Sovrè »Bemerkungen zu R. Bratanič: Neue Funde aus Ptuj«). — F. Alič, Še o ptujskem grškem napisu (Noch über die griechische Inschrift von Ptuj). — B. Marušič, Dva nova spomenika bizantinske arhitekture iz južne Istre (Due monumenti d'architettura dell'alto medioevo nell'Istria meridionale). — Z. Dolinar, Nova pitekantopoidna oblika hominida iz Severne Afrike (A new Pithecanthropoid Hominid from North Africa).

Knjižna in druga poročila: S. Pahič: Friedrich Morton, Hallstatt und die Hallstattzeit. — Herbert Jaudarek, Die Strassen der Römer. — J. Klemenc: Sevin H., Die Gebiden. — J. Korošec, J. Klemenc: Jaro Sašel, Vodnik po Emoni. — J. Korošec: Radomir Pleiner, Výroba železa ve slovanské huti u Želechovic. — France Starè, Vače in Draga Garašanin, Katalog metala.

NEOLITIČNA NASELBINA V DRULOVKI PRI KRANJU

JOSIP KOROŠEC

Nepričakovano je sedaj odkrita prva naselbina neolitične dobe na Gorenjskem, in sicer v neposredni bližini Kranja. Čeprav je bilo pričakovati tudi starejše najdbe, kakor so one iz kovinske dobe, vendar na tem področju nismo imeli nobenih materialnih dokazov za njihov resnični obstoj. Postavljanje kulture pri Igu na Ljubljanskem barju v neolitičen čas je že zdavnaj zastarelo, ker se nikakor ne sklada z novjšimi znanstvenimi ugotovitvami. Nova neolitična postojanka v Drulovki pri Kranju spada časovno sicer v konec neolitika, vendar pa predstavlja prvo takšno naselbino, ki jo moremo danes postaviti v to periodo.

Naselbina sama je bila odkrita slučajno na zemljišču, ki je odstopljeno v Drulovki Slavističnemu društvu v najem. Tov. Viktor Smolej je pri kopenju cisterne naletel na razne keramične fragmente, kakor tudi na keramično orodje, katero je shranil in izročil Arheološkemu seminarju v Ljubljani.¹ Že ta material, ki ga je shranil tov. Smolej, nam odpira nov vpogled v predzgodovino Kranjske. Poleg tega pa tudi ta material kljub skromnosti dopušča možnost kulturnega in časovnega opredeljevanja nove lokalitete.

Naselbina, ki je danes označena kot Drulovka pri Kranju, leži nekaj sto metrov severozahodno od vasi Drulovka in jugozahodno od Kranja na desni obali Save. Naselbina je ležala na relativno visokem platoju, ki ga na eni strani obdaja soteska Save, na drugi pa nekdanji slepi rokav Save, katerega zemljišče se postopno zvišuje. Na jeziku med današnjo reko in mrtvim rokavom kljub raznim sondam, ki so jih že nekdanji napravili razni iskalci, ni bilo še nič ugotovljeno. Naša naselbina mora ležati bolj v notranjosti tega trikotnika v manjši kotlinici, ki je komaj za kak meter nižja od okolnega zemljišča. Mesto, kjer so kopali cisterno, leži ravno v tej majhni kotlinici, obdani danes bodisi s skalami oziroma čisto kraškimi terenom in pa nekoliko višjim, umetno zravnanim in obdelanim platojem, ki leži severozahodno od kotlinice in zajema trikotnik med Savo in slepim rokavom. Južno od mesta naselbine se je

¹ Tov. Viktorju Smoleju, lektorju za slovaški jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani, se najlepše zahvaljujem za uvidevnost, da je shranil vse najdene predmete in jih dal na razpolago Arheološkemu seminarju, ter za vso pomoč in podatke.

zemljišče strmo spuščalo proti strugi slepega rokava Save. Proti četrti strani se pa zemljišče blago znižuje in je danes pogozdeno.

Vrtnarska dela, kakor tudi preprosta jama za apno na mestu naselbine so pokazala, da vsaj na teh mestih kulturna plast ni bila debelejša od 0,30—0,50 m. Pri tem moramo vzeti v poštev tudi, da so nekatere strani te zelo ozke kotlinice precej višje, zaradi česar bi tu mogli računati tudi na erozijo s teh višjih predelov. So pa to za sedaj le domneve, dokler se pač ne bodo izvršila sistematična raziskovanja. Sama kulturna plast na zgornjih mestih ne kaže nikakršnih diferenciacij, kar je pa končno na temelju le skromnih profilov tudi nemogoče ugotoviti.

Veliko več podatkov, čeprav samo glede kulturne in časovne opredelitve, nam nudi material, ki je sicer slučajno zbran, vendar pa v celoti, tako da moremo sklepati na tipološki podlagi o teh momentih. Gradivo je zanimivo na eni strani tudi zaradi tega, ker je to sedaj prvo gradivo te vrste na Gorenjskem, na drugi pa tudi zato, ker nam bo nudilo možnost o zelo obširnem sklepanju raznih momentov konec neolitične dobe na tleh Slovenije. Ker so pa to za sedaj najstarejše najdbe (izključiti moramo tukaj paleolitik), žal še vedno ne bomo imeli vpogleda v dogajanja pred tem časom. Končno pa ni niti nujno, da je tu v resnici tudi bilo življenje v še starejši dobi. Čeprav so se izkazale kot zmotne hipoteze, da so doslej znana kolišča na Ljubljanskem barju iz neolitičnega časa, vidimo danes, da je kljub temu Slovenija bila v celoti naseljena tudi v neolitiku. Kot prva postojanka te vrste je doslej bila Ajdovska jama pri Nemški vasi.² V novejšem času so bila odkrita tudi še druga najdišča iste vrste tokrat v zgornji Dravinjski dolini.³ Sedaj pa prihaja Drulovka pri Kranju kot najseverozahodnejša točka na Slovenskem. Zaradi tega lahko pričakujemo še vrsto drugih najdbišč, ki bodo imela isti značaj, kakor doslej odkrita.

Med gradivom iz Drulovke imamo zelo malo zastopane orodja, kar je pa danes zgolj naključje, ki ne more spremeniti splošne slike. Tako nimamo niti najskromnejšega fragmenta koščenega orodja. Poleg tega je pa tudi kremenovo orodje najdeno v zelo redkih primerih, medtem ko nimamo nobenega primera orodja iz drugega kamna. Od kremenca je pa poleg nekaj odbitkov ohranjeno izredno lepo koničasto strgalce trikotnega prereza (d. 3, 5, š. 1, 8 cm). Napravljeno je iz odbitka. Na eni strani ima strgalce tudi površinske retuše, medtem ko so na vseh robovih na zgornji strani izredno fine, drobne retuše; na dveh robovih, ki se končujeta v konico, so pa retuše tudi na spodnji strani (T. I, 1). Po tehniki izdelave spada strgalce v neolitično periodo vendar pa sam artefakt ne nudi danes možnosti za natančnejšo časovno klasifikacijo.

V veliko večjem številu so nam ohranjeni razni keramični fragmenti. Žal so tudi ti zvečine le neznatnejši fragmenti, ki navadno ne dovoljujejo pravo rekonstrukcijo. Kljub temu pa nekateri profili in ornamentika nudijo nekoliko izredno zanimivih detajlov

S tehnične strani imamo med keramiko iz Drulovke nekoliko tipično različnih postopkov izdelave. Isti primer opazamo tudi pri žganju posod. Za sedaj je pa še nemogoče reči, kje je vzrok te razlike. Časovnih razlik pa med njimi ne bo, ali jih pa vsaj ne bo v širšem pomenu besede. Ne

² Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti, III, 1953, 45 sl.

³ Arheološki vestnik 1955, 258 sl. — Slovenski poročevalec od 15. dec. 1955.

glede na neznatno debelino kulturne plasti, ki je pa za sedaj samo relativna in ugotovljena le pri slučajni sondi, vidimo, da je kljub tehničnim razlikam bodisi v formah kakor tudi v ornamentih neka splošna skupna poteza, ki je zelo često tudi popolnoma identična. Tako bo glede na sedanje stanje nemogoče govoriti o — recimo — dveh kulturnih časovno različnih horizontih, temveč bomo imeli le neko enotno časovno razdobje, mogoče z raznimi evolucijskimi stopnjami.

Po sestavi gline je naša keramika dokaj različna. Na eni strani imamo posamezne posode, ki so bile izdelane iz zelo dobro čiščene gline, na drugi pa zopet posode, katerim je bila primešana mivka, ali pa tudi zdrobljen kvarcitni pesek z zelo debelimi zrnci. Procentualno je fragmentov, pri katerih je mešan v glino pesek, več kakor prvih. Tudi posode, ki so bile ornamentirane, imajo po pravilu zemljo mešano s peskom. Zato so videti te posode danes zelo grobe, čeprav je bil tak le sestav zemlje. Kakor pa vidimo na posameznih fragmentih, so to grobost skušali omiliti s tanko prevleko čiste gline, ki je pa danes pogostoma že odpadla. Vzrok mešanja peska med glino je v večji vzdržljivosti takih posod. Ravno zato je pa tudi jasno, da so tudi naše ornamentirane posode bile namenjene vsakdanji rabi ter jih ne moremo pripisovati kaki drugi, mogoče kulturni rabi, kar se zelo često dogaja, čeprav marsikdaj tudi s pravico. Že po splošni izdelavi izredno dobro in fino izdelano keramiko imamo za sedaj med gradivom iz Drulovke v zelo majhnem številu.

Zanimivo je tudi žganje tukajšnje keramike. Po večini so bile naše posode v osnovi rdeče žgane. Fragmentov črnih in sivočrnih posod imamo relativno zelo malo. Pri primerih, kjer je bila keramika črno in sivočrno žgana, so bile tudi popolnoma ravnomerno prežgane stene posod. Tega pa ne moremo trditi vedno tudi za ostalo keramiko. Tu imamo zelo često stene posod neenakomerno prežgane, tako da sta notranja in zunanja stran rdeče žgani, medtem ko je sredina preloma često sive ali pa celo sivočrne barve, kar pomeni močnejši vpliv temperature za krajši čas na zunanjo in notranjo stran. Takšni primeri so znani na večjem številu neolitičnih najdišč, čeprav ne predstavljajo pravila, pomenijo pa često ali nezadostno znanje tehničnega dela, ali pa pomenijo drugorazredno delo zaradi splošne nižje civilizacijske ravni, ali pa zaradi pomanjkanja tehničnih pripomočkov. Vendar pa imamo med rdeče žganimi posodami izredno veliko število tudi docela enakomerno žganih primerov. Imamo pa tudi fragmente, pri katerih je bila samo zunanja stran rdeče žgana, medtem ko sta notranja stran in prelom črna ali sivočrna.

Pri klasifikaciji rdeče žganih posod moramo razlikovati vrsto variant, ki včasih z rdečo barvo nimajo nikakršne zveze. Tako imamo posode, ki so žgane do opekastordeče barve; imamo pa tudi posode, ki so sivkastobele barve ter druge, ki imajo razne nianse med tema dvema skrajnima barvama. Vzrok takšnim barvam je delno v sestavi same gline delno pa tudi v intenzivnosti in dolgotnosti žganja. Kolikor je pa bilo mogoče ugotoviti, se nikdar ni dodal glini naše keramike neki poseben dodatek, da bi vplival na barvo posode, čeprav je bila rdeča barva tu izredno priljubljena, kar vidimo tudi po drugih momentih.

Praviloma so bile naše posode tudi zglajene. Vendar pa imamo relativno skoraj neznatno število fragmentov, katerih površina je bila zglajena na sij. Precejšnje število posod pa sploh ni bilo mehanično zglajenih, temveč je bila površina le več ali manj zravnana. Imamo pa tudi primere, med njimi celo primere posod, ki so bile ornamentirane, pri katerih površine kasneje sploh niso dodelali ter so ostale grobe. Ta moment je v toliko karakterističen, ker nam bo mogoče pomagati pri reševanju splošne civilizatorične ravni našega prebivalstva. Omeniti je potrebno, da je zelo pogosto površina na naših posodah tako na zunanji kakor na notranji strani tudi luknjičasta. To je opaziti predvsem pri posodah, katerih glina je bila mešana s peskom. Luknjičasta površina je pa nastala zaradi slabe tehnične izdelave.

Poseben tehnični postopek se je uporabljal pri posodah, ki so bile rdeče žgane, a so poleg tega imele tudi še rdečo prevleko. Takih posod je relativno veliko število, razlikujejo se pa po tem, kakšna prevleka je uporabljena. Tako imamo primere, pri katerih je bila prevleka izredno dobra in celo zglajena, kar dokazuje, da so jo napravili že pred žganjem in je postala sestavni del same vaze. Barve so dokaj različne, od opekasto rdeče do rjave. Vedno je bil pa uporabljen oker. Drugo skupino predstavljajo primeri, kjer taka prevleka, ki je sicer v istih niansah in tonih, danes odpada. Včasih kaže, kakor bi površinsko šele po končanem žganju posode prebarvali, pri čemer pa barva ni postala sestavni del posode in se je do danes več ali manj otrla. Seveda je pa to mogoče samo videz takega tehničnega postopka in je tako ena kakor druga vrsta bila izdelana na isti način, pač s tem, da so nekateri primeri tehnično popolnejši od drugih. Vprašanje pa je, ali imamo tu opravek s tako imenovanim slikanjem površine posode ali pa ne. O kakšnih posebnih, pozneje delanih slikanih ornamentih na rdeče barvani podlogi na našem gradivu ni sledu. Kljub temu bi pa tudi ta način, čeprav samo monohromnega premazovanja cele površine, mogli že s tehnične strani označiti kot slikanje. Nimamo pa tudi še nobenega dokaza, da se tudi pri nas ni uporabljala polihromija ali bihromija. Ne glede tudi na to možnost je pa vendar tudi že prvi moment izredno pomemben zaradi splošne klasifikacije in opredelitve našega gradiva. Kar se pa tiče oblik, moramo priznati, da ni nikakršne razlike med primeri, ki imajo rdečo prevleko in tistimi, ki je nimajo. To pa zopet dokazuje popolno istočasno uporabo vseh teh tehničnih postopkov.

Medtem ko je v Ajdovski jami bila dokaj pogosto uporabljena tudi črna prevleka, je ta v Drulovki skoraj neznan. Le skromni primeri govore, da se je ravno tako uporabljala. Pri tem prihajajo predvsem v poštev takšni primeri, ki so bili rdeče žgani in je nato površina bila premazana z neko črno barvo ali prevleko.

Velikost posod je dokaj različna, vendar pripada večina fragmentov t. i. normalni velikosti posod. Miniaturnih posodic v glavnem za sedaj nimamo. Imamo pa nekatere fragmente, ki kažejo, da so se uporabljale izredno velike posode. Tako je ohranjeno fragmentirano dno neke sivo-rdeče žgane posode, ki meri okoli 27 cm v premeru. Posoda je, sodeč po dnu in po debelini sten, morala biti izredno velika. V glavnem so pa to

za sedaj med našimi slučajnimi najdbami iz Drulovke le bolj osamljeni primeri, kar pa ne izključuje možnost, da so bili pogosteje uporabljeni.

Glede na relativno slabše ohranjene manjše fragmente ni mogoče ugotoviti obliko posod. Le malo je takih primerov, ki nam v resnici omogočajo vsaj približno rekonstrukcijo. V glavnem pa lahko trdimo, da je največji del posod bil relativno globok in da se je spodnji del več ali manj konkavno zoževal proti dnu (T. VII, 3 [fragment spodnjega dela rdečkasto žgane posode, ki je imela rdečkasto prevleko. Viš. ohranjenega dela 5,4 cm]. — T. I, 4, 8; T. II, 1, 4; T. IV, 1—5; T. V, 1, 3, 7; T. VII, 1, 2, 4—6; T. IX, 2, 10). Zgornji del je bil pri vseh primerih različno oblikovan, vendar navadno nekoliko polkroglasto ne glede na to, kakšen je bil vrat ali pa kakšno je bilo ustje.

Danes lahko v Drulovki razlikujemo nekoliko osnovnih oblik. Najenostavnejše so razne polkroglaste skodelice, ohranjene žal samo v posameznih fragmentih, ki ne dovoljujejo rekonstrukcije spodnjega dela. Verjetno so pa tudi te posodice imele ravno dno, ker doslej drugih oblik dna ni najdenih (T. VIII, 1 [večji fragment rdeče žgane posode ki je bila rdeče prebarvana. Vel. $5,7 \times 8,0$ cm]. — T. VIII, 3 [fragment sivkasto žgane posode. Vel. $3,4 \times 5,3$ cm]. — T. VIII, 4 [isto. Vel. $3,8 \times 5,8$ cm]).

Sorodne zgornjim oblikam so skodelice ki so imele nekoliko, čeprav neznatno profiliran zgornji del, medtem ko se v drugih posameznostih ne bodo razlikovale od prejšnjih (T. VIII, 2 [2 fragmenta sivo žgane posode. Vel. $6,1 \times 8,4$ in $4,2 \times 4,5$ cm]).

Posebno obliko tokrat bolj plitke polkroglaste skodelice s profiliranim ustjem predstavlja fragment rdečkasto žgane posodice, na kateri so, kakor kaže, tudi sledovi glajenja na sij. Imamo pa na tem fragmentu tudi sledove nekakšne črne barve, ki je glede na Ajdovsko jamo dokaj verjetna (T. III, 1, a, b. — Viš. ohranjenega fragmenta 4,3 cm). Ta skodelica je karakteristična poleg tega tudi po tem, da ima ročaj, ki je izdelan v obliki stilizirane živalske, mogoče volovske (?) ali pa ovnovske (?) glave. Malo je verjetno, da bi ta posoda imela neki kultni pomen, čeprav v osnovi tudi to ne bi bilo izključeno.

Od neke vrste terinam podobnih posod, katerih spodnji del se je konkavno zoževal proti dnu, medtem ko je bil zgornji del bolj polkrožno oblikovan, je žal ohranjenih nekaj neznatnejših fragmentov, ki ne dovoljujejo ugotovitve, kakšen je bil vrat in kakšno je bilo ustje. Morale so biti pa relativno široke, toda ravno tako tudi dosti globoke. Po vsej priliki bodo dokaj sorodne neki posodi v obliki lonca iz Ajdovske jame (Razprave SAZU, III, T. II, 1). Tako bi mogli med takšne terine šteti večje število fragmentov (T. I, 4 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi in vdolbinami. Vel. $2,8 \times 3,4$ cm]. — T. II, 1; T. IX, 2 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $3,8 \times 9,9$ cm]. — T. II, 4 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Na fragmentu sled ročaja. Vel. $3,6 \times 4,5$ cm]. — T. III, 3 [fragment črnosivo žgane posode, ornamentirane s kratkimi vrezi. Vel. $3,4 \times 3,0$ cm]. — T. IV, 1 [fragment sivordečkasto žgane posode, ornamentirane z vdolbenimi linijami in vdolbinami. Vel. $4,4 \times 4,5$ cm]. — T. IV, 2 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vbodi. Vel. $4,6 \times 4,2$ cm]. — T. IV, 3

[fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $5,2 \times 3,5$ cm]. — T. IV, 5 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $4,5 \times 5,1$ cm]. — T. V, 1 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $4,1 \times 4,0$ cm]. — T. V, 3 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $3,5 \times 4,7$ cm]. — T. VII, 4 [fragment rdečkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi in vdolbinami. Vel. $6,6 \times 6,5$ cm]. — T. VII, 5 [fragment rdečkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $3,6 \times 7,2$ cm]. — T. VII, 6 [fragment rdečkastosivo žgane posode, ornamentirane z vrezi in vdolbinami. Vel. $7,8 \times 6,1$ cm]. — T. IX, 3 [fragment rdečkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $5,5 \times 7,8$ cm]. — T. IX, 10 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $3,4 \times 3,2$ cm]). Velik procent takšnih posod je bil ornamentiran v zgornjem delu navadno s paralelnimi vrezi bodisi vertikalnimi ali pa poševnimi ravno tako pa tudi z različnimi vdolbinami ali pa samo z vbodi.

Naslednjo skupino predstavljajo v osnovi sorodne posode, ki so v zgornjem delu drugače oblikovane. Videti so bolj, kot bi bile koničaste oblike, vendar je tudi pri teh zgornji del bil zamišljen kot polkroglast. Razlikuje se pa ta skupina od prejšnje po tem, da so imele posode zgornji del le navznoter upognjen, a bile so brez vratu in brez profiliranega ustja (T. I, 5; T. IX, 7 [fragment sivkasto žgane posode, ornamentirane z vbodi. Vel. $3,1 \times 2,5$ cm]. — T. I, 8 [2 fragmenta rdeče žgane posode, ornamentirane z vrezi. Vel. $3,3 \times 2,1$ in $2,5 \times 3,0$ cm]. — T. IV, 4 [fragment sivkasto žgane posode. Vel. $5,1 \times 4,6$ cm]. — T. VII, 1 [večji fragment sivordečkasto žgane posode. Vel. $20,2 \times 19,5$ cm]). Zelo je verjetno, da so tudi marsikateri fragmenti, ki sem jih štel v prejšnjo skupino, v resnici pripadali tej skupini. Med gradivom te skupine pa imamo tudi nekatere fragmente, ki so v resnici pripadali posodam bikonične oblike, čeprav je bil tudi pri teh navadno spodnji del ločno zožen proti dnu (T. VII, 2 [fragment sivkasto žgane posode. Vel. $4,7 \times 4,6$ cm]).

Posebno skupino predstavljajo vaze, ki so bile polkroglaste v zgornjem delu in ki so imele več ali manj cilindričen vrat. Po vsej verjetnosti se je tudi pri njih spodnji del, kakor že pri dosedanjih primerih, konkavno zoževal. Znani so pa bili taki primeri že iz Ajdovske jame (Razprave SAZU III, T. III). V Drulovki imamo za sedaj le bolj skromne primere. (T. I, 7 [fragment rdečkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi in vbodi. Vel. $3,2 \times 2,6$ cm]. — T. II, 2; T. IX, 6 [fragment rdečkasto žgane posode, ornamentirane z vrezi in vdolbinami. Vel. $5,2 \times 6,4$ cm]. — T. III, 2 [fragment vratu sivkasto žgane posode, ornamentirane s horizontalnimi vrezi. Vel. $3,0 \times 4,1$ cm]. — T. III, 4 [fragment vratu rdečkasto žgane posode, ornamentirane kakor prejšnja. Vel. $2,5 \times 2,9$ cm]. — T. V, 2 [fragment vratu rdečkasto žgane posode, ornamentirane s poševnimi vrezi. Vel. $3,2 \times 3,2$ cm]. — T. V, 4 [isto. Vel. $3,0 \times 3,9$ cm]. — T. IX, 4 [fragment vratu rdečkasto žgane posode, ornamentirane s horizontalnimi vrezi. Vel. $6,4 \times 8,5$ cm]).

Neznano obliko posode pa predstavlja za sedaj fragment neke rdečkasto žgane posode, od katere je ohranjen zgornji del z ustjem, ki je nekoliko navzven upognjeno. Pod ustjem je posoda bila ornamentirana s horizontalnim nizom vdolbin, sicer pa z vertikalnimi vrezi. (T. V, 5. — Vel. $4,6 \times 4,6$ cm).

Kakor v Ajdovski jami, tako imamo tudi v Drulovki večje število zajemalk. Vse so relativno grobe in različnih dimenzij. (T. VI, 2 [fragmentirana zajemalka sivkastobelo žgana. Kaže, da je bila nekdanj prevlečena z rdečo barvo. Viš. 2,6, ohranjena dol. 6,3 cm]. — T. VI, 4 [fragmentirana zajemalka črnosivo žgana. Viš. 3,7 ohranjena dol. 8,1 cm]. — T. VI, 5 [fragmentirana zajemalka, od katere je ohranjen samo dulec, rdečkasto žgana. Dol. 5,0 cm]. Razlika med našimi zajemalkami obstaja samo v modeliranju dulcev. Medtem ko so nekateri popolnoma cilindrični in gladki, imajo nekateri drugi rob odebeljen.

Pri keramiki iz Drulovke imamo vedno opraviti samo z enim tipom dna. Dno je vedno ravno in relativno široko, tako da so posode bile popolnoma stabilne. Samo na enem fragmentu je podoba, kakor da bi dno imelo nekakšno prstanasto nogo, kar je pa mogoče le videz, glede na zelo fragmentirano dno. Med dni, ki so popolnoma ravna, pa imamo tudi nekaj primerov, ki so neznatno usločena, kar kaže, da je bilo prej samo naključje, kot hote narejeno takšno dno.

Od postamentov, ki so bili napravljeni skupaj s posodo, t. j. z nogami, imamo samo fragmente, tako da je pravilna rekonstrukcija bodisi nog ali pa posod za sedaj še nemogoča. Vendar lahko sodimo, da so vse noge, od katerih imamo fragmente, bile v osnovi cilindrične, a nekatere so se tudi konično širile proti tlu, vse so pa bile zelo široke. Relativno so bile pa tudi zelo visoke, tako da jih moremo s pravico označiti kot visoke, votle, cilindrične noge. (T. VIII, 6 [2 fragmenta rdeče žganih nog z rjavkasto uglajeno prevleko na zunanji strani. Vel. $6,0 \times 7,8$ cm in $4,8 \times 7,5$ cm]. — T. VIII, 5 [fragment kakor prejšnji z rjavkasto uglajeno prevleko na zunanji strani noge ter na zunanji in notranji strani ostanka vaze. Vel. $4,5 \times 10,3$ cm]). Po neznatnih fragmentih posod, ki so uporabljale takšne noge, moremo soditi, da so posode, ki so uporabljale takšne noge bile bolj kroglaste oblike. Kolikor je ugotovljenih fragmentov nog, so te skoraj vedno rdeče žgane, poleg tega imajo pa tudi še rdeče do rjavkasto uglajeno prevleko tako na zunanji strani nog, kakor tudi na zunanji strani posod, ki so imele take noge.

Med našim gradivom je tudi neko število fragmentov, na katerih so ohranjeni ročaji. Vsi taki ročaji so bili trakasti in dokaj široki. Praviloma, kolikor moremo danes soditi, so bili na prehodu iz ramena v vrat. (T. VI, 1; T. IX, 8 [trakast ročaj rdečkasto žgane posode. Vel. $7,1 \times 5,5$ cm]. — T. VI, 3 [isto, rdečkasto žgane posode. Vel. $5,0 \times 4,3$ cm]). Nekateri ročaji so bili relativno tudi zelo široki. Tako imamo ohranjen fragment ročaja, ki je bil okoli 4,5 cm širok.

Med držaji je posebno zanimiv držaj v obliki stilizirane živalske glave, ki predstavlja mogoče volovsko (?) ali pa ovnovo (?) glavo. [T. III, 1 a, b; T. IX, 1]. Sama glava je zelo dobro modelirana, čeprav je do skrajnosti stilizirana. Žal so deli, ki so predstavljali naprej obrnjene rogove, fragmentirani. Na sredi temena je pa globoka prečna kanelura, ki na eni strani deli glavo v dve enaki polovici, na drugi pa s tem tudi potencira izrastke v obliki rogov. Gobec je sumarno in preprosto konično izdelan brez kakršnih koli detajlov.

Relativno redke so tudi razne plastične vzbokline, ki so bile tudi na največji periferiji in so mogle imeti praktičen ali pa dekorativen pomen

(T. V, 7 [fragment sivkasto žgane posode bolj bikonične oblike. Vel. $3,6 \times 4,4$ cm]). Po sledovih na enem fragmentu sodeč so mogle nekakšne vzbokline biti tudi na ustju, kolikor niso to le ostanki ročajev, kar je pa nemogoče ugotoviti. (T. V, 6 [fragment sivkasto žgane posode z vrezanim ornamentom. Vel. $2,4 \times 2,7$ cm]).

Kljub temu, da imamo v gradivu Drulovke relativno večje število ornamentiranih fragmentov, je vendar vsa ornamentika zelo skromna in po večini tudi zelo sumarna. Revščina se kaže tudi v motiviki. V glavnem imamo le vrezane ornamente, sem in tja tudi dolbene črte, dalje razne vdolbine in vbode. Vrezani ornamenti so praviloma zelo globoki in široki, tako da dajejo pogosto vtis žlebov ali široko vdolbenih linij. Najbolj pogostne so paralelne črte, razdeljene na skupine. (T. I, 2 [fragment sivordečkasto žgane posode. Vel. $2,7 \times 2,7$ cm]. — T. I, 3 [isto, rdečkasto žgane posode. Vel. $1,9 \times 1,7$ cm]. — T. I, 7, 8; T. II, 2, 4; T. IV, 3; T. V, 3, 5; T. VII, 4, 5; T. IX, 6, 10). Pogosti so tudi ornamenti, ki bodo predstavljali neke vrste trikotnikov, sestavljenih iz poševnih črt. Včasih so na fragmentih ohranjene samo razne poševne črte, ki bodo pa po vsej priliki pripadale raznim trikotnikom (T. I, 4, 9 [fragment rdečkasto žgane posode. Vel. $3,2 \times 4,1$ cm]. — T. I, 11 [isto. Vel. $3,3 \times 3,0$ cm]. — T. I, 10 [fragment rdečkasto žgane posode. Vel. $2,2 \times 3,8$ cm]. — T. II, 1, 2, 3 [fragment sivordečkasto žgane posode. Vel. $3,0 \times 3,7$ cm]. — T. II, 5 [fragment sivkastobelo žgane posode. Vel. $5,3 \times 5,7$ cm]. — T. IV, 5; T. V, 1, 2, 4, 6; T. VII, 6; T. IX, 2, 3, 6, 9 [fragment sivordečkasto žgane posode. Vel. $4,2 \times 4,5$ cm]). Bolj redke so paralelne horizontalne črte, ki so pa lahko tudi posamezne, vendar pa v zvezi z drugimi ornamenti [T. I, 10; T. III, 2, 4; T. IX, 4]. Zelo redki so tudi krajši vrezi v horizontalnih nizih [T. III, 3]. Pogostni so vbodi ali pa manjše vdolbine, ki pa prihajajo praviloma v zvezi z ostalimi ornamenti bodisi na največji periferiji, bodisi na ustju, ali pa kot delno izpolnjevanje praznih prostorov med drugimi ornamenti [T. I, 4, — 7; T. II, 2, 5; T. IV, 2; T. V, 5; T. VI, 1; T. VII, 4, 6; T. IX, 5—8].

*

Pri tolmačenju najdb iz Drulovke, posebno keramičnega gradiva, se v Sloveniji lahko danes naslonimo predvsem na Ajdovsko jamo pri Nemški vasi,⁴ ki nam tudi sama z novimi najdbami postaja veliko bolj razumljiva, kakor je bila doslej, ko nismo imeli nikakršnega primerjalnega gradiva. Tako se danes obe najdišči v mnogočem izpopolnjujeta, tudi če sem niti ne prištejemo novega sorodnega najdišča v Dravinjski dolini. Čeprav imamo za enkrat v Drulovki le slučajne najdbe, omogočajo te že danes marsikakšne korekture o nekdanjih sklepih za Ajdovsko jamo. Pri tem pa ne prihaja v poštev, da sta ti dve najdišči glede na način stanovanja popolnoma različni. Saj je eno v jami, drugo pa na prostem.

Ako vzporedimo keramično gradivo iz Drulovke z Ajdovsko jamo, bomo ugotovili, da je popolnoma identično tako v oblikah, kakor tudi v ornamentiki. Tehnično je sicer keramika v Ajdovski jami na višji

⁴ Razprave SAZU, III, 45 sl.

stopnji, kakor keramika iz Drulovke, kar je pa mogoče danes samo videz. Ni dvoma, da se bodo pokazale tudi kake posebnosti krajevnega značaja, kar je razumljivo, vendar danes o njih še ne moremo govoriti. Glavne identičnosti so v sami zgradbi posod, dalje v profilaciji, ravno tako pa tudi v spodnjem delu posod. Zanimivo je, da je večini posod tako v Drulovki kakor tudi v Ajdovski jami, lastno naglo zoževanje spodnjega dela, ki je skoraj praviloma tudi konkavno. Poleg tega so vse take posode bile relativno zelo globoke. Zgornji del pa, kakor koli je bil oblikovan, je videti kot neki dodatek več ali manj polkroglaste oblike, nasajen na spodnji del [T. I, 4, 8; T. II, 1, 4; T. III, 5; T. IV, 1—5; T. V, 1, 3, 7; T. VII, 2, 4—6; T. IX, 2, 3, 10].⁵ Včasih so nam nekatere posode videti, kakor bi bile bikonične, vendar je zgornji del, naj tudi nima predstavljen vrat, po navadi izbočen. Isti primer imamo tudi v Ajdovski jami. Malo primerov iz Drulovke pa lahko primerjamo s posodami, katerih vrat je cilindričen in širok ali pa z onimi, pri katerih je gornji del oblikovan kot kroglasta amfora s cilindričnim vratom.⁶ Po vsej priliki bomo pa mogli v to skupino všteti nekaj fragmentov, ki so označeni kot terine ali terinam podobne posode ter še nekaj drugih (n. pr. T. III, 3). Identičnost med Drulovko in Ajdovsko jamo imamo tudi v t. i. zajemalkah polkroglaste oblike z votlim dulcem za držaj. (T. VI, 2, 4, 5).⁷ Zanimivo je, da so tudi v Drulovki take zajemalke najdene v velikem številu, podobno kakor v Ajdovski jami. Vse so pa istega tipa brez kakršnihkoli bistvenih razlik. V Drulovki obstajajo razlike samo v velikosti, boljši ali slabši izdelavi ter v neznatni razliki dulcev. Sem moramo prišteti tudi več ali manj polkroglaste skodelice ter posode, ki so imele visoko votlo cilindrično nogo (T. VIII, 5, 6).⁸ Žal nimamo niti v Drulovki nobenega primera, ki bi nam omogočil rekonstrukcijo zgornjega dela. Podoba je, da so na takšnih nogah bile kroglaste posode, kar moremo sklepati po nekaterih skromnih fragmentih. Vendar nam pa ti primeri ne morejo odgovoriti na vprašanje, ali so bile take posode popolnoma odprte, ali so se ločno zoževale, ali so pa mogoče imele celo vrat.

Od detajlov lahko vzporejamo ročaje, ki so ravno tako identični na obeh najdiščih, posebno kar se tiče visokih trakastih ročajev (T. VI, 1, 3; T. IX, 8).⁹

Identičnosti ali pa vsaj sorodnosti so pa ravno tako v ornamentiki. Tako dojetanje kakor tudi izvajanje sta isti tako v Drulovki kakor v Ajdovski jami. Skromno število motivov, ki se omejujejo le na paralelne, včasih vrezane, včasih pa bolj vdolbene linije, sem in tja pa tudi motiv trikotnika, vbodi in male okrogle ali ovalne vdolbinice v zelo enostavnih kompozicijah, je vse, kar imamo tako na enem, kakor drugem najdišču.

Razlike, kakor sem že prej omenil, so lahko tudi samo navidezne. Omeniti je vsekakor potrebno držaj, izdelan v obliki stilizirane živalske glave. (T. III, 1 a, b; T. IX, 1). Vendar je pa to več ali manj le detajl,

⁵ L. c., T. I, 4, 6; T. II, 1, 2; T. III, 1; T. IV, 2; T. V, 1—4, 6—8 itd.

⁶ L. c., T. II, 1; T. III, 2, 3.

⁷ L. c., T. XIV, XV.

⁸ L. c., T. XIII, 9—11.

⁹ L. c., T. IX, 3, 4; T. X, 1, 6 itd.

ki je lahko tudi lokalnega značaja. Četudi je verjetno, da se bodo naši razni plastični izdelki te ali one vrste tudi v področju Krke, ko se bodo raziskala tamkajšnja najdišča. Ni mogoče, da bosta obstajale le Ajdovska in Jermanovo jama na Pijavškem,¹⁰ temveč se bodo glede na današnje podatke našla tudi druga najdišča. Veliko bolj zanimiva je za sedaj razlika v tehniki slikanja oziroma v premazovanju velikega dela posod na Drulovki z rdečo barvo. Ta tehnika je v resnici uporabljena tudi v Ajdovski jami,¹¹ vendar je tam navadno bila uporabljena prava prevleka, ki se zelo često tudi lušči, medtem ko je v Drulovki pogostoma uporabljena kot prevleka tudi prava barva, ki se je pa globoko zajedla v steno posode. Zanimivo pa je, da sorodne črne prevleke na posodah iz Drulovke nimamo v večji meri, tako kakor se javlja v Ajdovski jami.¹²

Druga objavljena najdba s področja Slovenije je iz Zreč.¹³ Toda doslej so objavljene samo slučajne najdbe, medtem ko nimamo še poročila o sistematičnih raziskovanjih. Kljub temu nam pa tudi že skromni publicirani objekti dajo slutiti, da je tudi to najdišče popolnoma sorodno Ajdovski jami in Drulovki.¹⁴ V isti čas pa bodo spadala tudi najdišča v Zbelovem pri Ločah, v Zrečah in v Brezju nad Zrečami ter najdbe v predzgodovinski gomili pod Brinjevo goro.¹⁵ Vsa najdišča pa leže v Dravinjski dolini in so relativno blizu skupaj.¹⁶ Ni izključeno, da bomo mogli istemu kulturnemu krogu pripisati tudi nekaj slučajno najdenih fragmentov na neolitnem najdišču na Andreškem vrhu v Slovenskih goricah.^{16a}

Ako končno sumiramo vse do danes znane ugotovitve v Sloveniji, prihajamo do zelo zanimivih sklepov. Tako vidimo, da je ta kulturna skupina zajela področje skoraj vse Slovenije, tako Štajersko, kakor tudi Kranjsko. Danes znane najdbe imamo v območju Krke, dalje v zgornji Dravinjski dolini, sedaj pa tudi v zgornji Savski dolini.¹⁷ To so danes tudi skrajne točke, med katerimi leži še ogromen neraziskan prostor. Glede na naša najdišča moramo domnevati, da je konec neolitika naseljevalo vso Slovenijo ljudstvo, ki je tako po kulturi kakor tudi po načinu življenja in po drugih momentih predstavljalo verjetno tudi neko etnično

¹⁰ Tu je l. 1938 raziskoval Ložar. Najdene so bile tudi neolitične ostaline. Žal gradivo ni objavljeno. Nekaj neolitičnih posod iz te jame je tudi v muzeju v Brežicah, medtem ko so ostaline, odkrite pri raziskovanjih l. 1938, v Narodnem muzeju v Ljubljani, toda žal brez zadostnih podatkov.

¹¹ Razprave SAZU, III, 49.

¹² L. c., 48 sl.

¹³ Arheološki vestnik 1955, 258 sl.

¹⁴ L. c., 263, T. I. — Glede na komparativno gradivo so po vsej priliki nekateri profili na risbi napačno postavljeni (T. I, 3, 5 itd.). Te posode so imele bolj pokončne stene, ne pa položne, kakor bi bilo soditi po risbah profilov.

¹⁵ Vsa omenjena najdišča so bila odkrita v novejšem času. Zato tudi gradivo še ni moglo biti objavljeno. Glej Slovenski poročevalec od 13. oktobra 1955. — Brezje pri Zrečah je pa pripravljeno za tisk.

¹⁶ Kolikor sem mogel ugotoviti, pripadajo eni in isti kulturni skupini. Zahvaljujem se tov. Pahiču, ki mi je dal gradivo na vpogled.

^{16a} Arheološki vestnik 1954, 355 sl.; 351, st. 18., T. III.

¹⁷ Sem ne gre šteti Vinomera, ki pripada drugemu, mlajšemu kulturnemu krogu (GMDS XXII, Ljubljana 1941, 125 sl.).

celoto. Kako se je pa naša kultura širila po nekaterih drugih pokrajinah, n. pr. na Dolenjskem, danes še ne vemo.

Zanimivo je tudi vprašanje, v kakšnem odnosu je naša kulturna skupina do drugih sosednih pokrajin. Žal nimamo za sedaj nikakršnih popolnoma identičnih najdb v teh pokrajinah. Tako ni še mogoče točno klasificirati najdb iz Krča in Draguševca blizu Varaždina. Po vsem sodeč sta to dve neolitični naselbini, katerih materialna ostalina se v precejšnji meri približuje na eni strani našim slovenskim najdiščem, na drugi strani je pa tudi zveza z lengyelsko kulturno skupino. Z našimi najdbami jih vežejo karakteristične zajemalke, dalje konkavno zoževanje spodnjega dela posod, v nekaterih primerih pa tudi ornamentika. Vendar pa obstaja vrsta elementov, ki nimajo z našim materialom nikakršne zveze.¹⁸ Najdbe iz Istre in Slovenskega Primorja kažejo popolnoma drug značaj.¹⁹ Danes lahko trdimo, da so ta najdišča, katerih začetki segajo v neolitičen čas, pripadala drugemu kulturnemu krogu,²⁰ kakor pa najdišča v ostali Sloveniji. Nobeno od doslej znanih najdišč, kakor so Betalov spodmol, Predjama, Vlaška jama, Gabrovica itd. nima nikakršnih sorodnih momentov s kulturo, ki je odkrita v ostalih naših krajih. Pač pa neolitične najdbe, kolikor se nahajajo v naših kraških jamah, pripadajo jadranskemu kulturnemu krogu, katerega glavni elementi so danes v danilski in v hvarski kulturni skupini. Vendar ima prva za sedaj dokaj več prednosti, kakor pa hvarska.²¹

Na področju današnje Avstrije, kolikor mi je gradivo znano, lahko trdimo, da nimamo dosti stičnih točk z našim gradivom. Izjemo predstavlja le najdišče na Kanzianbergu pri Beljaku (Villach) na Koroškem.²²

Vendar je pa med gradivom, ki je označeno kot neolitično, večje število predmetov, ki so tuji naši kulturni skupini. Vzrok je mogoče v tujih elementih ali pa v različnih kulturnih stopnjah, ki na naših najdiščih niso ugotovljene. Dozdeva se mi, da sta na Kanzianbergu dva kulturna stratumata, ki se medsebojno razlikujeta tako kulturno, kakor tudi časovno. Kar se pa tiče povezave z našim materialom, bi prej sodil, da je le močnejši medsebojni vpliv, kakor pa identičnost. Obstojajo pa tu še marsikateri druge lokalitete, ki se bodo morale povezati z neolitikom na slovenskih tleh. Počakati moramo na daljna raziskovanja tako naših kot avstrijskih najdišč.

Nekakšna identičnost ali močnejša sorodnost nam danes manjka v drugih sosednih pokrajinah, predvsem na Hrvaškem. Sem pa trdno prepričan, da bodo v naš kulturni krog spadala, čeprav je ta danes kolikor toliko še izoliran in omejen na Slovenijo, tudi druga najdišča, ki se bodo odkrila na Hrvaškem vsaj v dolini Kolpe, ravno tako pa tudi mogoče drugod. Najdišča v okolici Varaždina delno to že potrjujejo, čeprav jih ne moremo še pripisati našemu krogu. Ako pa iščemo analogije za Drulovko v drugih neolitičnih kulturah, prihajamo do istega

¹⁸ Peristil, Zagreb 1954, 135.

¹⁹ Razprave SAZU, III, 67.

²⁰ Korošec, Neolitska naseobina na Danilu-Bitinj (v tisku).

²¹ Doslej znane ugotovitve so v pripravi za tisk.

²² WPZ, XXV, 1938, 59 sl., T. IV.

sklepa, kakršen je bil glede Ajdovske jame. Tudi v Drulovki obstajajo razni elementi, ki jo n. pr. vežejo na butmirsko, dalje na slavonsko-sremsko ali lengyelsko kulturno skupino, toda le v drugorazrednem pomenu in posredno, ne pa neposredno. V poštev prihaja pri tem zožen globok spodnji del posod, kakor tudi polkroglasti zgornji.²³ Vendar je pa drugi moment karakterističen bolj za butmirsko skupino, kakor pa za lengyelsko, kjer moremo povezovati v glavnem le bolj poudarek na ločnem zoževanju spodnjega dela. V splošnem pa naša najdišča s svojim keramičnim gradivom ne predstavljajo niti z lengyelsko niti z butmirsko skupino nekakšno celoto, temveč imajo le neke njihove elemente. Iz tega vzroka sem že pri Ajdovski jami sodil, da bi ta mogla predstavljati posebno krajevno kulturno skupino pod močnejšim vplivom lengyelske in butmirske kulturne skupine, ali pa celo varianto slavonsko-sremske skupine.²⁴ Danes je pa popolnoma jasno, da se Ajdovska jama, Drulovka in druga naša najdišča te vrste ne morejo podrediti tem skupinam, temveč predstavljajo lastno skupino, ki je prevzela samo posamezne tuje elemente. Ker je pa ta kulturna skupina za sedaj omejena na področje Slovenije, čeprav je verjetno, da je bila razširjena tudi drugod, mislim, da jo lahko imenujemo »slovensko neolitično kulturno skupino«, s čimer poudarimo tudi njen širši pomen za naše področje.

Glede kronologije naše kulturne skupine nam Drulovka ne nudi vsaj za sedaj mnogo. Toda glede na identičnost gradiva se moramo tudi v tem pogledu nasloniti na Ajdovsko jamo. Drulovka nam pa kaže, da pripada kulturni skupini s konca neolitika v naših krajih, kakor tudi Ajdovska jama.²⁵ Pač pa je potrebno nekoliko popraviti mnenje pri klasifikaciji gradiva Ajdovske jame, ki sem ga podal sicer kot dvomljivo, vendar pa kot neko možnost. Tedaj so mi posamezni fragmenti, katerih je sicer bilo malo, delali vtis bronastodobnih izdelkov.²⁶ Danes pa lahko trdimo, da tudi tisti primeri spadajo v isto skupino z ostalimi ter da se kulturno niti najmanj ne razlikujejo od ostalih, kar je bilo sicer že tedaj podčrtano. Ravno tako pa med njimi ne bo tudi nikakršne časovne razlike. Vtis pa, ki je vzbudil domnevo o bronastodobnih izdelkih, dokazuje le to, da je naša kulturna skupina v resnici iz kasnega neolitika. Seveda pa s tem ne smemo računati, da se mogoče ne bodo našla tudi starejša najdišča ali pa taka, ki bodo kazala na kasnejše življenje v naših krajih kot naraven daljni razvoj te kasnoneolitične skupine.

Zanimivo je, kam prišteva Pittioni najdbe iz Kanzianberga in kako jih časovno opredeljuje. Po njem sodijo te najdbe v okvir badenske kulturne skupine, in sicer v njeno kasnejšo fazo, ki sledi t. i. tipu »Ossarn«.²⁷ Žal

²³ Zgodovinski časopis 1947, 126 sl. — Wosinsky, Schanzwerk von Lengyel I, Budapest 1888, T. VI, 3; T. XIII, 74; T. XXII, 175. — Dombay, The Prehistoric Settlement and Cemetery at Zengövarkony, Budapest 1939, T. III, 5, 4; T. VII, 3; T. XVI, 9 itd.

²⁴ Razprave SAZU, III, 66 sl. — Naziv »slavonsko-sremska« skupina za del lengyelske skupine, ki se širi po Sremu in delu Slavonije, je v literaturi uvedel Milošević (Chronologie der jüngeren Steinzeit, 82 sl.).

²⁵ Razprave SAZU, III, 65 sl.

²⁶ L. c., 58 sl., 65.

²⁷ Pittioni, Urgeschichte des Oesterreichischen Raumes, Wien 1954, 208 sl.

je danes še vedno vprašanje, kaj je v resnici badenska kulturna skupina in kaj zajema. Že samo ogromno področje s Severno Srbijo, Slavonijo in Hrvatsko, Severno Bosno, Panonsko ravnico, Avstrijo, Slovaško in Češko, kjer ima ta skupina tudi še razna druga imena kakor »kanelovana keramika«, »Ossarner« kultura, kultura »trakastih ročajev« itd., govori proti temu, da bi mogli tu imeti neko enotno kulturno skupino. Pri tem nam pa tudi poskus delitve, kakor jo je napravil Pittioni za Avstrijo, in sicer na starejšo in mlajšo fazo ter še na razne vrste in tipe, ne more rešiti tega vprašanja.²⁸ Poleg tega ima popolnoma nerazumljivo Pittioni badensko skupino za nordijski element, medtem ko išče izvor te skupine na področju Avstrije in Sudetov.²⁹ Odveč bi bilo, da bi se spuščali v to problematiko. Zanimivo pa je, da Pittioni ne upošteva drugih avtorjev pri vprašanju izvora badenske skupine, ki nikdar ne predstavlja nordijski element, temveč jugovzhodnega.³⁰ Vprašanje badenske kulturne skupine kot celote je pa treba zajeti na drug način, ker današnji poskusi njenega tolmačenja nikakor ne zadostujejo, ne glede na mnenje Miložjića, ki vidi v Sarvašu za sedaj kot edinem najdišču popoln razvoj te skupine, ki naj bi po njem nastala na osnovi mešanja nosilcev mlajše vinčanske, slavonsko-sremske in lengyelske skupine ter verjetno novih doseljencev z jugovzhodnega Balkana.³¹ Ako tudi sprejmemo Miložjićevo mnenje, ki je za sedaj tudi najbolj verjetno, velja to le za slavonsko-sremsko področje ter mogoče še za obrobne predele, ni pa to rešitev za vse najdbe, ki se danes pripisujejo badenski skupini. Po vsej priliki bodo, kolikor badensko skupino vzamemo kot neko specifično sumarno celoto, razne skupine, ki bodo po vsej verjetnosti imele le neke stične točke. Res je pa, da jih ne bomo smeli razbijati na razne podskupine, variante in tipe.

Gradivo iz Kanzianberga nima tistih karakterističnih elementov, ki bi jih lahko pričakovali v badenski kulturni skupini. Pittioni sicer del tega najdišča pripisuje skupini slikane keramike, in sicer pod svoj 6 tip Kanzianberga, toda le razno kremenasto in kameno orodje ter zajemalke in pintadere, katere tolmači kot podonavsko komponento. Ostalo pa tolmači kot nordijski vpliv ali kot nordijski mešani stil.³² Pri analizi gradiva iz Kanzianberga pa moramo ugotoviti, da je tudi drugi del gradiva, čeprav ga je Pittioni označil na drug način, potrebno nekoliko drugače klasificirati. Precejšnjo povezavo ima tamkajšnja keramika s slovenskimi najdišči, ki jih strogo ne moremo všteti niti v t. i. podonavski kulturni krog v ožjem pomenu besede, ker je ta pojem danes tudi že preveč raztegnjen. Priznati pa moramo, da imamo na Kanzianbergu tudi vrsto drugih elementov, ki ne gredo v krog naše kulturne skupine, ki bi se pa dali nekako povezati tudi z elementi, ki jih imamo na Ljubljanskem barju. Iz vsega pač sledi, da kulturne ostaline na Kanzianbergu

²⁸ L. c., 188 sl.

²⁹ L. c., 188 sl.

³⁰ Miložjić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Berlin 1949, 86 sl. (Glej tudi literaturo, ki jo navaja Miložjić.) — Gnomon 1955, 521. — Itd.

³¹ Miložjić, *Chronologie*, 88.

³² Pittioni, *Urgeschichte*, 171 sl.

ne predstavljajo zaključeno celoto, temveč bo, kakor sem že omenil, v keramičnem gradivu potrebno razlikovati neko starejšo in neko mlajšo fazo, vendar pa ne v smislu, kakor je to storil Pittioni. Starejša faza bo imela mnogo stičnih točk z našimi najdišči, kot so Drulovka in Ajdovska jama.³³ Mlajša faza pa na tem mestu ne prihaja v poštev. Mislim pa, da je zgrešeno njeno povezovanje z badensko kulturno skupino, pa naj bo tudi kot neki poseben tip.

Za ornamentiko na naši keramiki z Drulovke, ki je zelo preprosta, imamo neposredne analogije zopet le na slovenskih najdiščih. Izvor za to ornamentiko, ki v osnovi ne predstavlja nikakršne posebnosti, je danes še težko iskati. Po vsej priliki bomo motive morali iskati tudi tam, od koder so bile prevzete oblike.

Nekolikokrat je bilo že omenjeno, da sodijo Drulovka in tudi ostala najdišča tega značaja na konec neolitika.³⁴ Vzrok taki opredelitvi je poleg ostalih posebnosti in posameznih sorodnosti, ki jih imamo v drugih kulturnih skupinah, tudi v samih najdbah. Znana so n. pr. kladiva, najdena v Ajdovski jami,³⁵ ki nikakor ne morejo pripadati neki zgodnejši periodi. Toda v zvezi z Drulovko, ki potrjuje dosedanje sklepe, se vse bolj jasno očrtuje sorodnost s slavonsko-sremsko ali lengyelsko kulturno skupino. Nesporne stične točke obstajajo tudi z butmirsko skupino, vendar samo v eni obliki ali celo boljše v enem detajlu. Zato je nemogoče danes naša najdišča direktno povezovati s to kulturno skupino. Tudi lengyelsko skupino moremo danes povezovati samo v posameznih detajlih, ne pa kot celoto. Tak detajl predstavljajo n. pr. zajemalke, ki jih pa tudi ne moremo imeti v resnici za neko izrazito obliko, ker so takšne zajemalke razširjene na zelo velikem prostoru ter ni nujno, da jih je slovenskim najdiščem posredovala le lengyelska skupina. Vendar bi pa sodil, glede na druge elemente, da so prišle ravno od tam. Tako je karakteristično za naše zajemalke, da nimajo držaja, kakor v mnogih drugih kulturnih skupinah, temveč imajo le dulec, v katerega se je držaj šele vstavljajal. Poleg tega je pa stena zajemalke, kjer je dulec, tudi še preluknjana, medtem ko imamo marsikje preluknjan samo dulec. Prej ali slej bo potrebno poiskati medsebojni odnos med zajemalkami in dulcem in tudi odnos do zajemalk z držajem. Tudi v lengyelski skupini imamo dalje tendenco konkavnega zoževanja spodnjega dela posode.³⁶ Vendar pa obstaja tipična razlika med našimi in lengyelskimi primeri v tem, da so naše posode izredno globoke, medtem ko so v lengyelski skupini relativno zelo plitke. Stična točka je tudi v zgornjem delu posod,

³³ Dosti nejasne slike, kakor tudi dokaj sumarni opis ne dovoljujejo natančnejše klasifikacije gradiva. Tako bi n. pr. sodili za en fragment (WPŽ 1958, T. IV, sl. 40), da se more povezati z nekaterimi našimi fragmenti, katerega pa Dolenz označuje kot lijakast vrat (Trichterhals), zaradi česar je seveda logično nastala zveza z nordijskim krogom. Ako je to v resnici vrat, potem ne bo imel nikake zveze z našo keramiko. Ni pa izključeno, da pripada spodnjemu delu posod, ki se konkavno zožujejo proti dnu. V tem primeru bo seveda zveza nesporna.

³⁴ Razprave SAZU, III, 65 sl.

³⁵ L. c., T. XIV.

³⁶ Wosinsky, Schanzwerk von Lengyel I, T. XIII, 74, T. XIII, 175. — Dombay, The prehistoric Settlement and Cemetery at Zengövarkony.

in sicer pri primerih, kjer imamo bolj polkroglaste dele posod ne glede na to, kako so drugače oblikovane. Takšni primeri imajo poseben stik s posodami, ki jih nekateri imenujejo piriformne, drugi pa amfore s kroglastim zgornjim delom. Isti tip je tudi v butmirski kulturni skupini. Od kod so naša slovenska najdišča prevzela te elemente, ali iz lengyelske ali iz butmirske skupine, danes ne moremo ugotoviti; vendar kaže, da je verjetneje tu bila kot posredovalec lengyelska skupina že zaradi svojega širjenja tudi po Slavoniji, medtem ko je, kolikor nam je danes znano, butmirska bila omejena na Bosno. Seveda so pa to samo še domneve. Toda ne glede na to, iz katerega kroga naj bi slovenska najdišča prevzela te elemente, moramo vendar priznati, da nimamo nobenega primera, ki bi nam omogočil, da bi ga mogli primerjati kot celoto. Že sam vrat in ustje v lengyelski skupini se razlikujeta od tistih delov na naših posodah. Povezava z lengyelsko je pa vendar logična, čeprav so tu le detajli, na katere se lahko naslonimo. Mogoče leži vzrok današnjim pomanjkljivostim v tem, da cela zahodna Slavonija in Hrvatska sploh še nista raziskani ter da tu nimamo nikakršnega primerjalnega gradiva, ki bi nam omogočil tolmačenje razvoja in sprejemanja posameznih oblik in detajlov. Na povezavo z lengyelsko skupino nas pa navaja še en moment. Čeprav, kakor sem že omenil, na naših posodah nimamo pravega slikanja, ima tudi premazovanje posod z rdečo barvo svoj izvor ravno na tej strani. Pač pa imamo v lengyelski tudi polihromijo. V pošteev pa moramo poleg primerov iz Drulovke vzeti tudi primere iz Ajdovske jame.³⁷

V novejšem času je problem obstoja lengyelske kulturne skupine postavil pred nas zopet Pittioni.³⁸ Ta namreč na temelju nekdanjih sklepov Tompe sploh zanika obstoj te kulture in jo prišteva tiški skupini. Delno sledijo temu gledišču tudi še nekateri drugi avstrijski predzgodovinarji.³⁹ Vendar pa moramo priznati, da so ta gledišča za sedaj popolnoma nedokazana.⁴⁰ Ravno Slavonija in Baranja dokazujeta, da lengyelska kulturna skupina obstaja kot posebna, od tiške ločena skupina.

Končni rezultati, do katerih smo doslej prišli pri naših raziskovanjih, bi bili v glavnem naslednji:

Konec neolitika imamo na področju Slovenije novo kulturno skupino, ki je tu za sedaj tudi najstarejša skupina. Ta skupina zajema večji del Slovenije, tako Štajersko, Gorenjsko in dele Krške doline. Ali se je v večji meri širila tudi po Dolenjskem, še ni mogoče ugotoviti.⁴¹ Ne vemo, ali se bo ta skupina širila tudi na sosedno hrvaško ozemlje, vendar je to dokaj verjetno. Naša kulturna skupina se, kakor je danes videti, ne

³⁷ Razprave SAZU, III, 49.

³⁸ Pittioni, Urgeschichte, 167 sl.

³⁹ L. c. Glej tudi opombe 289 in 290.

⁴⁰ Nikak dokaz ni, zanikati neko kulturno skupino zato, ker se posamezni njeni elementi ne morejo deliti od drugih, v našem primeru od tiške, in to v neki zelo oddaljeni pokrajini, ki nikakor ne predstavlja mesto pravega širjenja teh kultur. Tako se Pittioni in Ohrenberger sklicujeta, da se na Gradiščanskem (Burgenlandu) ne morejo deliti najdbe lengyelske in tiške kulturne skupine, česar pa nikakor ne smemo prenesti tudi na Slavonijo, Baranjo in celo na tiško dolino.

⁴¹ Vinomer, ki ga je raziskal Ložar, ne pripada naši skupini (GMDS, 1941, 125 sl.).

širi niti proti morju. Tako nimamo v naših kraških jamah niti najskromnejšega elementa, ki bi dal soditi o kakršni koli medsebojni povezavi.⁴² Podoba je, kakor da je dandanašnji kraški teren branil dostop k morju.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine neolitische Siedlung in Drulovka bei Kranj

Durch Zufall wurde die erste neolitische Siedlung in Krain und zwar in der Nähe der Stadt Kranj im Dorfe Drulovka entdeckt. Die Siedlungsstätte liegt am rechten Saveufer auf einem verhältnismässig hohen, heute bewaldeten, Plateau. Systematische Forschungen wurden bisher noch nicht durchgeführt. Wir verfügen nur über einiges bei Grabung einer Zisterne gefundenes Material. Die bei dieser Gelegenheit entdeckte Schicht ist kaum 30—50 cm dick. Differenzierungen wurden darin bisher noch keine festgestellt.

Das erhaltene Material umfasst einen Silexschaber und eine grössere Anzahl keramischer Fragmente. Die Keramik ist einerseits aus reiner Tonerde verfertigt, andererseits aber auch mit Körnern von Quarzsand vermischt. Die meisten Gegenstände sind rotgebrannt, in einer geringeren Anzahl sind sie grau bis dunkelgraufärbig. Die Gefässe wurden sehr oft mit einem roten Überzug oder sogar mit roter Farbe überputzt. Farbige Motive wurden bisher nicht festgestellt. Einige Gefässe wurden aber auch schwarz überzogen. Glänzend geglättete Vasenfragmente sind selten.

Auf Grund von ziemlich spärlichen Fragmenten kann man die Gefässform sehr schwer feststellen. Es waren halbkugelige Schalen im Gebrauch, die allem Anschein nach einen ebenen Boden besaßen. Im Gebrauch waren ebenfalls halbkugelige Schüsselchen, deren oberer Teil jedoch in geringem Masse profiliert war. Zu den schönsten Beispielen gehört ein halbkugeliges Schüsselchen mit profiliertem Munde, das zum Henkel einen Tierkopf — Widder oder Ochs — besitzt.

Eine besondere Gruppe wird von Gefässen gebildet, deren Oberteil mehr halbkugelig geformt ist, während der Unterteil sich gegen den Boden zu konkav verengt. Höchstwahrscheinlich und mit Bezugnahme auf Ajdovska jama und einige Fragmente aus unserer Fundstätte war der Unterteil solcher Gefässe ausserordentlich tief, so dass diese Gefässe keine Terrinen, sondern Töpfe darstellen. Vorläufig werden sie jedoch als terrinenähnliche Gefässe bezeichnet, da ihre Form mit Sicherheit noch nicht festgestellt ist. Den oberen verwandt waren Gefässe mit einem regelmässigeren und schärferen Profil und von einer mehr bikonischen Form. Bei diesen Gefässen war der obere Teil nur eingemassen gegen das Innere zu gebogen und sie besaßen keinen Hals.

Eine ebenfalls besondere Gruppe bilden die Vasen, die in ihrem Oberteil halbkugelig waren, jedoch einen mehr oder weniger zylindrischen Hals besaßen. Weiter wurden auch Schöpflöffel und Fragmente von Gefässen gefunden, die einen hohlen zylindrischen Fuss besaßen, dieser Fuss konnte gegen den Boden zu auch konisch etwas breiter sein. Leider ist uns die Form der Vase selbst unbekannt.

⁴² Nekateri fragmenti keramike, najdeni v Vlaški jami, ki sem jih skušal povezati s podonavskimi neolitiskimi kulturami, kažejo sedaj z odkritjem novega gradiva pri Sibeniku povsem drugačno sliko in se najlaže povežejo s tem gradivom (Arheološki vestnik 1952, 293 sl.).

Die Henkel, insofern sie erhalten sind, sind immer Bandhenkel und relativ ziemlich breit. Verschiedene plastische Buckeln auf dem Bauch sind jedoch selten.

Die Ornamentik auf unseren Gefäßen ist sehr bescheiden. Es wurden eingeschnittene Ornamente angebracht, die mit breiten und relativ tiefen, oft kanne-lärenartig ausschauenden Einschnitten durchgeföhrt. Weiter besitzen wir einige Ornamente, die in Wirklichkeit auch seichtere Kannelüren, Stiche und kleine Einbuchtungen aufweisen. Ebenso arm sind die Motive, hauptsächlich verschiedene Parallellinien in horizontaler, vertikaler oder schiefer Richtung. Hie und da trifft man auch auf Dreiecke aus Parallellinien bzw. aus einer Art Zick-zackbändern. Einstiche und Einbuchtungen erscheinen nur im Zusammenhange mit den übrigen Ornamenten.

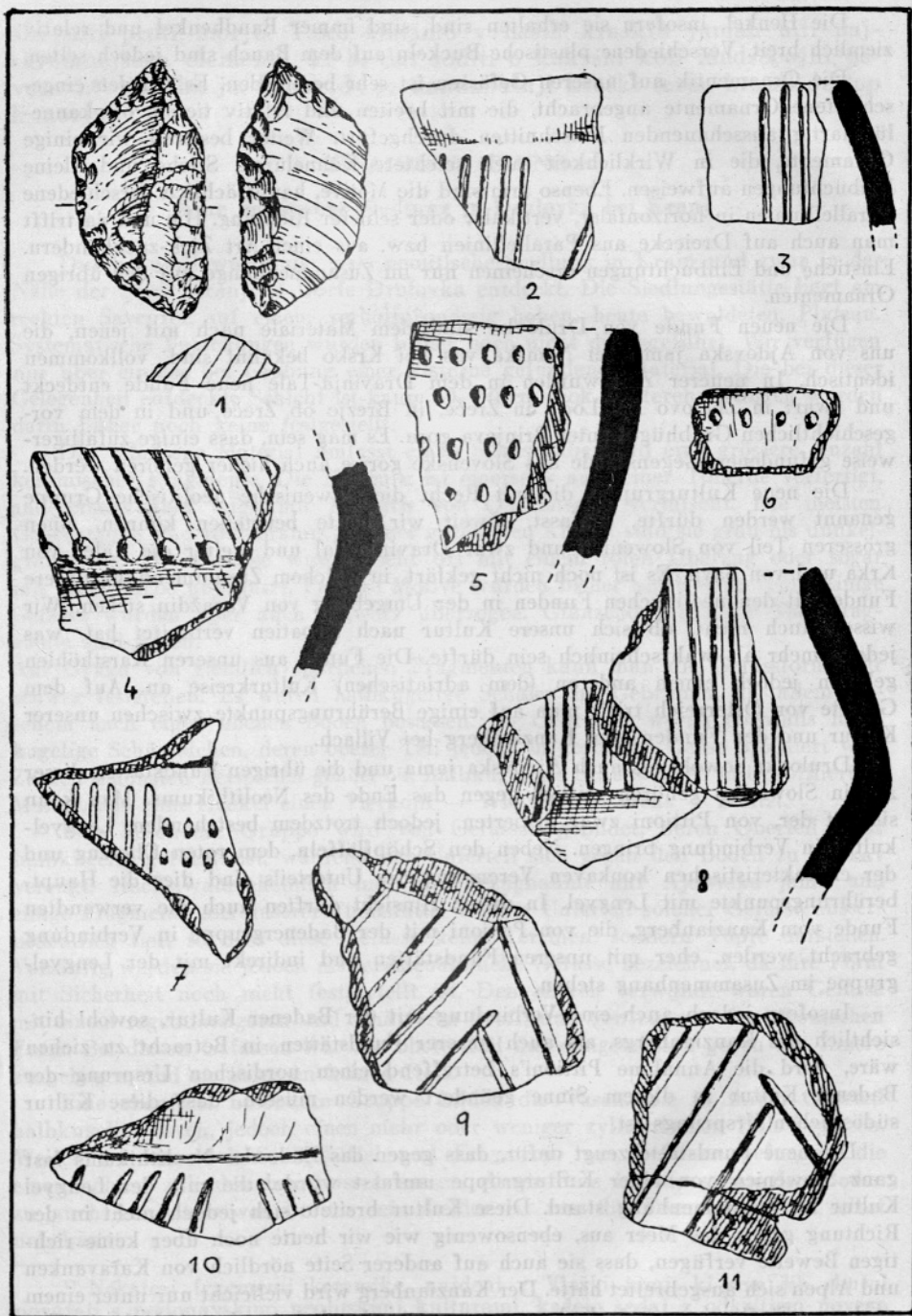
Die neuen Funde von Drulovka sind dem Materiale nach mit jenen, die uns von Ajdovska jama bei Nemška vas bei Krško bekannt sind, vollkommen identisch. In neuerer Zeit wurden in dem Dravinja-Tale neue Funde entdeckt und zwar: in Zbelovo bei Loče, in Zreče, in Brezje ob Zreče und in dem vorgeschichtlichen Grabhügel unter Brinjeva gora. Es mag sein, dass einige zufälligerweise gefundenen Gegenstände aus Slovenske gorice auch hierher gehören werden.

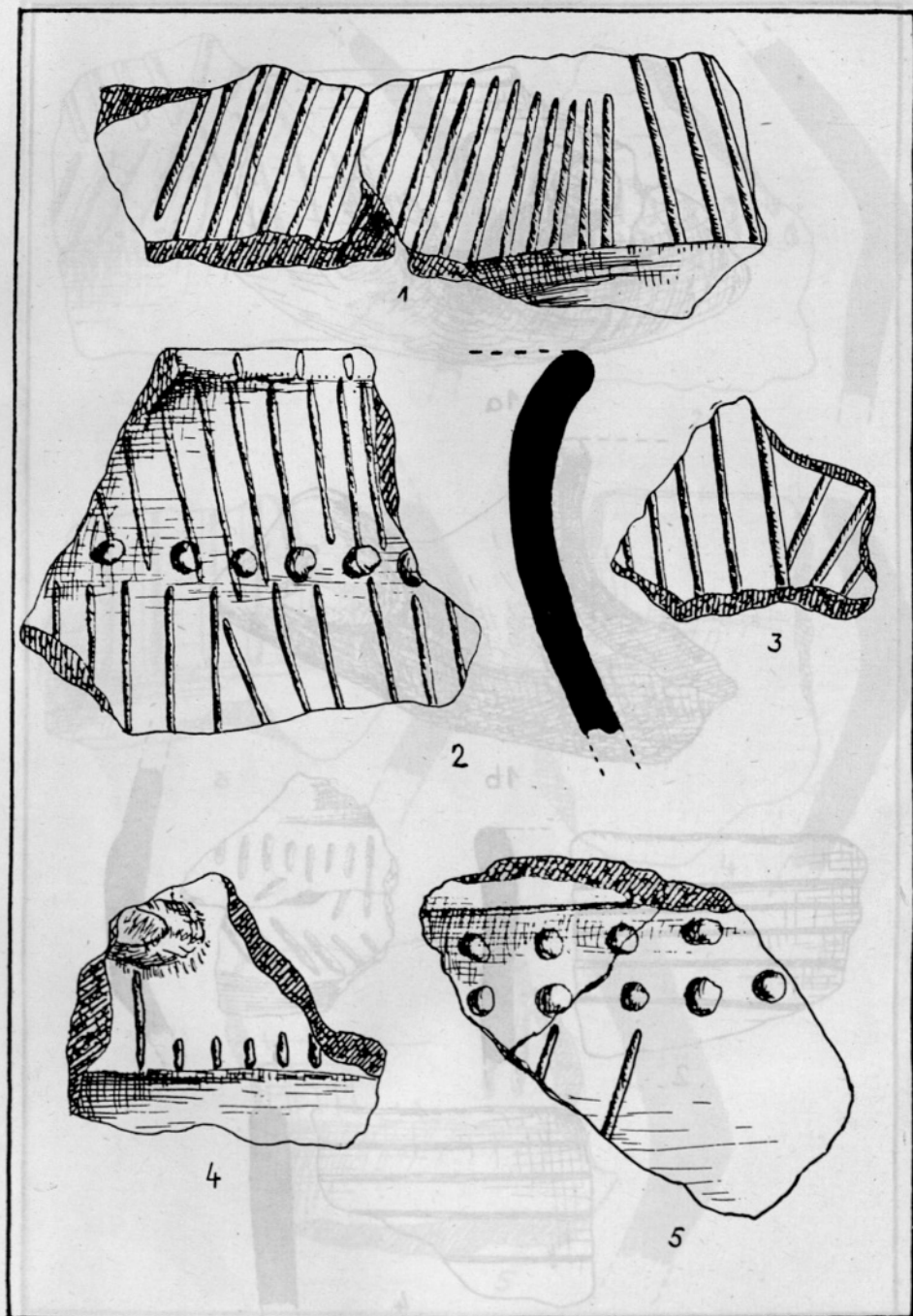
Die neue Kulturgruppe, die mit Recht die slowenische neolitische Gruppe genannt werden dürfte, umfasst, soweit wir heute beurteilen können, einen grösseren Teil von Slowenien und zwar Dravinja-Tal und weiter die Täler von Krka und von Sava. Es ist noch nicht geklärt, in welchem Zusammenhang unsere Funde mit den neolitischen Funden in der Umgebung von Varaždin stehen. Wir wissen auch nicht, ob sich unsere Kultur nach Kroatien verbreitet hat, was jedoch mehr als wahrscheinlich sein dürfte. Die Funde aus unseren Karsthöhlen gehören jedoch einem anderen (dem adriatischen) Kulturkreise an. Auf dem Gebiete von Österreich trifft man auf einige Berührungspunkte zwischen unserer Kultur und den Funden vom Kanzianberg bei Villach.

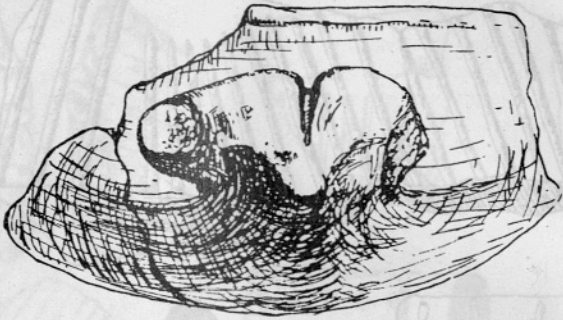
Drulovka sowohl als auch Ajdovska jama und die übrigen Fundstätten dieser Art in Slowenien gehören zeitlich gegen das Ende des Neolithikums. Man kann sie mit der, von Pittioni zwar negierten, jedoch trotzdem bestehenden, Lengyelkultur in Verbindung bringen. Neben den Schöpflöffeln, dem roten Überzug und der charakteristischen konkaven Verengung des Unterteils sind dies die Hauptberührungspunkte mit Lengyel. In dieser Hinsicht dürften auch die verwandten Funde vom Kanzianberg, die von Pittioni mit der Badenergruppe in Verbindung gebracht werden, eher mit unseren Fundstätten und indirekt mit der Lengyelgruppe im Zusammenhang stehen.

Insofern jedoch auch eine Verbindung mit der Badener Kultur, sowohl hinsichtlich des Kanzianbergs, als auch unserer Fundstätten, in Betracht zu ziehen wäre, wird die Annahme Pittioni's betreffend einen nordischen Ursprung der Badener Kultur in diesem Sinne geändert werden müssen, dass diese Kultur südöstlichen Ursprungs ist.

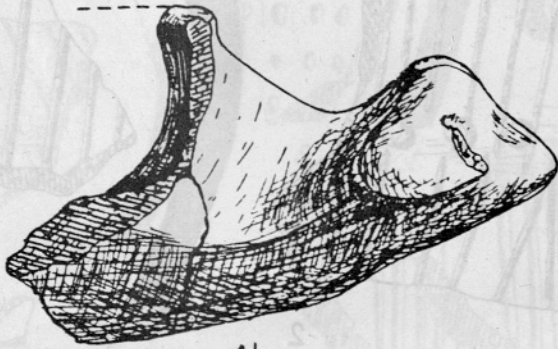
Die neue Fundstätte zeugt dafür, dass gegen das Ende des Neolithikums fast ganz Slowenien von einer Kulturgruppe umfasst wurde, die mit der Lengyel Kultur im Zusammenhang stand. Diese Kultur breitete sich jedoch nicht in der Richtung gegen das Meer aus, ebensowenig wie wir heute noch über keine richtigen Beweise verfügen, dass sie auch auf anderer Seite nördlich von Karavanken und Alpen sich ausgebreitet hätte. Der Kanzianberg wird vielleicht nur unter einem stärkeren Einflusse unserer Kulturgruppe gestanden haben, ohne jedoch ein Teil ihrer selbst zu sein.

Sl. 1—11 = $\frac{1}{4}$ n. vel.

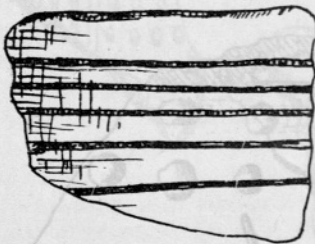
Sl. 1-5 = $\frac{1}{2}$ n. vel.

1a

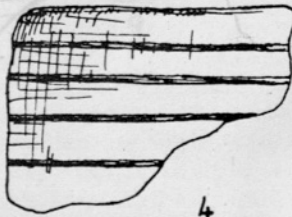
1b

2

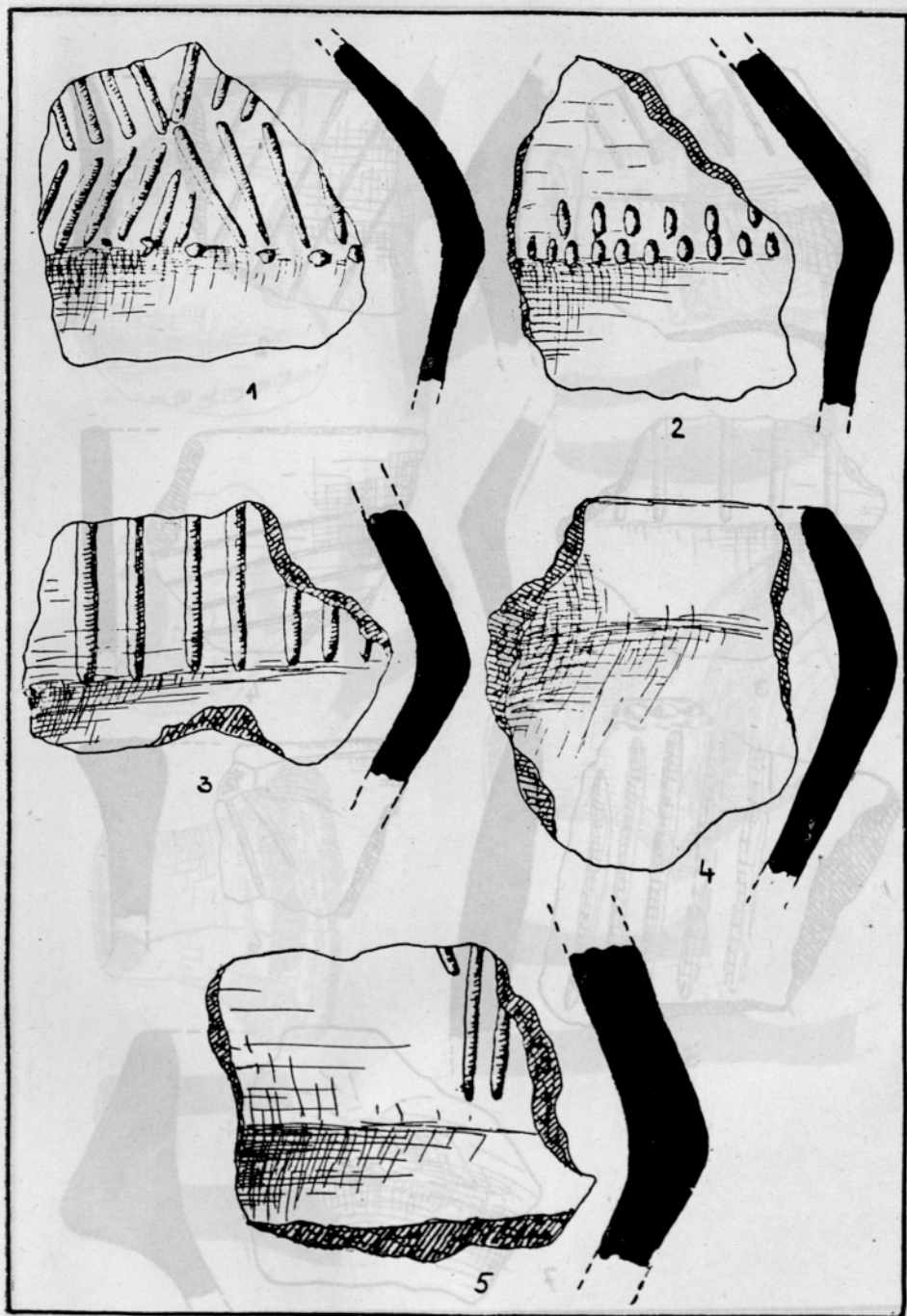

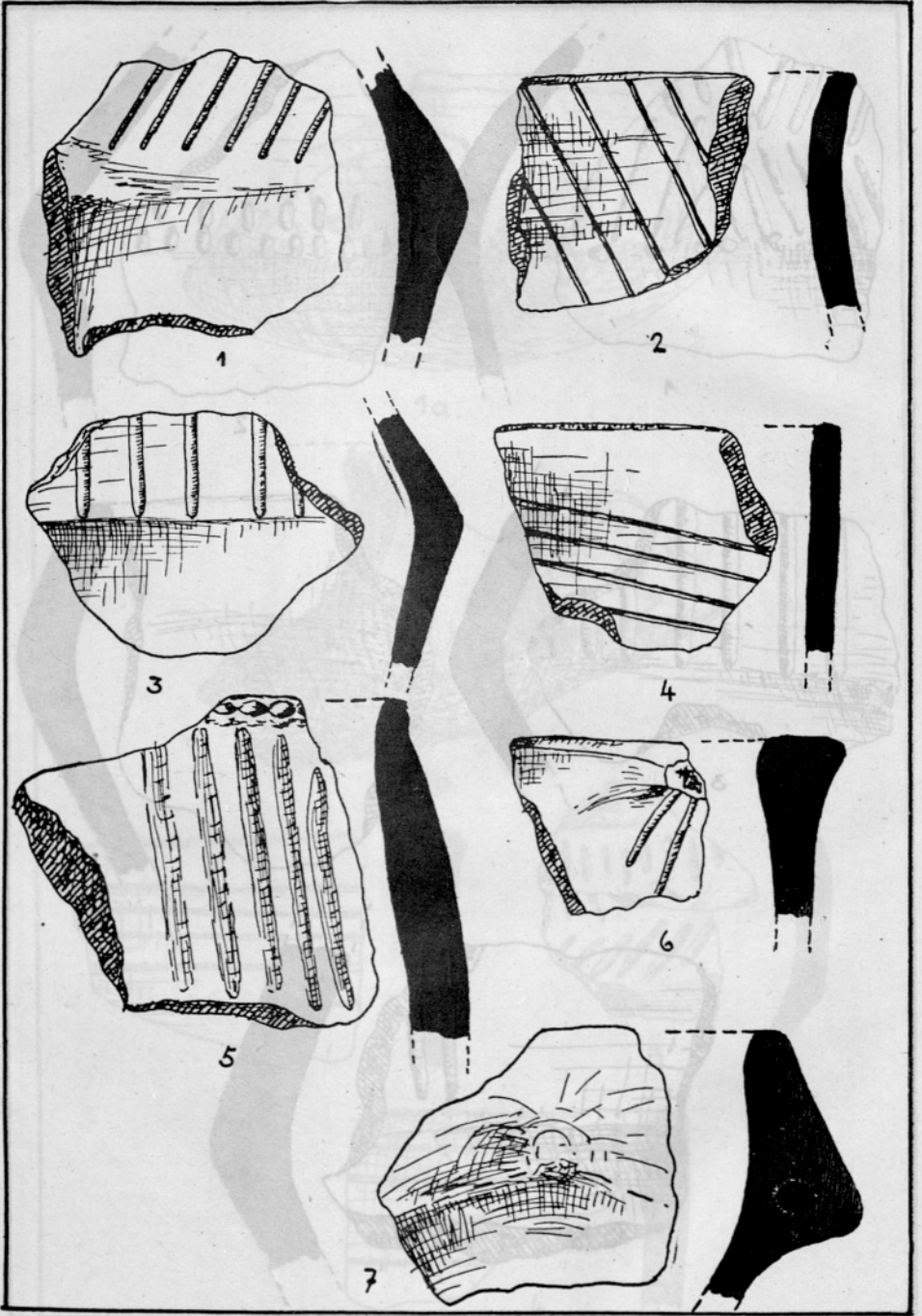
3

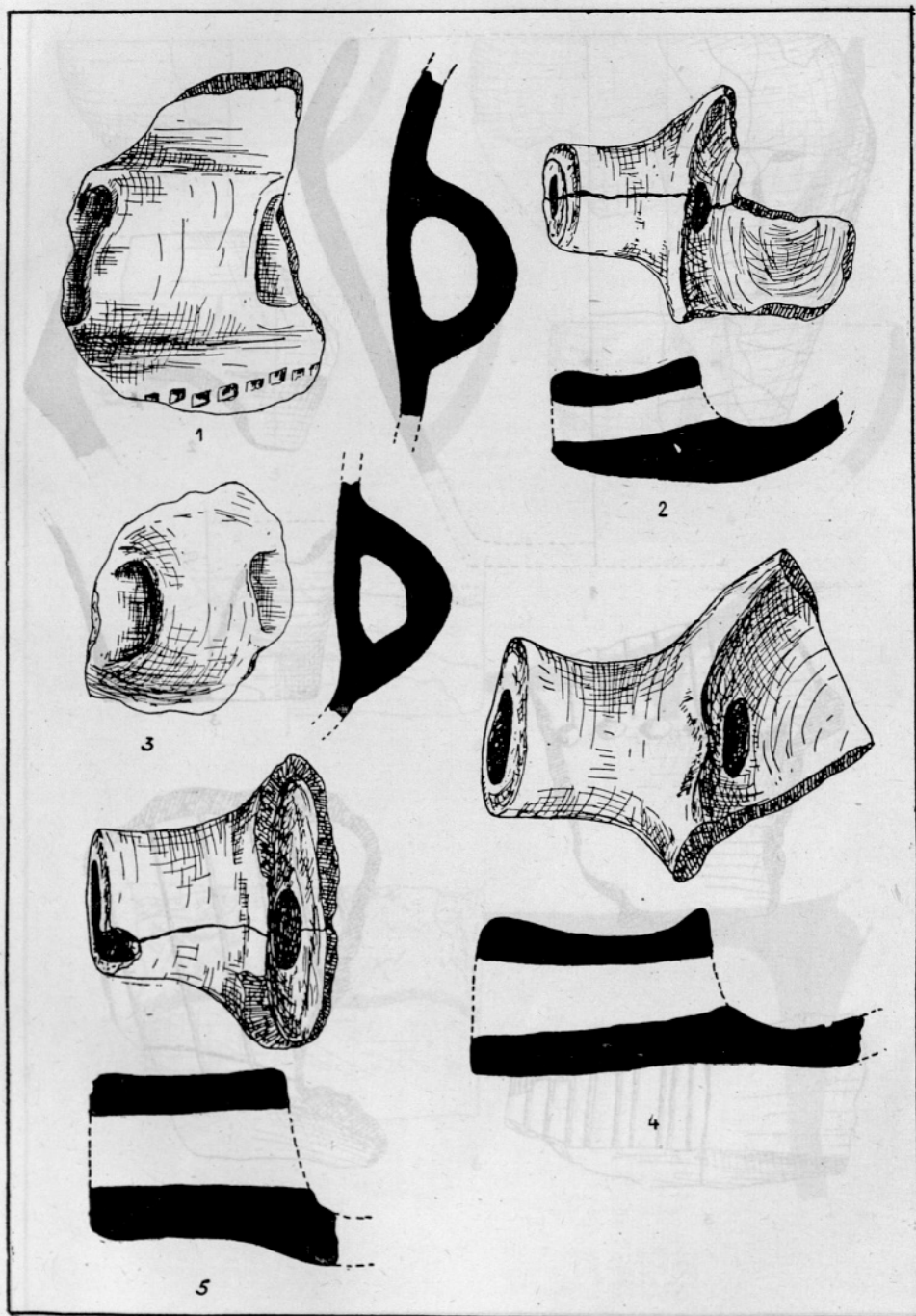
4

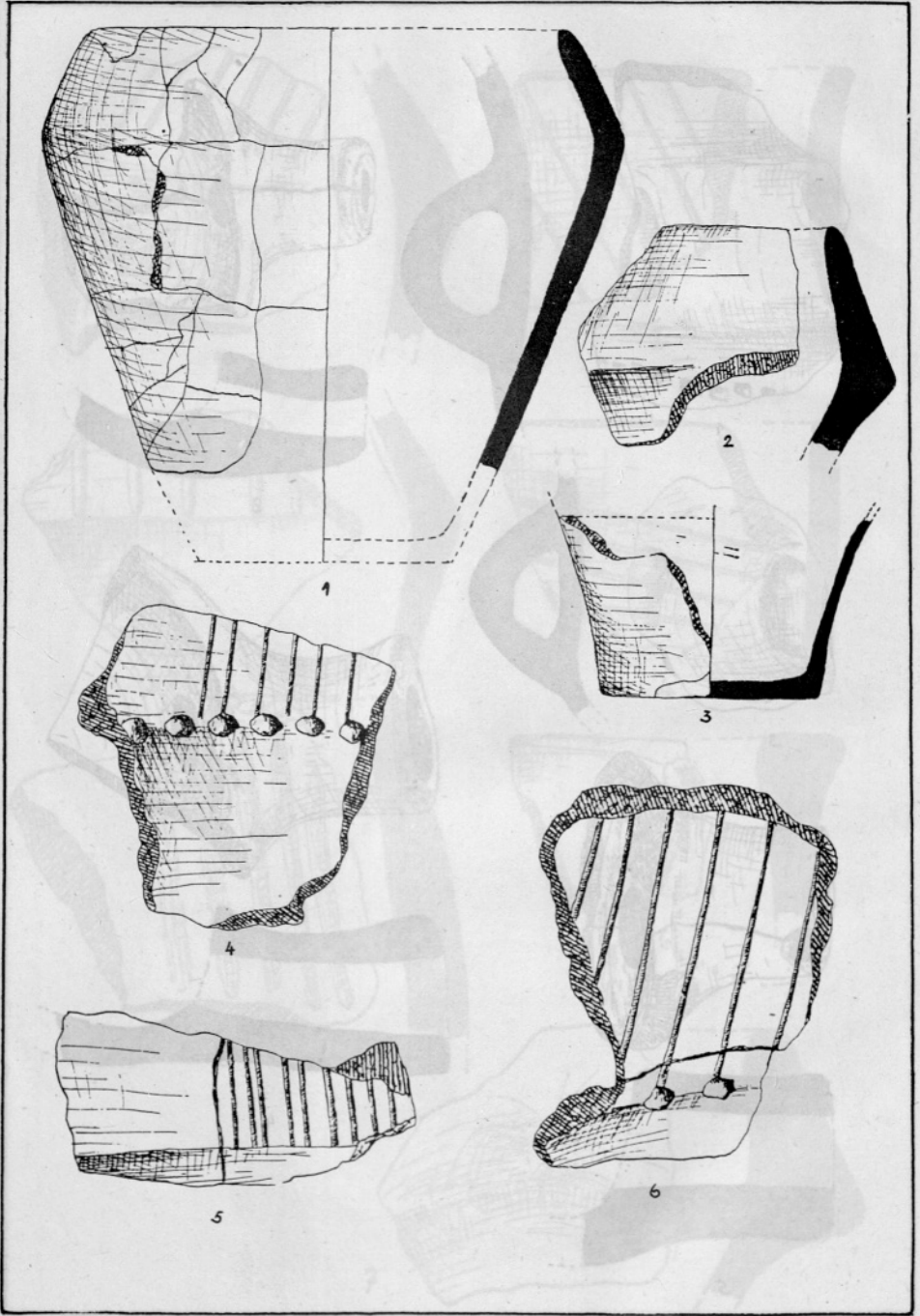
Sl. 1—4 = $\frac{1}{4}$ n. vel.

Sl. 1—5 = $\frac{1}{2}$ n. vel.

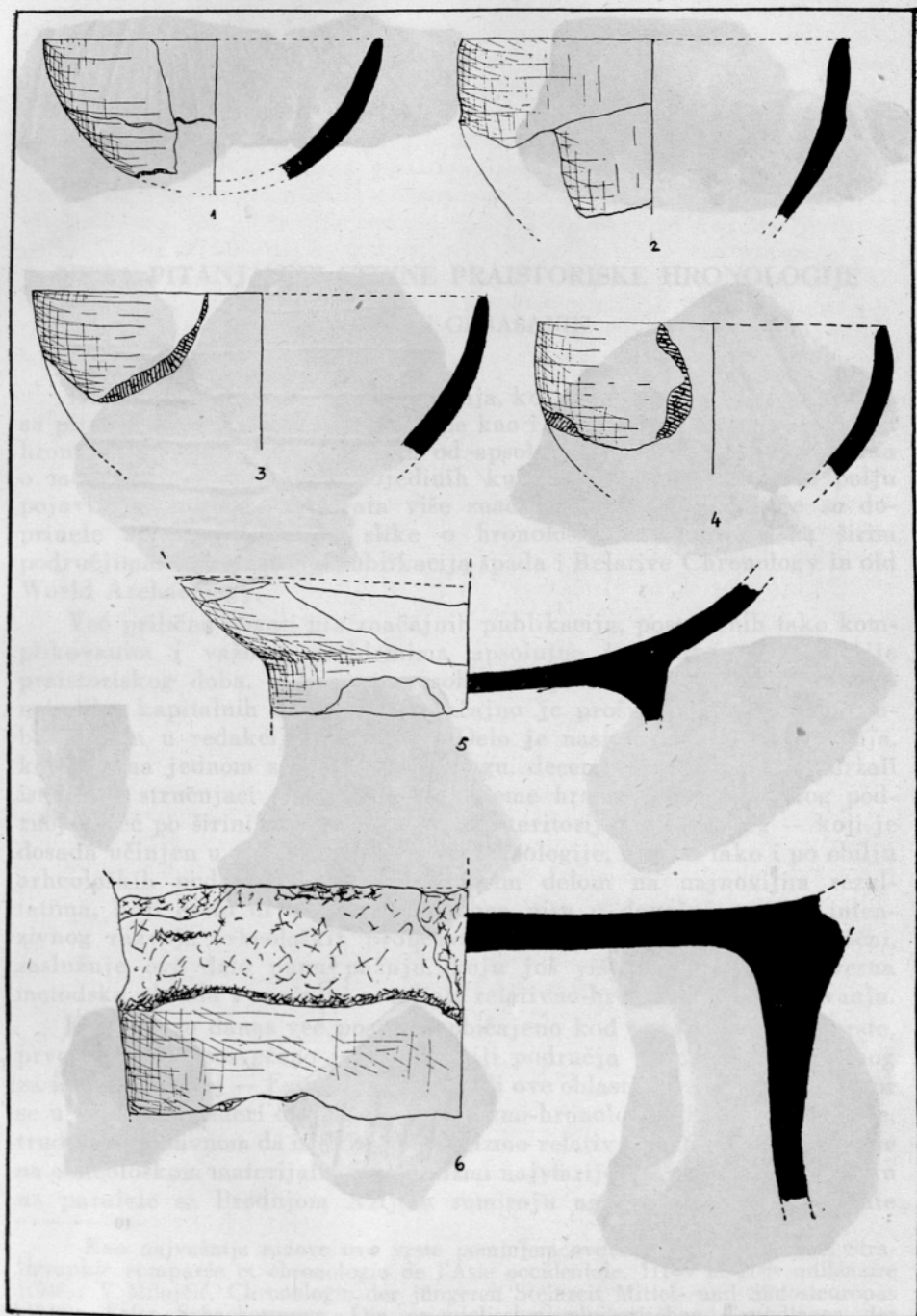

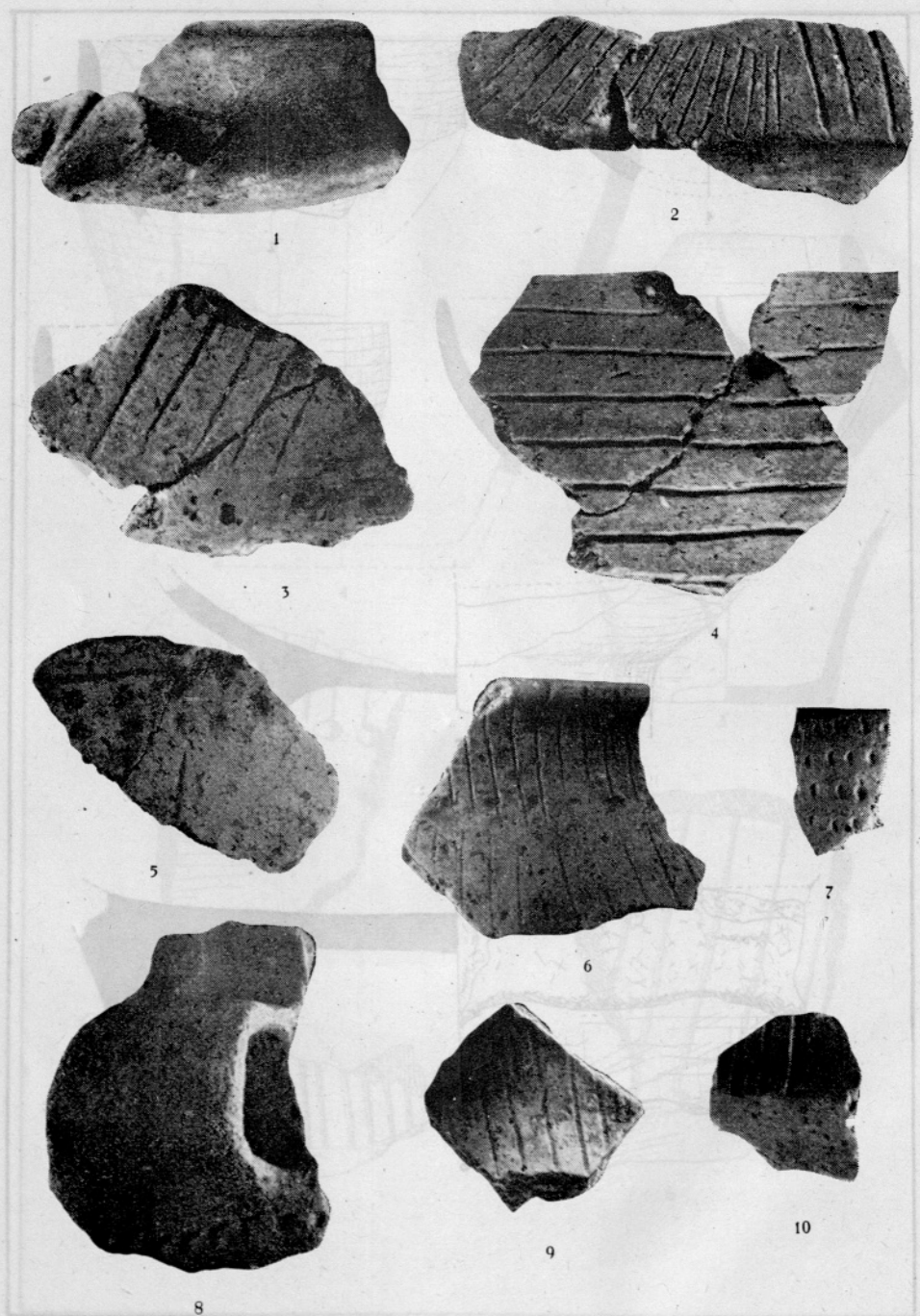
Sl. 1—7 = $\frac{1}{4}$ n. v.

Sl. 1-5 = $\frac{2}{3}$ n. vel.

Sl. 1 = $\frac{1}{3}$, sl. 2-6 = $\frac{2}{3}$ n. vel.

Sl. 1 —5 = $\frac{1}{3}$, sl. 6 = $\frac{2}{3}$ n. vel.

Sl. 1-10 = $\frac{2}{3}$ n. vel.

NEKA PITANJA RELATIVNE PRAISTORISKE HRONOLOGIJE

MILUTIN GARAŠANIN

Danas jedno od najvažnijih pitanja, koja se u praistoriji pojavljuju, su pitanja hronologije bilo apsolutne kao i relativne. Možda je relativna hronologija još karakterističnija od apsolutne jer pruža više podataka o međusobnim odnosima pojedinih kultura i grupa. Na tome polju pojavilo se posle II svet. rata više značajnih publikacija, koje su doprinele stvaranju jasnije slike o hronološkima odnosima na širim područjima. U red takvih publikacija spada i *Relative Chronology in old World Archaeology*.

Već prilično bogati niz značajnih publikacija, posvećenih tako komplikovanim i važnim problemima apsolutne i relativne hronologije praistoriskog doba, u kome se osobito u poslednjoj deceniji pojavilo nekoliko kapitalnih doprinosa,¹ značajno je proširen ovom novom publikacijom u redakciji R. Ehricha. Delo je nastalo iz niza predavanja, koja su na jednom sastanku u Chicagu, decembra 1952 godine, održali istaknuti stručnjaci za pojedine probleme hronologije evrazijskog područja. Već po širini zahvata — svakako teritorijalno najvećeg — koji je dosada učinjen u okviru praistoriske arheologije, no isto tako i po obilju arheoloških podataka, baziranih dobrim delom na najnovijim rezultatima, koji često ni užim stručnjacima nisu u današnje vreme intenzivnog razvoja arheoloških proučavanja u dovoljnoj meri pristupačni, zaslužuje ovo delo punu pažnju, koju još više opravdavaju savena metodska obrada i značajni rezultati relativno-hronoloških proučavanja.

Kako je to danas već postalo uobičajeno kod publikacija ove vrste, prvo poglavje posvećeno je hronologiji područja najpotpunije vezanog za istorijski razvoj — Egipta. No, u obradi ove oblasti (str. 1—27), H. Kantor se u vrlo maloj meri oslonila na apsolutno-hronološke, istoriske podatke, trudeći se uglavnom da istakne sinhronizme relativnog karaktera, bazirane na arheološkom materijalu. Sinhronizmi najstarijeg razvoja, koji ukazuju na paralele sa Prednjom Azijom sumiraju uglavnom ranije rezultate

¹ Kao najvažnije radove ove vrste pominjem ovde: Cl. F. A. Schaeffer, *Stratigraphie comparée et chronologie de l'Asie occidentale*, IIIme et IIme millénaire (1948); V. Milošević, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas* (1949); Fritz Schachermayr, *Die orientalmittelmeerischen Grundlagen der europäischen Chronologie*, *Prähistorische Zeitschrift* XXIV—XXXV/1 (1949/50), 17 i d.

autorovih proučavanja.² Osobito značajna u tome je paralela rani Gerzean (palestinski halkolit) i kasni Gerzean (palestinska bronza), kao i isticanje paralele perioda IV—VI dinastije sa palestinskom ranom bronzom III. Sledeći čvorni sinhronizam bio bi onaj između XII dinastije i srednje minojske faze IIa (Ur. III u Mesopotamiji), gde, već poznatim elementima u ovom pogledu Kantor dodaje i nalaz iz Tota sa metalnim sudovima, koji pretstavljaju uzore Kamares stila, a koji vezuje za period Amenemheta II. Od posebnog je značaja i utvrđivanje, na osnovu arheološkog materijala, sinhronizma drugog prelaznog perioda Egipta (XIII do XVII dinastije), sa palestinskom srednjom bronzom B II i srednje minojskom fazom III, na šta ukazuje nalaz iz groba u Lisht gde se na sudu oblika pomenute palestinske faze, nalaze ornamenti srednje minojskog perioda III.

U obradi Palestine (str. 28—35), W. F. Albright uglavnom dopunjava podatke H. Kantor palestinskim nalazima, koji ukazuju na sinhronizme II-III dinastije sa ranom bronzom II-III Palestine. Novi datumi dobijeni metodom C14 (Qalat Jarmo cca. 4750, najraniji egipatski neolit sa keramikom-Fayum cca. 4250 pre n. e.) daju autoru povoda, da unekoliko izmeni svoje ranije aproksimacije u pogledu apsolutne hronologije Palestine.

Osobito značajne probleme relativne hronologije u Siriji, prvenstveno na osnovu veoma značajnih proučavanja u dolini Amuq, u sažetaj — možda i suviše sažetaj — formi, obradjuje R. J. Braidwood (str. 34—41). Pri tome je osobito važna sinhronizacija Amuq A (Hassuna), Ras Shamra V (Jericho IX), Amuq B (Hassuna), Amuq C-G (mesopotamske faze Halaf-Djemdet Nasr), Amuq H-I (Kirbet Kerak, Akadska dinastija), Amuq J (Troja IV). Period prve egipatske dinastije obuhvata vreme Amuq G-H.

U poglavju o Mesopotamiji (str. 42—55), A. Perkins iznosi uglavnom poznati hronološki redosled protoistoriskog razvoja u Mesopotamiji (Hassuna-Halaf-Obeid-Uruk-Late Prehistoric Djemdet Nasr), nadovezujući dalje sa problemima hronologije akadskog perioda (grobovi iz Ura), III dinastije Ura i starog asiro-vavilonskog perioda do oko 1500 godine pre n. e., pri čemu su posebno isticane i paralele sa Sirijom i Iranom. U isto vreme autorica je posebno tretirala i izvesne probleme geneze u okviru ovoga razvoja. Tako ona podvlači karakter Samarra keramike kao luksuzne robe, koja prati Hassuna grupu, dok je poreklo Halaf keramike, svakako s pravom, sklona da traži u slikanom materijalu Hassune.

U narednim poglavljima obradjeni su problemi oblasti koje su više ili manje udaljene od najstarijih istoriskih kulturnih centara za koje ih vezuju arheološki sinhronizmi.

Probleme Irana dosta iscrpno tretirao je D. E. Mc. Cown (str. 56—68), pokazujući priličnu nesigurnost sinhronizma, koja je posledica nedovoljno precizno poznatog materijala, i osvrćući se i na važni praistoriski materijal Indije, koji je naročito u novije vreme, postao bolje poznat široj arheološkoj javnosti.

² H. Kantor, *Journal of Near-Eastern Studies* I (1942), 174 i d.

Od pojava u Maloj Aziji naročito je posvećena pažnja jugoistočnom Anadolu, čije probleme, prvenstveno na osnovu rezultata iskopavanja u Mersinu i Gozli-Kule (Tarsus), obradjuje H. Goldman (str. 69—85). Dok se neolitski materijal ovog područja osobito vezuje za Amuq A-C, u halkolitu, na osnovu poznatih arheoloških nalaza, postoji mogućnost paralelisanja sa celokupnim protoistoriskim razvojem Mesopotamije u pojedinim njegovim fazama. Ako se pretpostavljena veza ranog bronzanog doba I sa Trojom I, mora smatrati problematičnom,³ veza rana bronza II (Troja I na osnovu pojava faze Troje I u nalazištu ovog perioda u Maloj Aziji, kao i, iz sličnih razloga, sinhronizam rana bronza III) sa Trojom II c-V, u kojoj je osobito važna pojava takozvanih red crossed bowls pri kraju perioda, biće svakako nesumnjiva. Pri tome je značajna i mogućnost povezivanja ove faze sa periodom IV—VI dinastije u Egiptu na osnovu nalaza iz groba u Giza. Dok se srednja bronza ovog dela Male Azije može vezati za Ras Shamra II i srednji kiparski period, kasna bronza odgovara u celini razvoju hetitske države a u njenoj poslednoj fazi pojava keramike kasnomikenskog granary tipa daje još jedan sinhronizam za niz poznatih katastrofa krajem drugog milenija, u kojima su vidnu ulogu odigrali »pomorski narodi«.

Relativnu kronologiju egejske oblasti, do kraja ranog bronzanog doba, obradjuje S. Weinberg (str. 86—107). U utvrđivanju sinhronizama ranog bronzanog doba, koji pokazuju hronološke veze sa Egiptom i prednjom Azijom, Weinberg se uglavnom služi poznatim činjenicama, podvlačeći posebno one koje pružaju mogućnost utvrđivanja veze sa Azijom, kao što je pojava red crossed bowls trojanskog tipa u Korakou i Zygouries. Autor takodje s pravom ističe nešto veću starost početka ranog bronzanog doba na Kikladima, koju potvrđuje pojava mlađe kikladske grupe toga vremena-Syros grupe u ranijim ranoheladskim slojevima u Korakou, Zygouries i Eutresis. U pogledu neolitskih grupa Weinberg se zalaže za njihovo povezivanje za Prednju Aziju. On osobito podvlači vezu pojava kasnog neolitika (Larissa-Rakhmani, kretska neolit, Tigani) sa Ghasul-grupom u Palestini i izvesnim pojavama poznatim još u fazi Amuq B, kao uglačanim ornamentima. Za ostale pojave grčkog neolita, Weinberg se trudio da nadje paralele u pojedinim fazama protoistoriskog razvoja Mesopotamije. Tako najstariji grčki neolit vezuje za Hassuna, svoju Corinthian grey ware za Uruk, a Dimini i njegovu tipičnu dekoraciju za Djemdet Nasr.

U poglavlju o jugoistočnoj i srednjoj Evropi (str. 108—129) R. Ehrich se trudio da podvuče sinhronizme izvesnih pojava srednje Evrope sa onima u donjem Podunavlju, pri čemu se osobito oslanja na materijal Starčeva i kronologiju Vinče. Za veze sa Malom Azijom autor ističe pojavu sudova sličnih red crossed bowls u vinčanskoj i lendjelskoj grupi (groblje u Zengövarkony), dok je kod starčevačke grupe osobitu pažnju posvetio vezivanju sa Egejom, ističući naročito pojavu oblika Sesklo i slikane ornamentike bliske Dimini fazi na istim sudovima. Pri svemu tome Ehrich ističe sledeće sinhronizme, dokumentovane korišćenjem materijala iz literature: češka volutna keramika (zapadnomadarska

³ Ovu vezu H. Goldman zasniva na t. zv. scored ware, za koju sama (str. 71) ističe da je Blegen vezuje za Egeju.

linearna) — potiska I (Bükk I) — Vinča B-C; Bükk II (Zseliz) — Šarka; Bükk II-III [Češka Ib (po Childe-u)] — kasna potiska I-II (Cucuteni-Erösd). Sa Vinčom B-C, Ehrich paraleliše i Boian A grupu. Pitanje badenske grupe u odnosu na vinčansku, autor je uglavnom morao ostaviti otvoreno, dok u Rumuniji posebno podvlači paralelu Gumelnitza grupe sa ranoheladskom fazom II-III i navodnu vezu Vadastra B sa tesalskom fazom III (Larissa), na osnovu nalaza u Phtiotic Thebes. Govoreći najzad o Makedoniji, Ehrich je istakao kao sinhronizam: ranobronzano doba Makedonije (kasni Lengyel) — Bubanj II (kasna Gumelnitza) — Erösd.

Najzad, poglavje o Kini od L. Ward-a (str. 133—144), utvrđuje samo relativnu hronologiju pojedinih karakterističnih pojava koje se daju vezati za bliski istok, podvlačeći pri tome zavisnost apsolutne hronologije od hronologije kineske istorije i dopuštajući mogućnost znatnog zakašnjenja pojedinih elemenata uticaja u ovoj dalekoj perifernoj oblasti.

Gotovo sva poglavlja (izuzetak čine samo ona o Palestini i Kini, uz koje je medjutim data mapa, koja pokazuje pravac širenja kulturnih uticaja iz prednje Azije), popraćena su hronološkim tabelama, a delom i osnovnim ilustracijama, što znatno olakšava snalaženje u često veoma složenoj obradjenoj gradji.

*

Kod dela koje je, uprkos relativno malom broju strana, po obuhvaćenoj teritoriji i materijalu nesumnjivo ogroman zahvat, preduzet i obradjen od više autora, prirodno bi se mogla očekivati izvesna neslaganja u oceni pojedinih pojava, neizjednačenosti u tretiranju problematike, pa čak i suprotnosti u hronološkoj oceni izvesnih za datiranje važnih elemenata. U toku je prijatnije iznenadjenje, da je broj pojava ove vrste srazmerno mali, i da one neznatno utiču na opštu sliku koju nam delo, uzeto u celini, pruža o pitanjima hronologije. I ovo je jedna potvrda više o tačnosti osnovnih smernica hronologije bliskog istoka, gde se, korišćenjem raznih podataka i raznog materijala, dolazi do slike u osnovi homogene.

U okvirima gore definisanih neujednačenosti istakao bih ovde sledeće:

1. Svakako najkrupniji nedostatak u ovome smislu pretstavlja neujednačenost u pogledu hronološkog okvira u kome se, u pojedinim poglavljima kreću izlaganja autora. Većinom se ovaj okvir, apsolutno hronološki kreće negde do početka drugog milenija (Egeja i Podunavlje), no, kod Egipta i Mesopotomije on je proširen do polovine istog milenija, dok poglavlje o Maloj Aziji obuhvata razdoblje do kasnog mikenskog perioda a ono o Iranu ide čak do oko 1000 godina pren. e. Ova neujednačenost, kako je u vezi sa konkretnim slučajem Irana i Egeje u uvodu pravilno istakao Ehrich (str. IX), otežava u mladjim periodima dobijanje one potpune i jasne slike sinhronizama i koncepcije autora o njima, koja se za ranije faze daje postići bez ikakve teškoće.

2. U metodskom pogledu postoji neslaganje u oceni vrednosti izvesnih vrsta arheološke gradje za relativnu hronologiju, a konkretno kada je reč o predmetima od trajnog materijala. Tako H. Kantor pripisuje naročiti značaj nalazu iz Tot, u čemu se Albright ne slaže sa njenim stavom.

S. Weinberg sa svoje strane ističe, da je vrednost egipatskih kamenih vaza za hronologiju Egeje bila jako preuveličena, iako u suštini prihvata datacije do kojih se na osnovu tih vaza došlo (str. 92). No isti autor služi se za utvrđivanje sinhronizama i metalnim nakitom iz Troje II, Alaca Hüyük, grobova u Ur-u i Hissar III, što baš s obzirom na ovakav stav prema predmetima od trajnog materijala pretstavlja metodski problem kako to u uvodu podvlači i Ehrich (str. VIII—IX). U vezi sa ovim izneo bil sledeće gledište koje mi metodski izgleda ispravno:

a) u principu je zaista neophodna posebna obazrivost kod korišćenja predmeta od trajnog materijala za utvrđivanje relativne i apsolutne hronologije, posebno kada se radi o objektima luksuznog ili kultnog karaktera, pri čemu su ovi poslednji, nekad i promenivši svoju primarnu namenu mogli ostati u upotrebi veoma dugo. Poznat je na primer nalaz predinastičkih kamenih vaza u kasnim grobovima Helade na koji je ukazao Pendlebury,⁴ kao i česta pojava kamenih predmeta neolitskog doba u kasnim grobovima pod humkama, ili čak slučajevi upotrebe metalnog nakita bronznog doba u kasnijim slovenskim inhumacijama, kao u jednom grobu iz Klinaca kod Valjeva.⁵

b) I pored ovoga, primeri ove vrste ne mogu se smatrati kao opšte pravilo. Ukoliko se s toga hronološki podaci, koje pružaju predmeti od trajnog materijala, daju u opštim crtama uskladiti sa onim koje pokazuju i druge vrste nalaza, mogu se oni bez daljeg uzeti kao argumenti datacije u širem smislu, bez vrednosti za potpuno i usko fiksiranje hronologije. U tom smislu ima svoju vrednost i nalaz iz Tot, koji medjutim zaista ne može poslužiti za bliže vezivanje za period Amenemheta II. U tome smislu, generalno, može se upotrebiti i gore pomenuti nakit iz malo-aziskih, mesopotamskih i iranskih nalaza. U prilog ovog poslednjeg zaista govori i više činjenica značajnih za sinhronizaciju, koje su nezavisne od samog pomenutog nakita, a medju kojima bih istakao sledeće:

b1. Pojavu tipičnih trojanskih pehara sa dve drške, karakterističnih za Troju IIc-V⁶ u sloju Ib u Alishar, koji neposredno prethodi vremenu kapadokiskih tablica, oko 2000 godine pre n. e.,⁷ čime se grobovi stavljaju u vreme pre toga datuma, grosso modo vreme akadskog perioda kome pripadaju pomenuti nalazi iz Ura.

b2. U istom smislu ukazuje i pojava poznate Kirbet Kerak keramike, baš u jednom od pomenutih grobova u Alaca Hüyük.⁸ Iako su mišljenja o značaju ove keramike podeljena,⁹ nesumnjivo je ona jedan važan elemenat, koji, svojom raširenošću na velikom području, delom u oblastima, koje omogućuje preciznije datacije mora biti uzet u obzir pri vršenju sinhronizacija. Ova keramika nadjena je medjutim u trećoj

⁴ Archaeology of Crete (1959), 43, n.1; Up. M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe (skr. Hronologija) (1951), 147.

⁵ M. Garašanin-D. Garašanin, Priručnik za arheološka iskopavanja (1953), 52.

⁶ C. Blegen i dr., Troy I (1950), 209.

⁷ A. E. v. d. Osten, Oriental Institute Publications VII (1937), 164.

⁸ R. Oguz Aric, Alaca Hüyük (1937), CCLXXXVI i d., IV° 1073, 1074.

⁹ Up. detaljnu studiju R. Amiran, Israel exploration Journal 2 (1952), 89 i d., osobito 98 i d. Gledište Amiran ne prihvata H. Goldman.

fazi rane bronzе u Maloj Aziji (up. str. 79), zatim u Amuq-I, od kojih se poslednja vezuje za period akadске dinastije (str. 40, 53), a prethodi fazi J koju Braidwood paraleliše sa Trojom IV, najzad u Ras Shamra, u fazi Ugarit récent III, koju Cl. Schaeffer datira oko 2300—2100 godine pre n. e.¹⁰ Svi ovi podaci takodje potvrđuju prema tome mogućnost sinhronizama na koje ukazuju pomenute vrste nakita.

5. Izvesna neslaganja u pogledu hronološke ocene pojedinih objekata uglavnom su sitna i od sekundarne važnosti. Ovde bih istakao sledeće slučajeve:

a) Tako, dok H. Goldman početak svoje faze III rane bronzе u srednjem Anatonu paraleliše sa Trojom IIc (str. 80), Ehrich (str. 117), kraj njene rane bronzе II stavlja u doba Troje II-d-g, što je bez sumnje kontradikcija.

b) Na sličan način, H. Goldman sklona je da pojavu red crossed bowls u Anatonu veže prvenstveno za fazu Troje V, dok ih Weinberg povezuje sa Trojom IV—V. S obzirom na podatke sa američkih iskopavanja u Troji o ovoj vrsti nalaza,¹¹ svakako je opravdano uzeti kao terminus post quem za početak njihovog pojavljivanja Troju IV.

Isti razlozi, koji čine razumljivim neslaganja u pojedinim poglavljima na koja je gore ukazano, potpuno objašnjavaju da će čitalac u izvesnim pitanjima, koja su u knjizi tretirana naći pojedine nedostatke, ili morati da izvrši izvesne dopune i ispravke. Ovo kako u vezi sa opštom kompozicijom dela, tako i kada je reč o pojedinim poglavljima i konkretnim sinhronizmima. U tome smislu, ukazao bih na sledeće momente:

1. U pogledu opšte koncepcije dela, izgleda mi da je i suviše zanezareno korišćenje podataka apsolutne hronologije, koji se mogu dobiti i na osnovu pisanih izvora. Nesumnjivo, da je osnovna ograda u ovom smislu učinjena već i samim naslovom knjige, dok se, posebno, H. Kantor, ogradila podvlačenjem nesigurnosti apsolutne hronologije ranih egipatskih faza (str. 2—3). I pored toga smatram da bi delo dobilo u jasnoći i preglednosti da su pojedini sinhronizmi povezani u većoj meri za apsolutno hronološke istoriske datume, onako kako je to učinjeno vezivanjem u više mahova za one datume koje pruža metod C 14. Tako na pr.:

a) Datumima za I dinastiju postignuti ovim metodom, a koje je navela Kantor (3010 ± 240/2852 ± 260), već sami po sebi isključuju visoku egipatsku hronologiju, dopuštajući mogućnost samo niske hronologije E. Mayer-a ili još niže nove hronologije Stock-a.¹²

b) Takodje smatram, da su sinhronizmi utvrđeni arheološkim materijalom, trebali da budu potkrepljeni tamo gde je to moguće apsolutnim sinhronizmima, koji proizlaze iz istoriskih izvora. Pri tome konkretno mislim na takve sinhronizme u najranijoj istoriji Egipta i Mesopotamije.¹³

¹⁰ Schaeffer, op. cit., 53; Isti, Ugaritica II (1948), 55; Catalogue, fig. 99, 10—11, 14.

¹¹ Blegen i dr., Troy II (1951), 158.

¹² Milošević, op. cit., 10.

¹³ Ibid., 13 i d.

c) Takodje mislim da bi bilo od koristi, da se u većoj meri insistiralo na značaju kapadokiskih tablica, koje za hronologiju prednje Azije daju jedan značajan apsolutno hronološki presek kroz širu teritoriju Male Azije i Mesopotamije.¹⁴

2. I pored veoma širokog zahvata u ogromnu arheološku gradju, izvesne teritorije ostale su u nedovoljnoj meri direktno obradjene. U prvom redu ovde valja pomenuti srednji i zapadni deo Anatola sa Alishar-om i Trojom. Veća pažnja mogla je biti posvećena i već gore pomenutoj pojavi t. zv. Kirbet Kerak keramike, kao i hronologiji Kipra i mogućnostima njegovog vezivanja za Prednju Aziju i Egeju. Na sličan način moglo se posebno govoriti i o važnosti Ras Shamra. I pored toga da su sinhronizmi, koji iz sveg toga materijala proizilaze, u više mahova pomenuti u delu (up. i registar na kraju knjige s. v. pojedinih navedenih nalazišta i pojava), obradjivani su oni uglavnom uzgred, samo u okviru tretiranja problematike drugih oblasti za koje je njihov materijal od važnosti, usled čega je izostalo dobijanje opšte slike o njihovom uvrščavanju u kompleks relativno hronološkog razvoja koji je u delu tretiran. Ovaj nedostatak osobito se oseća u pogledu tako značajnog anatolskog materijala.

Napomene koje se vezuju za pojedina poglavlja dela odnoseće se prirodno, u prvom redu na uži domen rada recenzenta knjige, t. j. na Egeju, jugoistočnu i srednju Evropu. Ovde bih naročito podvukao:

3. Neobično je značajno da je S. Weinberg, svojim opštim stavom, takodje pristupio gledištu, koje u poslednje vreme sve više proteže u praistorikoj arheologiji, o prednjeaziskom poreklu čitavog niza pojava u neolitskoj kulturi Egeje. Tako je vrlo važan njegov pokušaj vezivanja pojava kasnog neolita za Gassul i Amuq, uz isticanje mogućnosti hronološke razlike u perifernom egejskom području. Detaljna razrada svih ovih elemenata u mnogome bi proširila sliku o balkansko-anatolskom kompleksu mladjeg neolita koju sam, na drugom mestu, pokušao da pružim.¹⁵ Vezivanje egejskih oblika slikane keramike, koji se tesno vezuju za one u unutrašnjosti Balkana, za pojave u Prednjoj Aziji, našlo je u novije vreme potpunu potvrdu u veoma važnom materijalu iz južnog dela Male Azije.¹⁶ Najzad, i Weinberg-ov stav prema problemu Dimini grupe, pretstavlja raskidanje sa ukorenjenim gledištem o njenom poreklu iz srednje Evrope, iako me je detaljna analiza ovog problema dovela do zaključaka, koji se u pogledu geneze ove grupe ne mogu uskladiti sa Weinberg-ovim mišljenjem.¹⁷

I pored ovoga, u izvesnim pitanjima ne mogu se složiti u potpunosti sa gledištem koje iznosi Weinberg. Ovde u prvom redu ističem:

a) Vezivanje pojedinih pojava u razvoju Egeje za pojedine faze mesopotamske protoistorije ne bih mogao prihvatiti. Protiv njega govori:

a1. Činjenica da širjenje kulturnih elemenata iz jedne matične u periferne oblasti, u uslovima neolitskog kulturnog razvoja pretstavlja

¹⁴ Up. osobito K. Bittel, Reinecke Festschrift (1950), 14 i d.

¹⁵ M. Garašanin, Glasnik Zemaljskog muzeja IX (1954), 5 i d.

¹⁶ J. Mellaart, Anatolian Studies IV (1954), 175 i d.

¹⁷ M. Garašanin, Glasnik Zemaljskog muzeja VII (1952), 27 i d.; Isti, Athenische Mitteilungen (u štampi).

dug i veoma spor proces, koji je svakako trajao vekovima, verovatno u prvom redu u vezi sa polunomadizmom primitivnih zemljoradnika. Pri tome se prirodno moralo dogoditi, da je u matičnoj oblasti, pod povoljnijim uslovima kulturnog razvoja, došlo do naglog procesa kulturne evolucije i stvaranja mnogo viših formi materijalne kulture, dok se u perifernim oblastima, u to isto doba održavaju i tek pojavljuju oblici osnovne kulture matične oblasti iz koje su se, u ovoj poslednjoj razvile više forme.

a2. Ova čisto metodska postavka, daje se potvrditi i samim arheološkim materijalom. Kako u oblicima posudja, tako i u njihovoj tehnici i ornamentici pojave u Egeji i unutrašnjosti Balkana u prvom redu se vezuju za nalaze Hassuna faze.¹⁸ U kasnijim fazama elementi ovakve veze postaju znatno redji. Jedan pogled na karakterističke oblike i ornamentiku Halaf faze, uprkos izvesnoj nesumnjivoj povezanosti, zavisnoj od zajedničke geneze, ovo nesumnjivo potvrđuje.¹⁹ Za kasnije faze viši kulturni razvoj Mesopotamije dovodi do još istaknutijih razlika i kontrasta, koji izražavaju i suprotnost visoke gradske prema još uvek primitivnim seoskim kulturama nastalim na istim osnovama. Čak se i izvesni elementi koji se ovde mogu naći kao direktne analogije i veze, mogu tumačiti i kao održavanje starih formi u novijem razvoju, kako je to slučaj sa figurom Obeid iz Tepe Gawra, tako sličnom poznatoj neolitskoj statueti iz Starčeva.²⁰ Istu tu činjenicu potvrđuje i karakter već pomenutog materijala iz južnog dela Male Azije, koji predstavlja prvi opipljivi dokaz veza prednjeaziskog i egejsko-balkanskog razvoja.

b) U utvrđivanju relativne hronologije egejskog neolita, Weinberg je uglavnom ostao pri svojim ranije iznetim postavkama.²¹ Iako je jasno da se pojedine faze u razvoju egejskog neolita ne mogu uvek izdvojiti sa željenom oštrinom i da je lokalno na mnogim mestima moralo biti kraćih sinhronizama raznih faza, kako detaljne studije ranijeg materijala, tako i još više rezultati novih radova u Grčkoj, u osnovi nameću korekture ovoga sistema, govoreći protiv vremenskog paralelizma Dimini-Larissa i posebno paralelizma sa ranoheladskim razvojem.²²

c) Napominjam najzad da nesumnjivo pravilna ocena starosti Pelos grupe, koju je dao Weinberg, nameće pitanje njenih početaka kao po-

¹⁸ U. napr. S. Lloyd-F. Safer, *Journal of Near Eastern Studies* IV (1945), Pl. XIII, 1, 2, 7; XIV, 1 (oblici); fig. 10, 2; 12, 16, 18 (ornamenti) — sve iz Hassuna; R. Braidwood, J. Smith, Ch. Leslie, L. Braidwood, *Ibid.* XI (1952), Pl. V (oblici); fig. 7, 14—15, 21; 15, 1—4; 12, 10, 13, 20 (ornamenti — sve Matarrah).

¹⁹ Up. V. Christian, *Alttertumskunde des Zweistromlandes* (1940), T. 28 B, 3, 7, 10, 11, sa oblicima sličnim Hassuna i egejskom neolitu. Za znatno bogatiju ornamentiku Halaf faze up. napr. A. Moortgart, *Die Entstehung der sumerischen Hochkultur* (1945), 19 i d., Abb. 3.

²⁰ M. Garašanin, *Naučni zbornik matice srpske I* (1950), 267 i d.; D. Garašanin, *Starčevačka kultura* (1954), 54 i d.; T. IV, sl. 12.

²¹ *Up. American Journal of Archaeology* 51 (1947) i d.

²² Milošević, *op. cit.*, 37 i d.; *Isti. Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts* 75—66, 1 i d. (separat); gledište Miloševića, pogotovo posle novih rezultata iskopavanja u Tesaliji, danas uglavnom prihvata i Schachermeyr, *Prähistorische Kulturen Griechenlands* u Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft* (1954), 1361 i d.

seban problem. Na drugom mestu naveo sam gledište, da se na Kikladima mora takodje računati sa jednom neolitskom fazom balkonsko-anatolskog karaktera mladjeg neolitika, čije survival-e nalazimo u ranom bronzanom periodu Kiklada.²³ Izvesni neolitski nalazi Kiklada kao da potvrđuju ovo gledište.²⁴ U tom pak slučaju ne bi se za Pelos grupu mogao pretpostaviti naročito dug vremenski raspon, jer bi se prethodna faza morala dovesti u dodir sa razvojem kasnog neolitika na maloazijskoj obali (Tigani, Kum, Tepe), tako i sa onim u Grčkoj (Larissa, Rakhmani).

4. U vezi sa poglavljem o jugoistočnoj i srednjoj Evropi, zadržao bih se prvenstveno na izvesnim napomenama po pitanju pojedinih sinhronizama i veza koje je utvrdio Ehrich, a naime:

a) Ehrich-ova zapažanja o karakteru starčevačke grupe i njenom formalnom odnosu prema pojavama Tesalije potpuno su tačna i pokazuju njegovo nesumnjivo poznavanje starčevačkog materijala. Ipak, protiv i suviše skraćene hronologije Starčeva kakvu pretpostavlja Ehrich govore, mislim, izvesne činjenice i to:

a1. Konstatacije D. Garašanin o zatvorenim nalazima u starčevačkim jamama, koje ukazuju na izvesnu horizontalnu stratigrafiju ovoga nalazišta.²⁵

a2. U istom smislu govore i pojave konstatovane na nalazištima Vojvodine. Podaci koje je u tom pogledu iznela D. Garašanin pokušavajući da izdvoji dve faze u materijalu ove oblasti i Madjarske,²⁶ danas nalaze svoju posebnu potvrdu u novoj mogućnosti izdvajanja izvesnih lokaliteta sa slikanom keramikom daleko severno od Starčeva i u području gde su dosada bila poznata samo nalazišta bez takvog materijala, delom u neposrednoj blizini područja uže Körös grupe. Takav je slučaj sa lokalitetima u Mužlji i u Subotici-Nosi.²⁷

b) U pogledu pojedinih sinhronizama, koje je istakao Ehrich, podvukao bih nesumnjivu opravdanost hronološkog povezivanja Bükk i potiske grupe, za koje je Ehrich izneo i veći broj novih argumenata, kojima treba dodati i deo podatka, koje sam na drugom mestu izneo a koji su mu ostali nepoznati.²⁸ Takodje bih se složio sa hronološkim izdvajanjem početaka Cucuteni grupe od početka vinčanske, i sa vremenskim paralelizmom potiske grupe sa Vinčom B-C na koji ukazuju i elementi ove grupe u vinčanskim slojevima 8—7 m dubine na koje Ehrich nije posebno ukazao.²⁹ Primetio bih medjutim sledeće:

b1. Snižavanje hronologije linearne keramike ne izgleda mi opravdano. Gledište Ehrich-a, da je ona mladja od starčevačke, bazirano je prvenstveno na pojavi urezane i krivolinijske dekoracije, zbog čega bi

²³ Glasnik zemaljskog muzeja IX, 15—16.

²⁴ Up. Schachermeyr, op. cit., 1598—1400.

²⁵ D. Garašanin, op. cit., 154 i d.; up. i 86 i d.

²⁶ Ibid., 137 i d.

²⁷ Ibid., 44 (Subotica); ibid. 41 (Mužlja. Ovde navedeni bez podataka o slikanoj keramici, koja potiče sa iskopavanja Š. Nadja. Materijal u muzeju Zrenjanin.)

²⁸ 33 Bericht der Römisch-germanischen Kommission (1943—1950), 125 i d.

²⁹ Ibid.

se ova grupa imala paralelisati tek sa nešto mladjim pojavom u Vinči. Pri tome međjutim treba voditi računa o činjenici da urezana ornamentika bez spirala u najstarijim slojevima vinčansko-tordoške faze stoji verovatno u vezi sa zasebnom grupom keramike sa urezanim ornamentikom u balkansko-anatolskom kompleksu (na. pr. Kreta, Tigani) i da je linearna keramika po svom karakteru svakako nezavisna od ovog kompleksa.³⁰ Takođe nesumnjivi paralelizam Zseliz i potiske grupe implicira veću starost t. zv. Notenkopfkeramik, koja mora odgovarati starijem razdoblju vinčansko-tordoške faze (Vinče pre dubine 8 m., Holste Vinča A), što jasno nameće paralelu starije linearne keramike sa starčevačkom grupom.

b2. U osnovi pravilno snižavanje hronologije Cucuteni grupe otišlo je, po mom mišljenju svakako predaleko. Na drugom mestu naveo sam niz elemenata, koji dopuštaju vezivanje početaka Cucuteni sa vinčansko-tordoškom fazom II (Vinča od 8 m. dubine, Holste Vinča B).³¹

c) Problem hronologije badenske grupe rešen je nedavno novim stratigrafski utvrđenim sinhronizmima, ustanovljenim iskopavanjima na Bubnju.³² Ne ulazeći niukakve detalje navodim ovde osnove ovih sinhronizama utvrđenih zatvorenim nalazima u stratigrafski izdvojenim horizontima stanovanja: Bubanj — Hum Ia (Oršić, Unterstufe IIa) [Vinča-Pločnik II (Vinča 4—3 m. dubine, Holste D)] kasna Gumelnitza; Bubanj — Hum Ib (Oršić Ib, c) [Baden-Kostolac; Bubanj — Hum II (Oršić III do IV)] — postbadenska faza.

d) U okviru relativne hronologije Rumunije opravdano je vezivanje Gumelnitza-grupe u vremenu za ranoheladske faze II—III, no je snižavanje hronologije ove grupe u odnosu na Vinču posledica preniske postavke ranoheladske grupe, koja je vremenski paralelna već sa fazom Vinča — Tordoš II.³³ Ne ulazeći u detalje istakao bih ovde samo pojavu jednog suda tipične vinčansko-pločničke vrste sa žigosanim motivima u fazi Gumelnitza III u Petru Rares, što za prethodnu fazu Gumelnitza II, koja, doduše nije potpuno jasna u svom karakteru, nameće raniji datum, dok se Gumelnitza I (faza Petru Rares), po nizu elemenata vezuje za vinčansko-tordošku fazu od njenih početaka.³⁴ Iz ovih razloga nameće se i veća starost Boian A grupe, koja stratigrafski nesumnjivo prethodi Gumelnitza grupi. U tome smislu ukazuju i izvesni elementi veze ove poslednje grupe sa starčevačkom, na koje je ukazala D. Garašanin.^{34a}

e) Sinhronizmi, koje je istakao Ehrich za ranobronzano doba Makedonije, imaju nesumnjivo opravdanje u pogledu kasnih faza te epohe. Ipak bih, s obzirom na već pomenute pojave ranobronzanodobskog karaktera u vinčansko-tordoškoj fazi II, ranom bronzanom dobu Makedonije pripisao duže trajanje, te njegove ranije faze, kao i druge grupe ranog

³⁰ Up. Garašanin, Glasnik zemaljskog muzeja VIII, 61 i d.

³¹ Hronologija, 128 i d.; Glasnik zemaljskog muzeja VII, 34 i d.

³² Radovi vršeni 1954 godine za račun muzeja u Nišu pod rukovodstvom M. Garašanina.

³³ Up. M. Garašanin, Archaeologia Jugoslavica I (1954), 1 i d., osobito 2.

³⁴ M. Garašanin, Hronologija, 121 i d.

^{34a} D. Garašanin, op. cit., 113.

bronzanog doba Egeje, paralelisao sa neolitskim razvojem vinčanske grupe u unutrašnjosti Balkana.

f) U pogledu grupe napomenuo bih, da je njen relativno hronološki položaj u odnosu na vinčansku grupu utvrđen stratigrafijom u Magura Fetelor koju navodi Berciu.³⁵ Vadastra A po svom karakteru odgovara nesumnjivo vinčansko-pločničkoj fazi (Holste C-D) dok je Vadastra B mlađja od toga. Ovo približno odgovara i sinhronizmima, koje utvrđuje Ehrich, uz izvesno snižavanje njegove hronologije (str. 126). Odnos prema Phtiotic Thebes, iako je tipološka sličnost veoma upadljiva, ostaje naravno teško proverljiv, zbog nesigurne stratigrafije ovog poslednjeg nalazišta.³⁶

5. Od podataka koje pružaju proučavanja u drugim oblastima izgleda mi osobito važna mogućnost pouzdanog vezivanja rane bronzne II jugoistočne Male Azije za Troju I i period IV—VI dinastije u Egiptu. Ovaj podatak govorio bi protiv visoke hronologije Troje i dao bi se dovesti u sklad sa mojim zaključkom o početku Troje I oko 2600 godine pre n. e. izvedenim na osnovu drugog materijala.³⁷

6. Da pomenem najzad, da se u izvesnim problemima pojavljuju i neke nejasnoće, koje su samo delom posledica veoma sumarne obrade pojedinih pitanja, dok drugim delom pokazuju postojanje još uvek otvorenih i nedovoljno rešenih problema. U tom smislu navodim sledeće primere:

a) Sinhronizam Amuq J (Troja IV), na osnovu pehara sa dve drške, iako po svemu sudeći opravdan, nije u dovoljnoj meri objašnjen, s obzirom na dugi vremenski raspon ove forme sudova, pri čemu autor (Braidwood) ne daje preciznije podatke o razlozima koji ga rukovode za ovako kasnu postavku nalaza te vrste u Amuq.

b) Sinhronizam Amuq A/Ras Shamra V Amuq C/Ras Shamre, čiju sam mogućnost pretpostavio na drugom mestu.³⁸ Pri tome ipak ostaje nerešeno pitanje odnosa ranih grupa bez slikane keramike (Amuq A/Ras Shamra V) prema Jericho IX, koja sam također tom prilikom dodirnuo.

c) U pitanju keramike Kirbet Kerak, pada u oči njena razmerno rana pojava u Siriji (Amuq H), u odnosu na pojave u jugoistočnom Anadolju (doba Amuq J-up. i sinhronističke tabele uz poglavlja o Siriji i Maloj Aziji). S obzirom na pretpostavljeno maloazisko poreklo te keramike ova je pojava prilično nerazumljiva. Svakako da će tek dalja istraživanja o toj zanimljivoj keramičkoj vrsti doneti u ovom smislu sigurnija rešenja.

Gornje izlaganje pokazalo je jasno u kolikoj se meri veliki broj bitnih problema relativne hronologije evraziskog područja može smatrati sa izvesnim sigurnošću rešen, no isto tako i koliko još postoji praznina, gde su potrebne dopune i novi radovi radi donošenja pouzdanih zaključaka.

³⁵ Arheologia preistorica Olteniei (1959), 37 i d. i odgovarajuće slike; M. Garašanin, Hronologija, 127—128.

³⁶ Wace-Thomson, Prehistoric Thessaly (1912), 167; Schachermeyr, Prähistorische Zeitschrift XXXIV—XXXV, 38.

³⁷ Archaeologia Jugoslavica I, 1 i d., osobito 2.

³⁸ Arheološki Vestnik IV, 2 (1953), 335.

RÉSUMÉ

Sur quelques problèmes de chronologie relative en préhistoire*

L'ouvrage «Relative Chronology in Old World Archeology» peut, par son importance, être classé parmi les publications particulièrement précieuses, parues au cours des dernières années (1).

Malgré l'existence de problèmes extrêmement compliqués dont la solution est recherchée par différents auteurs, on ne remarque dans cet oeuvre que peu de divergences de point de vue et d'inégalité dans le traitement de certaines questions, ce qui assurément est aussi une preuve de la justesse de nombre de solutions proposées. Notons toutefois:

1. L'inégalité du cadre chronologique compris dans les chapitres respectifs, rendant difficile la fixation de synchronismes dans les époques relativement récentes.

2. La diversité de point de vue au sujet de l'emploi d'objets en matière non périssable comme éléments de chronologie relative. Bien qu'une prudence extrême soit assurément de rigueur en ces cas, il me semble que les objets de cette sorte doivent avoir une valeur chronologique, au cas où les données qu'il fournissent peuvent être contrôlées sur des découvertes en matière plus périssable et d'un emploi plus bref. C'est ainsi que les parures de Troie II, Alaça Hüyük et Ur, me paraissent pouvoir livrer une date approximative, celle-ci pouvant être contrôlée par d'autres observations chronologiques (céramique de Kirbet Kerak à Alaça, correspondant au Bronze ancien III de Miss Goldman et à Amuq H-I, donc synchronique selon Mr. Braidwood de l'époque d'Agade) (8—10). Une indication de date plus précise à la base d'objets de cette sorte, telle la date que Miss Kantor voudrait préciser à l'aide de la découverte de Tot me paraît difficilement admissible.

3. Les divergences dans l'attribution chronologique de certaines formes ou certains groupes dans différents chapitres ne sont généralement qu'insignifiantes.

Il est toutefois naturel que le lecteur trouvera dans un livre englobant un complexe si important de problèmes et de matériaux, outre nombre de solutions et de conceptions concordant avec ses points de vue personnels, d'autres où ses points de vue et les résultats acquis par ses propres recherches ne peuvent se rallier à ceux des auteurs. J'en citerai ici quelques exemples:

1. Les dates fournies par les sources historiques en Egypte et Mésopotamie, auraient pu, selon mon opinion, être employées dans l'ouvrage malgré les restrictions faites à ce sujet dans le titre même du livre. Ceci surtout dans les cas où les données des sources historiques paraissent pouvoir être mises en accord avec les dates archéologiques (12, 13).

2. Bien que les problèmes de certaines régions, telles l'Anatolie Centrale et Occidentale, Chypre et ceux de Ras Shamra, aient été traités en relation avec ceux de la chronologie relative dans certains chapitres, le lecteur, particulièrement celui intéressé aux problèmes de la préhistoire balcano-anatolienne, aurait aimé les voir discutés dans des chapitres respectifs.

Je me permets également quelques remarques au sujet des problèmes traités dans certains chapitres à savoir:

* Les chiffres en parenthèses renvoient le lecteur au notes du texte serbe.

3. Tout en m'accordant en tout point avec Mr. Weinberg au sujet de son opinion sur l'origine asiatique du néolithique grec, et en appréciant son opinion sur les origines de la céramique de Dimini, opinion rompant avec les considérations usuelles à ce sujet mais que, malheureusement je ne puis non plus admettre après mes recherches (17) je crois devoir remarquer que la tentative de rattacher certaines phases du néolithique grec aux phases de la protohistoire mésopotamienne ne me semble pas au dessus de tout doute. Les éléments rattachant entre eux les deux complexes en question se trouvent presque exclusivement à la phase de Hassuna (18), les analogies mésopotamiennes d'époque postérieure (19, 20), pouvant, selon mon opinion s'expliquer par leur évolution à la base de la même source commune (Hassuna), qui, toutefois à l'époque où les éléments en question atteignirent l'Égée, avait probablement cessé de vivre. Méthodiquement ces divergences chronologiques se laissent expliquer par le processus lent d'expansion culturelle, dû, selon toute vraisemblance au semi-nomadisme des néolithiques primitifs. Je remarque de même que M. Weinberg se base dans sa chronologie relative sur ses considérations antérieures à ce sujet (21), qui, surtout après les résultats des nouvelles fouilles en Thessalie (22) me paraissent devoir être revues sur plusieurs points. La chronologie relative du cycladique ancien finement relevée par l'auteur, pose la question de la date de début du groupe de Pelos, surtout au cas, où comme je l'ai supposé récemment, on devrait s'attendre ici à l'existence d'une phase du néolithique récent de type balcano-anatolien (semblable à Larissa-Rakhamani, Tigani etc.) (23, 24).

4. En me tournant vers les contributions importantes de Mr. Ehrich, je souligne d'abord la justesse de ses remarques typologiques au sujet du caractère de la céramique peinte de Starčevo et de ses relations avec le néolithique grec (Sesklo-Dimini). Une chronologie trop brève de la civilisation en question ne me paraît toutefois pas justifiée, étant donné les considérations de D. Garašanin sur les découvertes des fonds de cabane de Starčevo, semblant prouver l'existence d'une «stratigraphie horizontale» (25), ainsi que les différences dans les matériaux de certaines stations en Pannonie, ou, outre les stations à céramique presque uniquement rude, nous connaissons aujourd'hui plusieurs localités nouvelles à céramique peinte (27), ce qui également est en faveur de différences chronologiques. Parmi les synchronismes fixés par Mr. Ehrich, je souligne surtout celui entre Bük et Theiss, correspondant en tout point à mes observations (28). La tentative de rabaissement de la chronologie de Cucuteni me paraît de même justifiée, bien que, d'après nombre d'éléments communs entre Cucuteni et Vinča, je sois enclin à attribuer les débuts de Cucuteni à l'époque de Vinča-Tordoš II (Vinča B de Holste) (31). Le rabaissement de la date de la céramique linéaire ne me semble toutefois pas justifié, celle-ci étant due probablement à une évolution locale est devant en partie être synchronique de Starčevo (30). J'attire surtout l'attention sur le fait que les découvertes hongroises paraissent confirmer le synchronisme des groupes de Theiss et de Zseliz, les débuts de Theiss devant d'autre part être rattachés à Vinča-Tordoš II (29), et Zseliz étant postérieur à la céramique dite Notenkopf et à celle linéaire ancienne. Au sujet du groupe de Baden les résultats nouveaux obtenus dans mes fouilles de 1954 à Bujanj, et basés uniquement sur les découvertes closes de certains niveaux d'habitations, prouvent la chronologie relative suivante:

Bujanj-Hum Ia (Oršič IIa) [Vinča-Pločnik II (Hoste D)] fin de Gumelnitza;
Bujanj-Hum Ib (Oršič IIb, c) [Baden-Kostolac; Bujanj-Hum II (Oršič III-IV)]

postbaden. Le synchronisme proposé par Ehrich entre Gumelnitza et l'helladique ancien II—III me paraît justifié. Étant donné toutefois mes observations au sujet du rapport chronologique Vinča-helladique ancien (33), je ne crois pas devoir rabaisser en une mesure trop grande la date de Gumelnitza. Ceci surtout en tenant compte de la parenté étroite de Gumelnitza I (selon Berciu) et Vinča-Tordoş (34). C'est pour la même raison que la chronologie de Boian A doit, selon moi, être également plus élevée, ce qui correspond également à quelques éléments rattachant ce dernier groupe à Starčevo (34a), et que les synchronismes justement fixés par Ehrich par rapport à l'âge du bronze en Macédoine, ne correspondent qu'à la phase finale du bronze ancien macédonien.

5. Une date très importante me semble être fourniere par le synchronisme Troie I, Bronze ancien III d'Anatolie, Giza. Celle-ci paraît coïncider en une certaine mesure avec mon opinion sur la date des débuts de Troie (37).

6. Notons enfin qu'il existe naturellement nombre de problèmes chronologiques où les données se trouvant à notre disposition sont encore insuffisantes.

L'ouvrage revu ci-dessus représente incontestablement une contribution très importante à la préhistoire eurasiennne. Les remarques émises ne font que prouver la nécessité d'intensifier encore les recherches préhistoriques et la collaboration étroites des préhistoriens.

POROČILA

BRONASTI DEPO IZ MILJANE

SMODIĆ ANTON

Leta 1895 so našli pastirji na posestvu Al. Jägerja v Miljani (obč. Zagorska sela, okraj Pregrada, parcela 2244/2b) na južnem obronku griča Brezova Ravna, nekaj korakov pod vrhom, razne bronaste predmete, ki so jih takoj razmetali. Nekaj časa nato so zadeli pri rigolanju na istem mestu na bogat depo bronastega orodja in orožja. Večina takratnih najdb, razen ene sekire, sulice in bronaste vlivne pogače,* je še danes v Jägerjevi zbirki na gradu Miljani. Dalje so odkrili pri križišču ceste Miljana—Kumrovec pod zapadnim obronkom Brezove Ravne ognjišče s premerom 60 cm. Na njem in poleg njega so nabrali približno četrtr litra raztopljenega bronu. Po ugodni legi tega ognjišča, kjer se opaža stalen prepil, sklepam, da je tu bila predzgodovinska kovačnica ali topilna peč.

Ker doslej ta najdba ni bila nikjer obširneje opisana in objavljena, jo tu s ponazorili podajam ter s tem dopolnjujem opis B. Sarie v arheološki karti Jugoslavije, list Rogatec.¹

Opis predmetov

Kladiva

1. Bikonično prelomljeno kladivo iz bronu. Robovi so na obeh straneh nekoliko posneti. Sodeč po ovalnih odprtinah za leseni držaj in po prelomnicah se mi zdi, da ne pripadata istemu kladivu, kakor to navaja B. Saria. Verjetneje je, da sta bili dve kladivi vlti v istem kalupu, kar velja tudi za naslednje kladivo. Dolžina obeh polovic 11 in 10 cm, največja širina 5,2 cm, debelina 3,3 cm, teža 1,90 kg. Patina je sivozelena. (Tab. I, 1 sl. 1)

2. Podobno bikonično kladivo, tudi prelomljeno na dva dela. Robovi ob straneh so močnejše posneti. Dolžina 9,5 in 7,8 cm, največja širina 6,5 cm, debelina 3,0 cm, teža 1,90 kg. Patina je hrapava in temnozelena. (Tab. I, 2 sl. 2)

3. Popolnoma podoben primer celega bikoničnega kladiva, ki je na enem koncu nekoliko odkrhnjeno. Dolžina 20 cm, širina 6,5 cm, debelina 2,9 cm, teža 1,90 kg. Patina je svetlozelena. (Tab. I, 3 sl. 3)

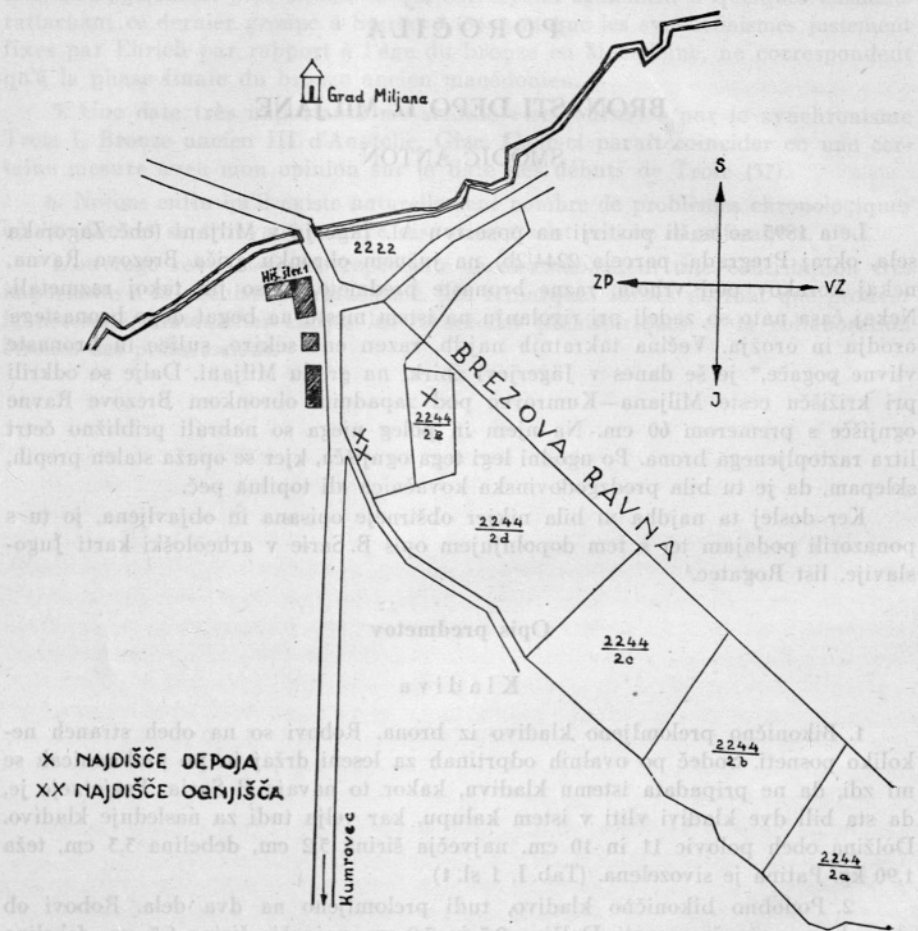
4. Polovica podobnega bronastega kladiva s posnetimi robovi. Dolžina 9,3 cm, širina 6,8 cm, debelina 3,8 cm, teža 1,15 kg. Patina je zelena. (Tab. I, 4 sl. 4)

* Omenjeni trije predmeti so danes v posesti dr. Evgena Jägerja v Podčetrtku.

¹ Klemenc-J.-Saria B., *Archaeologische Karte von Jugoslawien*, Blatt Rogatec, Zagreb 1939, str. 42—43.

5. Polovica podobnega, ožjega kladiva s komaj posnetimi robovi. Dolžina 11,5 cm, širina 5,5 cm, teža 1,12 kg. Zelena patina. (Tab. I, 5 sl. 5)

Na vseh kladivih in fragmentih se dobro vidijo, posebno na prvem primeru, odtisi kalupov. Vlitek ni posebno skrben in tudi struktura bron je surova, polna mehurčkov. Oblika kladiv kaže v glavnem vse bitnosti današnjih kladiv za obdelovanje kovin v kovačnicah.

Situacijska skica najdišča bronastega depoja v Miljani (občina Zagorska sela)

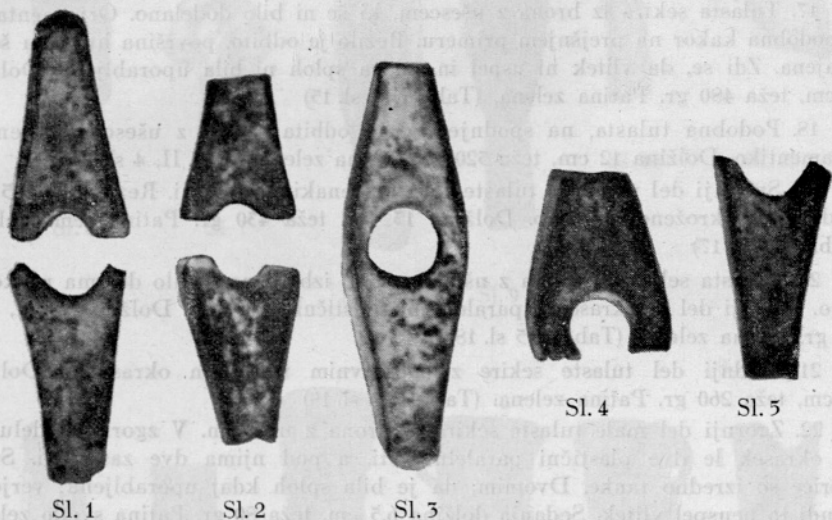
Fragmenti mečev in sulic

6. Dva skladajoča se fragmenta rezila bronastega noža, ki je na obeh robovih ornamentiran s tremi tankimi, paralelno vrezanimi črtami. Dolžina 18 cm, širina 4 cm. Temnozeleno patina. (Tab. I, 6 sl. 6)

7. Gornji del bronastega meča. Ovalna ploščica na koncu ročaja (47 × 42 milimetrov) pod gumbom je zgoraj ornamentirana s trojno valovnico in trojnim krogom, med katerima so mali krogi s križi in pikicami. Ročaj (11,2 cm) s tremi

ornamentiranimi rebri oklepa skoraj v sklenjenem krogu dvorezno, 25 mm široko, jako iztrošeno in odlomljeno rezilo. Pritrjeno je z dvema zakovicama. Osrednje rebro rezila je 1 cm močnejše. Dolžina z ročajem 17,2 cm. Patina je svetlozelena. (Tab. I, 7 sl. 7)

8. Bronasta sulična ost z odlomljeno konico. Tulec je koničen (premer 25 mm) — ima dve luknjici za zakovice — ter se nadaljuje proti vrhu v jako izrazito osrednje rebro. Paralelno z njim poteka desno in levo plitek žleb do konice. Dolžina osti 25,5 cm, tulca 5,5 cm. Zelena patina. (Tab. I, 9 sl. 9)

9. Podobna sulična ost z odlomljeno konico. Desno in levo na listu je vrezanih pet enakih, vzporednih črt. Na tulcu (dolž. 6 cm) sta dve zakovični luknjici. Dolžina 25,5 cm. Patina je temnozelena, skoraj črna in gladka. (Tab. I, 10 sl. 10)

10. Podobna sulična ost z odlomljeno konico. Paralelno z izrazitim osrednjim rebrom potekata obojestransko dve tanki vdolbljeni črti. Konični tulec (dolžina 4,8 cm) ima tudi dve zakovični luknjici. Dolžina 25 cm, širina lista 4 cm. Patina je zelena. (Tab. I, 11)

11. Fragment podobne sulične osti iz bronu. List je skoraj popolnoma odlomljen; le osredje s tulcem, ki ima dve zakovični luknjici, je ohranjeno. Patina je črna in naknadno skoraj odbrušena. Dolžina 12 cm, dolžina tulca 5 cm. (Tab. I, 12 sl. 12)

Fragmenti srpov in sekir

12. Fragment srpovega rezila z odlomljeno konico. Rezilo je široko, hrbet strehasto odebeljen, a na spodnjem delu fragmenta še ostanek osrednjega ojačevalnega rebra. Dolžina 9 cm. Patina svetlozelena. (Tab. I, 15 sl. 15)

13. Plavutasta sekira iz bronu s plavutima na sredini, ki sta deloma poškodovani (dolž. 7 cm). Rezilo je odlomljeno. Sekira ima na vrhu globok izrez. Dolžina 10 cm, teža 150 gr. Patina je zelenomodrikasta. (Tab. I, 14 sl. 14)

14. Spodnja polovica bronaste plavutaste sekire. Rezilo je polkrožno in ostro. Dolžina 8 cm, teža 800 gr. Patina je temnozelena in gladka. (Tab. I, 15 sl. 15)

15. Bronasta sekira brez okraskov z ušescem, vezni člen med tulasto in plavutasto sekiro. Na robu nekoliko skrhano rezilo je zaokroženo. Dolžina 11 cm, teža 150 gr. Patina je zelena. (Tab. II, 1)

16. Tulasta sekira iz bronca, katere ušesce se je že med vlivanjem pokvarilo. Gornja polovica je okrašena z vodoravnimi plastičnimi črtami, spodnja pa z malim visečim trikotnikom in ob robu s tremi paralelno zasločenimi črtami. Skrhano, razmeroma dokaj zaokroženo rezilo je 5,5 cm široko. Dolžina 15 cm, teža 480 gr. Zelena patina. (Tab. II, 2 sl. 14)

17. Tulasta sekira iz bronca z ušescem, ki še ni bilo dodelano. Ornamentacija je podobna kakor na prejšnjem primeru. Rezilo je odbito, površina hrapava še ne oglašena. Zdi se, da vlietek ni uspel in sekira sploh ni bila uporabljena. Dolžina 15 cm, teža 480 gr. Patina zelena. (Tab. II, 3 sl. 15)

18. Podobna tulasta, na spodnjem delu odbita sekira z ušescem in enako ornamentiko. Dolžina 12 cm, teža 520 gr. Patina zelena. (Tab. II, 4 sl. 16)

19. Spodnji del podobne tulaste sekire z enakimi okraski. Rezilo (dolž. 5 cm) je dokaj zaokroženo in ostro. Dolžina 13 cm, teža 430 gr. Patina temnozelenca. (Tab. II, 6 sl. 17)

20. Tulasta sekira iz bronca z ušescem, zelo izbrušena, rezilo deloma poškodovano. Zgornji del je okrašen s paralelnimi plastičnimi črtami. Dolžina 12 cm, teža 420 gr. Patina zelena. (Tab. II, 5 sl. 18)

21. Srednji del tulaste sekire z enostavnim trikotnim okraskom. Dolžina 9,3 cm, teža 260 gr. Patina zelena. (Tab. II, 7 sl. 19)

22. Zgornji del male tulaste sekire iz bronca z ušescem. V zgornjem delu sta kot okrasek le dve plastični paralelni črti, a pod njima dve zasločeni. Stene sekirice so izredno tanke. Dvomim, da je bila sploh kdaj uporabljena; verjetno je tudi to neuspeh vlietek. Sedanja dolžina 6,5 cm, teža 80 gr. Patina svetlo zelena. (Tab. II, 8 sl. 20)

23. Dvojni gumb iz bronca, verjetno z nekega pasu ali konjske opreme. Višina 2 cm. Patina zelena (Tab. I, 8 sl. 21)

24. Štiri neenakomerno debele in velike plošče vlitiga bronca v skupni teži 3,42 kg.

25. 21 kosov stožčastih in skoraj polkroglih bronastih vlivnih pogač različne višine in debeline. Pri večini znaša povprečni premer 10—15 cm, višina pa 6 do 10 cm. Tanjši in manjši kosi so iz čistega bronca, medtem ko so večji polnjeni s kositrom; kar je ugotovila kemična analiza. Še ena vlivna pogača s te najdbe, kasneje prerezana, je danes v Podčetrtku ter kaže kositno jedro. Površina teh pogač je hrapava in surova, polno luknjic in mehurjev. Brezdvomno je livar direktno iz topilne peči vлил raztopljeno kovino v jamice, izdolbene v zemljo.

Bronasti depo v Miljani pripada inventarju manjše livarne ali kovačnice, verjetno potujočemu obrtniku — livarju, kar označuje večja količina bronastih livnih pogač, ki so bile lite na mestu samem ali v njegovi neposredni bližini. To domnevo potrjuje manjše ognjišče na zapadnem vznožju Brezove Ravne, kjer so na njem še našli bronasto žlindro in oglje. Zdi se mi, da so kovači tudi tukaj popravljali manj poškodovane predmete tega depoja, predvsem sulične osti, ki so le na vrhu nekoliko odlomljene in skrhane. To bi veljalo tudi za dve ali tri tulaste sekire in meč, kjer je bilo potrebno samo izmenjati rezilo. Fragmenti petih, verjetneje sedmih kovaških kladiv z obojestransko koničasto udarno ploskvijo, kažejo tipične oblike kladiv za obdelovanje in kovanje že vlitih izdelkov.

Sl. 6

Sl. 7

Sl. 8

Sl. 9

Sl. 10

Sl. 11

Sl. 12

Sl. 13

Sl. 14

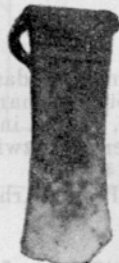
Sl. 15

Sl. 16

Sl. 17

Sl. 18

Sl. 19

Sl. 20

Sl. 21

Manjša bronastodobna livarna na Hoškem Pohorju nad Poštelo,² na katero so zadeli leta 1932, kaže presenetljivo sorodnost z depojem in delavnico v Miljani. Najdeni predmeti in njih fragmenti vsakdanjemu življenju potrebnega orodja in orožja, ostanki žindre in livnih pogač, nedovršeni ali ponesrečeni ulitki in na zadnje kamenje s sledovi ognja pričajo tu in v Miljani o živahni obrtni delavnosti.

Sulice pripadajo mlajšim bronastodobnim oblikam, kakor tudi večina sekir, od katerih prevladujejo tulaste z ušesci. Njih trikotni in zasločeni okraski so podobni sekiram iz Črmožiš³ in drugim najdbam iz raznih depojev vzdolž vsega

Sl. 22

roba Vzhodnih Alp. Miljanski depo in drugi, ki sem jih opisal v svoji razpravi »Bronasti depoji iz Črmožiš in severozahodni Sloveniji«, so delno sorodni s kulturo žarnih grobišč, katera kažejo predvsem obrežna grobišča na spodnji Hajdini.⁴ Pobrežju,⁵ v Mariboru⁶ in Rušah,⁷ imajo pa marsikatero starejšo potezo.

Tipološko spadajo najdeni predmeti iz Miljane v stopnjo Reinecke Hallstatt A in delno v stopnjo Hallstatt B.

SUMMARY

The bronze depot of Miljana

A depot of bronze articles was discovered by chance at Miljana in 1895. Among the finds were hammers, fragments of swords and spears, fragments of sickles and axes as well as pieces of bronze in the shape of plates or cakes. Typologically these objects belong to the Reinecke Hallstatt A period and partly to the Hallstatt B period.

² Baš Fr., ČZN XXVIII, 1953 str. 38—40.

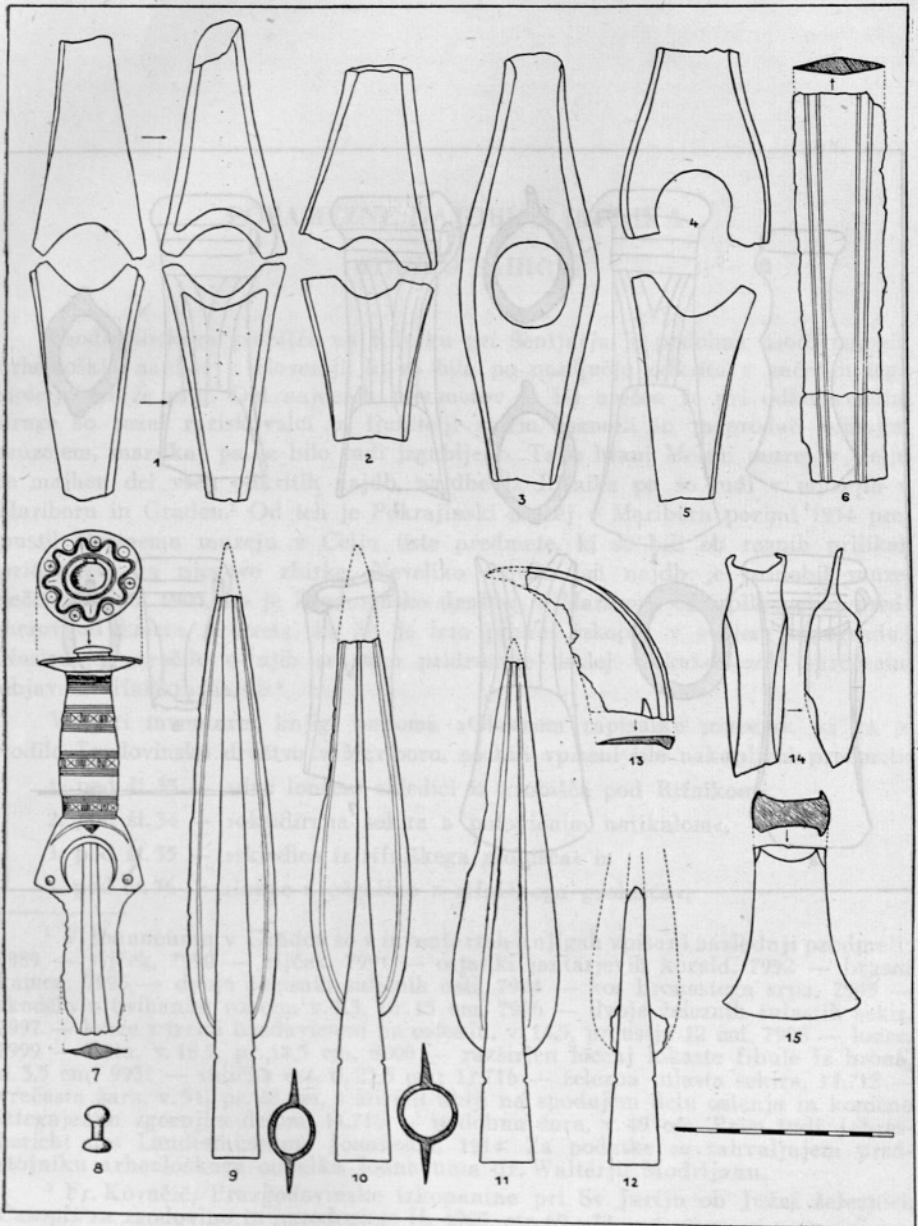
³ 87. Jahresbericht des Landesmuseum Joanneum über das Jahr 1898, Graz 1899. — Schmidt W., Südsteiermark im Altertum, »Südsteiermark« 1925, str. 2. — Schmidt W., Die Bronzezeit in Krain, Carniola 1909, str. 114 in 137. — Die Fortschritte der vorgeschichtlichen Forschung in Südsteiermark zwischen den beiden Weltkriegen. Zeitschr. d. hist. Ver. f. St. 1943 (Separ. str. 4—5).

⁴ Stare Fr., Ilirsko grobišče na Zg. Hajdini pri Ptujju. Arheol. vestnik I/1—2 1950, str. 31—86.

⁵ Baš Fr., ČZN XXXIV/1939, str. 194—196.

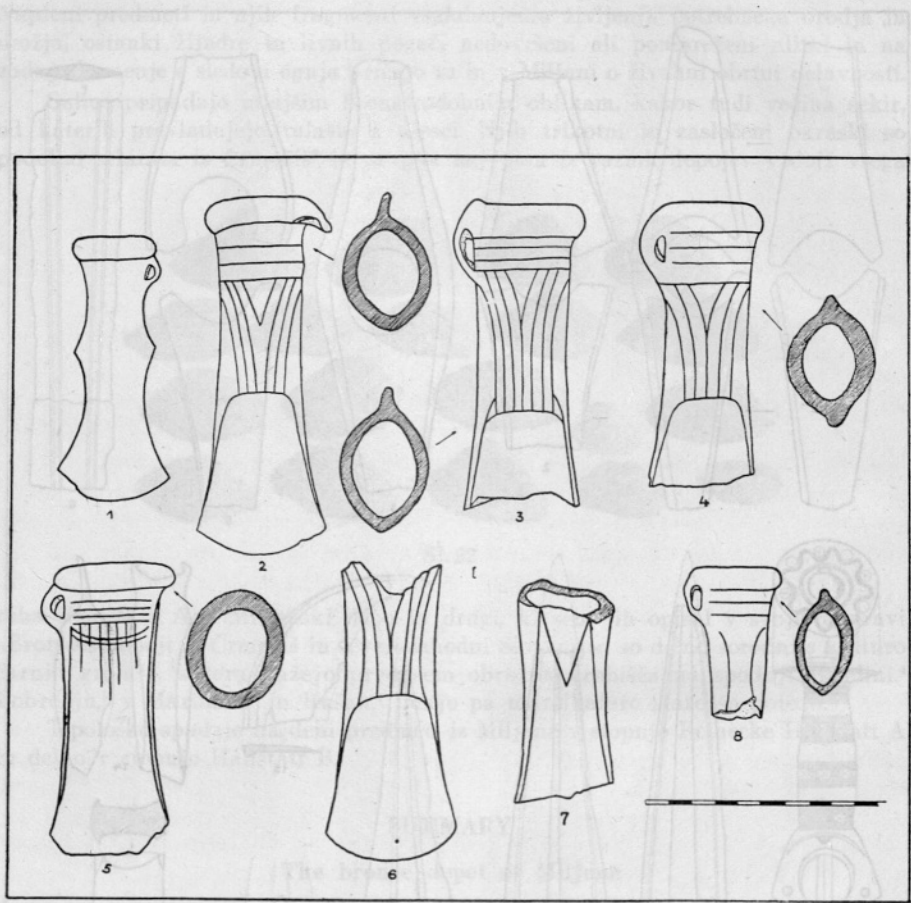
⁶ Baš Fr., ČZN XXCIII/1939, str. 38—40 in XXIX/1934, str. 54—55.

⁷ Wormbrand Gyndaker, Das Urnenfeld von Maria Rast. Braunschweig 1879.

1. P. MAGW. 2. 192. 3. 192. 4. 192. 5. 192. 6. 192. 7. 192. 8. 192. 9. 192. 10. 192. 11. 192. 12. 192. 13. 192. 14. 192. 15. 192.

Planitz, bronzene Dolche, in: *Zeitschr. d. Ver. f. St. 1943* (S. 4-5).

...A spot of bronze artifacts was discovered at Miljeva in 1895, among the finds were various fragments of swords and spears, fragments of sickles and axes as well as pieces of bronze in the shape of plates or castings. ... these objects belong to the Bronze Age and partly to the Hallstatt B period.

Das F.-C.Z.N. XXVIII/1934, Nr. 194-195.
 57. Jahrbuch der Landesmuseum Graz, Graz, im Jahr 1936, Graz.
 Schmidt W., Die Bronzezeit in Südböhmen, Sudetenski, 1935, Nr. 2.
 Schmidt W., Die Bronzezeit in Südböhmen, 1935, Nr. 2.
 Fortschritte der vorgeschichtlichen Forschung in Südböhmen zwischen dem beiden Weltkriegen, Zeitschr. d. Ver. f. St. 1943 (S. 4-5).

1934, str. 31-36.
 1 Das F.-C.Z.N. XXXIII/1939, str. 194-195.
 2 Das F.-C.Z.N. XXXIII/1939, str. 36-49 in XXXIII/1939, str. 34-37.
 3 Wappbrand G., *Die Urnenfelder von Maria Raab, Braunschweig 1879.*

POSAMEZNE NAJDBE Z RIFNIKA

STANKO PAHIČ

Usoda ilirskega grobišča na Rifniku pri Šentjurju je podobna usodi mnogih arheoloških najdišč v Sloveniji, ki so bila po naključju odkrita v začetku tega stoletja ali že prej. Del najdenih predmetov je bil uničen že pri odkopavanju, druge so razni raziskovalci in ljubitelji starin raznesli in razprodali bližnjim muzejem, marsikaj pa je bilo tudi izgubljeno. Tako hrani Mestni muzej v Celju le majhen del vseh odkritih najdb, najdbe iz Rifnika pa so tudi v muzejih v Mariboru in Gradcu.¹ Od teh je Pokrajinski muzej v Mariboru pozimi 1954 prepustil Mestnemu muzeju v Celju tiste predmete, ki so bili ob raznih prilikah pridobljeni za njegove zbirke. Neveliko število teh najdb je pridobil muzej večinoma leta 1905, ko je Zgodovinsko društvo v Mariboru odkupilo nekaj predmetov od kmeta A. Oseta, ki jih je leto poprej izkopal v svojem vinogradu.² Naslednje poročilo o njih se tako pridružuje doslej vsekakor zelo skromnim objavam rifniških najdb.³

V stari inventarni knjigi oziroma »Glavnem zapisniku muzeja«, ki ga je vodilo Zgodovinsko društvo v Mariboru, so bili vpisani tile nakupljeni predmeti:

1. pod št. 33 — »dve lončeni skledici iz grobišča pod Rifnikom«,
2. pod št. 34 — »oksidirana sekira s polovičnim natikalom«,
3. pod št. 35 — »skledica iz rifniškega grobišča« in
4. pod št. 36 — »lonec z ožgalino z rifniškega grobišča«.

¹ V Joanneumu v Gradcu so v inventarnih knjigah vpisani naslednji predmeti: 7989 — vijček, 7990 — vijček, 7991 — ostanki jantarjevih korald, 7992 — brusni kamen, 7993 — dvoje železnih suličnih osti, 7994 — kos bronastega srpa, 7995 — skodela z uvihanim robom, v. 5,5, pr. 15 cm, 7996 — dvoje železnih tulastih sekir, 7997 — lonec s tremi bradavicami na ostenju, v. 14,5, pr. ustja 12 cm, 7998 — lonec, 7999 — žara, v. 18,5, pr. 14,5 cm, 8000 — razširjen locenj lokaste fibule iz brona, d. 3,5 cm; 9931 — sulična ost, d. 23,5 cm; 11.716 — železna tulasta sekira, 11.717 — vrečasta žara, v. 51, pr. 28 cm, s štirimi uhlji na spodnjem delu ostenja in konično iztegnjenim zgornjim delom, 11.718 — podobna žara, v. 49 cm. Prim. tudi Jahresbericht des Landesmuseums Joanneum, 1914. Za podatke se zahvaljujem predstojniku arheološkega oddelka Joanneuma dr. Walterju Modrijanu.

² Fr. Kovačič, Prazgodovinske izkopanine pri Sv. Juriju ob Južni železnici, Časopis za zgodovino in narodopisje II, 1905, str. 69—72.

³ Prim. MAGW, 32, 1902, Sitzungsberichte (Riedl), str. 44 id. W. Schmid, Südsteiermark im Altertum (Hausmann: Südsteiermark), Graz 1925, str. 6. Isti: Zeitschrift des hist. Vereins für Steiermark 36, 1943, str. 141—142. F. Starè, Predzgodovinsko najdišče na Rifniku pri Celju, Arheološki vestnik II/2, 1951, str. 185 i. dr.

Navedene najdbe pripadajo bržčas grobovom, ki jih je v jeseni 1904 izkopal A. Oset.⁴ V Pokrajinskem muzeju so bile od njih najdene naslednje posode:

1. Velika žara iz črnkasto žgane gline, ki ima izgajeno površino enake barve. Vrečasto obel trup ima ozko in nekoliko poudarjeno dno, zgoraj pa preko plitkega žlebišča prehaja v neznamen koničen vrat s pošev izvihanim robom. Približno 10 cm nad dnom so na ostenju štirje vodoravni in koničasti uhlji, na prehodu iz trupa v vrat pa enako simetrično razporejene štiri manjše navzgor obrnjene bradavice. Višina žare 65,2, premer oboda 65,5, ustja 42 in dna 19,7 cm. Debelina sten od 1,1 cm dalje, vendar ne presega 1,5 cm v spodnjem delu. Inv. št. 535.⁵ T. I, 1.

2. Nizka koničasta skodela iz črnkasto pečene gline z dobro izgajeno površino črnorjavnkaste barve. Neopazno dno je rahlo vbočeno, rob pa nekoliko klekasto uvihan. Na prehodu trupa v rob so simetrično razporejene štiri bradavice, od katerih so tri preprosto konične in majhne, četrta pa dvogrba, daljša in ima vodoravno prevrtano ozko luknjico. Del ostenja je dopolnjen z mavcem. Višina skodele 6,2, premer oboda 20,3, ustja 17,2 in dna 8 cm. Debelina sten enakomerno 0,7 cm. Inv. št. 534. T. I, 4.

3. Konična skodela iz rjavkasto pečene gline z neenakomerno izgajeno površino enake barve. Dno je ravno, koničen trup pa se oblo viha navznoter v pošev odrezan rob. Na obodu ima kratko vodoravno ušesce z navpično odprtino. Višina skodele 6,5, premer oboda 16,8, ustja 15,3 in dna 7 cm. Debelina sten 0,5—0,7 cm. Inv. št. 535. T. I, 3.

Drugih predmetov iz omenjenih grobov ni mogoče najti in tudi ni ugotovljeno, ali so dospeli v mariborski muzej.⁶ Pač pa je bilo v zbirki Pokrajinskega muzeja še nekaj predmetov, pri katerih je bil kot najdišče naveden Rifnik. Ker niso bili vpisani v inventarne knjige, je njihova pripadnost temu najdišču delno dvomljiva, način in čas pridobitve pa neznan.⁷

4. Kamnito kladivo z grobo obrušeno, večji del hrapavo površino. Ploščati strani sta ravni, ostale stranice pa oblo obrušene, prav tako tudi zatilje. Na eni strani sled začetnega vrtanja luknje s premerom 2 cm. Dolžina 8,5, širina do 6,8, debelina 3,5 cm. Inv. št. 536. T. I, 2.

5. Razlomljena bronasta ovratnica iz 0,5 cm debele okrogle žice, ki je prečno drobno nažlebljena in na koncih kvadratnega preseka. Stranice koncev te žice so okrašene z vrezano polkrožčasto vijugo na robovih, na koncu pa je izkovana v tanek trak, ki je bil spiralno zvit. Premer 19 cm. Inv. št. 537. T. II, 1.

6. Dva fragmenta ovratnice iz pošev nažlebljene žice, ki je na koncu oglatega preseka in izkovana v spiralno zvit trak. Debelina žice 0,6 cm. Inv. št. 538. T. II, 2.

⁴ F. Kovačič, istotam, navaja predmete iz treh grobov, od katerih je prvi vseboval žaro T. I, 1 in skodelo T. I, 4, razen tega pa še vrsto kovinskih predmetov, ki jih sedaj v Pokrajinskem muzeju ni več, če so res dospeli tja. Prav tako ni predmetov iz drugih dveh grobov, kakor tudi ne najdb pod št. 2—4.

⁵ Vsebina žare je opisana v pod opombo 2 omenjenem poročilu. Inv. številke pripadajo Mestnemu muzeju v Celju, kjer so obravnavane najdbe sedaj.

⁶ V tem pogledu opomba 3 pri Starè: AV II/2, 1951, ni točna.

⁷ Dvom velja predvsem prstanu T. IV, 2, ki daleč izstopa iz drugih najdb, kakor tudi ovratnici T. II, 1 in zapestnicama T. III, 6; IV, 3, ki so istovetne z enakimi najdbami v Mariboru. Po sporočilu F. Baša je »bronaste najdbe iz Rifnika Zgodovinskemu društvu v Mariboru posredoval celjski profesor J. Kožuh pred prvo svetovno vojno 1909. ali 1910«, kar velja bolj za celoto kot podrobnosti.

7. Fragment močno izlizane ovratnice s šibkimi sledovi žlebljenja. Premer ohranjenega dela 0,4, dolžina 15,4 cm. Inv. št. 539. T. II, 3.

8. Fragmentirana ovratnica iz nasvitkane žice. Med ozkimi in visokimi svitki je žica dva- do trikrat prečno nažlebljena. Klinasto se tanjšajoči konec je oglatega preseka. Debelina žice 0,6, premer svitkov 0,9, premer ovratnice približno 16 cm. Inv. št. 540. T. II, 4.

9. Fragment ovratnice iz okrogle žice, na kateri so nanizani nizki in široki svitki. Žica med njimi je pet- do šestkrat nažlebljena. Zožujoči se konec je dokaj oglatega preseka. Debelina žice 0,4, premer svitkov 0,7, dolžina ohranjenega kosa 19,7 cm. Inv. št. 541. T. III, 1.

10. Fragment ovratnice iz okrogle, na ohranjenem delu gladke žice s ploščato izkovanim, v spiralo zvitim koncem. Debelina žice do 0,6, dolžina fragmenta 8,3 cm. Inv. št. 542. T. III, 2.

11. Fragment ovratnice iz nasvitkane žice. Med ozkimi svitki je žica dva- do trikrat počez nažlebljena. Dokaj oglat konec se klinasto tanjša v ploščat spiralno zvit zaključek. Debelina žice do 0,5, svitkov do 0,8, dolžina fragmenta 15,4 cm. Inv. št. 543. T. III, 3.

12. Fragment ovratnice iz okrogle žice z rahlimi sledovi žlebljenja med nizkimi in širokimi svitki. Klinasto se tanjšajoči konec je bil oglatega preseka. Močno izlizan fragment je dolg 15,7 cm. Debelina žice 0,4, svitkov 0,7 cm. Inv. št. 544. T. III, 4.

13. Fragment obročka iz 4,5 mm debele okrogle žice, dolg 6,9 cm. Inv. št. 545. T. III, 5.

14. Fragmentirana zapestnica iz žice ovalnega preseka z ravno notranjo in oblo zunanjo stranjo. Ohranjeni konec je oblo odrezan. Širina žice 0,7, debelina preko 0,2 cm, premer deformiranega fragmenta neugotovljiv. Inv. št. 546. T. III, 6.

15. Obroček iz grobo oblikovane slabo ohranjene žice, ki je bila oglatega preseka. Konca se za polovico presegata in sta ravno odrezana. Debelina žice 0,4, premer obročka 4,9 cm. Inv. št. 547. T. III, 7.

16. Zapestnica iz nasvitkane žice, ki je med 3—4 mm širokimi nizkimi svitki gladka. Svitki so na eni strani skoro tik do žice obrušeni, oba poslednja pa sta preko sredine odrezana in tvorita dozdevni pečatni zaključek nesklenjene zapestnice. Debelina žice 0,4, svitkov 0,6, premer zapestnice 9, oziroma 8,3 cm. Inv. št. 548. T. IV, 1.

17. Prstan iz 1—2 mm debele nekoliko sploščene žice, ki je dvojno zvita in tvori na eni strani dvoje pentljastih zaključkov, na drugi strani pa se ohranjena žica klinasto stanjša in preprosto končuje. Premer 2,3, širina 1,9 cm. Inv. št. 549. T. IV, 2.

18. Zapestnica iz ploščato izkovane žice z ravno notranjo in oblo zunanjo stranjo. Profil je bikoničen, konca sta ravno odrezana. Širina žice 0,5, debelina do 0,2, premer zapestnice 6,5 cm. Inv. št. 550. T. IV, 3.

19. Fragment locnja fibule (?) iz nasvitkane žice, ki je med ozkimi svitki počez nažlebljena. Na enem koncu je ohranjen del oglato oblikovane gladke žice. Debelina žice 0,5, svitkov 0,5, dolžina fragmenta 4,5 cm. Inv. št. 551. T. IV, 4.

Dasi v okviru prazgodovinskega najdišča na Rifniku mesto najdbe opisanih predmetov ni znano, njihova pripadnost pa spričo pomanjkanja inventarnih zapiskov za vsak predmet ni docela prepričljiva, je mogoče trditi, da pripadajo prav tako žarnim grobovom kot druge rifniške najdbe. Redki keramični predmeti ne

predstavljajo za datiranje hvaležnih tipov. Žaro T. I, 1 je v svojem poročilu omenil F. Starè.⁸ Njena vrečasto okroglasta oblika profila jo bliža nekaterim podobnim žaram podravskega žarnih grobišč,⁹ najbližjo sorodnost pa izpričuje z nekaterimi žarami na Vačah, s katerimi je bržčas istočasna.¹⁰ Poleg za rifniško keramiko značilnega žlebastega prehoda v zametke vratu je v okviru navedenih najdišč zanimiv njen plastični okras visečih vodoravnih uhljev v spodnjem delu ostenja in štrlečih bradavic pod vratom. Oba krasilna elementa nastopata vsak zase na najrazličnejših tipih posod istega in bližnjih obdobij, simetrično kombinirana na eni posodi pa predstavljata posebno zvrsti plastičnega okrasa. Njegovo neposredno poreklo bi mu mogli iskati v keramiki podravskega žarnih grobišč,¹¹ znan pa je tudi na starejših vrečastih žarah iz Vač,¹² kakor tudi na podobnih posodah v Wiesu.¹³ Na koncu dobe žarnih grobišč v Podravju še redke, se v poznejši dobi pojavlja na obsežnejšem prostoru severnozahodnega Balkana,¹⁴ kjer predstavljata rifniška in nekatere vaške žare glede na obliko lastno inačico.

Skodela T. I, 3 pripada običajnemu tipu koničnih skodel z uvihanim robom, ki so značilne za žarna grobišča v Podravju in sosednjih področjih, h katerim spada že zaradi oblega ostenja z ne le uvihanim, temveč tudi nekoliko dvignjenim robom.¹⁵ Skodela T. I, 4 predstavlja nekoliko sploščeno mlajšo obliko te vrste posod, pri kateri prehaja stena preko že skoro klekasto upognjenega oboda v močno navznoter uvihan rob. Glede na njeno oblikovno sorodnost z nekaterimi skodelami iz gomile v Volčjih njivah utegne pripadati obdobju starejše železne dobe.¹⁶

Grobo izdelano kamnito kladivo T. I, 2 spričo svoje atipičnosti časovno ne pomeni nič, razen tega zelo verjetno sploh ne izvira iz grobov. Več možnosti za kronološka razmotrivanja nudijo bronasti predmeti. Večina kaže očitne sledove ognja in s tem v zvezi slabo ohranjeno jedro. Vendar so nekateri med njimi dokaj dobro ohranjeni (T. II, 1, 4; IV, 1) in pokriti z gladko temnozeleno patino. Zanimivo je, da so nekateri fragmenti ovratnic močno izlizani (T. II, 3; III, 1, 4), kot da so bili zelo dolgo v uporabi. Med tipološko najstarejše predmete sodi vsekakor prstan T. IV, 2, ki pripada izrazitim oblikam prstanov starejše bronaste dobe (Noppenring).

Ta presenetljiva časovna razlika med njim in drugimi predmeti, ki so mnogo mlajši, vzbujata dvome, ali sploh pripada k rifniškim najdbam, zlasti ker tega ni mogoče preveriti na podlagi zapiskov. Doslej na Rifniku ni bilo sledov kake bronastodobne naselbine, od katere bi se morebiti ohranil, kot je to primer pri

⁸ Starè, AV II/2, 1951, str. 190, T. V, 2.

⁹ Prim. v Pokrajinskem muzeju: iz Maribora, inv. št. A 154; iz Pobrežja, žara v grobu št. 7.

¹⁰ Na prim. F. Starè, Prazgodovinske Vače, Ljubljana 1954, r. 7. Isti: Vače (Arheološki katalogi Slovenije, Zv. 1), Ljubljana 1955, T. LXXXIV, 1, 2, 3.

¹¹ Prim. v Pokrajinskem muzeju: iz Maribora, inv. št. A 150 in iz Ruš, inv. št. 900. Podobno okrašena žara iz Ruš je tudi v Joanneumu, inv. št. 500.

¹² Glej opombo 10.

¹³ Radimsky-Szombathy, MAGW 15, 1885, T. IX, 15; X, 10.

¹⁴ Prim. podobno okrašene žare v Dalju — Corpus vasorum antiquorum, Zagreb, VI Cc, T. 5, 3 in v Donji Dolini — Truhelka, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina 9, 1904, T. LII, 7; LIX, 4; LXVI, 2; LXXX, 2.

¹⁵ Prim. v Dalju — C V A, VI, Cc T. 26, 5.

¹⁶ S. Gabrovec, Ilirska gomila v Volčjih njivah, AV VII/1—2, 1956, str. 62.

nekaterih najdiščih v Avstriji.¹⁷ Čista oblika govori tudi proti tradiciji, ki bi utegnila biti možna, kot nam dokazujejo podobni prstani iz gomile v Volčjih njivah, izdelani iz ploščate, že skoro trakaste žice z vrezanim žlebom v sredini in enkratno pentljo na koncu.¹⁸ Zato ga je upravičeno pripisovati k preostankom starejših dob rifniškega ali tujega izvora.

Ovratnice iz nasvitkane žice (T. II, 4; III, 1, 3, 4) bi sodile po dosedanjih ugotovitvah v sedmo stoletje pr. n. št.¹⁹ Med rifniškimi najdbami tvorijo prevladujoč tip, ki Rifnik kulturno veže z južnoslovenskimi ilirskimi najdišči.²⁰ Osnovni element teh ovratnic je z jagodami opremljena, torej nasvitkana ali vozlasta žica iz brona, ki je včasih s ploščnimi svitki izraziteje ločena v oba sestavljajoča člena,²¹ včasih pa ob bolj okroglastih ali podolgovatih jagodah brez tako ostrih prehodov. Uporabljena je bila za ovratnice, ki so na Rifniku najštevilnejše,²² zapestnice²³ in fibule, ki so tudi na Rifniku zastopane v redkih primerih.²⁴ Vendar pa območje te vrste nakita ni ozko omejeno na osrednje in južnoslovensko ozemlje, kar dokazujejo najdbe v Wiesu,²⁵ Donji Dolini²⁶ in Sremu,²⁷ pri čemer bi bilo medsebojne zveze, kakor tudi tipološki razvoj šele treba raziskati. Na Rifniku nudijo dokaz, da je bilo naselje že v kulturnem območju južnoslovenske ilirske kulturne skupine in je tik pred naravno pregrado vitanjsko-konjiško-boškega grebena predstavljalo eno njenih najsevernejših postojank. Čeprav bodo zveze s približno istodobnimi naselbinami onkraj te pregrade, kot so najbližja Brinjeva gora, gradišča pri Tinju in Poštela,²⁸ postale jasne šele s temeljitejšo raziskavo najdišč, so že sedaj vidne povezave s starejšimi žarnimi grobišči v Podravju. To kažejo poleg omenjenih keramičnih primerjav tudi nekateri bronasti predmeti, med njimi zlasti ovratnice. Tako so ovratnice iz pošev

¹⁷ F. Eppel, *Archaeologia Austriaca* 2, 1949, str. 49, tako razlaga najdbe rano-bronastodobnih prstanov (Noppenringe), ki se s svojo enkratno pentljo razlikujejo od rifniškega primera.

¹⁸ Gabrovec, istotam. Avtor datira te predmete v čas med 450—350 pr. n. št.

¹⁹ Starè, *AV II/2*, 1951, str. 191. Enako Schmid, *Südsteiermark*, str. 6.

²⁰ Prim. podobne ovratnice iz Mokronoga, Cerknice-Tržišča in Podzemlja v Narodnem muzeju v Ljubljani. Ovratnico in fibulo tega tipa iz Vira pri Stični hrani Arheološki muzej v Zagrebu. Za najdbo pri Bistrici ob Sotli glej Schmid, *Südsteiermark*, str. 6.

²¹ Prim. ovratnico iz Tržišča v Narodnem muzeju in ovratnico inv. št. 86 v Mestnem muzeju v Celju.

²² Med najdbami iz Rifnika je v Mestnem muzeju v Celju devet takih ovratnic.

²³ Prim. zapestnico iz Šmarjete v Narodnem muzeju v Ljubljani, verjetno istovetna s T. 36, 5 v A. Müllner, *Typische Formen a. d. archäologischen Sammlungen d. krainischen Landesmuseums »Rudolfinum«, Ljubljana 1900.*

²⁴ Müllner, *Typische Formen*, T. 24: 10, 12 — Vače, 6 — Magdalenska gora, 8 — Podzemelj, 5 — Kranj, T. 25; 2 — Podzemelj, 6 — Cerknica. Vir pri Stični — Arheološki muzej Zagreb. Libenska gora — Joanneum v Gradcu, inv. št. 1256, 10.295. V Mestnem muzeju v Celju so poleg fragmenta T. IV, 4 še tri podobne fibule.

²⁵ Radminsky-Szombathy, *MAGW* 15, 1885, T. VI, 1. Za najdbo na Kozjaku glej Schmid, *Südsteiermark*, str. 6.

²⁶ Truhelka: *WMBH* 9, 1904, T. LVI, 5; LXIX, 8.

²⁷ Podobno ovratnico iz Rače pri Sremski Mitrovici hrani Arheološki muzej v Zagrebu.

²⁸ Raziskovanje Brinjeve gore je od leta 1953 v teku. Gradišča Poštelo in okrog Tinja glej W. Schmid: *Die Ringwälle des Bacherngebirges*, *Mittheilungen der Prähistorischen Kommission*, Wien 1915.

nažlebljene žice tipičen predstavnik te vrste nakita v Podravju, v rabi pa so tudi na najdiščih poznejšega časa.²⁹ Na Rifniku bi jih glede na njegovo dobo trajanja smeli smatrati za starejše najdbe. Drobnó prečno nažlebljena ovratnica T. II, 1 ima po obliki in okrasitvi istoveten primer v Mariboru, podobno obdelana žica pa je rabila tudi za izdelavo fibul, najdenih v grobišču na Bledu.³⁰ Če dejansko izvira z Rifnika, jasno dokazuje podravske vplive.

Med zapestnicami pripadata poleg atipičnih kosov (T. III, 5, 7) zapestnici T. III, 6 in IV, 3 tistemu tipu, ki je v podravnkih žarnih grobiščih najčešči in označuje njihovo mlajšo stopnjo.³¹ Zapestnica T. IV, 1 navidez nadaljuje tradicijo nasvitkanih nakitnih predmetov, po materialu in nesklenjenima dozdevno pečatnima koncema pa od njih odstopa in je močno podobna tistim ranolatenskim zapestnicam, ki so znane iz podonavskega področja in srednje Evrope.³² Pri večini teh so svitki ali jagode bolj ali manj podobne rifniški, na nesklenjenih koncih pa so poslednje jagode zvečine nekoliko povečane in imajo za ranolatensko dobo značilno nekoliko podaljšano žico. Spričó tega bi zapestnica T. IV, 1 utegnila dokazovati enega izmed ranih trgovskih vplivov, kot smemo to domnevati tudi za časovno sorodno najdbo na Libenski gori.³³

Kronološko so obravnavani rifniški predmeti glede na njihov fragmentarni značaj dokaj ohlapni. Ovratnice in zapestnice, ki imajo svoje poreklo v podravnkih žarnih grobiščih, bi bilo upravičeno prisojati najzgodneje v sedmo stoletje, glede na splošni značaj najdišča pa so morebiti tudi nekoliko mlajše. Zapestnica T. IV, 1 bi pripadala kot ranolatenski uvoženi predmet na Rifniku zelo verjetno 4. stoletju in bi tako omejevala časovni okvir opisanih najdb, čeprav so bili na Rifniku najdeni tudi mlajši predmeti.³⁴ V ta okvir spadajo keramične najdbe in nasvitkani bronasti predmeti. Vendar je treba pripomniti, da sedanjih kronoloških sklepov z nekoliko negotovo vrednostjo ne bo mogoče izpopolniti in podrobneje utemeljiti prej, dokler ne bo najdišče preiskano v celoti. Ker je velik del že uničen ali površno obravnavan, te možnosti niso posebno ugodne. To velja tudi za trdnejšo učvrstitev rifniškega najdišča v kulturnem pogledu. Dasi pripada po sedanjem videzu južnoslovenski ilirski skupini, je na njenem robu za sedaj precej osamljeno. Prav zato so njegove zveze z v tem času prenehajočimi podravnimi žarnimi grobišči zlasti glede sprejemanja njihove dediščine vredne posebne pozornosti. Podrobno poznavanje naselitve Rifnika bi tako moglo prispevati k vprašanju usode tako imenovane »ruške skupine« žarnih grobišč v Podravju in morebiti tudi k poreklu severnoslovenskih hribovskih naselbin starejše železne dobe.

²⁹ Prim. podobne najdbe iz grobišč v Mariboru, Rušah in Pobrežju v Pokrajinskem muzeju in Joanneumu. V Narodnem muzeju v Ljubljani iz Magdalenske gore. V Donji Dolini — Truhelka, WMBH 9, 1904, T. XL, 5; XLII, 15; XLIII, 12; LVIII, 16; LXX, 19; LXXII, 6. Itd.

³⁰ V Pokrajinskem muzeju, neinventarizirano. S. Gabrovec, Ilirska nekropola na Bledu, T. XXIII, 1; XXI, 4. V tisku.

³¹ W. Schmid, Der frühhallstattische Hortfund von Schönberg, Germania 24, 1940, 202.

³² Prim. L. v. Márton, Die Frühlatènezeit in Ungarn, Archaeologia Hungarica 11, Budapest 1935, T. VIII, 15—17; XI, 9; XII, 2. — I. Húnyady, Die Kelten im Karpatenbecken, Dissertationes Pannonicae, Budapest 1942, Tafelband, T. IX, 6, 12. — K. Bittel, Die Kelten in Württemberg, Röm.-Germ. Forschungen, Bd. 8, Berlin 1954, T. 15, 1—7; str. 72, kjer je naveden razvoj oblik iz poznohallstattske dobe.

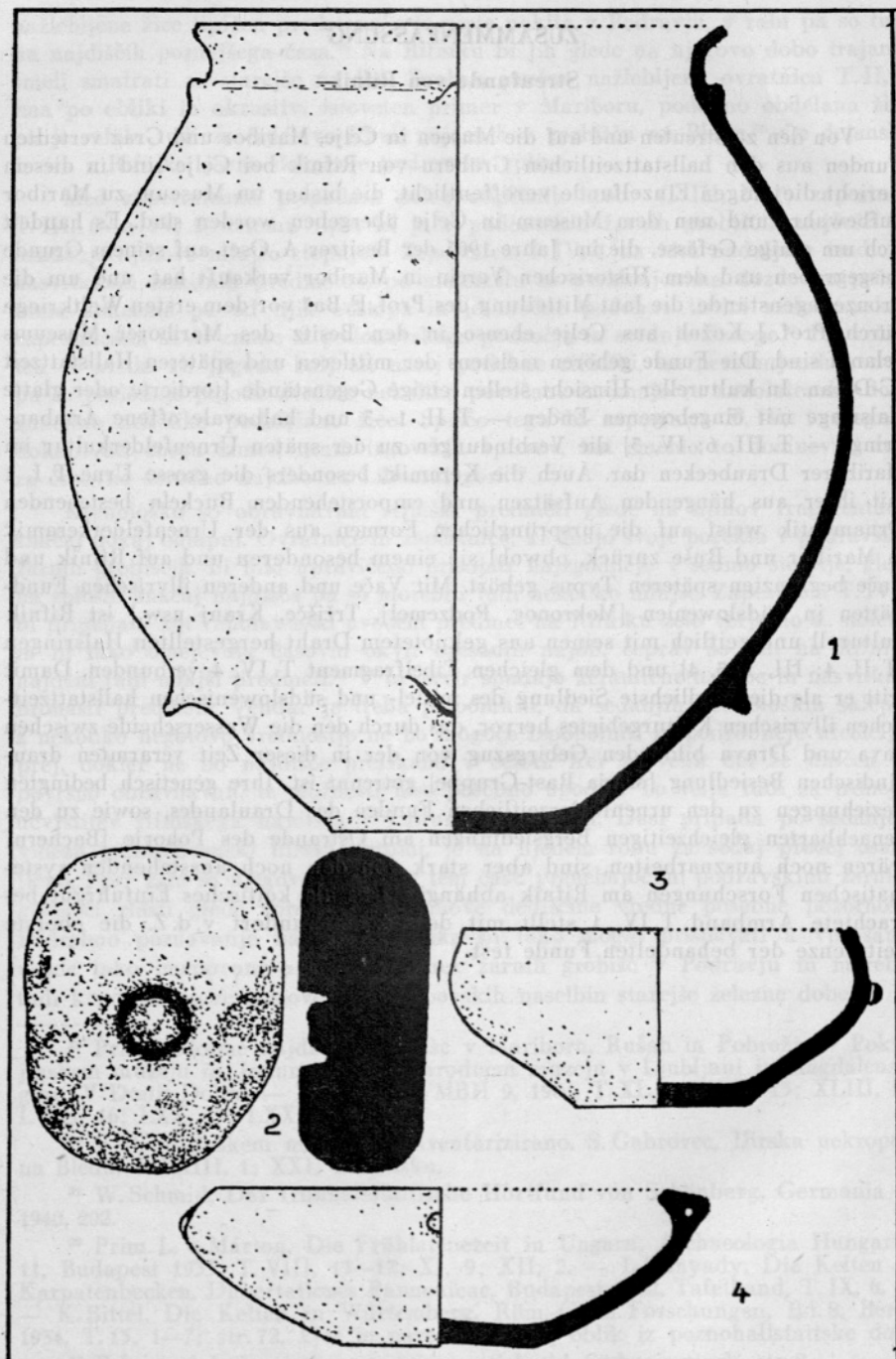
³³ Prim. podobni pojav z ovratnico — Schmid, Südsteiermark, str. 8.

³⁴ Starè, AV II/2, 1951, T. IV. 4.

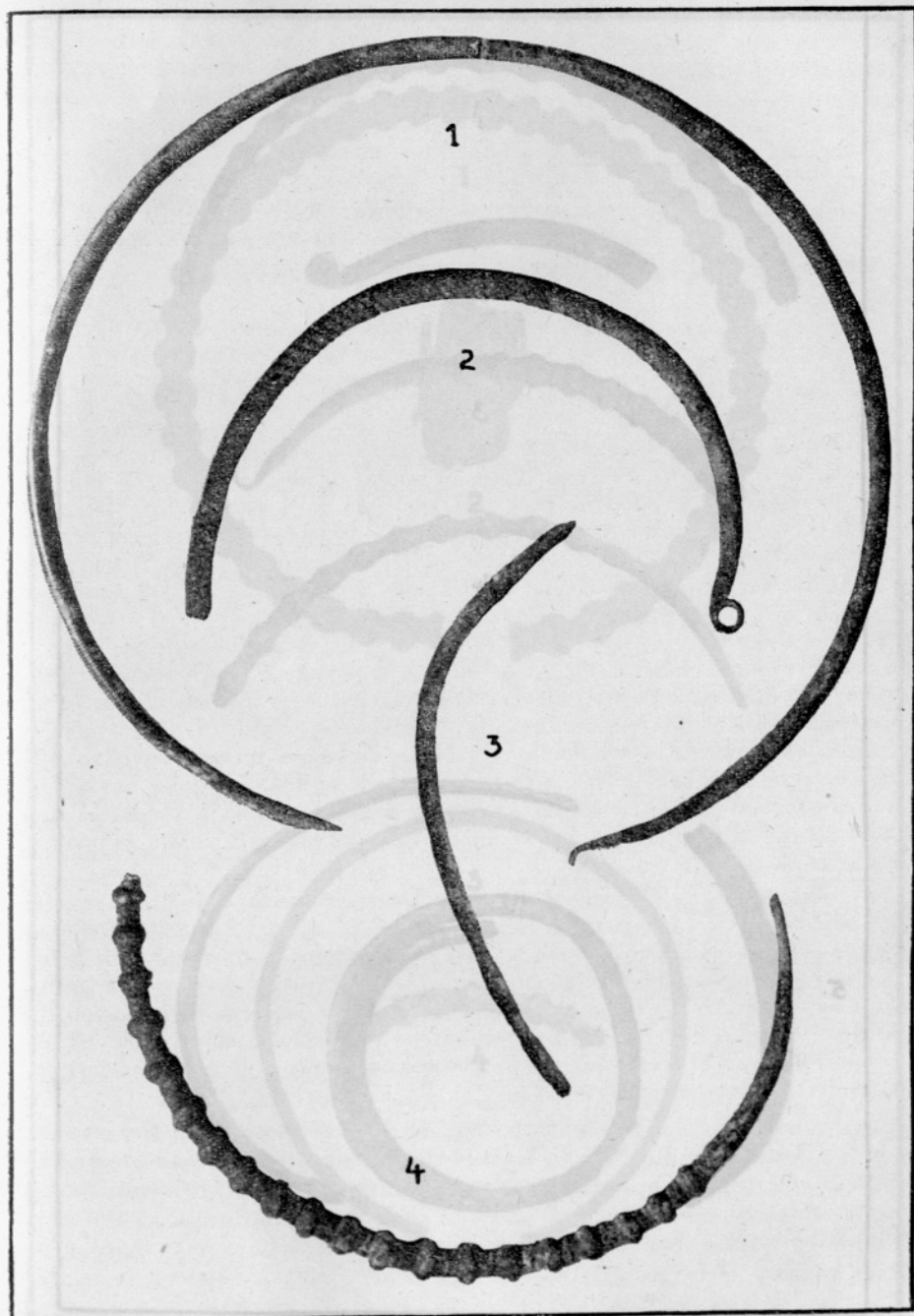
ZUSAMMENFASSUNG

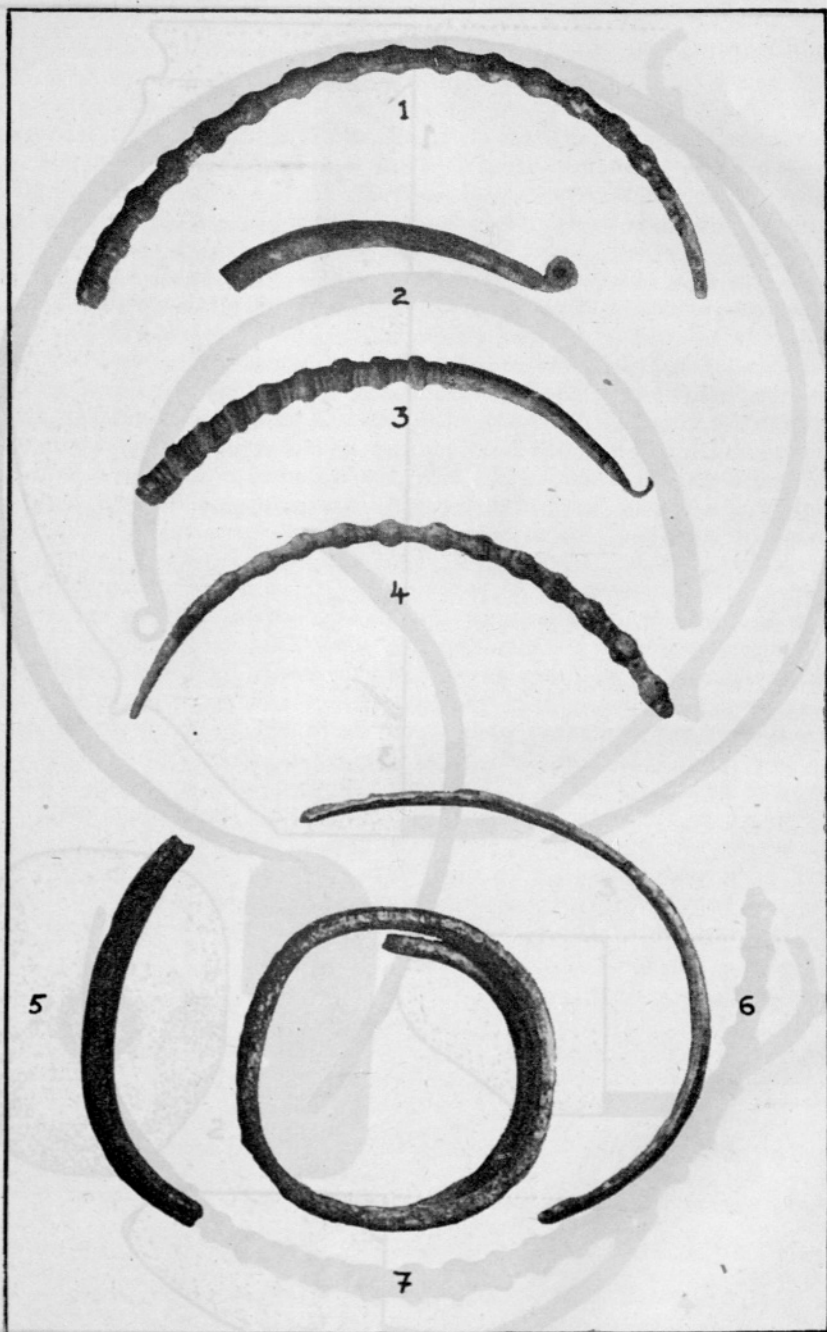
Streifunde von Rifnik

Von den zerstreuten und auf die Museen in Celje, Maribor und Graz verteilten Funden aus den hallstattzeitlichen Gräbern von Rifnik bei Celje sind in diesem Bericht diejenigen Einzelfunde veröffentlicht, die bisher im Museum zu Maribor aufbewahrt und nun dem Museum in Celje übergeben worden sind. Es handelt sich um einige Gefässe, die im Jahre 1905 der Besitzer A. Oset auf seinem Grunde ausgegraben und dem Historischen Verein in Maribor verkauft hat, und um die Bronzegegenstände, die laut Mitteilung des Prof. F. Baš vor dem ersten Weltkriege durch Prof. J. Kožuh aus Celje ebenso in den Besitz des Mariborer Museums gelangt sind. Die Funde gehören meistens der mittleren und späteren Hallstattzeit [C-D] an. In kultureller Hinsicht stellen einige Gegenstände [tordierte oder glatte Halsringe mit eingebogenen Enden — T. II, 1—3 und halbovale offene Armbandringe — T. III, 6; IV, 3] die Verbindungen zu der späten Urnenfelderkultur im Mariborer Draubecken dar. Auch die Keramik, besonders die grosse Urne T. I, 1 mit ihrer aus hängenden Aufsätzen und emporstehenden Buckeln bestehenden Ornamentik weist auf die ursprünglichen Formen aus der Urnenfelderkeramik in Maribor und Ruše zurück, obwohl sie einem besonderen und auf Rifnik und Vače begrenzten späteren Typus gehört. Mit Vače und anderen illyrischen Fundstätten in Südslovenien [Mokronog, Podzemelj, Tržišče, Kranj usw.] ist Rifnik kulturell und zeitlich mit seinen aus geknotetem Draht hergestellten Halsringen [T. II, 4; III, 1, 3, 4] und dem gleichen Fibelfragment T. IV, 4 verbunden. Damit tritt er als die nördlichste Siedlung des mittel- und südslovenischen hallstattzeitlichen illyrischen Kulturgebietes hervor, das durch den die Wasserscheide zwischen Sava und Drava bildenden Gebirgszug von der in dieser Zeit verarmten drauländischen Besiedlung [Maria Rast-Gruppe] getrennt ist. Ihre genetisch bedingten Beziehungen zu den urnenfelderzeitlichen Funden des Draulandes, sowie zu den benachbarten gleichzeitigen Bergsiedlungen am Ostrande des Pohorje [Bachern] wären noch auszuarbeiten, sind aber stark von den noch ausstehenden systematischen Forschungen am Rifnik abhängig. Das als keltisches Einfuhrgut betrachtete Armband T. IV, 1 stellt mit dem 4. Jahrhundert v. d. Z. die oberste Zeitgrenze der behandelten Funde fest.

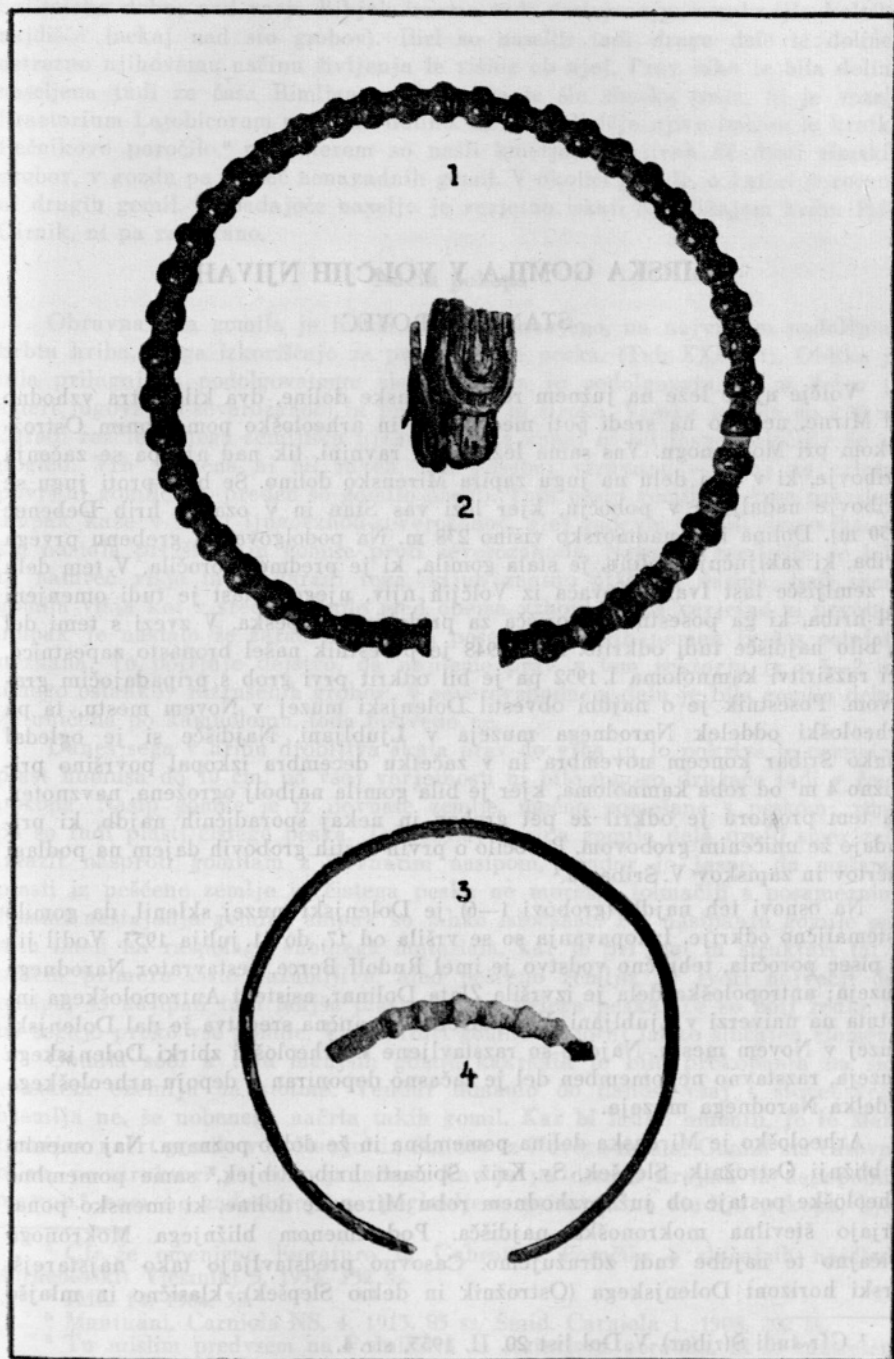

1: $\frac{1}{6}$, 2: $\frac{1}{2}$, 3—4: $\frac{1}{3}$ nar. vel.

1—4: $\frac{6}{10}$ nar. vel.

1—4: $\frac{0}{10}$, 5—6: $\frac{1}{1}$, 7: $\frac{0}{10}$ nar. vel.

1, 3, 4: $\frac{9}{10}$; 2: $\frac{9}{10}$ nar. vel.

ILIRSKA GOMILA V VOLČJIH NJIVAH

STANE GABROVEC

Volčje njive leže na južnem robu Mirenske doline, dva kilometra vzhodno od Mirne, nekako na sredi poti med Mirno in arheološko pomembnim Ostrožnikom pri Mokronogu. Vas sama leži še na ravnini, tik nad njo pa se začneja hribovje, ki v tem delu na jugu zapira Mirensko dolino. Še bolj proti jugu se hribovje nadaljuje v pobočju, kjer leži vas Stan in v ozadju hrib Debenec (550 m). Dolina ima nadmorsko višino 238 m. Na podolgovatem grebenu prvega hriba, ki zaključuje dolino, je stala gomila, ki je predmet poročila. V tem delu je zemljišče last Ivana Kovača iz Volčjih njiv, njegova last je tudi omenjeni del hriba, ki ga posestnik izkorišča za pridobivanje peska. V zvezi s temi del je bilo najdišče tudi odkrito. Že l. 1948 je posestnik našel bronasto zapestnico, pri razširitvi kamnoloma l. 1952 pa je bil odkrit prvi grob s pripadajočim gradivom. Posestnik je o najdbi obvestil Dolenjski muzej v Novem mestu, ta pa arheološki oddelek Narodnega muzeja v Ljubljani. Najdišče si je ogledal Vinko Šribar koncem novembra in v začetku decembra izkopal površino približno 4 m² od roba kamnoloma, kjer je bila gomila najbolj ogrožena, navznoter. Na tem prostoru je odkril že pet grobov in nekaj sporadičnih najdb, ki pripadajo že uničenim grobovom. Poročilo o prvih šestih grobovih dajem na podlagi načrtov in zapiskov V. Šribarja.¹

Na osnovi teh najdb (grobvi 1—6) je Dolenjski muzej sklenil, da gomilo sistematično odkrije. Izkopavanja so se vršila od 17. do 31. julija 1953. Vodil jih je pisec poročila, tehnično vodstvo je imel Rudolf Berce, restavrator Narodnega muzeja; antropološka dela je izvršila Zlata Dolinar, asistent Antropološkega inštituta na univerzi v Ljubljani. Vsa potrebna finančna sredstva je dal Dolenjski muzej v Novem mestu. Najdbe so razstavljene v arheološki zbirki Dolenjskega muzeja, razstavno nepomemben del je začasno deponiran v depozitu arheološkega oddelka Narodnega muzeja.

Arheološko je Mirenska dolina pomembna in že dolgo poznana. Naj omenim le bližnji Ostrožnik, Slepšek, Sv. Križ, Špičasti hrib, Ribjek,² same pomembne arheološke postaje ob južnovzhodnem robu Mirenske doline, ki imensko ponazarjajo številna mokronoška najdišča. Pod imenom bližnjega Mokronoga običajno te najdbe tudi združujemo. Časovno predstavljajo tako najstarejši ilirski horizont Dolenjskega (Ostrožnik in delno Slepšek), klasično in mlajšo

¹ Cfr. tudi Š(ribar) V. Dol. list 20. II. 1953, str. 4.

² Hoernes. WPZ 2. 1915. 115 s. Steklasa. Zgodovina župnije Šentrupert 1913, str. 6 ss. Pečnik I(zvestja) M(uzejskega) društva za K(ranjsko) 14, 1904, 57 s.

halštatsko dobo; nad vasjo Ribjek imamo tudi doslej najpomembnejše keltsko najdišče (nekaj nad sto grobov). Iliri so naselili tudi druge dele te doline,³ ustrežno njihovemu načinu življenja le višine ob njej. Prav tako je bila dolina naseljena tudi za časa Rimljanov, skozi njo je šla rimska cesta, ki je vezala Praetorium Latobicorum s savsko dolino. Za same Volčje njive imamo le kratko Pečnikovo poročilo,⁴ po katerem so našli kmetje na njivah že dosti rimskih grobov, v gozdu pa je več nenavadnih gomil. V okolici gomile, o kateri poročam, ni drugih gomil. Pripadajoče naselje je verjetno iskati na bližnjem hribu Mali Cirknik, ni pa raziskano.

Način pokopa

Obravnavana gomila je ležala, kot že omenjeno, na najvišjem podolžnem hrbtu hriba, ki ga izkoriščajo za pridobivanje peska. (Tab. XXIV, 1). Oblika je bila prilagojena podolgovatemu slemenu, bila je podolgovata, 12 m dolga (v smeri jugovzhod-severozahod) in približno 8 m široka. Visoka je bila do 2,50 m. Zaradi razčlenjenega zemljišča njen obseg na zunaj ni bil jasno določljiv že na pogled. Vrh slemena ni bil raven, niti posebej vzravnani — vsaj na celotni površini gomile ne, preden so gomilo nasuli. Tudi nasip gomile ni lepo pravilen, ampak kaže v x osi (jugovzhod-severozahod, glej zadevni profil) dva vrha, ki sta nastala pri širjenju gomile proti severozahodu. Naravno zemljišče je bilo tu namreč višje in je zaradi tega, kljub znatno nižjemu nasipu, tudi sama gomila višja kot v sredini. Sedlo med obema vrhovoma pa verjetno ni prvotno, ampak je nastalo že zaradi kasnejših posegov, katerih namen in čas ostajata neznana. To potrjuje dejstvo, da najdemo prav v tem sektorju ($x = 5-2$ m) mnogo ostankov razrušenih grobov. V severovzhodnem delu je bila gomila delno že uničena po kamnolomu, toda bistveno ne.

Danes sega v hribu drobljiva skala prav do vrha in jo pokriva le neznatna plast humusa do 10 cm, po vsej verjetnosti ni bilo mnogo drugače tudi v času pokopa. Nasip gomile je iz ilovnate zemlje, močno pomešana s peskom; vmes pa so tudi plasti čistega peska. Tak sestav nasipa gomile dela profil sicer zelo izraziti nasproti gomilam z ilovnatim nasipom, vendar je jasno, da mešanih plasti iz peščene zemlje in čistega peska ne moremo tolmačiti s posameznimi fazami nastajanja gomile, ampak so lahko istočasne. Pri nasipanju gomile pač niso imeli na razpolago enotnega materiala, kar je pri legi in strukturi tal v našem primeru čisto razumljivo. Med peščeno zemljo, ki tvori največji del nasipa, so nasipali tudi tanjše plasti čistega belega peska. Te so bolj redke in ne segajo preko vse gomile. V strukturi gomile so torej lahko slučajen element.

Gomila sodi k tipu manjših gomil, kakršnih je bilo prekopanih na slovenskem ozemlju na stotine. Vendar nimamo do danes, vsaj s slovenskega ozemlja ne, še nobenega načrta takih gomil. Kar bi lahko omenili, je le Mantuanijev načrt gomile v Boštanju⁵ in Šmidov iz Novega mesta. Gomili sta časovno blizu, po strukturi pa ne popolnoma. Kar je pa drugih krajših in nepopolnih omemb,⁶ nam ne zadostujejo za poglobljeno primerjalno študijo pokopa, kjer

³ Cfr. že omenjeno literaturo in Gabrovec, Poročilo o slučajnih najdbah, A (rheološki) V (estnik) 5, 1954, 152 ss.

⁴ IMK 14, 1904, 38.

⁵ Mantuani, Carniola NS, 4, 1915, 85 ss. Šmid, Carniola 1, 1908, 202 ss.

⁶ Tu mislim predvsem na Pečnikova in Rutarjeva poročila, ki so raztresena v IMK in MZK v letih pred prvo svetovno vojno, predvsem okrog l. 1900. Nezdostni so tudi Hoernesovi podatki v WPZ 2, 1915, 98 ss.

bi lahko tudi način pokopa govoril o časovni in sociolški problematiki ter geografski razpredenosti posameznih običajev.

V gomili je bilo odkritih 22 grobov, 21 skeletnih, 1 žgan grob. Nekaj jih je bilo uničenih pred izkopavanjem, precej številne sporadične najdbe pa kažejo tudi na to, da je bilo nekaj grobov uničenih za časa samega pokopavanja, morda kateri tudi pozneje pri kakem delu, katerega vzrok in namen danes ni več razložljiv. S precejšnjo verjetnostjo pa lahko trdimo, da več kot 30 grobov tudi cela in nedotaknjena gomila ni imela, tudi če vštujemo pri prekopihi uničene skelete. Iz razvrstitve raztresenih ostankov bi mogli določiti še kake tri razmetane grobove, ki niso vključeni v omenjeno število.

Mrtve so dosledno položili na hrbet z iztegnjenimi rokami. Smer pokopa je različna, tako da iz načrta ni mogoče ugotoviti nobenega pravila. Ugotovljene so praktično vse smeri z najrazličnejšimi odkloni. Tudi o kaki razvrstitvi glede na centralni grob težko govorimo. Najbogatejši in najmonumentalnejši grob (izrazita obloga s kamni) je otroški grob št. 3. Okrog njega so tudi najgosteje razvrščeni grobovi. Ni izključno, da je ta grob določal lego grobov okrog sebe (primerjaj grobove 4, 5, 9, 10), lega drugih grobov pa je očitno brez zveze z njim. Opazimo še lahko, da so obrobni grobovi postavljeni pravokotno na premer gomile, to je, da leže v smereh tetiv, če si gomilo predstavljamo kot krog, medtem ko so v sredini razpostavljeni tudi v smereh premerov. Vsekakor ni smeri grobov določala kaka v grobnem obredu določena zahteva ali običaj, ampak kvečjemu le gomila sama s svojo krožno ali elipsoidno obliko in delno imenitnejši pokop (grob 3).

Enajst grobov leži na skali, pet jih je položenih v grobnice, ki so jih vsekali v skalo, prav toliko pa jih leži v sipu gomile. Grob 18, katerega ostanke smo dobili v nasipu gomile, je bil že razmetan in ne moremo ugotoviti njegove prvotne lege. Presenečenje vzbujajo v gomili grobovi, vsekani v skalo. Glede na nasip gomile je ta vglobljenost v skalo skoraj nerazumljiva. Od 5 v skalo vsekanih grobov sta predvsem izraziti dve grobnici: za skelet 17 (Tab. XXV, 2) in skupna grobnica za skeleta 14 in 15. Izrazitost je v tem, da sta tu izredno vestno izdelana primera grobov, ki sta v celoti vsekana v skalo, vse štiri stranice so visoke (ca. 60 cm) in navpično odrezane. V drugih primerih pa je grob vglobljen le delno toliko, kolikor je potrebno, da je grob lahko ležal na nepravilno oblikovanem terenu ravno. V bistvu je torej tudi tu skelet položen na skalo, za kar pa je bilo treba grobni prostor prej zravnati. Pri tem so nastale ponekod stene grobnice (pri grobu 9 ob glavi, pri grobu 21 na zahodni strani). Grobov, ki so le malenkostno vglobljeni v drobljivo skalo in kjer ne moremo govoriti o kakih izoblikovanih stenah grobnice (grob 8, 19, 22), ne štejemo v to skupino, ampak med grobove položene na skalo. Pri čistih tipih grobnice (št. 17 in 15, 14) je značilno, da je bila grobnica zasuta s popolnoma čistim belim peskom, ki ni bil prav nič pomešan z zemljo ali ilovico, kar kaže z gotovostjo na to, da pri kopanju teh grobnic še ni bilo nasute gomile, vsaj na področju obeh grobnic ne. Sicer si je nemogoče razlagati, da se ne bi zemlja iz nasipa gomile pomešala tudi s peskom, s katerim je bila zasuta sama grobnica.

Če lahko z gotovostjo trdimo, da za časa pokopov skeletov 14, 15, 17 z izrazitimi grobnicami še ni bilo gomile na sektorju teh grobov, je prav tako jasno, da je pri grobovih 2, 7, 10, 13, 16, ki so položeni v nasip gomile, ta že obstajala. Posebno zanimiv je primer skeleta 13, ki leži z glavo in trupom na drobljivi skali, z nogami pa, ki segajo proti sredini gomile, že v nasipu gomile

nad grobom 10. Gomila je v sredini torej že obstajala, na robovih pa je še ni bilo ali pa je bila zelo nizka. Ker smo videli že v primerih grobov z izrazito grobnico, da gomila ni imela od vsega začetka končnega obsega, seveda ni nujno, da bi grobovi, ki so ležali v nasipu, bili mlajši od tistih, ki leže v grobnici ali na skali. Računati je prav tako tudi s horizontalno stratigrafijo, to je s smerjo širjenja gomile. Pri poznejših pokopih so delno širili gomilo, delno pa pokopavali tudi v njen nasip. Pri tem so lahko prišli tudi do naravnih tal gomile, tako, da samo dejstvo, da je skelet ležal na skali, kronološko nič ne pove. Taki grobovi so prav tako lahko med najstarejšimi kot med najmlajšimi.

Najstarejše je po vsem videzu področje okrog groba 3 s skeleti 3, 4, 5, 9. To področje je bilo ravno, najbrž od vsega začetka splanirano in ni izključeno, da ima na tem področju grob 3 tudi centralni pomen. Pri tem puščamo nerešeno, ali so vsi ti grobovi istočasni, ali pa moramo videti v njih, kar je verjetneje, razmak naravnega umiranja skupnosti, kateri je gomila pripadala. To področje je dobilo prvo skromno gomilo. Ta se je nato širila navzven (širjenje proti vzhodu oz. severozahodu je po kamnolomu delno uničeno) in se tudi višala. Pri tem širjenju so na nevarnem slemenu hriba prišli do prostora, ki pri prvotni zamisli gomile še ni bil splaniran in je bil višji. Tako sta nastali grobnici 14, 15 in 17. Pri tem omenjeni čisti zasip grobne jame ne dokazuje, da splôh še ni bilo gomile, ampak le, da je še ni bilo na teh zunanjih področjih. Grobnica je med drugim imela svoj vzrok v tem, da so hoteli doseči višino prejšnjih grobov. Z obsegom grobov 8, 11, 14, 15, 17, 21 je imela gomila že svojo podobo, pri naslednjih pokopih pa so jo širili proti jugovzhodu, pri čemer imata groba 19 in 22 že izrazito obrobni značaj, delno pa so pokopavali tudi v sam nasip gomile. Pri tem so lahko prišli tudi do dna gomile ali na kak starejši pokop in ga pri tem uničili. Tak bi bil najverjetnejši uspeh analize vodoravne in navpične stratigrafije.

Skeleti leže preprosto zasuti v ilovnato peščeni zemlji, ali pa so lahko delno obdani ali celo pokriti s kamenjem. Posebno izrazita je obloga pri grobu 3, pokritje s kamni pa pri grobu 11 (Tab. XXIV, 2), kjer je ves grob pokrit s težkimi velikimi kamni. Ker je bil v zadnjem grobu pokopan še nedorasel otroški skelet, od katerega ni bilo skoraj nič ohranjenega, bi skoraj lahko dvomili, ali gre tu resnično za grob. Vendar ga dokazujejo rahlo vglobljena grobna jama, dve posodi, ki sta bili že izven kamene obloge in pod kamni skromen fragment otroškega femurja. Mimo teh izrazitih primerov so grobovi delno prekriti s kamni v obeh grobnicah (skeleta 14 in 15, 17) obdan pa je še delno grob 8 (kamen ob glavi), 19 (kamen za glavo), 10. Prav tako so kamni C, K, L, M, B (gl. načrt) verjetno ostanki obloge groba, ki je bila pozneje uničena. Takih kamnov v samem terenu ni in so jih morali namenoma prinesti od drugod, torej sodijo h grobnemu običaju. Da so grobovi v gomilah večkrat obdani ali celo zasuti s kamenjem tudi drugod, lahko sklepamo iz kratkih zapiskov ob Pečnikovih izkopavanjih. Isto je ugotovljeno tudi v Stični (gomila, ki jo izkopava Narodni muzej, še neobjavljeno). Ta primer je še posebej poučen. Tu so obloženi s kamenjem le mlajši grobovi, najnižji pa so pokriti s skrlljastimi ploščami, torej še po običaju planih grobov v takajšnji okolici. Nikjer pa seveda obloga s kamenji ni pravilo; obloženi ali zasut s kamenjem je le manjši del grobov.

V nekaj primerih so bili skeleti položeni v lesene krste (grob 6, 10, 13, 15, 20). Posebno izrazit je grob 10, na podlagi katerega moramo misliti, da so za krste rabila izvotljena debla. Prečni profil ostankov krste kaže namreč ukrivljeno linijo, ne pa krste, zbite z deskami. Ostanki lesa se dobe le pod skeletom, ne pa

nad njim. V grobovih 6 in 20 gre gotovo za podobno izdelano krsto ali izvotljeno deblo, pri skeletih 13 in 15 pa so ostanki preskromni, da bi mogli reči karkoli določnega o značaju krste. Kolikor je spol določljiv, poznajo krste le moški grobovi.

Drugih posebnosti ni mnogo. Dvojnih pokopov skoraj nimamo; v tej zvezi bi bilo omeniti le skeleta 14, 15 v skupni grobnici. Značilno pa je, da leži otroški skelet 14 nad 15 (čeprav še vedno v grobnici) in ima obratno smer. Težko je domnevati med obema individuuma kako ožjo sorodstveno zvezo, n. pr. oče in otrok. Pokop v isti grobnici v obratnih smereh pa zanesljivo dokazuje, da smer pokopa ni imela posebnega pomena. Drug tak primer, ki pa se določno ne da dokazati, bi bil skupen pokop skeletnega groba 19 in žganega 22, o čemer pa govorimo v zvezi z žganim grobom 22.

Gotovo je, da so nekateri poznejši pokopi uničili starejše. To je posebno jasno vidno v sektorju med grobom 19 in 17, kjer imamo mnogo raztresenih pridevkov, ki pripadajo uničenim skeletom, prav tako pa tudi kosti in kamenje od obloge groba. Sam grob 18 je le večja skupina takih dislociranih kosti in razmetanih pridevkov, ne pa grob in situ. Tudi kamni C, K, L, M, B (glej načrt) so verjetno pripadali temu grobu. V tem predelu je poznejši poseg v gomilo dobro viden tudi s profila. Pripomniti pa je treba, da nimamo na področju med grobom 19 in 20 nobenega skeleta in situ, da bi lahko videli v konkretnem pokopu vzrok za uničenje drugih. V poštev bi prišel le skelet 20, vendar leži že na robu tega področja. Kot rečeno, pa je skoraj verjetneje, če uničenje grobov na tem delu razlagamo z nekimi poznejšimi posegi, ki so sicer lahko že zelo stari, niso pa nujno v zvezi s pokopom. Druga taka področja razmetanih grobov lahko domnevamo v prostoru nad grobom 3 in 4 ter 3 in 5, kjer smo dobili prav tako večje število raztresenih pridevkov, čeprav brez človeških kosti. Nasprotno pa so bili nad grobom 17 najdeni le ostanki razmetanih človeških kosti brez izrazite kulture. Ker leži nad grobom 17 še skelet 2, precej višje nad razmetanimi ostanki, je moral biti ta grob uničen že pred pokopom skeleta 2. Razmetani pridevki pa ne kažejo kakih tipološko izrazito starejših znakov, obratno, nekateri so celo glede na celotni značaj gomile mladi, kar kaže na to, da so bili razmetani tudi že mlajši pokopi. To je na eni strani tudi lahko razložljivo, če pomislimo, da je bil prav lahko razmetan tudi že kak poznejši grob iz nasipa gomile. Iz raztresenih najdb, ki se dajo razvrstiti na ožja področja, bi lahko skleпали na kake tri razmetane grobove.

Večina pridevkov v grobu, razen keramike, pripada noši, pri čemer niti ni izključeno, da je k njej spadala pri moškem tudi sekira, nekako tako, kot do nedavnega pri Črnogorcih bojni nož. V enem primeru je bila sekira dejansko najdena ob pasu. Mrtve so položili v grob oblečene in z okraskom, le moške delno tudi z orožjem in orodjem (bojna sekira, nož, šilo, pinceta). Predmetov s simbolično funkcijo skoraj ni, v to vrsto bi lahko prišteli le bronast klin (T. II, 1), ki smo ga našli v grobu 2 v desni roki skeleta, čeprav funkcija tega predmeta še ni dovolj razjasnjena. Pogosta pa je keramika, ki so jo običajno polagali k nogam. Od 22 pokopanih so le 3 moški in 1 spolno nedoločen skelet brez nje. Redkeje ima skelet kako manjšo posodo ob desni roki (skelet 4, 7, 12) ali pa nad prsmi (fragment lonca v grobu 9). V tem primeru so bili fragmenti lonca 15 cm nad skeletom in ga težko tolmačimo kot pridevek, verjetneje pripada h grobnemu kultu, ki so ga opravili, ko je bil grob že zakrit. Ker so ti ostanki iz grobe gline, kažejo na to, da so za obrede nad grobom uporabljali

druge posode, ne istih kot za pridatke v grob, četudi lahko v obeh primerih sodimo o isti funkciji prinašanja hrane, žrtvenih obredov ali podobno. Ostanke razbitih posod, ki so tako pogosti okrog žganih grobov, nismo našli okrog skeletov ali nad njimi. Kolikor so, pripadajo ostalini ponovno uničenih grobov. Prav tako ni bilo odkritih nikakih živalskih kosti ali rastlinskih pridevkov, kar oboje pogosto najdemo ob žganih grobovih ali v njih.

V gomili je po arheoloških pridevkih lahko razločevati moške in ženske grobove. Z arheološkimi ugotovitvami se skladajo v vseh primerih tudi antropološke, če se je le dal kljub slabi ohranjenosti spol antropološko določiti. Žene so nosile uhane, ogrlice, zapestnice, redkeje nanožnice, fibulo (vedno je bila najdena le v enem primerku), lahko tudi nož. Moški pas, bojna sekira, nož, so pa običajno brez okrasa. Tudi zaponk navadno nimajo. Moški grobovi so skromnejši. Po številu sta bila v gomili pokopana 2 moška, 2 ženski, 5 otrok, pri šestih pa spol ni jasno določljiv (v treh primerih, grob 12, 18, 22, je verjetneje ženski, v enem moški). V skupini treh razmetanih grobov, ki jih nismo šteli posebej, lahko vidimo ostanke dveh žensk in enega moškega.

En grob je žgan. Žara je ležala ob glavi skeleta 19 tako, da skoraj z gotovostjo računamo, da skeletni grob ni poznejši od žganega. Medsebojna lega je celo taka (glej tab. XXVI, 2), da bi zgolj iz stratigrafskega gledanja ali medsebojnega razmerja bila še najbolj privlačna misel na istočasni pokop. Žara je bila obdana na zunanji strani s ploščatimi neobdelanimi kamni, proti notranjosti groba je bila brez obloge in z velikim ploščatim kamnom tudi pokrita. Tudi ta obloga, ki se organsko veže z oblogo žare in oblogo skeleta ob glavi, budi misel na istočasni pokop. Pri tem seveda ni nujno, da bi mislili dobesedno na istočasni pokop, lahko so pri pokopu skeleta 19 le že računali na bodoči ponovni pokop. Tako skeletni grob 19, kot žgani 22 sta dejansko že izven gomile. To jasno dokazuje tudi profil za glavo skeleta 19, ki lepo kaže vsek v rob gomile (Tab. XXVI, 1). Če gre pri grobovih 19 in 22 res za istočasni pokop, potem je ta biritualnost gotovo zanimiva. To toliko bolj, ker lahko z neko verjetnostjo računamo, da gre za različnospolni pokop. Skeletni grob št. 19 je po arheološkem pridatku nedvomno moški — za antropološko analizo je preslabo ohranjen — v bližini žare žganega groba 22 pa je bilo najdeno vretence, ki bi utegnili označiti žgan grob kot ženski. Ugotovitev seveda ni dokazana, ker ni niti nujno, da bi vretence res pripadalo k žganemu grobu, niti v pozitivnem primeru stoodstotno ne dokazuje ženskega groba. Opozoriti je pa treba vendarle na to možnost, čeprav danes nimamo še dovolj trdne osnove za nadaljnje sklepanje.

Takšno razmerje skeletnih in žganih pokopov ni nenavadno, kot lahko razberemo iz kratkihotic. Tako je na Vinkovem vrhu pri Dvoru bila odkrita gomila s samimi skeleti in le z enim žganim grobom iste starosti.⁷ V Toplicah na Dolenjskem gomila z 10 skeleti in 1 žganim grobom,⁸ drugod zopet 44 skeletnih grobov in 2 žgana.⁹ Te primere je treba ločiti od običajno starejših žganih halštatskih grobov v gomilah¹⁰ (na primer Podzemelj), bliže pa so verjetno primerom, kjer imamo na vrhu in ob robu sicer halštatskih

⁷ Hoernes, WPZ 2, 1915, 117.

⁸ Rutar, IMK 9, 1899, 36.

⁹ IMK 8, 1898, 102.

¹⁰ Hoernes WPZ 2, 1915, 119 s.

gomil včasih večje število žganih, ki so časovno že jasno latenskodobni in se ločijo tudi po mlajših pridatkih od skeletnih¹¹. Žal je primerjalno gradivo preskromno, da bi dovoljevalo utemeljene sklepe. V našem primeru je žgan grob tudi brez izrazitih in zanesljivih pridatkov in zaradi tega tudi ne pove mnogo. Iz stratigrafske analize pa je nedvomno, da predstavlja enega najmlajših grobov in ima v tem smislu naš grob bližje paralele v žganih latenskodobnih grobovih ob robu in na vrhu gomil n. pr. na Magdalenski gori, dasi tudi s temi ni čisto identičen. Posebno ne, če sklepamo na zelo verjetno istočasni pokop skeletov 19 in 22, torej na istočasno biritualnost, medtem ko moramo v primeru Magdalenske gore le sklepati na neko, čeprav ne veliko, časovno odmaknjenost med skeletnimi in žganimi grobovi. V slovenski železnodobni kulturi se v okviru iste etnične skupine torej dvakrat menja način pokopa ali bolje, dvakrat opazimo tendenco prehajanja iz enega načina v drugega. V Hallstatt B in C kulturi prevladuje žgan pokop, ob koncu te dobe, morda že tudi prej, se začenja uveljavljati predvsem na Dolenjskem — drugod le sporadično — skeletni pokop, ki na Dolenjskem skoraj popolnoma prevlada prav v času naše gomile. Hkrati pa se na koncu Hallstatt D kulture začenja ponovno uveljavljati sežiganje. V prehodih imamo več ali manj povsod na Dolenjskem biritualnost. Primer iz Dobove,¹² ki je pa na slovenskih tleh za sedaj še osamljen, je primer biritualnosti že na začetku prehodne dobe v železno. Vzroki prehodov iz enega načina v drugi niso razjasnjeni. V našem primeru gre za drug primer, to je za ponovno uveljavljanje žganega pokopa, za prehod iz pokopa v sežiganje. Kako kompliciran je ta prehod, je razvidno iz tega, da je žgan grob v vzhodnoalpskem prostoru običajen prav za Kelte,¹³ čeprav je znano, da je za keltske grobove severno od Alp značilen skeletni pokop. Zaradi tega misli Reinecke,¹⁴ da imamo v vzhodnoalpskem prostoru opraviti s keltsko ilirsko mešanico, v kateri se keltski skeletni pokop ni mogel uveljaviti. Misel bi bila sama na sebi vabljava, ko ne bi Iliri na Dolenjskem, kjer so najmočnejši, v mlajši halštatski dobi, torej neposredno v času pred prihodom Keltov, v veliki večini ravno pokopavali in manj sežigali svoje mrtve. Predvsem na Dolenjskem sežiganje v tem času ni tako značilen element, da bi lahko posredoval ta način pokopa še drugemu tujemu ljudstvu. Kelti niso na Dolenjskem prevzeli običaja sežiganja svojih mrtvih, ampak so ga morali sem že prinesiti in z njimi se ta običaj zopet uveljavi. Opozoriti je treba še na to, da je vedno bolj jasno, da sežiganje ni le krajevna posebnost Keltov samo v vzhodnoalpskem prostoru,¹⁵ ampak je znano že tudi izven tega prostora. Ker za Kelte ni od vsega začetka značilno sežiganje, ampak so prešli nanj — kje in iz kakšnih vzrokov, tu ne rešujemo — je za naš osamljeni žgani grob in za podobne primere težko odločiti, ali ga moramo razumeti iz splošne tendence časa, ki je vplivala tako na Kelte kot na Ilire, torej bi bil vzrok v tretji, danes še neznani sili, ki je povzročila preobrat v sežiganje tako pri Keltih kot pri Ilirih. Mogoče pa je že določeno pod vplivom Keltov, mogoče pa tudi nadaljevanje tradicije sežiganja pri Ilirih samih, ki

¹¹ L. c. 100 ss.

¹² Izkopavanja Posavskega muzeja v Brežicah l. 1953. V nadaljevanju izkopavanj iz prejšnjega leta je Starè tu odkril tudi dva skeleta. Poročilo je v tisku.

¹³ Mueller-Karpe, Carinthia I, 141, 1951, 661, kjer je v opombi 217 navedena tudi ostala literatura.

¹⁴ Mainz. Sischr. 18/19, 1915/14, 112.

¹⁵ Mueller-Karpe, l. c. 662 s.

dokončno vendarle ni prenehala, tudi na Dolenjskem ne. V tem zadnjem primeru pa ostane razmerje 21 skeletnih pokopov nasproti enemu samemu žganemu vendarle nerazumljivo, še posebej, ker je žgani grob horizontalno stratigrafsko izrazito najmlajši.

Ob današnjem pomanjkljivem stanju poročil in načrtov o posameznih izkopanih gomilah je težko reči, koliko predstavlja gomila v Volčjih njivah tipičen primer, za katero geografsko področje in za kateri čas. Iz nepopolnih omemb bi se dale razbrati na Dolenjskem tri vrste gomil. Prvič velike gomile z nad 50 m premera in več sto pokopi; drugič manjše, katerih velikost in število grobov ustreza približno našemu primerku in tretjič manjše, ki pa imajo le do ca. 5 pokopov. Gomila v Volčjih njivah pripada drugemu tipu. Časovno sodi ta tip, kot se zdi, v mladohalštatsko obdobje in se lahko nadaljuje tudi v laten, etnično pa Ilirov.

Če bi hoteli iskati paralele še za druge značilnosti gomile v Volčjih njivah, bi bilo treba omeniti gomilo A na Magdalenski gori v zvezi s smerjo pokopa.¹⁶ V tej gomili vlada podobna neizrazitost in različnost smeri. Ni pa splošno pravilo, kot kaže Mantuanijev načrt gomile iz Boštanja¹⁷ z enosmernimi pokopi. Tudi v velikih gomilah v Stični, kjer sicer ne moremo govoriti o dosledno istosmernih pokopih, prevladuje vendarle ena smer. Pokopi v krstah se z malenkostnimi izjemami skoraj ne omenjajo.¹⁸ Domnevati pa moramo, da so običajni, kot kažejo prav tako zelo pogosti pokopi v krstah v Stični, le da jih pri ne-skrbnem in nesistematičnem izkopavanju niso opazili. Iz še neobjavljenega izkopavanja gomile v Stični poznamo tako pokope v izvotljenem deblu kot v pravih krstah. V nekaterih primerih lahko govorimo celo o večjih lesenih konstrukcijah v gomili; toda te lahko pričakujemo le v večjih gomilah.¹⁹

Tipologija

Pri tipološkem opredeljevanju gradiva iz Volčjih njiv moramo takoj v začetku ugotoviti, da sodi v čas, iz katerega imamo, predvsem na Dolenjskem, najštevilnejše najdbe, ki so rezultat samostojnega razvoja Ilirov na današnjih slovenskih tleh. Primerjalno gradivo gre v stotine kosov, toda pri tem gre večidel za posamezne kose brez grobnih celin in podatkov o najdbi. Tako so grobne celine iz gomile v Volčjih njivah ena začetnih postojank, ki bodo lahko pri razčiščevanju širokega pojma pozne halštatske dobe prinesla jasnost, ki ne bo slonela le na tipološko genetičnem razmotrivanju. V našem primeru torej ne gre za izčrpno navajanje analogij, predvsem ne o kosih, ki so v tem času splošno, skupno dobro Ilirov v vzhodnih Alpah, posebno na Dolenjskem, ampak le za poudarek tega, kar je v našem gradivu novo na eni strani, in na drugi za poudarek elementov, ki lahko razčlenijo tudi široki pojem mlajše halštatske dobe.

Keramika kaže v veliki meri vse značilnosti mladohalštatskega časa, predvsem v izdelavi. Prevladuje odločno izrazito grobna keramika, ki je dobro izdelana iz prečiščene gline, dosledno mešana z drobnim peskom. Površina je

¹⁶ WPZ 2, 1915, 100.

¹⁷ Carniola NS 4, 1913, 85 ss.

¹⁸ Magdalenska gora, WPZ 2, 1915, 103.

¹⁹ Za južno Bavarsko cfr.: W. Kraemer, Bayerische Vorgeschichtsblätter 18/19, 1952, 152 ss. V Sloveniji imamo nekaj podobnega v Stični.

dobro, pogosto sijoče uglajena. Prevladuje črna keramika, katere prelom je temnosiv ali črn. Manj je rdeče keramike. Ta je izdelana tako, da ima površina premaz iz finejše gline, ki je zelo dobro, sijoče uglajen. Prelom je v sredini siv, tanjša plast na zunanjem in notranjem robu pa je rdeča. Med črno ali rdečo sijoče uglajeno keramiko je siva, katere površina je sicer tudi uglajena, toda ne tako skrbno. Manj je grobo in neskrbno izdelanih kosov. Taki so bili navadno najdeni nad skeletom ali ob njem ob boku (grob 9, 4, 7). Manj skrbno so izdelani običajno tudi manjši lončki. Iz tega lahko zaključimo, da so izrazito grobno keramiko, ki je bila skrbno izdelana, polagali k nogam; za različne obrede nad grobom, ko je bil skelet verjetno že zasut, pa so uporabljali manj skrbno izdelano posodo. Iz grobe neuglajene gline je tudi žara iz žganega groba 22 (Tab. XX, 2) in lonec iz groba 1 (Tab. 1, 2), ki se tudi sicer ločita iz znanega mladohalštatskega gradiva. To ni naključje. Oba primera ne sodita v izrazito grobno keramiko, ampak bolj v hišno, in delata tudi zaradi tega tuj videz, posebno ker časovno ustrezne hišne keramike ne poznamo dobro. Ta tuji videz pa ima dvojni značaj. Žara iz groba 22 deluje izrazito arhaično, lonec iz groba 1 pa moderno. Da je pa žgani grob 22 mlad, celo eden najmlajših v gomili, za to govori zelo nedvomno horizontalna stratigrafija. Ne le, da je ta grob prav na robu gomile, ampak edino v tem primeru je tudi jasno viden vsek grobne jame v gomilo, iz česar nedvomno sledi, da je pri pokopu teh dveh grobov stala gomila že v celotnem obsegu. Na drugi strani pa tudi iz tipoloških osnov ni pomislekov, da grob ne bi mogel biti mlad. Žara iz tega groba je formalno najbližje loncu iz groba 7, ki je položen že v nasip gomile, torej zopet relativno mlad; na drugi strani imamo paralele za to formo tudi iz istega časa v Boštanju.²⁰ Ta forma se pa dobi tudi v latenski Drešnji vasi.²¹ Lonec iz groba 1 — omeniti je vendarle treba, da je bil tam le po pričevanju lastnika Ivana Kovača, ki ga je sam našel še pred sistematičnim izkopavanjem — pa je po svoji formi izrazito mlajših potez. Če rečemo latenoiden, potem s tem le poudarimo te mlajše oblikovne poteze, ki same na sebi niso nujno izrazito latenske; le po formalni strani bi bil lahko tudi še iz drugih poznejših period.

S tem smo že prešli na opredelitev posameznih vrst keramike iz gomile. Po formalnem vidiku bi obravnavano keramiko razdelili na vaze na nogi, terine, skodelice z navznoter zavahanim ustjem, različne manjše lončke in lonce. Posebej pa nam je še omeniti skledo iz groba 4 in posodo v obliki steklenice s pripadajočim kozarcem.

Lonce smo že obravnavali. Vaze na nogi so najštevilnejše, vendar slabše ohranjene. Večina tudi ne v celoti, tako da pač lahko določimo zaradi številnega primerjalnega gradiva osnovno formo, podrobnosti pa ne. V tej vrsti je treba ločiti rdeče vaze s široko kroglasto čašo (Tab. XV, 5, XXI, 5), katerih podrobna forma, predvsem višina noge, ni ohranjena niti v enem primerku. Nizek cilindričen vrat je v obeh primerih grafitiran, delno tudi zgornji del trupa z vertikalnimi pasovi. V gomili predstavljata na prvi videz nekoliko starejši element, ki je bil v odmiranju. V svoji pretežno še nerazgibani eleganci se odmikajo od teženj novejše keramike, ki površino razčlenjuje s pasastimi

²⁰ Mantuani, Carniola NS 4, 1913, 95 sl. 23 b.

²¹ Muzej Celje. Neobjavljeno. Lonec je večji in brez plastičnega obroča pod ustjem, vendar pa ni gotovo, če lonec dejansko sodi v sklop latenske Drešnjijske vasi in ali ne gre morda za nekakšno poznejšo zamenjavo. (Sporočilo kustosa A. Bolte).

vglabljanji, predvsem na vratu in na nogi, ali pa z drugimi plastičnimi motivi na največji površini. Ta odmaknjenost pa ni velika in je le bolj zunanega značaja. Omenjeno razčlenjenost skuša izdelovalec doseči tudi tu, toda ne s plastičnim razčlenjevanjem, ampak z barvnim (grafitni pasovi, ki teko tako horizontalno na vratu, kot navpično na ramenu posode). Večja eleganca v profilu posod iz rdeče gline nasproti črnim je že ugotovljena,²² čeprav zaradi tega še ni misliti na uvoz. Rdeče keramike je sicer le še malo: dva fragmenta visokega pasasto razčlenjenega vratu (Tab. XXI, 8, XVI, 1). V skupino keramike, ki je pogosto izdelana v rdeči glini, toda na našem najdišču — kot pogosto tudi drugod — imitirana v sivi, sodijo vaze z bolj podolgovatim ovalnim trupom in več ali manj razčlenjenim vratom (Tab. XXI, 3; XVII, 3). Vaza na nizki prstanasti nogi, z visokim vratom in razčlenjeno največjo površino (Tab. XIV, 2), blizu katere je morala biti tudi posoda iz groba 16 (Tab. XIV, 4, 5), sodi izrazito v skupino črno izdelane keramike s sijočo površino iz Šmarjete in predvsem z Magdalenske gore. Prav tako bi lahko za primer iz groba 3 (Tab. III, 4), ki je razvojno na koncu številnih posod z nagubano največjo površino, bonum commune tega časa, navedli mnogo paralel iz vseh dolenjskih centrov, predvsem z Magdalenske gore in iz Šmarjete. Za vse kose bi lahko rekli, da so več ali manj zaključna faza v razvoju svojih tipov.

Med terine štejem skodeli iz groba 1 in 10 z visokim vratom in stisnjnim polkroglastim dnom z omfalosom (Tab. I, 3; XI, 1). Isti način gradnje imamo tudi v posodi iz groba 19 (Tab. XVI, 3). Tudi te posode predstavljajo zadnjo razvojno stopnjo različnih skodel ali skled, ki so imele nekdanj raven cilindričen vrat, koničen ali kroglast trup, ravno dno. Posoda iz groba 19 je tip bolj običajnih žar z visokim cilindričnim ali koničnim vratom, bolj konično ali kroglasto oblikovanim spodnjim delom z največjo površino v zgornji tretjini in ravnim dnom. V tej zadnji fazi je značilno, da postane trup stisnjeno polkroglast brez ostrega prehoda v dno, ki ima zdaj skoraj vedno omfalos. Ta težnja preoblikovanja trupa je splošna in je vedno mlad element. Ločiti pa moramo te elemente od starejših iz Hallstatt B in C kulture, kjer imamo prav tako večkrat dno z omfalosom in stisnjeno kroglasto dno, toda v drugem tipološkem krogu in drugačni razvojni liniji. Za podobno preoblikovanje lahko primerjamo tudi skodelo z visoko nad ustje dvignjenim ročajem, katere začetek sega prav v Hallstatt B horizont, kamor segajo tudi predhodniki drugih tu obravnavanih tipov, in ki v tem času prav tako kaže podobno oblikovan trup. Paralele k tipu posode iz groba 1 in 10 niso tako pogoste, vendar obstoje. Običajne pa so v različnih inačicah.²³

Kako dosledna je že opisana težnja oblikovanja trupa, vidimo najjasneje v skodelah z navznoter uvitim ustjem. Tudi te lahko zasledujemo strnjeno prav do začetka železnodobne ilirske kulture. Naši primeri (Tab. II, 5, VI, 4, XV, 3, XVI, 2, XXII, 5) so zopet zaključena stopnja razvoja. Običajno so sedaj te skode manjših dimenzij, značilen pa je zopet stisnjen polkroglast trup brez ostrega

²² WPZ 2, 1915, 110. Ta tip posode je seveda pogost tudi v črni glini.

²³ Predvsem v Šmarjeti. Podrobno neobjavljeno. Za skodelo visoko nad ustje dvignjenim ročajem cfr. za najstarejšo fazo Vače: Arheološki katalogi Slovenije I. Starè, Vače (Odslej citiram: Vače, Katalog), Tab. LXXXVIII, 16 in predvsem Bled: Gabrovec, Ilirska nekropola na Bledu (v tisku) s podrobnejšo analizo nastanka in razvoja te posode. Mlajše variante so predvsem znane iz Šmarjete. CFR. tudi Rovišče WPZ 2, 1951, 116, sl. 2, 8.

prehoda v dno z omfalosom. Navadno so sedaj te skodele precej nizke in imajo na največji površini še eno ali več bradavic, ki so lahko razčlenjene. Pogosta je tudi horizontalna kanelura tik pod zunanjim robom ustja. Tudi za te skodele ni treba navajati paralel; v končni stopnji mlajšega halštatskega gradiva se dobe povsod (Vače, Katalog, Tab. 89).

V manjših lončkih prav tako pogosto opazimo poteze, za katere smo že pri obravnavanih tipih dejali, da stoje na koncu razvoja različnih tipov. V glavnem pa niso toliko značilni, da bi rabili podrobnejše obdelave.

Skodela iz groba 4 (Tab. V, 4; XXX, 2) ni toliko na koncu starih halštatskih form, kot da uvaja že elemente, ki so značilni za latenski čas. Tu mislim predvsem na horizontalno razčlenjenost z nizkimi rebri, poteze, ki so v latenski keramiki splošne. Tudi o formi bi lahko navedli daljno paralelo iz Formina,²⁴ in to celo iz njegove pozne stopnje. Ta paralela pa je le formalna. V izdelavi kaže namreč skleda iz groba 4 vse značilnosti boljše halštatske keramike. Če govorimo o latenoidnosti oblike, je to res, toda izdelal jo je domač ilirski lončar z vsem znanjem domače ilirske obrti in njene tradicije.

Med keramičnim gradivom moramo posebej obravnavati keramično posodo v obliki steklenice s sitastim dnom (Tab. XXVII; IV, 2) in pripadajočim kozarcem (Tab. IV, 3). Posoda ima na vrhu prav majhno odprtino, celotna vrhnja površina ustja je narejena tako, da se dobro prilega palcu roke, s katerim so to odprtino pri uporabi lahko zaprli. Posodo so namreč napolnili tako, da so sitasto dno potisnili v tekočino. Ko so jo napolnili s tako precejeno tekočino, so odprtino na robu zamašili s prstom, jo prenesli na določeno mesto in jo tam prelili v čašo, s tem da so vrhnjo odprtino zopet odprli. V našem primeru smo v ugodnem položaju, da je ob steklenici dejansko bila najdena tudi čaša, katere ustje se natanko prilega sitastemu dnu posode (glej Tab. XXVII). Medsebojno razmerje čaše in posode je jasno. Tudi količina tekočine, ki jo more sprejeti steklenica in kozarec, je približno enaka. Izdelava ali uporaba take posode predstavlja pri Ilirih že v tem času vsaj praktično poznanje nekih hidrostatičnih zakonov. Zaradi ugodne najdbe je funkcija posode jasna; poiskati nam je še, kje je nastala zamisel take posode.

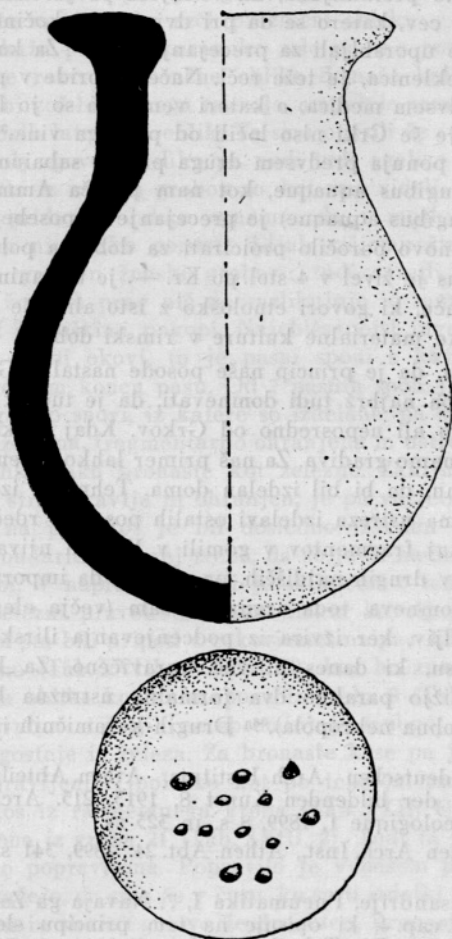
Primerjalno gradivo je razmeroma skromno, neposrednih paralel ni, pač pa lahko vendarle dobimo nekaj primerjav za posode, ki so zgrajene na istem principu prenašanja tekočine. Ta princip je v našem primeru važen, za to izločam vse precej številne sitaste, glinaste ali kovinske posode, ki so z našo sorodne le po sitastem dnu ali stenah. Te poznamo od neolita dalje in so lahko služile zelo različnim namenom, tudi takim, ki nimajo z našim nič skupnega. S slovenskega ozemlja omenja dve sitasti posodi Hoernes²⁵ iz Mladih Vin, vendar je notica brez pomena, ker posodi, ki sta na Dunaju, nista podrobneje objavljeni in jih ne moremo pritegniti v primerjavo. Iz Slavonije lahko omenimo sitasto posodo iz Vukovara²⁶ (sl. 1), ki sodi v halštatski čas. Pri vukovarski posodi je

²⁴ Smodič, ČZN 25, 1940, 1 ss. Ztschr. D. Hist. f. Stayermark 36, 1943, Tab. XVII, XVIII.

²⁵ WPZ 2, 1915, 112.

²⁶ Arheološki muzej Zagreb. Inv. št. 5205. Do sedaj neobjavljeno. Slučajna najdba. Dr. Vinskemu, znanstvenemu sodelavcu v zadrebškem muzeju, ki mi je ljubeznivo poslal skico posode, dovolil objavo in dal podatke o najdbi, se tudi na tem mestu zahvaljujem.

sicer možen prav tak način uporabe kot v našem primeru, ni pa popolnoma nujen. Ustje je zoženo, toda ne tako izrazito, kot sicer pri tem tipu posod. Tudi sitasto dno je bolj skromno. Izven našega ozemlja²⁷ je treba omeniti primer, ki je prav tako osamelec, iz Friedberg-Fauerbacha (Hessen, Nemčija).²⁸ Z njim

Sl. 1. Vukovar

objavlja Behrens še dva kosa, ki sodita že v rimsko dobo (Mainz-Bretzenheim in Dunapentele na Madžarskem). Primer iz Dunapenteleja je mnogo bolj zapleten, spominja pa v zgradbi ročaja na tovrstne grške primere. Ideja takih posod je namreč grška, tu jo poznajo pogosto že konec šestega stoletja v

²⁷ Na te primere in zadevno literaturo me je opozoril prof. W. Dehn, za kar se tudi tu najlepše zahvaljujem.

²⁸ Behrens, *Germania* 23, 1939, 55 ss.

črnofiguralni tehniki.²⁹ Tipološko grški primeri z našo posodo v obliki steklenice nimajo nobene zveze, pač pa je ta v principu uporabe. Ta je bil lahko tudi pri bronastih posodah.³⁰ Pri grških avtorjih³¹ beremo tudi že opis take posode in njene uporabe. Po njihovih zapisih gre za bronasto kroglasto bučo, ki je v spodnjem delu sitasto preluknjana, na vrhnjem pa je nanjo pritrjena daljša ravna ali ukrivljena cev, katero se da pri dviganju tekočine na vrhu s prstom zamašiti. Priprave so uporabljali za precejanje vina.³² Za kakšno pijačo je bila uporabljena naša steklenica, je teže reči. Načelno pride v poštev več ali manj vsaka tekočina, predvsem medica, o kateri vemo, da so jo Iliri znali pripraviti tako mojstrsko, da je še Grki niso ločili od pravega vina.³³ Vendar se nam v zvezi z našo posodo ponuja predvsem druga pijača, sabaum ali sabaia,³⁴ ki so jo Iliri delali *ex frugibus aquaque*, kot nam poroča Ammianus Marcellinus.³⁵ Pri tej pijači (*ex frugibus aquaque*) je precejanje še posebej potrebno. Če nam je dovoljeno Ammianovo poročilo proicirati za dobrega pol tisočletja nazaj — Ammianus Marcellinus je živel v 4 stol. po Kr. —, je to zanimiv primer tradicije neke nacionalne pijače, ki govori etnološko z isto ali s še večjo zgovornostjo, kot preostanek ilirske materialne kulture v rimski dobi.

Če smo ugotovili, da je princip naše posode nastal v Grčiji, najmanj že v 6. st. pred Kr., je treba najbrž tudi domnevati, da je tudi k Ilirom prišla ideja take posode posredno ali neposredno od Grkov. Kdaj in kako, še ne moremo ugotoviti, ker ne poznamo gradiva. Za naš primer lahko rečemo le, da ni nobenih pomislekov proti temu, da bi bil izdelan doma. Tehnična izdelava tako posode kot kozarca popolnoma ustreza izdelavi ostalih posod iz rdeče glin, od katerih je bilo najdenih nekaj fragmentov v gomili v Volčjih njivah. Za to keramiko, ki ima paralelo tudi v drugih najdiščih, pa mislim, da import ne pride v poštev. Hoernes³⁶ ga sicer domneva, toda argument sam (večja eleganca teh posod) v tej obliki ni prepričljiv, ker izvira iz podcenjevanja ilirske tvornosti na Dolenskem v tem času, ki danes ni več upravičeno. Za kozarec sam lahko navedemo kot najbližjo paralelo dva formalno ustrezna kozarca iz Roj pri Moravčah (latenskodobna nekropola).^{36a} Drugih keramičnih izdelkov ni. Omeniti

²⁹ Zahn, Mitt. d. deutschen Arch. Instituts, Athen. Abteilung 24, 1899, 339. Muenchner Jahrbuch der bildenden Kunst 8, 1913, 215. Arch. Anzeiger 1941, 41 op. 1. 41. Revue Archeologique 1, 1899, 8 s. in 325 ss.

³⁰ Mitt. d. deutschen Arch. Inst., Athen. Abt. 24, 1899, 341 s. Notizie degli Scavi 1917, 112 sl. 14.

³¹ Heron iz Aleksandrije, Pneumatika I, 7. Navaja ga Zahn. Cfr. tudi Philon iz Bizanca, Pneumat. cap. 4, ki opisuje na tem principu slonečo zajemalko za pokašanje vina. Feldhaus, Die Technik der Vorzeit 1914, str. 518 pravi, da so take posode služile tudi za vodno uro.

³² Heron Aleksandrinski.

³³ Aristot. 22. Cfr. Pauly Wissowa RE, Supplementband V, 1931, 341 z ostalo literaturo.

³⁴ Beseda je ilirska, cfr. še ime Sabatus in krajevna imena Sabatinka (Noricum), Sabatia, pristanišče v Liguriji, lacus Sabate (-inus) v Etruriji. Nemška beseda Saft je istega korena. Pokorny Zur Urgesch. der Kelten und Illyier 79, 97. Walde-Koffman, Lat. etym. Wörterbuch, s. v. sabaia (-um).

³⁵ Ammian Marc. XXV, 8, 2. Hieron, comm. in Isaium XV, 19, omenja njeno priljubljenost *vulgo in Dalmatiae Pannonialque provinciis*.

³⁶ WPZ 2, 1915, 110.

^{36a} Neobjavljeno. Naturhistorisches Museum na Dunaju.

je treba le še vretenca za statve, ki so bila najdena le v štirih primerih. Formalno niso važna, bolj je značilno to, da izginjajo kot pridelek. To je popolnoma v smislu ugotovitve, da praktično v tem poznem času, če izvzamemo keramiko, pravzaprav skoraj ne moremo govoriti o pridevkih v grobovih, ampak le več ali manj o tem, da so mrtve pač polagali v grob oblečene, in sicer ne v njih vsakdanji, ampak, če smemo tako reči, praznični obleki.

V bistvu nam kaže pregled keramike zelo enotno podobo. Dosledno so v vseh tipih zastopane razvojno končne oblike domače halštatske keramike. V halštatski keramiki ni več bistvenega razvoja, ampak le zamiranje in obubožanje ter uveljavljanje novih latenskih oblik. Te smo opazili že tudi v našem gradivu. Isto ali morda še bolj zgovorno sliko pa nudi tudi analiza kovinskega gradiva.

Kovinski pridatki iz moških grobov so, kot smo videli, razmeroma skromni. Že pri keramičnih pridevkih lahko opazimo, da v moških grobovih nasproti ženskim in otroškim niso tako pogosti. Kljub višjemu številu moških grobov dajejo osnovni ton gradivu ženski grobovi; tudi zaradi tega, ker se mnogi otroški grobovi od ženskih prav nič ne razlikujejo in moramo v teh primerih verjetno računati z deklinškimi pokopi. Najobičajnejši inventar moških grobov so pasne spone in pasni okovi, to je pasni sponi s kavljem ustrezni del z obročkom na nasprotnem koncu pasu. Od 7 pasnih spon jih je 6 pravokotnega tipa in 1 rombičnega, po snovi, iz katere so izdelane, pa so 4 železne in 3 bronaste. Rombična je železna, fragmentarno ohranjena in ustreza drugim primerom teh spon, ki so lahko tako bronaste kot železne. Zaključek v obliki prečne palice na nasprotni strani kavlja ni ohranjen, je pa verjetno obstajal in je star način pripenjanja na pas, kot je bil dosledno izveden pri starejših dvojno križnatih sponah. Poudariti je torej treba, da se je ta način in tip spone ohranil še v zelo kasni dobi. V napredni obliki je ta spona v tem času izdelana že v predrti tehniki.³⁷ Železni pravokotni sponi imata kavelj prav tako izdelan iz istega kosa železa in sta bili pripeti z zakovicami na pas. Oblikovno sta dve ozki s poudarjeno dolžino (Tab. XVIII, 1 XXIII, 5), kar bo značilno za mlajši čas,³⁸ vendar ne kot edina oblika kot kaže spona iz groba 8 (Tab. IX, 5). Vsekakor se pasne spone oblikovno v stoletjih ne spreminjajo mnogo, značilnejše bo, da so v mlajšem času pogostejše iz železa. Za bronaste kose pa je značilno, da so vsi že za uporabe popravljeni. Tipološko kot po tehnični izdelavi (masivnost) je zanimiv arhaični kos iz razmetanega groba (Tab. XXII, 6). Še bolj izrazita pa je v tem smislu spona iz groba 21 (Tab. XVIII, 2). Tudi ta je bila že za uporabe prelomljena in nato popravljena. Popravilo je v našem primeru sicer skrbno, toda drugi detajli kažejo, da smo že v času, ko so ti izdelki v zatonu. Neohranjen kavelj je bil železen in skoraj gotovo že drugoten. Bronasta pločevina, ki je ob zakovicah na notranji strani pomagala krepkeje pritrčiti spono na usnjen pas, je iz pločevine, ornamentirane v iztolčeni tehniki. Tak ornament v tem času ni samo izrazito arhaičen, ampak na notranji strani tudi nima nobenega smisla: dokaz, da so za popravilo vzeli staro pločevino od kakega že tudi pokvarjenega predmeta. Zdi se mi še več. Na notranji strani pasnega okova imamo snope rahlo zarezanih črt. Če imamo to za ornament, za katerega sicer na pasnih sponah nimamo nobenih paralel, bi bil skrit na notranji strani med spono in usnjem brez smisla. Ni izključeno torej, da je že tudi snov za samo spono vzeta od nekega drugega bronastega predmeta. Pasne spone torej niso značilne toliko

³⁷ Ložar, GMDS XV, 1954, 59 sl. 3.

³⁸ Starè, AV 4, 1953, 267.

po svojih oblikah, pač pa po tem, da nam nazorno kažejo svoje zaključno stanje: novih že skoraj ne izdelujejo več, še stare že nekam s težavo popravljajo. Če označimo to gospodarsko lahko rečemo, da že izginja bogastvo, ki je bilo tako značilno za prejšnjo dobo, bron postaja že dragocen in »drag«, njegovih izdelkov si ne more več vsakdo nabaviti.

Pasna okova sta bila najdena dva. (Tab. II, 2; XIX, 1): v grobu 2 brez pripadajoče pasne sponi in v grobu 21, kjer je verjetno pendant k že obravnavani sponi. Oba kosa sta istega tipa, drugi je ornamentiran s prekrizanimi črtami, ki jih obdajajo prečne črte. Isti ornament imamo na votli zapestnici iz groba 3 (Tab. III, 1), izven gomile pa n. pr. pogosto na Vačah,³⁹ predvsem pa v Šmarjeti in mokronoških najdiščih.

V zvezi s pasom so bile najdene še posamezne zakovice z bronasto pločevino (Tab. II, 4), predvsem pa še drugi okovi iz groba 21 (Tab. XIX, 3—7). Neko zvezo s pasom bodo imeli tudi obročki (n. pr. Tab. XIX, 2) in skledast obesek iz bronaste pločevine (Tab. II, 5).

Nejasna je uporabna funkcija bronastega predmeta, ki je na obeh straneh glavičasto zaključen, v sredi pa pravokotno razširjen in preluknjan (Tab. XIX, 10). Najden je bil v bližini pločevinastih okovov iz groba 21. Podobne kose poznamo že z Vač in iz Šmarjete.⁴⁰

Sekire so bile najdene 3. Prvi dve (Tab. XII, 1; XVIII, 5) predstavljata običajno formo sekire v mladohalštatskem obdobju, redkejša je tretja (Tab. XVII, 1; XXXII, 5). Še najbližjo paralelo poznamo z Vač,⁴¹ dobimo pa jih tudi na Ogrskem⁴² med gradivom, ki ga Gallus in Horvath karakterizirata kot predskitsko in datirata v 8. do 6. stoletje. Najbrže bo najprilneje, če sekiro zvezemo s trorobnimi puščicami,⁴³ svastiko⁴⁴ in drugim tako imenovanim skitskim gradivom, ki sem ter tja spremlja mladohalštatsko gradivo pri nas in ki še ni podrobneje raziskano. Sulica je bila najdena le ena (Tab. XXIII, 1), sporadično, in kaže, prav tako mlajše elemente.

Pinceta je bila najdena le ena, v moškem grobu (Tab. XVII, 2).⁴⁵ Kot grobni inventar nastopa pinceta že zgodaj,⁴⁶ toda v slovenskem halštatskem gradivu je skoraj ni. Pogostejša je v japodskih grobovih. Oblikovno je naš primer enostavnejši kot viniški, ne ustreza pa tudi popolnoma pobreškemu.

³⁹ Vače, Katalog T. XLV, 6, XLVII, 8, tudi na fibuli mlajšega certoškega tipa. T. XXXVI, 3. Za Šmarjeto in Mokronog: Narodni muzej, Ljubljana. Neobjavljeno.

⁴⁰ Vače: Dunaj, Naturhistorisches Museum, neobjavljeno. Šmarjeta, Narodni muzej, Inv. št. P 1137 in P 1138, neobjavljeno.

⁴¹ Müllner, *Typische Formen* T. XXXII, 6; Vače, Katalog XVI, 3. Vaški primer je starejši. Primerjaj vaški podobno sekiro v plateniški kulturi. Schranil, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, 1928, T. XLII, 7.

⁴² Gallus-Horvath, *Un peuple cavalier prescythique en Hongrie 1939*, Pl. IX, 3 (Sedviz), Pl. LVII, 3 (Somhlyohegy), ta je iz brona.

⁴³ Vače, Katalog VII, 4—6.

⁴⁴ Ložar, *GMDs* 15, 1934, 45, sl. 6. *Treasures of Carniola 1934*, Pl. VII, 20.

⁴⁵ Ebert *Reallexikon* 10, str. 161 s. v. Pinzette, navaja mnenje, da so pincete uporabljali za puljenje dlak, za neke vrste britev. To mnenje podpira dejstvo, da se dejansko dobe običajno le v moških grobovih.

⁴⁶ Z našega ozemlja na Pobrežju pri Mariboru. Izkopavanje S. Pahiča l. 1952. Ustrezno paralelo poznamo z Vač (Dunaj, Naturhistorisches Museum, neobjavljeno). Za japodske grobove cfr. Vinica, Ložar, *GMDs* 15, 1934, 30, T. VIII, 10. Prva je identična z našo. *Treasures of Carniola 1934*, Pl. XII, 53; Pl. XV, 77. Primerjaj tudi podobne pincete kot obeske na fibulah pri Sv. Luciji: *Boll. Soc. Adr.* 15, 1893, XI, 5; XII, 5; XIII, 4.

Nerazjasnjena ostane tudi funkcija bronastega, v obliki žeblja skovanega klina, s prerezom v obliki osmerokotnika v zgornjem in okroglega v spodnjem delu. Isti kos je bil verjetno najden v 29 grobu gomile V, na Magdalenski gori (izkopavanje Meklenburške) v bogatem grobu bojevnika z gradivom, ki kaže že tudi poteze zgodnje latenskega časa (latenski meč).⁴⁷ Ker ta predmet v katalogu ni podrobneje objavljen, ostane zveza več ali manj dvomna. Iz iste notice izvemo tudi, da je bilo takih predmetov najdenih več tako na Magdalenski gori, kot drugod, n. pr. v Št. Vidu pri Stični.⁴⁸ Najdeni so bili vedno le v moških grobovih. Podoben klin, le iz železa in drugače oblikovano glavico, poznamo tudi z Vač.⁴⁹

V moških grobovih sta bili najdeni tudi dve železni šili, grob 8 in 10 (Tab. IX, 4; XI, 4). Poznamo jih dokaj pogosto tudi iz drugih najdišč.⁵⁰

Noži kažejo običajno obliko tega časa in niso omejeni le na moške grobove. Navadno pa so v moških grobovih večji. V 15. grobu se je ohranil tudi okov iz bronaste pločevine (Tab. XIV, 4), ki sodi po vsej verjetnosti k lesenemu ročaju takega noža. Delno so na njem še ohranjeni ostanki lesa.

Fibule so bile najdene le v ženskih grobovih (Tab. IV, 2; VIII, 3; X, 5; XIII, 2; XXIII, 4) in nikdar več kot v enem primerku. Po obliki so same mlajše inačice kačastih in certoških. Za zadnje je opredelitev med certoške že zgolj formalna. V bistvu so to razvojno mlajši primeri različnih vrst, predvsem kačastih (z nič več ukrivljenim, ampak ravnim trakastim lokom — Bandfibel) in čolničastih, ki v svoji končni stopnji prevzamejo elemente različnih zvrsti, tako od kačastih disk na prehodu v iglo, ki pozneje okrne in nima več svojega funkcionalnega smisla. Večkrat je tudi težko reči, ali je kaka varianta trakaste fibule poenostavitev kačaste ali čolničaste. To končno tudi ni važno, ker je v vsakem primeru zagotovljena mladost vrste. Značilno je za vse te fibule, da so v primeru s starejšimi kosi majhne in da so izgubile vso nekdanjo težo in masivnost. Vsi primeri so izdelani v minimalni masivnosti, ki je potrebna, da se fibula prekmalu ne odlomi. V preprostosti izdelave jih presega le še poznejši tip srednje in poznolatske fibule s preprostim lokom v obliki žice. Paralele so številne in popolnoma identične predvsem v mokronoškem, šmarješkem, vaškem, svetolucijskem krogu.⁵¹ Omenim naj le, da so pogosto v spremstvu tako imenovane fibule z nazaj obrnjeno konjsko glavo (Tierkopffibel), tip, na katerega je prvi pokazal Merhart⁵² in ga opredelil kot značilnega v 4. stoletju za Ilire v predelih, kamor niso še prišli Kelti.

⁴⁷ Treasures of Carniola 1934, str. 22 s.

⁴⁸ L. c. 78.: An enigmatic article is the large bronze nail with globular head. In the present collection there are several of them, always found singly in a man's grave; it would appear that they had some significance as magic. They are not confined, by the way, to the Magdalenberg site, and were found also at St. Veit etc.

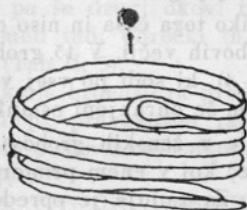
⁴⁹ Vače, Katalog XVII, 9.

⁵⁰ Vače, Katalog XVII, 6—8. Šmarjeta, Mokronog, Magdalenska gora, Narodni muzej, Ljubljana, neobjavljeno.

⁵¹ Vače, Katalog XXVIII, XXXV. Boll. Soc. Adr. 9, 1885. T. V, 12—14; VI, 7, 8, 11; 15, 1893, T. XVIII, 12—20. Gradivo iz drugih najdišč večinoma še neobjavljeno. Narodni muzej Ljubljana.

⁵² WPZ, 14, 1927, 101 ss. cfr. še Müller-Karpe, Carinthia I. 141, 1951, 617 ss., ki je pokazal na te primere tudi na Koroškem in drugem slovenskem prostoru.

Zapestnice in nanožnice (te so bile najdene le v grobu 4) so navadno masivnega tipa, običajno na zunanjem robu prečno nažlebljene; to je najpogostejši tip, ki ga je v slovenskem mladohalštatskem gradivu na stotine kosov. Ornament ima različne inačice. Zapestnica je lahko nežlebljena le na nekaterih mestih, sicer pa gladka (Tab. III, 2), ali pa prečno zarezana na vrhnji in spodnji strani (Tab. X, 4); le ena je votla (Tab. III, 1), izdelana iz pločevine in ornamentirana s prekrizanimi črtami, ki jih obdajajo prečne črte, ornament, ki smo ga že ugotovili na okovu pasu iz groba 21. Med paralelami naj omenim primere iz Lepenc v Bohinju,⁵³ ki popolnoma ustrezajo kosom iz groba 9 (Tab. X, 4). Lepence v Bohinju kažejo nasproti Bitnjam na istem geografskem področju izrazito mlajši značaj. Ta paralela tudi dokazuje razširjenost istih tipov v tem času tudi preko dolenskih središč.

Sl. 2. Ostrožnik

Zanimivejši so uhani, ki smo jih našli šest. Vsak par predstavlja svojo varianto. Prvi iz pločevine izdelani, v obliki valja s kaveljčkom in ornamentirani, so domači v slovenski halštatski kulturi že od prej (Vače II po Staretu); kažejo pa že drugi primerki,⁵⁴ da so se obdržali še dalje tudi v 4. stoletju. To dokazuje tudi naš primer iz groba 7 (Tab. XIII, 1, 2). Grob je ležal v nasipu gomile in je med mlajšimi v gomili. Ornament se je v tem času že močno poenostavil in tipiziral (primera iz Volčjih njiv in Vinterjevca sta identična). O drugem tipu s pregibom (Tab. VI, 1 in XV, 6) je v literaturi deljeno mnenje, ali predstavlja dejansko uhan ali obročka za lase ali kite. Naša dva primera tega ne moreta dokončno razrešiti. Eden je bil najden v razmetanem grobu 18 in zadevno ne pove ničesar; drugi iz groba 4 pa ob sencih lobanje. To bi govorilo sicer za uhan, vendar je bil najden le v enem primeru. Če so si ga udevali v lase ali kite, so morali imeti spete na sencih. Tudi oba primera iz groba 9 (Tab. X, 1, 2) sta bila najdena ob levih in desnih sencih, torej kot uhana, ali obsenčna lasna obročka. Uhan s pregibom je v tem času predvsem pogost na mokronoških in šmarjeških najdiščih.⁵⁵ V teh najdiščih najdemo tudi različne variante tega uhana, iz katerih je razvidno, da sta nastala oba tipa tako iz groba 4 in 18, kot iz groba 9 iz istega uhana. V omenjenih najdiščih najdemo namreč tudi uhan s pregibom v večjih dimenzijah, kakor tudi manjše primere, ki sicer popolnoma ustrezajo našim iz groba 4 in 18 brez pregiba. V Šmarjeti in mokronoških najdiščih so ti uhani v mladohalštatski dobi splošni, dosti številnejši kot na Vačah. Analiza tamkajšnjih uhanov ali obročkov za lase bo lahko pokazala tudi razvoj tega uhana, ki sega nedvomno daleč nazaj. Kot

⁵³ Narodni muzej Ljubljana, neobjavljeno.

⁵⁴ Starè, AV 4, 1953, 272, T. I, 4 (Vintarjevec).

⁵⁵ Narodni muzej Ljubljana, neobjavljeno.

starejši tip tega uhana naj tu predvsem omenimo primer iz Ostrožnika (sl. 2), ki sodi v območje tamkajšnje Hallstatt B kulture.⁵⁶ Iz tega tipa uhana so se zelo verjetno razvile vse številne variante uhana v mokronoški in šmarješki skupini. Koliko smemo ta starejši ostrožniški tip še nadalje izvajati iz starejših primerov, že ne sodi več v območje naše raziskave.⁵⁷

Ovratnica je le ena, bronasta (Tab. III, 5). Tipološko je ta primer v svoji zasnovi sicer zelo star, toda kot kaže ornament, ki je identičen z ornamentom na zapetnicah v istem grobu, so take ovratnice izdelovali še prav do konca mlajše halštatske dobe. V tem času so seveda poznali že tudi drugačne tipe bronastih ovratnic.⁵⁸ Prevladujejo pa v tem času izrazito ovratnice iz jantarjevih in steklenih jagod (Tab. XXXII, 1, 2, 3, 4). To so skupno dobro že dolgo na širokem prostoru. V našem primeru kaže jagoda v obliki ovnove glave (Tab. XXII, 1) že na poudarjeno mlajši čas.⁵⁹

Kronologija in zaključek

Tipološka analiza nam je pokazala, da kaže gradivo v Volčjih njivah izrazito končno razvojno stopnjo. Tako keramika kot kovinski predmeti so v razvoju, ki ga z lahkoto izvajamo iz dediščine ilirske starejše kulture. Toda ta razvoj je že na svojem koncu. V boljši keramiki se pokaže to v razgibanosti oblik, v halštatskem baroku, ki nastopi sicer že preje, je pa v našem primeru dosledno izveden, kadar koli skuša lončar ustvariti boljši kos. Tudi čisto tipološko imamo v primerih, ki se dajo zasledovati nazaj, dosledno zadnjo razvojno stopnjo. Izven strogega razvojnega kroga ilirskih halštatskih oblik v vzhodnoalpskem prostoru smo obenem opazili nove oblike, ki jih lahko že imenujemo latenske. Toda te ne pomenijo popolne prekinitve, niti kakega uvoženega kosa, o katerem bi lahko določno rekli, od kod in kdaj je prišel, ampak le nove tendence iz tujega kroga, ki se v latenski keramiki uveljavijo in izžive. V kovinskih pridatkih je prav tako vidno *bonum commune*, ki so ga ustvarili Iliri na vzhodnoalpskem prostoru, predvsem na Dolenjskem in le tenkočutnejši predmeti, n. pr. fibule, povedo, da smo izrazito na zadnji stopnji. Pri tem je morda le naključje, da nimamo nobenega izrazitega kosa, ki bi lahko na tej zadnji stopnji pokazal konkretno na nove latenske tendence, kot jih kaže n. pr. fibula z nazaj obrnjeno konjsko nogo in ki je bila najdena tudi v okviru mladohalštatskega gradiva na naših tleh; žal pa ne vemo za grobne celine. Brez tega pa že vemo, da se je našemu podobno gradivo lahko našlo tudi že v zvezi z

⁵⁶ Cfr. podoben uhan tudi na Vačah. Vače, Katalog LXIV, 12 in tudi druge variante na isti tabeli. Da se je tudi na Vačah obdržal ta tip uhana še v mladohalštatskem času, cfr. Starè, AV 6, 1955, 290, T. I, 6—9.

⁵⁷ Cfr. oblikovno podobne paralele uhanom iz groba 4 in 18 iz tumula v Lubni (centralna Poljska), ki spada v bronasto dobo II po Monteliusu. *Slavia antiqua* 1, 1948, 100 sl. 16, 17, 18. Tu prikazani primeri so le iz zlate žice. Tip uhana, s pregibom je sicer predvsem poznan v unjetiški kulturi, cfr. Schranil, *Die Urgeschichte Böhmens und Mährens* 1928, T. XXII, 29, 32, 33, 35, 37. V tej zvezi je treba omeniti najdbo čistega tipa unjetiškega uhana z Rifnika. Seveda ni verjetno, da spada ta unjetiški uhan dejansko v horizont rifniške staroželezne ilirske kulture.

⁵⁸ Cfr. Libna gora, Schmid, *Südsteiermark im Altertum*, T. I, 7 in podoben primer v Šmarjeti (neobjavljeno).

⁵⁹ Starè, AV 4, 1955, 269 in T. IV.

zgodnjelatenskim materialom.⁶⁰ Pritegnili bi lahko tudi vidik ekonomskega razvoja. V klasičnem halštatu je dosegla družbena razčlenjenost svoj višek. Iz tega časa so najbogatejši grobovi, ki močno izstopajo iz števila drugih. Te razčlenjenosti v naši gomili ni več. Za grobove je značilno dosti enakomerno razdeljeno srednje možno bogastvo. Posebej za bron je že čutiti, da postaja dragocen in da ga je težko dobiti. Omeniti pa je treba, da nas samo ta vidik v današnjem stanju raziskav lahko zavede. Na eni strani bi ga lahko koristneje uporabili, ko bi imeli izkopanih večje število gomil na istem prostoru — ena pove še vse premalo — in ko bi imeli boljše raziskano ali obdelano že znano gradivo iz mokronoške okolice. Tu je izkopal Pečnik nad 1500 grobov,⁶¹ o katerih pa lahko le rečemo, da obsegajo gradivo iz vse ilirske dobe, kot tudi keltsko, več pa že ne. Že danes pa je jasno, da kljub bogati naseljenosti mirense doline Iliri tu niso pokazali tistih stvaritev, mislim tu predvsem na umetno kovinsko obrt, kot na Vačah, Magdalenski gori, v Stični. Vsaj poznamo jih ne. Iz tega predela ne moremo naštetih nobenega izrazito bogatega groba. Tudi gomil velikih mer tu ni. Dejstvo nediferenciranega, srednjega bogastva izgubi torej v tem predelu svojo razvojno težo. Način pokopa je pri današnjem stanju raziskav še tudi premalo zgovoren. Slepšek bi v tem področju lahko največ povedal o tem, kakor tudi o sociološki strukturi grobov v posameznih dobah, saj imamo od tod najdbe, ki so še paralelne Ostrožniku (Hallstatt B), pa do časa gomile v Volčjih njivah, toda o načinu pokopa pove Pečnik le, »da so bili tu žgani in skeletni plani grobovi, gomile z žganimi in skeletnimi pokopi vse pomešano.«

Izrazito paralelno gradivo gomile iz Volčjih njiv pa, sodeč po skromnem merilu oksidacije bronastih predmetov, izhaja iz skeletnih grobov. Prav tako paralelno gradivo iz Šmarjete. Iz Špičastega hriba v bližini gomile iz Volčjih njiv omenja Hoernes⁶² gomilo, ki po dimenzijah popolnoma ustreza naši. V Narodnem muzeju v Ljubljani je nekaj predmetov iz tega najdišča, ki natančno ustrezajo gradivu iz Volčjih njiv. Tudi za Šmarjeto vemo, da je bilo prekopenih na stotine manjših gomil.⁶³ Tamkajšnje gradivo pa prav tako ustreza Volčjim njivam. Po teh skromnih indicijah bi lahko sklepali tudi na to, da je v tem času in v tem predelu skeletni pokop v podobnih manjših gomilah precej splošen običaj.

Tako analiza pokopa kot tipološka analiza postavljata gomilo v Volčjih njivah dokaj jasno v drugo polovico mlajšega halštata na Slovenskem (Vače II b po Staretu). Kot značilnost te stopnje navaja Stare⁶⁴ poleg razvitih oblik kačastih in čolničastih fibul tudi nov tip fibule, ki nastopi šele v tej dobi, certoško fibulo. Ker starejših inčič te fibule naše gradivo ne pozna, in ker tudi sicer čutimo že močno odmaknjenost od predhodne stopnje (Vače II a), iz katere se je ta organsko razvila, bi lahko predvideli že tudi v tem okviru kasnejšo

⁶⁰ Cfr. Treasures of Carniola 1934, 77 in WPZ 2, 1915, 98 ss. pasim. Cfr. tudi Starè AV, 4, 1953, 279, T. VIII, Vel. Kostrevnica. S podrobno proučitvijo že izkopanega gradiva bi lahko dobili še marsikaj. Zaradi nesistematičnih izkopavanj in pomešnega gradiva pa bomo bistveno navezani na nova izkopavanja.

⁶¹ Pečnik, Beschreibung der Karte Rudolfswerth aus prähistorischer Zeit. Rokopis, Drž. arhiv Slov., Ljubljana.

⁶² WPZ 2, 1915, 113.

⁶³ Hoernes, WPZ 2, 1915, 110.

⁶⁴ Starè, Prazgodovinske Vače, Ljubljana 1954, str. 125.

obdobje. Začetek naše gomile je torej pomaknjen že v razvito certoško periodo. Tipološka arhaika uhanov s pregibom temu ne nasprotuje, ker smo videli, da kaže še neobjavljeno gradivo iz šmarjeških in mokronoških najdišč, da so bili v tem času še splošno v rabi. To potrjuje tudi najnovejše gradivo z Vač. Tudi latenski stilni vplivi v keramiki hkrati v razvojno zaključnimi halštatskimi oblikami so odločilni, da tudi začetka gomile ne smemo stavljati prezgodaj, posebej če pomislimo, da ti elementi nastopajo že v grobovih, ki smo jih na podlagi stratigrafske analize morali uvrstiti med starejše v gomili (grob 4 in 1).

Za trajanje naše gomile je naslonitev na Vače manj pomembna, ker je Starretova stopnja Vače III zaradi pomanjkanja gradiva še premalo izrazita. Vsekakor značilnih elementov stopnje Vače III naša gomila ne pozna.⁶⁵ Pomembnejše bo dejstvo, da gomila v Volčjih njivah ne pozna še nobenih vplivov latenske nekropole iz 2 km oddaljenega Mokronoga, katere začetek stavljamo v La Tene C po Reineckeju.⁶⁶ Po letu 300 torej v našo gomilo po vsem videzu niso več pokopavali. Čas uporabe gomile v Volčjih njivah moramo po tem takem postaviti med 450 in 350, pri čemer nam je misliti predvsem na čas okrog 400 z nekoliko večjim poudarkom na četrtem stoletju kot na petem.

Gomila v Volčjih njivah ponazarja življenje Ilirov v stoletju pred prihodom Keltov v mirensko dolino. Naravno je, da je v svoji materialni kulturi najbližje povezana s sosednimi mokronošskimi najdišči in s Šmarjeto. Ta najbližja povezava pa vključuje tudi povezanost s celotnim vzhodnoalpskim prostorom, Sv. Lucijo, Bohinjem, a koroška najdišča smo imenovali med kraji, ki poznajo identično gradivo. Ostalih dolenjskih najdišč niti ne omenjam še enkrat. Vzhodnoalpski prostor je še povezan in doživlja še skupen razvoj. Njegova značilnost je nadaljevanje podedovane tradicije, iz katere pa izginja prejšnje bogastvo. Ilirska halštatska kultura ni več ustvarjalna, celo dediščina sama se poenostavlja in krni. V umetni obrti je bogata torevtika že skoraj zamrla. Vplive iz tujih kulturnih krogov sprejemajo le skromno. Na mejah vzhodnoalpskega prostora se že porajajo in delno že stoje nove politične sile (Japodi, Kelti), ki so zaprle nekdanje trgovske zveze. Prejšnja velika sociološka diferenciacija že izginja. Zelo mogoče je tudi, da se v tem času spreminja delno tudi znotraj vzhodnoalpskega prostora razmerje sil in ekonomskega bogastva.

Opis grobov in najdb

Grob 1

Moški skelet, ležal je na skali. Smer jugovzhodna. 2,2 m pod rušo.

1. Lonec iz sivožgane, s peskom mešane gline. Površina je neuglajena. Na notranji strani so dobro vidni sledovi gnetenja s prsti. Lonec je jajčaste oblike, ustje rahlo navzven zavihano, pod vratom sta dve široki plitvi kaneluri. V. 17 cm, pr. ustja 14 cm. Inv. št. P 2⁶⁷. Tab. I, 2; XXVIII, 1.⁶⁸

⁶⁵ L. c. str. 150. Starè našteva med novimi elementi te skupine tenke, drobno nasvitkane bronaste zapestnice s presegajočimi, po navadi z dvema zankama spetimi konci ter obročaste (železne) pasne sponje z jezičkom, česar gradivo z Volčjih njiv ne pozna.

⁶⁶ Cfr. Müller-Karpe, Carinthia I, 141, 1951, 670 ss.

⁶⁷ Inventarne številke arheološke zbirke Dolenjskega muzeja v Novem mestu.

⁶⁸ Vse risbe so delo Erne Jenkove, risarke Narodnega muzeja v Ljubljani, fotografija na terenu: R. Berce. Druge fotografije B. Stajer (tab. XXVII—XXXI) in V. Nučič (tab. XXXII).

2. Skodela (terina) iz črno sive gline. Površina je črna in dobro uglajena. Polkroglast trup prehaja brez ostrega prehoda v dno z omfalosom. Koničen vrat je rahlo usločen. V. 11 cm, pr. ustja 18 cm. Posoda je ohranjena tri četrtinsko, sedaj dopolnjena. Inv. št. P 1. Tab. I, 3.

3. Železen nož. Rezilo je ukrivljeno, ročaj odlomljen. Ohr. d. 9,2 cm. Inv. št. P 3. Tab. I, 1.

Grob 2

Moški skelet, matusus, ležal v nasipu gomile v globini 1 m, nad skeletom 17. Smer jugovzhodna.

1. Bronasti klin v obliki žeblja s polkrožno glavico. Pod glavico kanelura. Premer paličastega dela v ornamentiranem odseku pravilen osmerokotnik, v neornamentiranem krog. Vrhni del je ornamentiran v skupinah po pet horizontalnih kanelur, ki teko v prelomljeni liniji. D. 16 cm. Inv. št. P 5. Tab. II, 1.

2. Bronasti fragmenti opasača. Ohranjen je bronasti okov z obročkom, ki je bil na pas pritrjen z zakovicama (d. 7 cm, šir. 2,2 cm), 3 zakovice z ostanki bronaste pločevine, ki je pri eni zakovici ornamentirana z iztolčenimi pikami in skledasti obesek iz tanke bronaste pločevine, na sredi preluknjan. Pr. 2,5 cm. Inv. št. P 4. Tab. II, 2, 3, 4.

Grob 3

Otroški skelet, obdan in delno pokrit z velikimi kamni. Ležal na skali. Smer jugovzhodna. 2,2 m pod rušo.

1. Bronasta ovratnica, masivna z nazaj uvitima koncema. Proti koncema se tanjša. Na petih mestih je ornamentirana s snopi prečnih zarez, ki so le na zunanji strani. Pr. 13 cm. Deb. do 0,9 cm. Inv. št. P 6. Tab. III, 3.

2. Votla zapestnica iz tanke bronaste pločevine, segmentnega preseka. Konci so vdeti drug v drugega. Na zunanji strani je ornamentirana s prekrižanimi linijami, ki jih obdajajo po 3 prečne. Pr. 5,3 cm. Deb. 1 cm. Zapestnica je slabo ohranjena. Inv. št. P 7. Tab. III, 1.

3. Bronasta zapestnica (nanožnica), masivna, okroglega preseka s presegačočima se koncema. Na petih mestih je zapestnica na zunanji strani ornamentirana s snopi prečnih zarez. Pr. 8,4 cm. Deb. 0,7 cm. Inv. št. P 8. Tab. III, 2.

4. Železen nož, rezilo ukrivljeno, ročaj na strani rezila ostro ločen od lista. D. 10,8 cm. Inv. št. P 9. Tab. IV, 1.

4. Skodela na nogi iz sivožgane, z drobnim peskom mešane gline. Površina je črna in dobro uglajena. Votla noga z razširjeno stojno ploskvijo. Največja površina je nagubana, 3,2 cm visok cilindrični vrat je nekoliko usločen. V. 13,5 cm. Pr. ustja 20,5 cm. Inv. št. P 10. Tab. III, 4; XXIX, 1.

6. Skodelica iz sivopečene, s peskom mešane gline. Površina je uglajena. Dno v obliki omfalosa prehaja brez ostrega prehoda v največjo površino, ustje je navznoter uvito. Na največji površini ima razčlenjeno bradavico. V. 4,5 cm. Pr. ustja 12 cm. Inv. št. P 11. Tab. II, 5; XXXI, 3.

7. Posoda v obliki steklenice iz rdeče, dobro prečiščene gline. Prelom je na zunanjem robu rdeč, sicer sivočrn. Znotraj vratu se dobro vidi izdelava (s kolobarji). Površina je dobro uglajena. Ravno dno je sitasto. Trup kroglast. Koničen, visok vrat ima navzven obrnjeno ustje s prav majhno odprtino. Vrat je horizontalno nažlebljen. V. 13 cm. Pr. največje površine 9,8 cm. Pr. dna 7,5 cm. Inv. št. P 12. Tab. IV, 2; XXVII.

8. Kozarec iz rdeče, dobro prečiščene gline. Površina je uglajena in rdeče prebarvana. Kozarec ima ravno dno, nažlebljen trup in navzven zavito ustje. V. 9 cm. Pr. ustja 7,5 cm. Inv. št. P 13. Tab. IV, 3; XXVII, 2.

Grob 4

Ženski skelet (adultus) je ležal na skali. Smer vzhodna z odklonom proti severu. 2 m pod rušo.

1. Ovratnica iz jantarjevih jagod (14 ohranjenih jagod). Jagode so nepravilno kroglasto valjaste oblike. Vel. 1—2 cm. Inv. št. P 14. Tab. V, 1.

2. Uhan s pregibom iz sploščene bronaste žice. Uhan je ornamentiran z dvema horizontalnima kanelurama. Pr. 1,8 cm. V. 1 cm. Širina sploščene žice 0,2 cm. Ob njem je bil najden tudi konček okroglo uvite bronaste žice s presegačoima se koncema. Pr. 0,9 cm. Inv. št. P 15. Tab. VI, 1.

3. Kačasta fibula z rogljički na loku. Preluknjana rogljička sta vdeta na lok s prečno palčico. Na prehodu iz loka v iglo ima disk. 3 cm dolga noga je zaključena v poudarjeni glavici. D. 7,5 cm. V. 1,8 cm. Inv. št. P 16. Tab. VI, 2.

4. Bronasta zapestnica, masivna, polkrožnega preseka z močno presegačoima se koncema. Na zunanji strani prečno nažlebljena. Pr. 7,5 cm. Deb. 0,6 cm. Inv. št. P 17. Tab. V, 2.

5. Bronasta nanožnica, masivna, nesklenjena. Okroglega preseka, na zunanji strani je okrašena s prečnimi globokimi zarezi. Pr. 12 cm. Deb. 0,9 cm. Inv. št. P 18. Tab. V, 3.

6. Bronasta nanožnica iste oblike in mer kot prejšnja. Inv. št. P 19.

7. Skleda iz črne, s finim peskom mešane gline. Površina je dobro uglajena. Pod rahlo poudarjenim ustjem tečeta še dve rahli horizontalni rebri. Pod največjim obodom so trije plastični, 4 cm visoki izrastki. Dno je ravno. Trup polkroglast z navznoter uvitim ustjem. V. 13,5 cm. Pr. ustja 21,8 cm. Inv. št. P 20. Tab. V, 4; XXX, 2.

8. Plitva skodelica iz črnosive, z drobnim peskom mešane gline. Površina je uglajena. Dno z omfalosom prehaja brez ostrega prehoda do največje površine. Ustje je navznoter upognjeno. Na največjem obodu ima bradavičast izrastek. V. 4,5 cm. Pr. ustja 13,5 cm. Inv. št. P 21. Tab. VI, 4; XXXI, 5.

9. Lonček iz sivožgane gline, mešane s peskom. Izdelava je groba. Ravno dno. Trup prehaja brez vratu v navznoter zavito ustje. V. 8 cm. Pr. ustja 8,2 cm. Inv. št. P 22. Tab. VI, 5.

Grob 5

Moški skelet. Ležal je na skali. Smer južna. 1,8 m pod rušo.

1. Železna tulasta sekira. D. 20 cm. Š. rezila 6 cm. Inv. št. P 23. Tab. VII, 1.

2. Železen nož. Ukrivljen, ročaj na strani rezila ostro ločen od lista. D. 13 cm. Fragmentarno ohranjen in prelomljen. Inv. št. P 24. Tab. VII, 2.

Grob 6

Skelet je ležal na drobljivi skali v izvotljenem deblu. Spol nedoločljiv. Smer severna z odklonom proti zahodu. 2,10 m pod rušo.

1. Fragment železnega noža. Ohranjen je ročaj in del lista. D. 6,9 cm. Inv. št. P 25. Tab. VII, 3.

2. Več fragmentov posode iz sivožgane gline, mešane z drobnim peskom. Ohranjeni so fragmenti ustja, ki je razčlenjen s širokimi plitvimi kanelurami, fragmenti z največje površine s plastično bradavico in fragment oboda s prehodom v vrat. Vel. $14,5 \times 7,5$ cm in manj. Inv. št. P 26. Tab. VII, 4.

Grob 7

Otroški skelet (8 let), ležal v nasipu gomile, smer vzhodna z odklonom 35° proti severu, 90 cm pod rušo.

1. Fragmenti uhana. Tip uhana z valjastim plaščem iz tanke bronaste pločevine; na eni strani kaveljček. Ohranjeni le skromni fragmenti valja iz pločevine in kaveljček. Valj je bil verjetno ornamentiran tako kot pri desnem uhanu. V. 1,2 cm. Inv. št. P 27. Tab. VIII, 2.

2. Uhan iz tanke, bronaste pločevine v obliki valja, s kaveljčkom na eni strani. Valj je ornamentiran z rahlo iztolčenimi horizontalnimi linijami, ob robovih sta po dve vrsti iztolčenik pik. V. 2 cm. Pr. valja 1,1 cm. Uhan je ohranjen fragmentarno. Inv. št. P 28. Tab. VIII, 1.

3. Ovratnica iz steklenih in koščenih jagod. Steklene jagode so kroglaste in kolobaraste oblike, modre, rumene in zelene barve. Zelene so prosojne. Večina od njih je okrašena z belimi ali rumenimi cickak linijami. Med temi večjimi steklenimi jagodami so drobnejše ploščate iz kosti. Ohranjenih je 17 steklenih in 60 koščenih jagod. Pr. do 1,5 cm. Inv. št. P 26. Tab. IX, 3; XXXIII, 3.

4. Bronasta certoška fibula. Tenak lok segmentnega preseka ima na prehodu v nogo in v bližini glave poldiskast izrastek, lok prehaja v dveh zavojih v nogo, glavica noge je ploščata. D. 6 cm. V. 1,8 cm. Inv. št. P 30. Tab. VIII, 3.

5. Bronasta zapestnica, masivna, vlita, s presegajočima se koncema. Presek je polkrožen. Na zunanji površini je prečno nažlebljena. Pr. 5,5 cm. Deb. do 0,6 cm. Inv. št. 31. Tab. IX, 1.

6. Bronasta zapestnica iste oblike kot prejšnja. Inv. št. P 32. Tab. IX, 2.

7. Lonec iz sive gline, površina je uglajena dosti površno. Dno je ravno. Koničen trup doseže največjo površino v zgornji šestini, največja površina prehaja neposredno v navznoter zavito ustje. Pod največjo površino sta 2 bradavici. (Prvotno so bile 3—4.) V. 17 cm. Pr. ustja 15 cm. Lonec je ohranjen dv tretjinsko, sedaj dopolnjen. Inv. št. P 33. Tab. VIII, 5.

8. Lonček iz temnosive gline s srednjedobro uglajeno površino. Kroglast trup prehaja v krožni liniji v dno z omfalasom. Pod ravnim ustjem sta dve horizontalni kaneluri. V. 5,7 cm. Pr. ustja 6,2 cm. Inv. št. P 34. Tab. VIII, 4. Ležal je ob prsih na desni strani skeleta.

Grob 8

Skelet starejšega moškega (maturus-senilis). Ležal v plitvi, nekoliko v drobljivo skalo uglobljeni jami. Višina uglobitve do 20 cm. Smer vzhodna, 130 cm pod rušo. (Tab. XXV, 1).

1. Železna pravokotna pasna spona. Na eni strani kavelj, ki je izdelan iz istega kosa, na drugi dve zakovici. D. 10,2 cm. Šir. 5,2 cm. Spona je fragmentarno ohranjena v več kosih. Inv. št. P 35. Tab. IX, 5.

2. Železno šilo, pravokotnega preseka. D. 7,5 cm. Inv. št. P 36. Tab. IX, 4.

Grob 9

Ženski skelet (iuvenilis) ležal na skali. Smer vzhodna z odklonom 5° proti severu. 150 cm pod rušo.

1. Ovratnica iz jantarjevih jagod. Kroglasto kolobaraste jagode se proti koncema manjšajo. Na sredini se nizajo večje jantarjeve jagode z manjšimi. Pr. 0,4—1 cm. Ohranjenih 83 jagod. Inv. št. P 37. Tab. X, 3; XXXII, 1.

2. Uhan iz bronaste pločevine, dvakrat uvit. Konca se ožita in glavičasto zaključita. Na zunanji strani je uhan profiliran. Pr. 5,7 cm. Inv. št. P 38. Tab. X, 1.

3. Uhan istega tipa kot prejšnji. Inv. št. 59. Tab. X, 2.

4. Kačasta fibula. Lok je preprosto uvit, na glavi v prehodu v iglo je diskasta ploščica, 4 cm dolga noga je zaključena s kroglasto glavico. D. 9 cm. V. 2,4 cm. Inv. št. P 40. Tab. X, 5.

5. Zapestnica, masivna iz brona, z močno presegaajočima se koncema, stisnjeno kroglastega preseka. Na spodnjem in zgornjem robu je ornamentirana s snopi po 6 prečnih zarezc. Konca se tanjšata. Pr. 7,5 cm. D. 0,8 cm. Inv. št. P 41. Tab. X, 4.

6. Zapestnica istega tipa kot prejšnja. Inv. št. P 42.

7. Fragment lonca iz sive gline, mešane s peskom. Površina uglajena. V največjem fragmentu je ohranjen del dna s steno. V. 8,5 × 9,5 cm. Ostali fragmenti so manjši in neznačilni. Inv. št. P 43. Lonec je bil najden nad skeletom.

8. Skelet je imel posodo tudi pri nogah, ki je pa popolnoma zdrobljena in oblika nedoločljiva.

Grob 10

Skelet odraslega moškega pokopan v krsti ali izdolbenem deblu, ki leži delno že na skali, večji del pa v nasipu gomile. Smer južna s 25° odklona proti vzhodu, 110 do 140 cm pod rušo.

1. Rombična železna pasna spona. Ohranjena je fragmentarno. D. 19,5 cm. Inv. št. P 44. Tab. XI, 2.

2. Bronast obroček. Presek v obliki leče. Pr. 3,5 cm. Inv. št. P 45. Tab. XI, 5.

3. Železen nož, skoraj raven. Fragmentarno ohranjen. D. 9,6 cm. Inv. št. P 46. Tab. XI, 3.

4. Železno šilo, katerega se drže še koščki lesa. D. 6,5 cm. Inv. št. P 47. Tab. XI, 4.

5. Skodela (terina) iz sive, na površini črne in dobro uglajene gline. Polkroglast spodnji del prehaja gladko v dno z omfalosom. 5 cm visok cilindričen vrat je usločen. Prehod v vrat je oster. Na največji površini so tri nesimetrične porazdeljene bradavice. V. 10,7 cm. Pr. ustja 18 cm. Inv. št. P 48. Tab. XX, 1; XXX, 1.

Grob 11

Otroški skelet (pod 2 leti). Ležal na skali, pokrit z velikim kamnom. (85 × 45 × 25 cm). Smer južna z odklonom proti zahodu, 70 cm pod rušo (Tab. XXIV, 2).

1. Lonček iz sive gline, mešane z drobnim peskom. Površina je slabo uglajena. Kroglast trup prehaja brez ostrega prehoda v dno z omfalosom. Ci-

lindričen vrat, ki ni ostro oddeljen od trupa, je nagnjen navzven. V. 13 cm. Pr. ustja 11 cm. Inv. št. P 49. Tab. XII, 1.

2. Lonček iz sive gline. Površina ni uglajena. Dno je ravno, trup ovalen, nizek vrat je navzven zavihan. Na največji površini ima tri bradavice. V. 6,5 cm. Pr. ustja 6,8 cm. Inv. št. P 50 Tab. XI, 3; XXXI, 6.

3. Okroglo uvita, drobna bronasta žica, okroglega preseka s presegajočima se koncema. Pr. 1,2 cm. Inv. št. P 51. Tab. XII, 2.

Grob 12

Skelet okoli 20 let starega individua. Spol neločljiv, verjetneje ženski. Ležal na drobljivi skali brez uglobitve. Smer južna s 50° odklona proti zahodu, 70 cm pod rušo.

1. Certoška bronasta fibula. Lok je iz rahlo ukrivljene pločevine. Noga je ornamentirana s tremi punciranimi krožci. Fibula je fragmentarno ohranjena. Ohr. d. 6 cm. Inv. št. P 52. Tab. XIII, 2.

2. Mala vaza na nogi iz rjavo sive gline. Površina je slabo uglajena in porozna. Razširjena noga je masivna. Trup ovalen z navznoter zavitim ustjem. V. 8,7 cm. Pr. 8,5 cm. Inv. št. P 53. Tab. XIII, 1; XXXI, 1.

Grob 15

Zelo slabo ohranjen skelet (iuvenilis), spol nedoločljiv. Pokopan je bil v krsti, ki leži v zgornjem delu na drobljivi skali, noge pa že v nasipu gomile. Smer severna z odklonom 35° proti vzhodu. Skelet je delno obložen s kamni. 120 cm pod rušo. Brez pridatkov.

Grob 14

Otroški skelet (infans 1). Skelet je bil pokrit z velikimi kamni. Leži nad skeletom št. 15 v njegovi grobni jami. Smer južna, 130 cm pod rušo.

1. Jagoda iz steklene modre paste. Na površini ornamentirana s cik cak linijo. Premer 1,4 cm. Inv. št. P 54. Tab. XIII, 3.

2. Lonček iz sive gline. Površina je srednje dobro glajena. Dno je ravno. Valjasto oblikovan trup ima navznoter uvito ustje. Na sredi trupa ima tri bradavice. V. 9,2 cm. Pr. ustja 11 cm. Inv. št. P 55. Tab. 13, 4; XXXI, 4.

Grob 15

Odrasel moški skelet. Pokopan v krsti, ki je ležala v grobnici, v kateri je pokopan tudi skelet 14. Grobnica je zelo skrbno izdelana, navpične, 60 cm visoke stene, dno v kompaktni skali popolnoma ravno. Grobnica je daljša kot skelet, žara ni bila postavljena tik ob nogah, ampak na koncu grobnice 80 cm od nog. Med nogami in žaro so se našli tudi drugi ostanki kulture, 190 cm pod rušo. Smer severna.

1. Železen nož. Delno odlomljen ročaj prehaja na hrbtni strani tekoče v list, na rezilni strani poudarjen. Nož je srpasto ukrivljen. D. 13 cm. Inv. št. P 56. Tab. XIV, 1.

2. Dva fragmenta tanke bronaste pločevine, s katerima je bil okovan neki lesen predmet (ročaj noža?). Na notranji strani pločevine se vidijo še ostanki lesa. Na bronasti pločevini so ohranjene še 3 luknje, verjetno od zakovic. D. 8,5 cm. Inv. št. P 57. Tab. XIV, 3.

3. Vaza iz sive, dobro prečiščene gline. Površina je črna in sijoče uglajena. Vaza ima nizko prstanasto nogo, polkroglast trup je poudarjeno oddaljen od visokega cilindričnega in usločenega vratu. Pod prehodom v vrat ima posoda na treh mestih stožčaste izrastke. Največja površina je razčlenjena s tremi, 6 cm visokimi vertikalnimi rebri. V. 22 cm. Pr. ustja 20 cm. Inv. št. P 58. Tab. XIV, 2; XXIX, 2.

Grob 16

Fragmentalno ohranjen skelet, le ostanki dolgih kosti. Spol nedoločljiv. Ležal je v nasipu gomile, 130 cm pod rušo.

1. Fragmenti vaze, popolnoma zdrobljeni in nesestavljivi. Vaza je bila izdelana iz črne gline, mešane z drobnim peskom, dobro uglajene površine. Posoda je imela nizek 2 cm visok vrat, kroglast trup in verjetno prstanasto nogo. Na največji površini je ornamentirana s plastičnimi vertikalnimi rebri in valovnico. Ohranjeni so fragmenti vratu in stene trupa. V. 8,5 × 5 cm in manj. Inv. št. P 59. Tab. XIV, 4, 5.

Grob 17

Otroški skelet (infans 1). Ležal je v grobnici, vsekani v skalo. Grobnica je skrbno izdelana z ravnim dnom in navpičnimi, do 60 cm visokimi stenami. Dolga je 180 cm in 80 cm široka. Dolžina bi ustrezala odraslemu skeletu, vanj pa je položen otroški skelet. V nasipu grobnice nad otroškim skeletom so bili najdeni razmetano tudi fragment kolka in lobanje odraslega skeleta. Grobnica je bila delno prekrita s kamenjem. Smer vzhodna z odklonom 37° proti severu. 170 cm pod rušo. Tab. XXV, 2.

1. Bronasta certoška fibula. Širok lok je ornamentiran s podolžnimi vrezanimi črtami, ki so na obeh straneh omejene s prečnimi črtami. Na prehodu iz loka v iglo je diskasta ploščica. D. 6,8 cm. V. 2,2 cm. Inv. št. P 60. Tab. XV, 2.

2. Ovratnica iz modrih jagod iz steklene paste. Premer jagod 0,7 cm. Ohranjenih je 42 jagod. Inv. št. P 61. Tab. XV, 1; XXXII, 2.

3. Dva fragmenta skodele z navznoter uvitim ustjem. Rjava glina mešana s peskom. Tip skodele z omfalosom na dnu. Na največji površini ima bradavico. Na zunanjem robu teče horizontalna kanelura. Vel. 10,8 × 7,5 cm in 7,5 × 3 cm. Inv. št. P 62. Tab. XV, 3.

Grob 18

Ob kamnih B in M so bili najdeni fragmenti lobanje, kolka in humerusa. Fragmenti kažejo na odraslo osebo. Morda sodi v kompleks tega razmetanega groba tudi sistem kamnov C, K, L, M (glej prilogo 3). V okolici teh kamnov je bilo najdene precej razmetane keramike in uhan. Ostanki so bili najdeni v nasipu gomile 90—110 cm pod rušo.

1. Fragment ustja skodele z navznoter uvitim ustjem. Na največji površini ima plastičen izrastek, razčlenjen s prstnim vtisom. Vel. 4,5 × 5,5 cm. Inv. št. P 67. Tab. XVI, 2.

2. Dva fragmenta vratu vaze iz rdeče gline. Vrat je bil visok, pasasto razčlenjen; prvi pas je grafitiran. Vel. 5 × 4,5 cm ozir. 6,5 × 2,5 cm. Inv. št. P 66. Tab. XVI, 1.

5. Uhan s pregibom iz sploščene bronaste žice. Uhan je ornamentiran s horizontalno kaneluro, ki teče po sredi sploščene žice, katere robovi so na zunanji strani mestoma poševno narezani. Pr. 1,7 cm, širina žice do 0,5 cm. Inv. št. 63. Tab. XV, 6.

4. Dve jantarjevi jagodi krogličaste oblike. Pr. 0,8 cm. Inv. št. P 64. Tab. XV, 4.

5. Dva fragmenta rdeče vaze na nogi. Prelom je črnosiv, v sredini in na robovih rdeč, površina je sijoče uglajena, vrat grafitiran, od vratu teko vertikalne, do 0,8 cm široke grafitirane črte na največjo površino. 5 cm visoki cilindrični vrat je rahlo usločen, trup kroglast, noga ni ohranjena. Velikost $18 \times 11,5$ cm oz. $9,5 \times 6,5$ cm. Ohranjena je ca $\frac{1}{5}$ gornjega dela trupa in vratu. Inv. št. P 65. Tab. XV, 5.

Grob 19

Moški, odrasel skelet. Ležal je na skali. Ob glavi ima oblogo s kamenjem, ki sodi delno tudi k žganemu grobu 22, katerega žara je stala tik ob glavi skeleta 19. Smer vzhodna z odklonom 37° proti severu, 90 cm pod rušo. Tab. XXVI, 1, 2.

1. Fragment pravokotne bronaste pasne spona. Ohranjen je del s posebej izdelanim in pritrjenim kavljem. Na pas je bila spona pritrjena s 3 zakovicami, ki so bile na notranji strani posebej pritrjene z bronasto pločevino, da ne bi izpadle. Širina 4 cm, ohr. dolžina do 2,5 cm. Od bronastega okova z obročkom je ohranjen le obroček (pr. 2,2 cm) in 4 zakovice z manjšimi fragmenti bronaste pločevine. Inv. št. P 69. Tab. XVI, 4.

2. Fragmenti posode iz sive, s peskom mešane gline, slabo uglajene površine. Ohranjeni so večji deli koničastega vratu z navzven obrnjenim ustjem. Dno je bilo rahlo vglobljeno in je prehajalo v tekočem prehodu v trup, ki je le slabo ohranjen. Velikost fragmentov 16×8 cm in manj. Inv. št. P 69. Tab. XVI, 3.

Grob 20

Moški skelet (maturus), pokopan v krsti (izvotljenem deblu), ki je ležala na drobljivi skali. Grob je delno obložen s kamni. Smer zahodna z odklonom 35° proti jugu. 100 cm pod rušo.

1. Železna pravokotna pasna spona. Na enem koncu ima kavelj, ki je izdelan iz istega kosa kot spona. Na nasprotnem koncu pa 2 bronasti zakovici, s katerima je bila pritrjena na usnjen pas. D. 20 cm. Šir. 3,8 cm. Spona je fragmentarno ohranjena in trikrat prelomljena. Inv. št. P 70 Tab. XVIII, 1.

2. Železna bojna sekira. Na sredini luknja za toporišče, en del je oblikovan v sekiro, drugi je top. V odprtini za toporišče je bil ohranjen še bukov les,⁶⁹ zaradi boljše zagozde toporišča je bilo to na vrhu zagozdeno z žebljem. D. 20 cm, širina rezila sekire 3,5 cm. Vel. žeblja 2,7 cm. Inv. št. P 71. Tab. XVII, 1; XXXII, 5.

3. Bronasta pinceta, pravokotnega preseka, na vrhu stisnjena v zanko. D. 8 cm. Inv. št. P 72. Tab. XVII, 2.

4. Fragmenti vaze na nogi iz sive gline, mešane z drobnim peskom. Površina je uglajena. 4 cm visok vrat je močno usločen, horizontalno razčlenjen z dvema

⁶⁹ Lesne ostanke je določila dr. A. Budnar, kustos Prirodoslovnega muzeja, za kar se ji tudi na tem mestu najlepše zahvaljujem.

vglobljenima pasovoma. Trup ovalen, od votle noge je ohranjen le majhen fragment. Pr. ustja 15 cm. Velikost največjega fragmenta 17×16 cm. Inv. št. P 73. Tab. XVII, 3.

Grob 21

Od skeleta ni bilo ohranjene nobene kosti, niti v fragmentih ne. Pač pa imamo lepo izdelano, delno v skalo vsekano grobno jamo, v kateri so bili najdeni pridevki. Po pridatkih sodeč je bil pokopan moški skelet. Smer grobne jame sever—jug, z odklonom proti zahodu. 110 cm pod rušo.

1. Železna tulasta sekira z ušescem na tulcu. V tulcu je ohranjen bukov les od toporišča. D. 16 cm, šir. rezila 5 cm. Inv. št. P 74. Tab. XVIII, 3.

2. Železen nož, ukrivljen. Ročaj je na rezilni strani ostro ločen od lista. Na ročaju se vidijo še ostanki lesenega ročaja. D. 16 cm, širina lista do 2 cm. Inv. št. P 75. Tab. XIX, 9.

3. Bronasti okov pasu z obročkom. Bronast okov je bil pritrjen na pas z dvema zakovicama. Pločevina je bila na vrhnji strani ornamentirana s tremi prečnimi urezanimi črtami, ki oklepajo diagonalno se sekajoče črte. Zanka, v kateri je obroček, je že močno obrabljena. D. 7,8 cm, pr. obročka 2,8 cm, šir. br. okova 1,3 cm. Inv. št. P 76. Tab. XIX, 1.

4. Pravokotna bronasta spona iz močne bronaste pločevine. Na pas je bila pritrjena s 3 zakovicami. Delno je na spodnji strani zakovic ohranjena še tanjša pločevina, ki je ornamentirana v tolčeni tehniki. Ta pločevina je ponovno uporabljena in vzeta od kakega drugega predmeta. Železen kavelj je bil posebej pritrjen, na notranji strani ima spona prečne skupinsko razdeljene rahle zareze. Spona je bila zlomljena in nato popravljena. D. 16,3 cm. Šir. 4,4 cm. Debelina pločevine 0,7 cm. Inv. št. P 77. Tab. XVIII, 2.

5. Dva obročka iz bronu okroglega preseka. Na zunanji strani sta prečno nazlebljena. Na notranji se dobro vidi vlivni šiv. Pr. 2,3 cm. Inv. št. P 78. Tab. XIX, 2.

6. Predmet nejasne uporabe iz bronu. Na sredi je pravokotno razširjen in preluknjan. Konca se končujeta glavičasto. Stranske ploskve pravokotno razširjenega dela so ornamentirane s križajočimi se gostimi črtami. Vrhnja stran z dvema diagonalno vrezanima črtama. D. 3 cm. Inv. št. P 79. Tab. XIX, 10.

7. Dvoglavi obesek (?) iz cina, z zanko na zadnji strani. Morda odlomljeni fragment rogljička na kačasti fibuli. V. 1,2 cm. Inv. št. P 80. Tab. XIX, 8.

8. Večje število fragmentov iz bronaste pločevine, delno z zakovicami. Fragmenti sodijo k okovom, verjetno pasu. Inv. št. P 81. Tab. XIX, 3—7.

Grob 22

Žgan grob. Žara je stala tik ob glavi skeleta 19 in je bila na dveh straneh obdana s kamni in pokrita z večjim ploščatim kamnom. Dno v nivoju groba 19; 80 cm pod rušo. Tab. XXVI, 1, 2.

1. Lonec iz sive gline, mešana s peskom, neuglajene površine. Dno je ravno, ovalen trup prehaja neposredno v navznoter uvito ustje. 6 cm pod vrhom je plastičen obroč, razčlenjen s prstnimi vtisi. Pod njim sta še dve plastični razčlenjeni bradavici. V. 24 cm. Pr. ustja 20 cm. Inv. št. P 82. Tab. XX, 2; XXVIII, 2.

2. Bikonično vretence za statve, iz sive gline. V. $2,4 \times 2,8$ cm. Vretence je bilo najdeno izven žare v njeni bližini. Inv. št. P 83. Tab. XX, 1.

Sporadične najdbe

Nad grobom 3 in 4 (T 1 na prilogi 3) so bili najdeni na ožjem področju prdatki, ki so verjetno ostanek razrušenega ženskega groba. Ostanke so bili najdeni v nasipu gomile 50 cm globoko.

1. Lonček iz sivožgane gline, mešane s peskom, površina je uglajena. Dno je ravno, trup kroglast, vrat le rahlo naznačen. V. 7,5 cm, pr. ustja 8,5 cm. Inv. št. P 85. Tab. XXII, 2; XXXI, 2.

2. Steklena jagode, kolobarjaste, modre barve. Ena je vertikalno nažlebljena, ostale gladke. Ena jagoda je v obliki ovnove glave iz modrega stekla. Oči, nos, rogovi so označeni plastično in barvno. Skupaj je ohranjenih 14 celih in 3 fragmentirane jagode. Obenem z njimi je bil najden tudi bronast obroček pr. 2 cm. Inv. št. P 84. Tab. XX, 1; XXXII, 4.

Med grobom 3 in 5 (T 2 na prilogi 3) je večja skupina razmetanih najdb, ki so verjetno ostanek uničenega ženskega groba.

3. Trije obeski iz bronaste pločevine, valjaste oblike. Eden je fragmentiran. Ornamentirani so s paralelnimi horizontalnimi črtami, eden poleg tega tudi na robu s poševnimi zarežicami. Pr. 0,7 cm. V. 0,9 cm. Inv. št. P 92. Tab. XXI, 7.

4. Vretence za statve iz sive gline v obliki prisekanega stožca. Velikost $1,7 \times 2$ cm. Inv. št. P 89. Tab. XXI, 1.

5. Vretence za statve iz sive gline, bikonične oblike. Spodnji del konusa je krajši. Vel. $3 \times 3,5$ cm. Inv. št. P 90. Tab. XXI, 4.

6. Vretence za statve iz sive gline, bikonične oblike. Vel. $2,5 \times 3$ cm. Inv. št. P 91. Tab. XXI, 6.

7. Fragmenti vaze na nogi iz sivorjave žgane gline, mešane s peskom. Površina je uglajena. Votla noga je proti dnu razširjena, bikoničen trup prehaja v vrat brez ostrega prehoda. Višina vratu ni ohranjena. Ohr. v. 20 cm. Pr. noge 13 cm. Inv. št. P 86. Tab. XXI, 5.

8. Fragmenti vaze na nogi iz rdeče gline, mešane s peskom. Prelom je v sredini črn, na straneh rdeč. Vrat je grafitiran, prav tako so ohranjeni sledovi vertikalnih grafitiranih pasov, ki teko od vratu na največjo površino. Ohranjeni so fragmenti votle profilirane noge trupa in vratu. Največji fragment meri 21×10 cm. Inv. št. P 87. Tab. XXI, 5.

9. Vrat vaze iz rdeče žgane gline, mešane s peskom. Vrat je razčlenjen s pasastimi kanelurami. Ohr. viš. 5,2 cm. Pr. 9,5 cm. Inv. št. P 88. Tab. XXI, 8.

10. Obroček iz bronca, sklenjen. Pr. 5,2 cm. Inv. št. P 95. Tab. XXI, 2.

Jugovzhodno od groba 20 smo dobili v nasipu gomile večje število razmetane keramike in drugih ostankov (T 3 na prilogi 3), ki utegnejo pripadati uničenemu moškemu grobu.

11. Fragment pravokotne bronaste pasne spone. Spona je bila pritrjena s tremi zakovicami na pas, kavelj izdelan iz posebnega kosa, je bil železen (ni ohranjen). Spona je bila prelomljena in popravljena. Ohr. d. 9,8 cm. Šir. 5,7 cm. Inv. št. P 94. Tab. XXII, 6.

12. Majhna certoška bronasta fibula. Lok je polkrožnega preseka, igla manjka. D. 3,1 cm. V. 1 cm. Inv. št. P 95. Tab. XXII, 4.

Ilirska gomila v Volčjih njivah

St. groba	Spol	Krsta	Fibule	Zapestnice	Nanožnice	Ovratnice	Uhani	Pasne sponce	Okov pasu	Sekire	Noži	Obročki	Silo	Keramika	Ostale najdbe
1	m	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	
2	m	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	} bronast klin v obliki žeblja
3	o	—	—	2	—	1	—	—	—	—	1	—	—	4	
4	ž	—	1	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	3
5	m	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
6	?	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
7	o	—	1	2	—	1	2	—	—	—	—	—	—	2	
8	m	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	
9	ž	—	1	2	—	1	2	—	—	—	—	—	—	2	
10	m	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	1	1	1	
11	o	—	—	—	—	—	1?	—	—	—	—	—	—	2	
12	ž?	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
13	?	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
14	o	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
15	m	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	okov ročaja
16	?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
17	o	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
18	ž?	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3	
19	m	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
20	m	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	pinceta
21	m	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	2	—	—	} razni okovi, predmet nejasne uporabe
22	ž?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
T 1	ž?	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	
T 2	ž?	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	3 vretence
T 3	m?	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	
Sporadično	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	*1 sulica
Skupaj		5	7	8	2	9	8	7	2	3	8	6	2	32	

Skupaj 10 moških (eden dvomen), 7 ženskih (5 dvomnih), 5 otroških, za 3 je spol nedoločljiv. V to število so všteti tudi izrazitejši razmetani grobovi (točke T 1, T 2, T 3 na načrtu).

13. Skleda iz sive gline, površina je uglajena. Ustje je navznoter uvito. Trup prehaja brez ostrega prehoda v dno z omfalosom. V. 6,7 cm. Pr. ustja 18,7 cm. Inv. št. P 96. Tab. XXII, 5. Skledica je ohranjena fragmentarno, sedaj dopolnjena.

14. Bronast obroček, neenakomerno izdelan. Pr. 3 cm. Inv. št. P 97. Tab. XXII, 5.

Druge raztresene najdbe so bile najdene sporadično brez medsebojne zveze, ali pa že pri čiščenju peska iz kamnoloma.

15. Certoška bronasta fibula, na prehodu loka v nogo disk. Noga ni ohranjena. D. 4,7 cm. Inv. št. P 98. Tab. XXIII, 4.

16. Fragment železne pravokotne pasne spone. Ohranjen je del s kavljem. ki je izdelan iz istega kosa. Ohr. d. 6,5 cm. Šir. 5,8 cm. Inv. št. P 99. Tab. XXIII, 5.

17. Železna sulica, ozkolistna s poudarjenim rebrom v sredini. Tulec je ohranjen fragmentarno. D. 22 cm. Šir. lista do 3 cm. Inv. št. P 100. Tab. XXIII, 1.

18. Železen nož, srpasto ukrivljen. D. 12 cm. Inv. št. P 101. Tab. XXIII, 2.

19. Bronast obroček, polkrožnega preseka, zunanja stran je prečno nažlebljena. Pr. 2,4 cm. Inv. št. P 102. Tab. XXIII, 6.

20. Fragment 0,4 cm široke sploščene žice s horizontalno kaneluro po sredini. Fragment uhana, ohranjen deformirano. Vel. 2,5 cm. Inv. št. P 103. Tab. XXIII, 7.

21. Bronasta zapestnica. Nesklenjena, na zunanjem robu prečno nažlebljena. Presek polkrožen. Pr. 7,3 cm. Last Ivana Kovača. Našel jo je že l. 1948 pri kopanju peska. Tab. XXIII, 3.

SUMMARY

The Illyrian tumulus at Volčje njive

The village of Volčje njive is situated in the south of the Mirna valley not far from the already known finding-places 2—4, among which Mokronog should be particularly pointed out.

The tumulus lay on the ridge of an oblong hill which shuts off the Mirna valley to the south; it was 12 meters long, 8 meters wide and up to 2,5 meters high. The irregular form of the burial-mound is due to the configuration of the ground. The type to which the tumulus belongs is a group of smaller burial-mounds, hundreds of which were excavated in Slovenia, mostly in Dolenjsko (Lower Carniola), before 1914. Since these excavations were carried out unsystematically, there exists practically no excavation plan, so that the sort of interment with which we are to deal gives no information whether the single items point to a typical burial custom or at one deviating from the rule. At present three kinds of tumuli can be distinguished in Slovenia: 1. large mounds having a diameter of above 30 metres; 2. medium-sized mounds, which correspond in size as well as in number of the burials to that of Volčje njive; 3. smaller mounds, which are as large as those of group 2 but comprise fewer burials.

In the tumulus of Volčje njive 22 burials have been excavated: a burnt burial and 21 skeleton burials. One or even two burials may have been de-

stroyed before the excavations. Fairly abundant stray finds suggest a destruction of burial units through interments as far back as the times of the Illyrians. Concerning their sex, 10 of the skeletons belong to men, 2 to women, 5 to children, whereas the sex of the remaining 5 is undefinable. The burnt burial apparently contains the remains of a woman. Archaeological accessories make it possible to ascertain the sex; anthropological findings agree with this, provided the skeletons are sufficiently preserved for examinations of the kind. Women and children used to wear ear-rings, necklaces, bracelets (more rarely anklets) as well as a fibula, occasionally also a knife. Men's accessories were such commodities as girdleplates, axes, knives, awls, tweezers — ornaments and fibulae not being common. Vessels were placed at the feet of men and women. The corpses were buried lying on the back with outstretched arms. The orientation of the skeletons is varied and indiscriminate. Eleven skeletons lay on rocky ground, 6 lay in the heaped-up earth of the mound, 5 were cut in the rock. The burial-mound did not come into existence all at once but expanded with additional burials. The oldest section is the one containing burials 3, 4, 5 and 9. Later on, the tumulus expanded eastwards, the corpses being occasionally buried in the mound. Five burials were protected by a layer of stones, which was by no means the usual practice. About a quarter of the skeletons — all of them men's — lay in coffins (burials 6, 10, 13, 15, 20). A hollowed-out tree trunk apparently served as coffin, which can be seen particularly well in burial 10; however, this kind of coffin cannot be clearly ascertained in every case.

According to stratigraphic observations the only burnt burial in the tumulus belongs to those of a younger period, although the shape of the urn is rather antique. The urn was placed at the head of skeleton 19, which is bound to lead us with considerable certainty to the conclusion that a simultaneous biritual interment of two individuals took place; these were possibly of different sex (skeleton 19 is a man's, the burnt burial probably a woman's). One would be tempted to explain the different kind of interment as due to their belonging to different national groups; however, this could hardly be proved. The problem of a single burnt burial beside 21 skeleton burials remains obscure. In the Slovene iron-age civilization the burial custom with the same ethnical group changes twice, or rather, a tendency towards a transition to another burial custom may be observed twice. During Hz C (according to Reinecke) the burnt burial is used exclusively, at the end of this period the skeleton burial is added and this prevails during Hz D mostly in Dolenjsko and to a smaller extent in other parts of Slovenia. At the end of Hz D there is a revival of the burning of corpses. In the transition periods more or less both burial customs are practised. The cause of the changes in burial customs has not yet been explained. In our case it is a question of a revival of the custom of burning, but it is difficult to determine what brought it about. How complicated this problem is may be best seen from the fact that the burnt burial is characteristic of the Celts in this region, whereas to the north of the Alps the Celts used to bury their dead. Thus Reinecke came to the assumption that the Illyrians and the Celts in the area of the East Alps intermingled, which prevented the typically Celtic skeleton burial from asserting itself. The idea itself would be very tempting unless the Illyrians in Dolenjsko, where they are not strongly represented, had not practised burying to a large extent and burning only seldom in the period immediately before the penetration of the Celts. Particularly in

Dolenjsko the custom of burning the corpses is at the time of the arrival of the Celts no such characteristic element as to be communicated to another people. Consequently the Celts must have brought with them into this area the custom of burning their dead. In our case it is difficult to decide whether this isolated burnt burial in the tumulus indicates a general tendency of the period, which exercised its influence to the same degree over the Celts as well as the Illyrians, or it is a continuation of the old Illyrian custom which never completely died out even in Dolenjsko, or we must consider it as a custom already taken over by the Celts.

Findings in pottery present culturally a fairly uniform picture. The final types of the younger Hallstatt native pottery are represented throughout. At the time of the tumulus in question we can discover no essential improvement in the development of native Hallstatt pottery but a decline of the usual forms on the one hand and an increase of the new Latène forms on the other. These can also be observed already in our material (ill. V, 4; I, 2). The material to be compared is extraordinarily abundant; the material from the complex of finds from Šmarjeta, Magdalenska gora and Mokronog must be specially mentioned. What is typical of the burial pottery of this period are the baroque richly jointed shapes which become prominent in the more elaborate pieces. The vessels have usually a foot or the spherical body passes without sharp separation into the omphalos bottom.

In pottery special attention must be paid to the bottle-shaped sieve pipette with the cup to match (ill. IV, 2, 3). For filling the pipette was dipped with its sieve-like bottom into the liquid, then the narrower mouth was stopped and the liquid was ready to be transferred. In our case this usage was also explained by the finding of a cup whose mouth corresponds exactly to the bottom of the sieve pipette. The common purpose of the two vessels has thus been proved. The manufacturing and use of a vessel of this kind suggests a certain knowledge of hydrostatic laws on the part of the Illyrians. Typological objects for immediate comparison are practically non-existent; still, some vessels that are shaped according to the same fundamental principle of transportation of liquids may be mentioned. This very principle is important in our case. It has its origin with the Greeks. In Greece the kind of transfusion is known as early as the period of the ceramics of black figures in the 6th century. The shape of our vessel does not indicate any relationship to the Greek vessels, but there is a relation in the way they were used. In Greek authors we find descriptions of the manufacture and use of such vessels, which served to them for decanting wine. It is more difficult to ascertain for what liquid our vessel was used. In principle it could have served for any drink, above all for the well-known Illyrian mead. In our case another Illyrian drink may also be taken into consideration: sabaïum or sabaia (34), which was made ex fungibus aquaque, as reported by Ammianus Marcellinus (35). For this drink filtering was particularly required. If we have ascertained that the basic principle of the sieve pipette is of Greek origin, we may also assume that the Illyrians took it over from the Greeks. It is impossible to find out when and how it happened because of want of palpable proofs. Judging by the technique of manufacture our sieve pipette is a native product and corresponds completely to the red-clay pottery made in the area, some pieces of which were found also in the tumulus of Volčje njive.

The number of metal objects in men's burials is small. Girdle-plates of rectangular (6 pieces) or rhombic form (1 piece) are the most frequent. Four of these articles are made of iron, three of bronze. They are less interesting in their shape than in the way of manufacture. Nearly all girdle-plates were repaired when they were still being used and the bronze plate of which they were made had been used before. The rectangular girdle-clasps, especially those made of bronze, already fall out of use in the period. New types appear, but they are not yet to be found among the articles dug out at Volčje njive. How some of the objects were used (ill. XIX, 10; II, 1) is obscure. The latter seems to occur more frequently in the Mecklenburg collection (48) and has to all appearance a symbolical meaning. Two of the battle-axes (ill. VII, 1; XVIII, 3) are typical of the younger Hallstatt period, the third (ill. XVII, 1) is rare and seems to have come into existence under Scythian influence. Among the practical objects two awls from burials 8 and 10 as well as a pair of tweezers from burial 20 may further be mentioned.

The metal objects found in women's burials do not differ from the usual material of the later younger Hallstatt period. Particularly frequent are the types which extend far into the Latène period in the Illyrian area which remained intact from the arrival of the Celts.

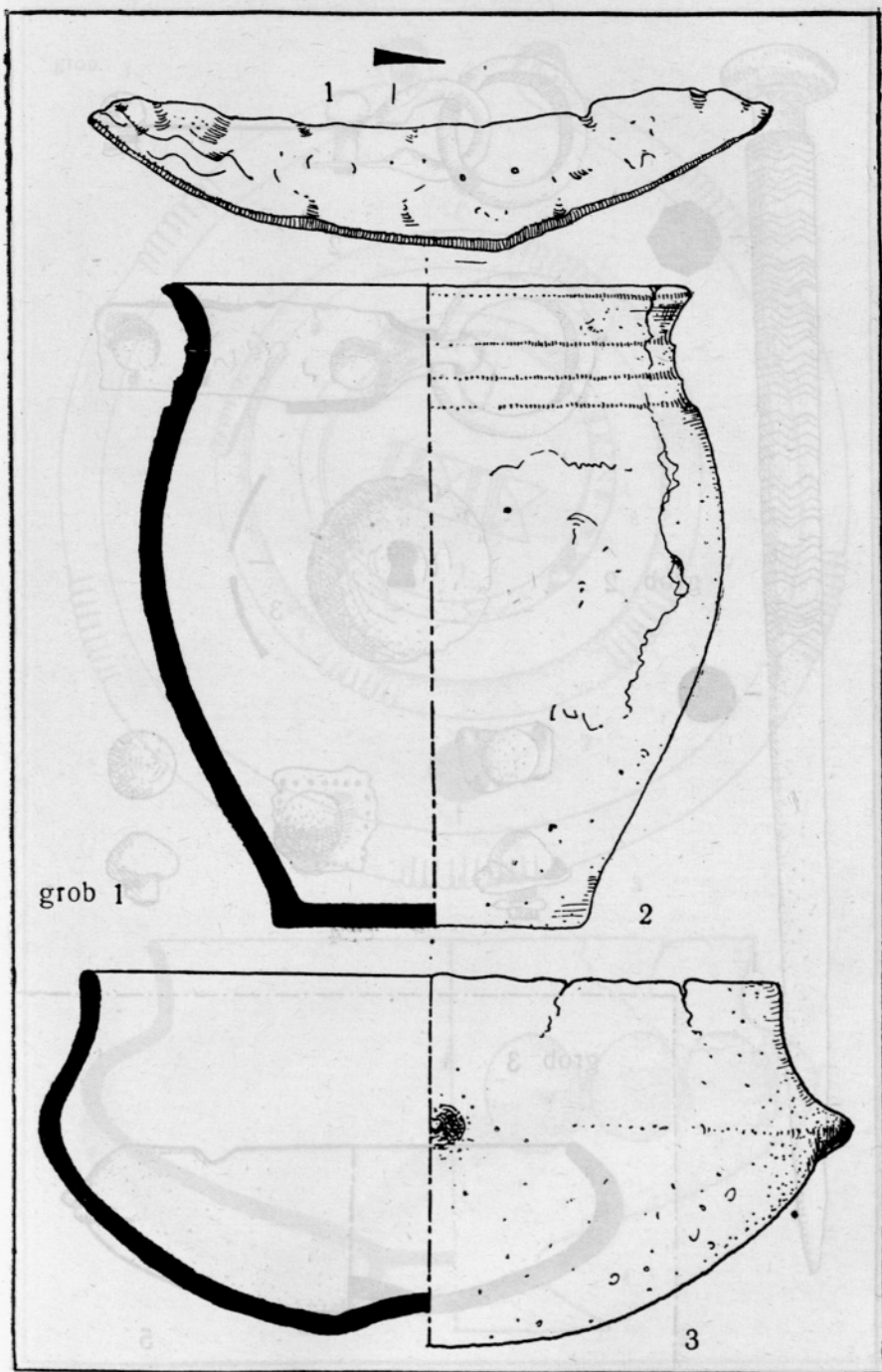
The same material which typologically still belongs to the Hallstatt period is found also later in connection with markedly Latène material. The same fibulae that we find at Volčje njive often occur together with the so-called animal-head fibulae — a type to which Merhart (52) already called attention and which he described as typical of the 4th century in those Illyrian areas which had at the time remained untouched by the Celts.

Very interesting are the ear-rings that have been found. The first type (ill. VIII, 1, 2) was in use all over the Slovene area since early Hallstatt D period. The second (ill. VI, 1; XV, 6) and the third type (ill. X, 1, 2) are less known in literature but occur in great numbers and in many variants at Mokronog and Smarjeta. The articles that have been found are young, it is true, but typologically we can trace them back to the urn-field civilization and even to the bronze age (57). In neck ornaments glass and amber prevail; only one bronze neck-ring has been found. The former two materials are abundantly represented in the younger Hallstatt period (and also later on) in the area of the East Alps.

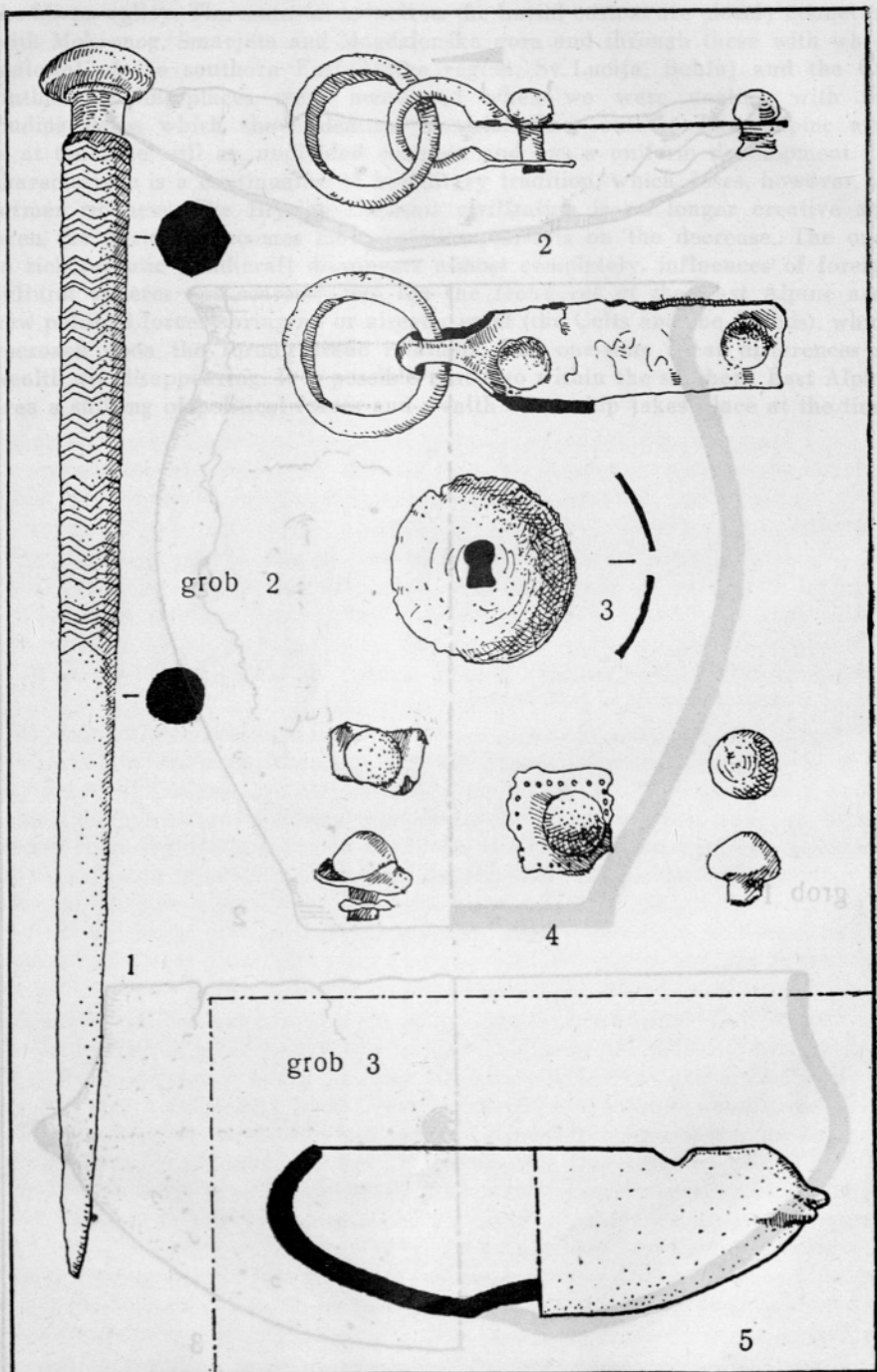
Typologically the archaeological finds of Volčje njive belong to the last phase of the younger Hallstatt civilization, which had been developed by the Illyrians before the arrival of the Celts into the Mirna valley. Mokronog the Celtic settlement situated 2 kilometres away, dates from about 300 A. D. and does not yet exercise any influence on the material of Volčje njive. This fact would put the tumulus into the second half of the younger Hallstatt period (Vače II b according to Stare) (450—350 B. c.). In so far as it is possible to pronounce a judgement before a thorough examination of the finding-places of Mokronog and Marjeta, towards which Volčje njive tends in the first place, we could even take into consideration a younger phase of this period, namely the time somewhere about 400, the fourth century being more likely than the fifth.

Thus the finds in the tumulus of Volčje njive give us a picture of the way of life of the Illyrians in the last century before the arrival of the Celts into

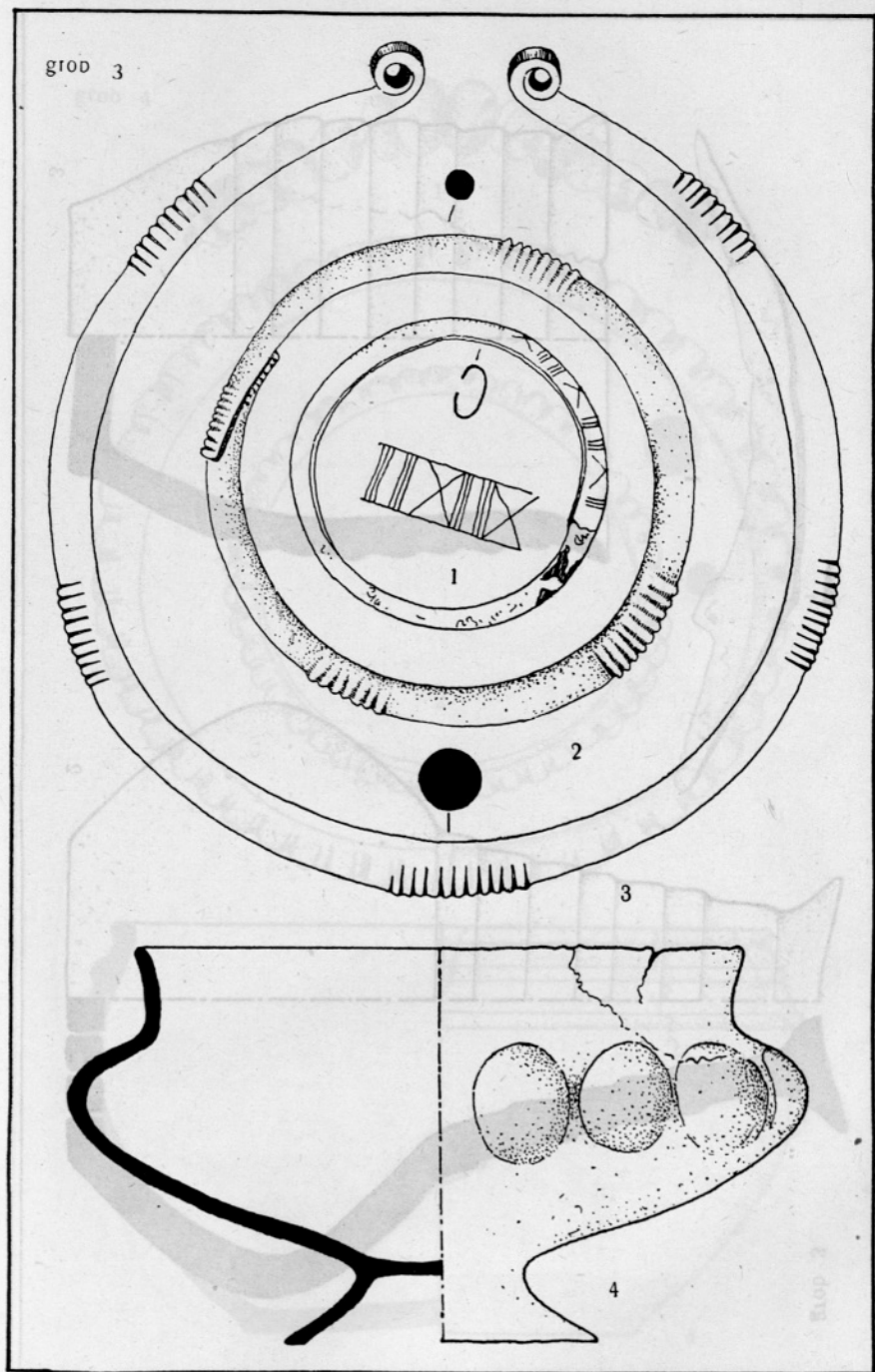
the Mirna valley. The material as well as the burial custom are closely connected with Mokronog, Šmarjeta and Magdalenska gora and through these with whole material of the southern East Alpine region. Sv. Lucija, Bohinj and the Carinthian finding-places were mentioned when we were dealing with the finding-places which show identical material. The southern East Alpine area is at the time still an undivided complex and has a uniform development. Its characteristic is a continuance of hereditary tradition, which, loses, however, its former richness. The Illyrian Hallstatt civilization is no longer creative and even the heritage becomes more primitive and is on the decrease. The once so rich toreutic handicraft disappears almost completely, influences of foreign cultural spheres are scarcely felt. On the frontiers of the East Alpine area new political forces spring up or already exist (the Celts and the Japods), which encroach upon the former trade relations. The one-time great differences in wealth are disappearing. It is possible that also within the southern East Alpine area a shifting of political forces and wealth ownership takes place at the time.

1 = 1/1, 2, 3 = 1/2

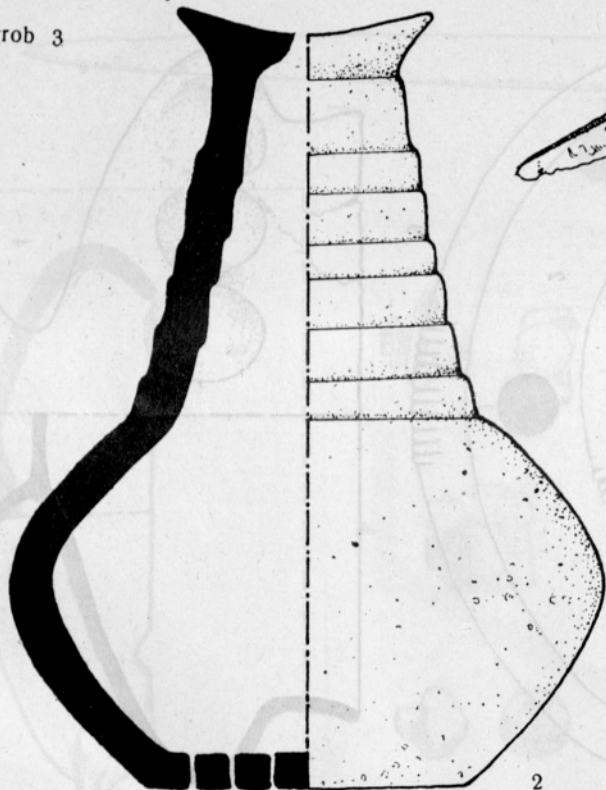

1-4 = 1/1, 5 = 1/2

1—3 = 5/4, 4 = ca. 1/5

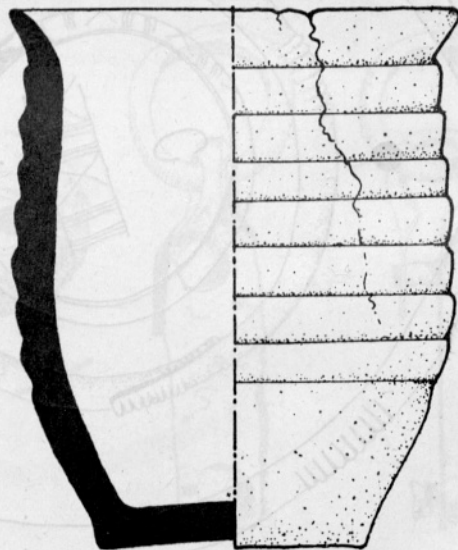
grob 3

2

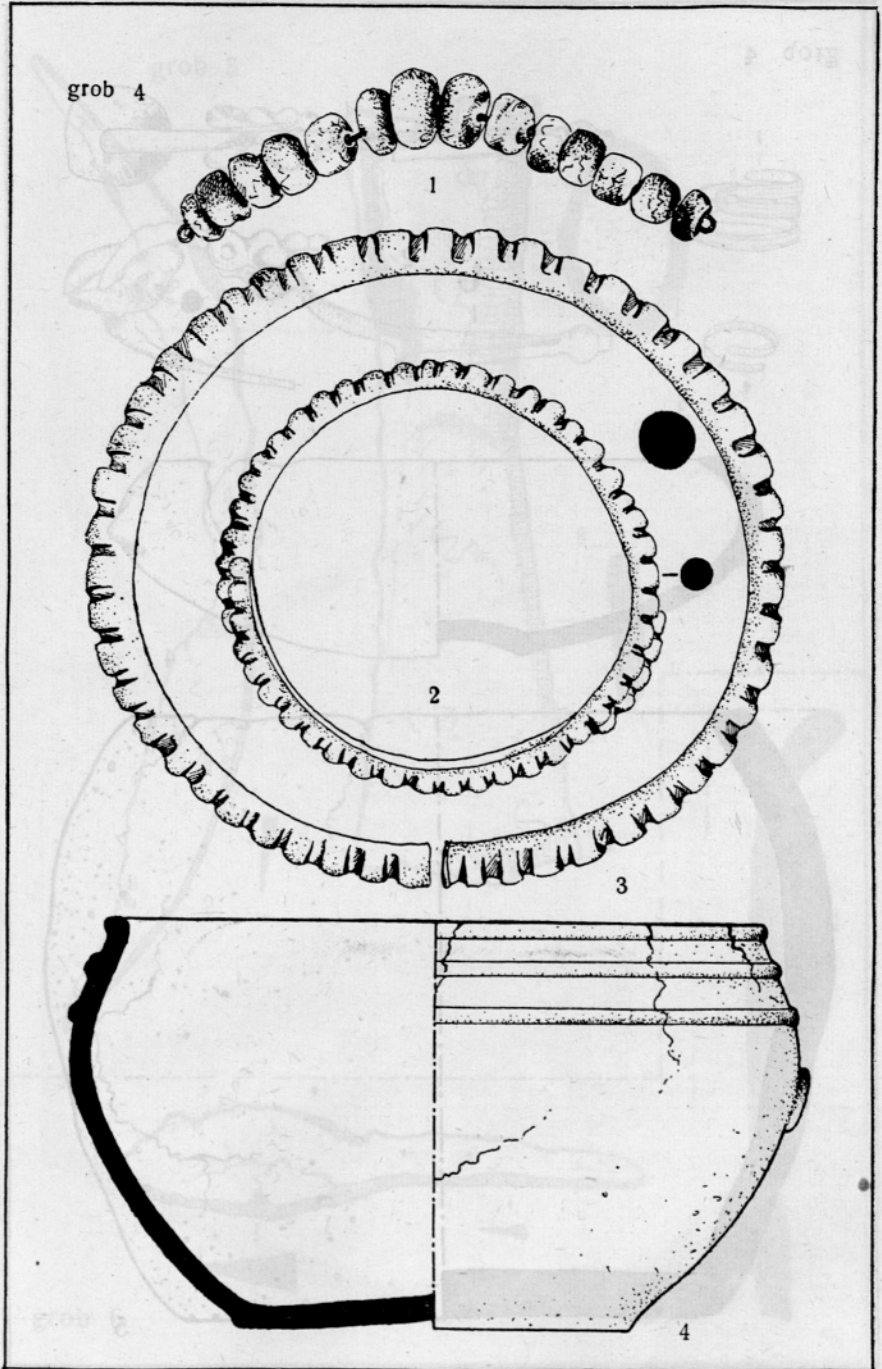

1

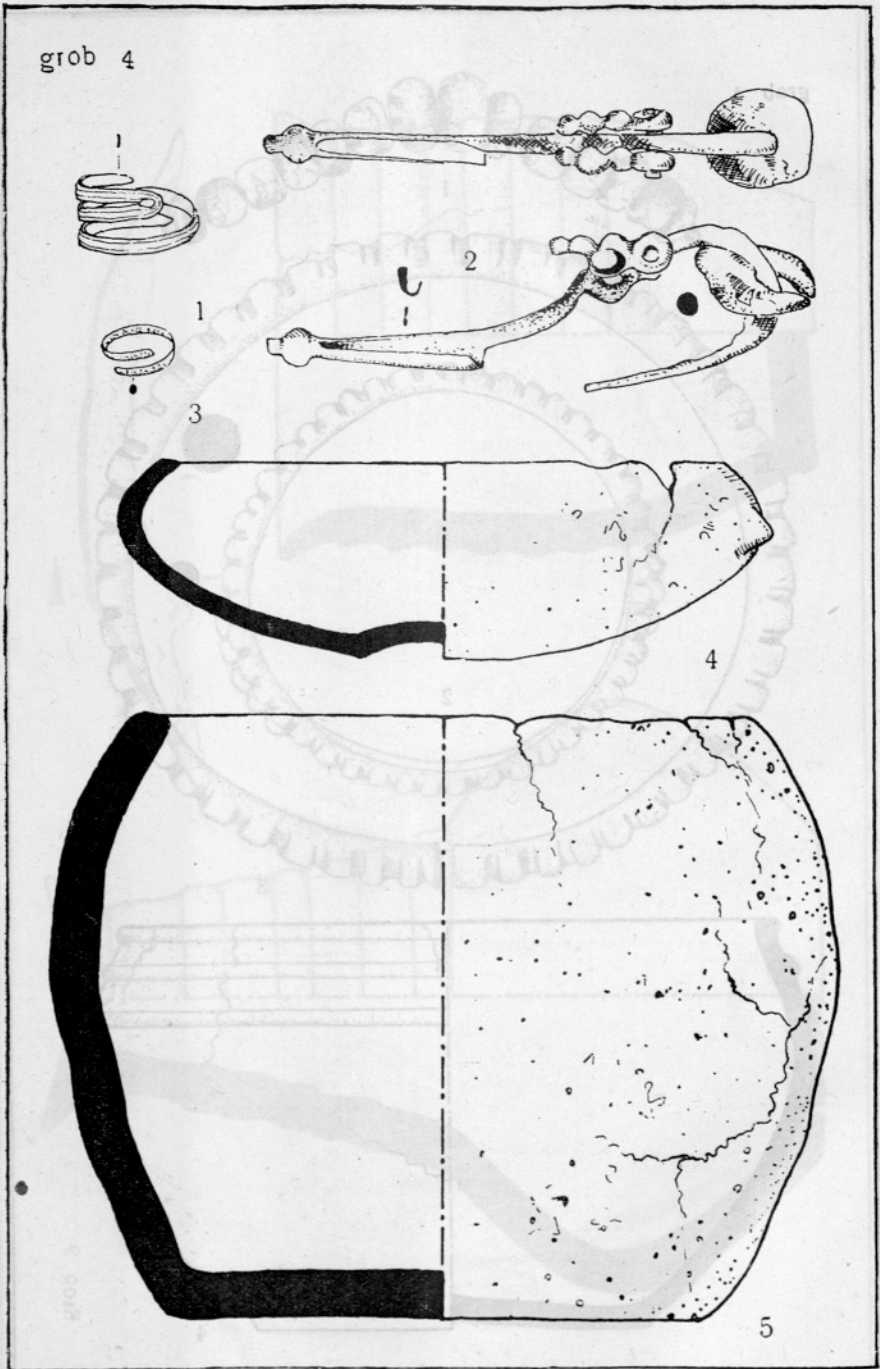

3

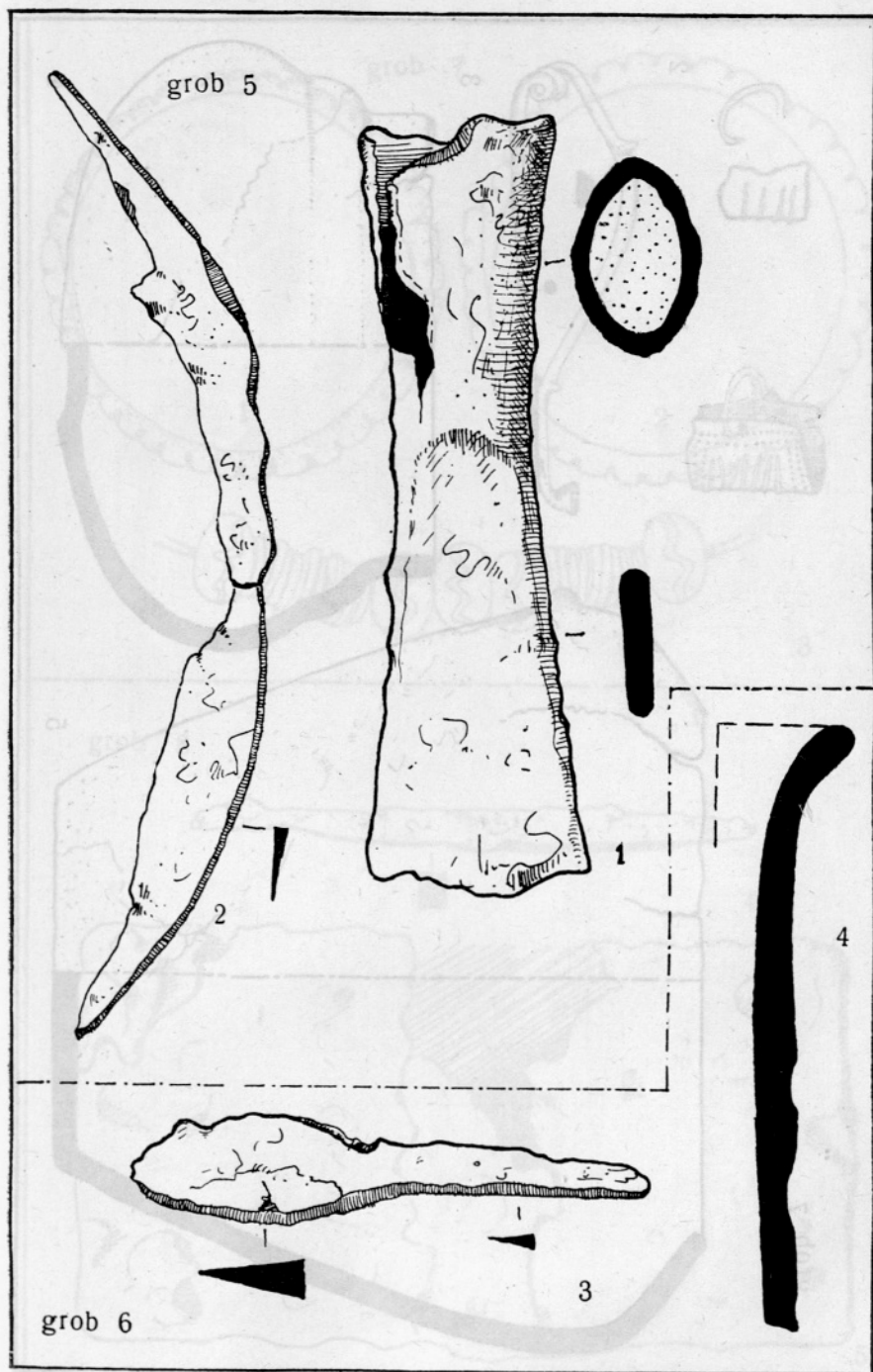
1-3 = 3/4

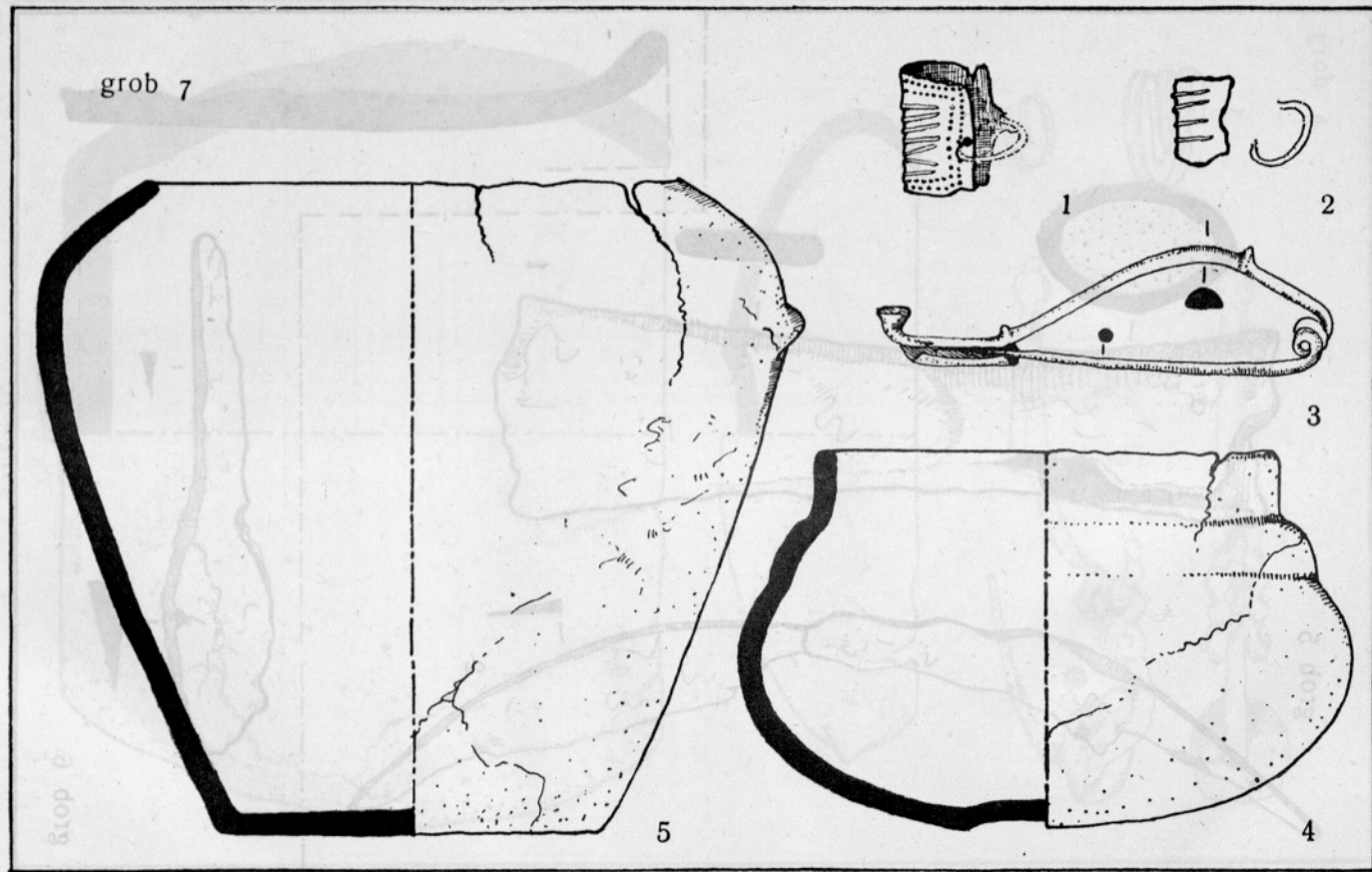
1—3 = $\frac{3}{4}$, 4 = ca. $\frac{1}{3}$

1-3, 5 = 1/1, 4 = 1/2

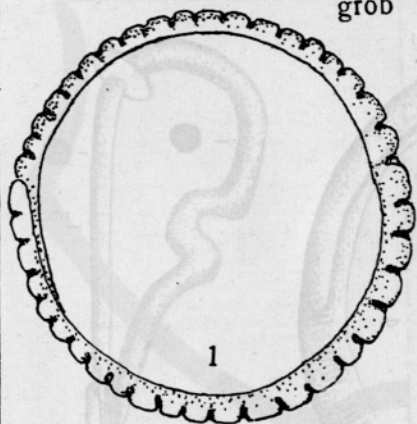

1 = 1/2, 2-4 = 1/1

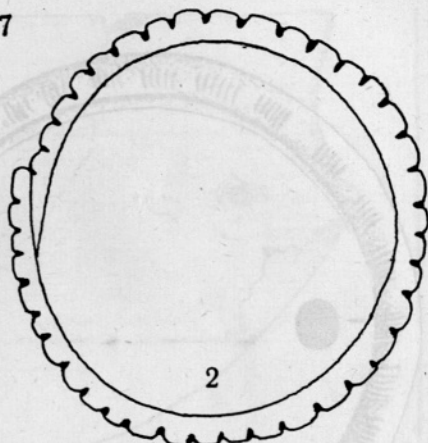

1-4 = 1/1, 5 = 1/2

grob 7

1

2

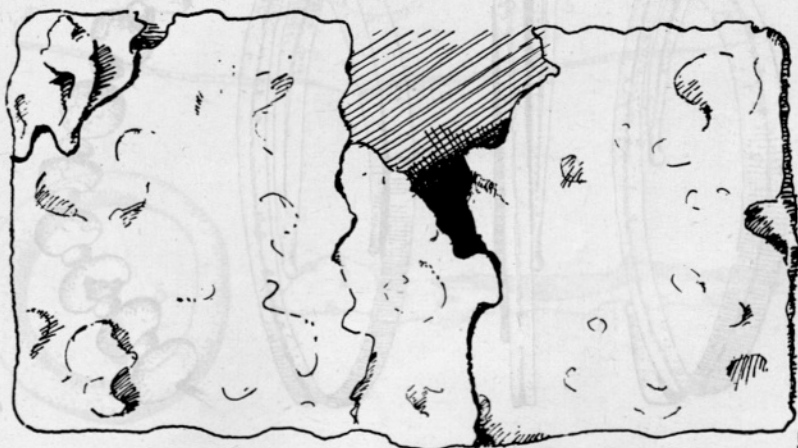

3

grob 8

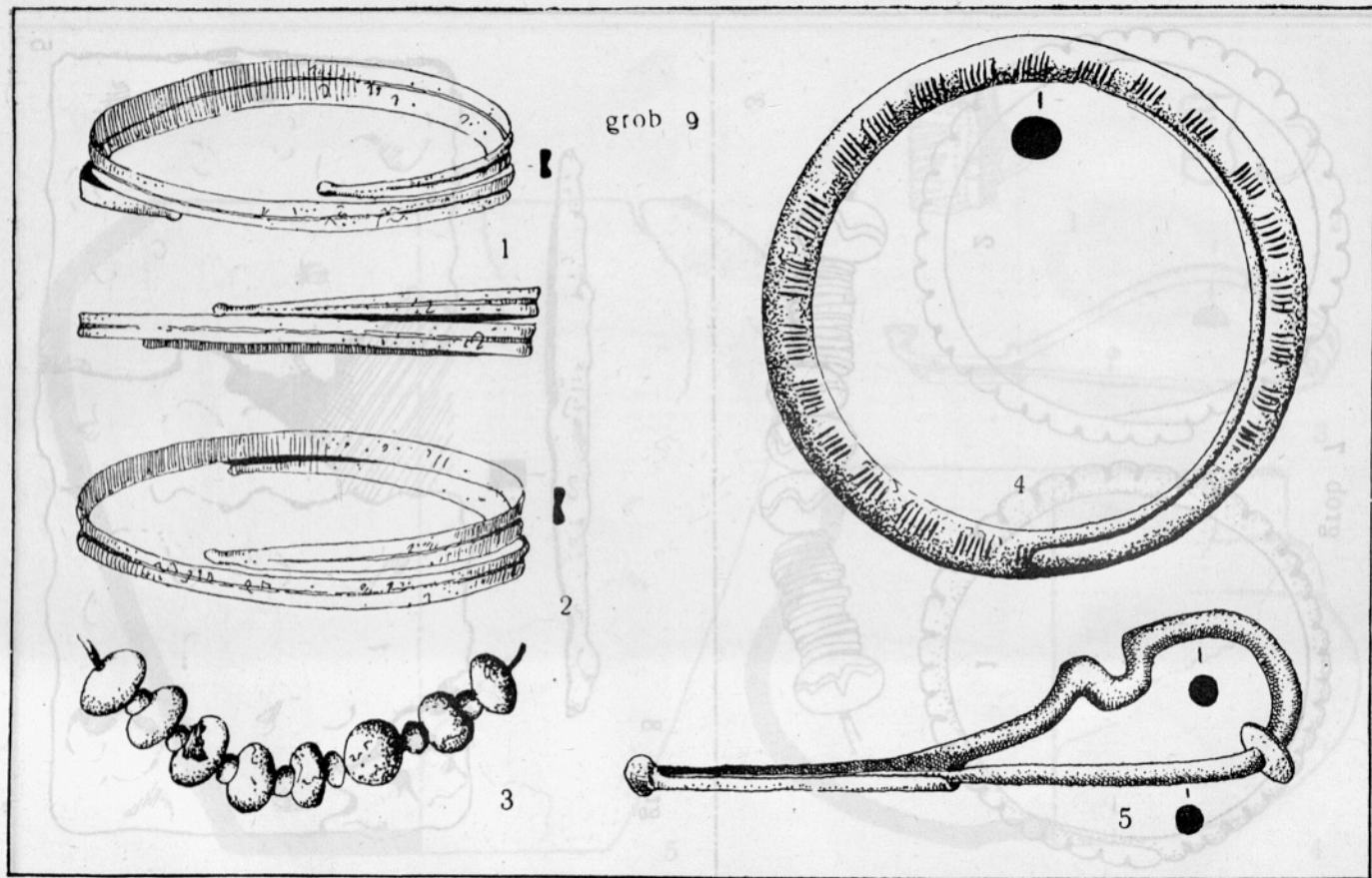

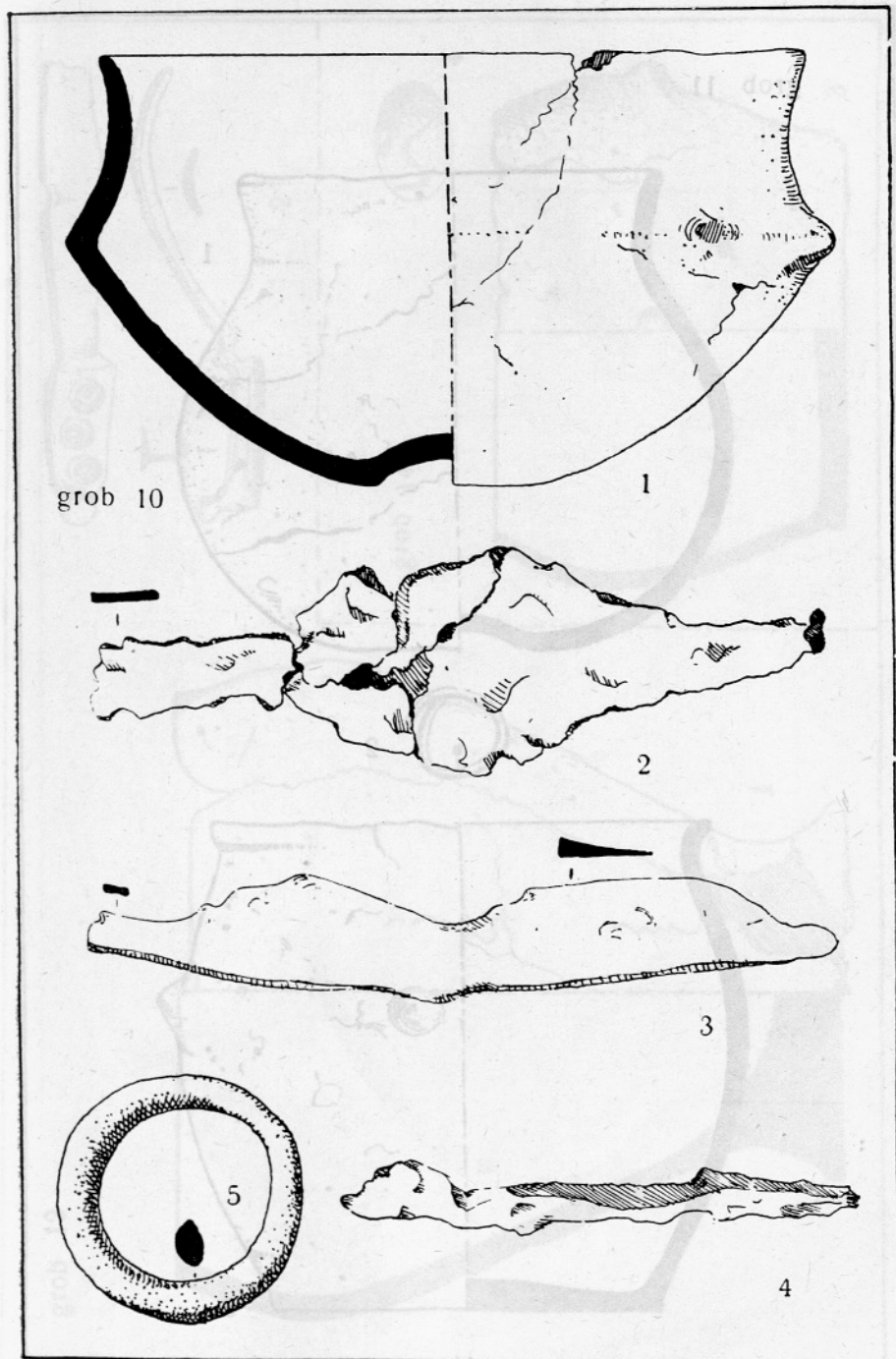
4

5

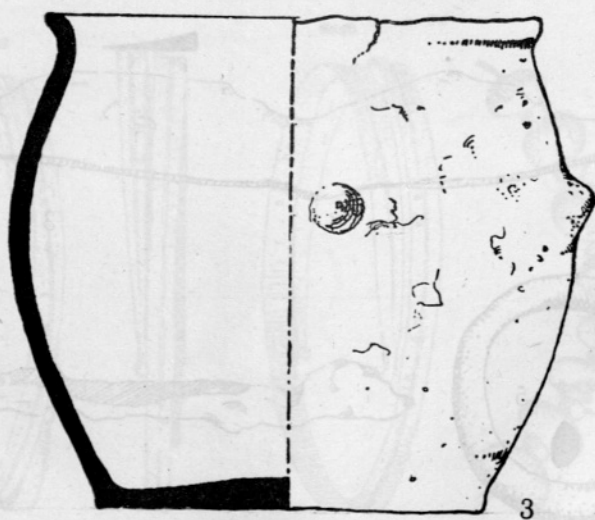
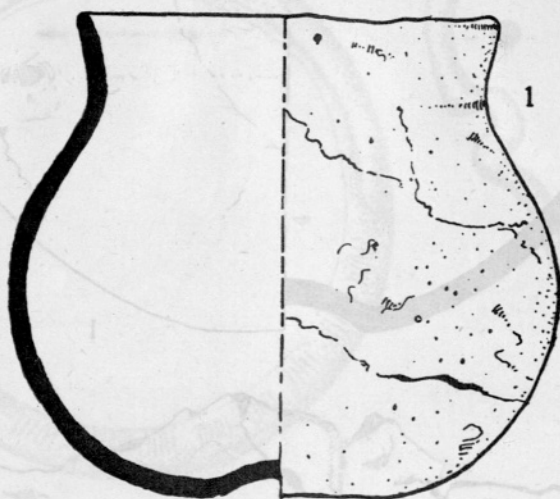
1-5 = 1/1

1 = 1/2, 2-5 = 1/1

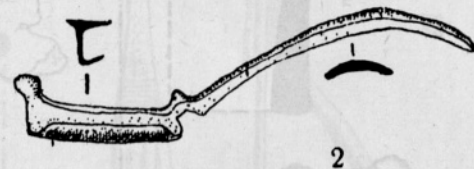
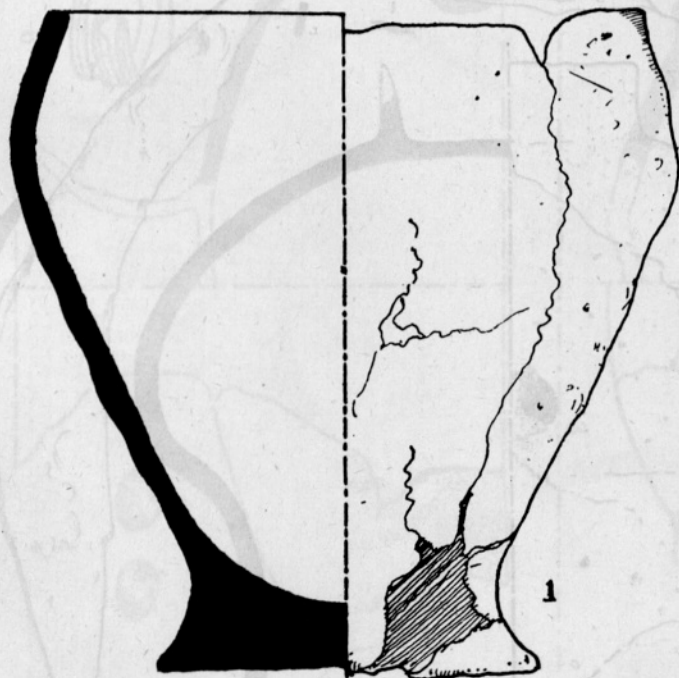
grob 11

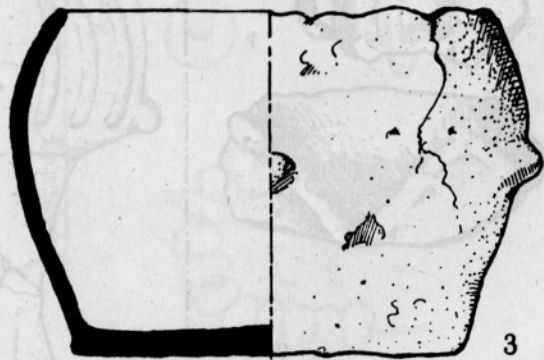
1 = 1/2, 2-3 = 1/1

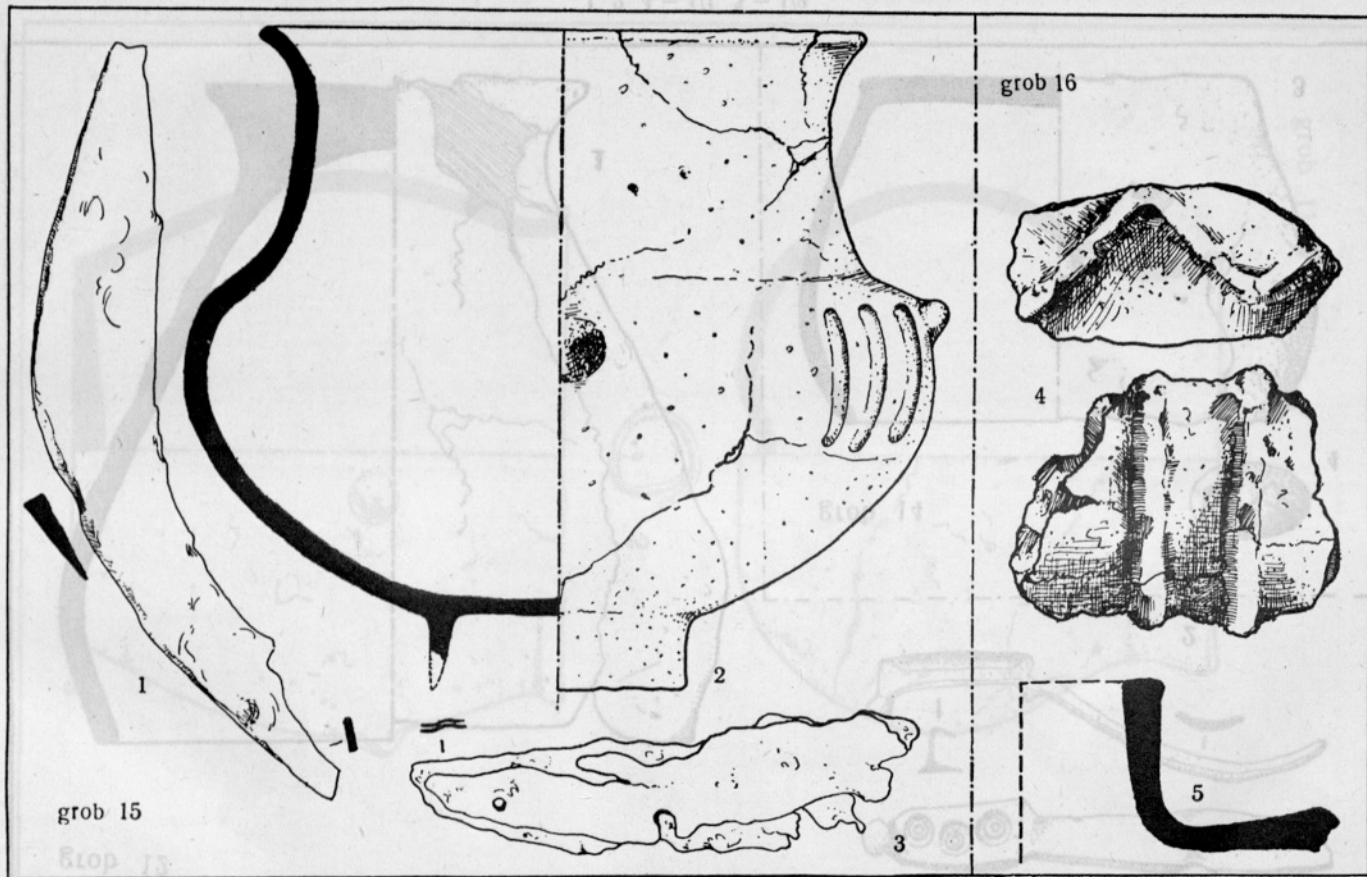
grob 12

grob 12

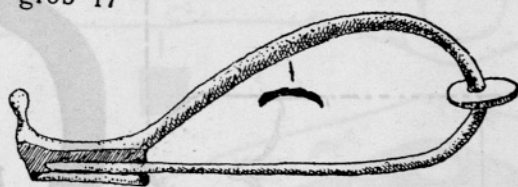
grob 14

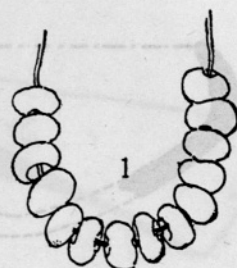

1, 3-5 = 3/4, 2 = ca. 1/3

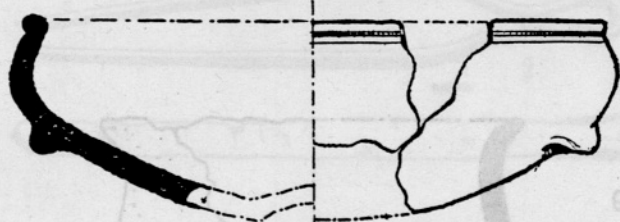
grob 17

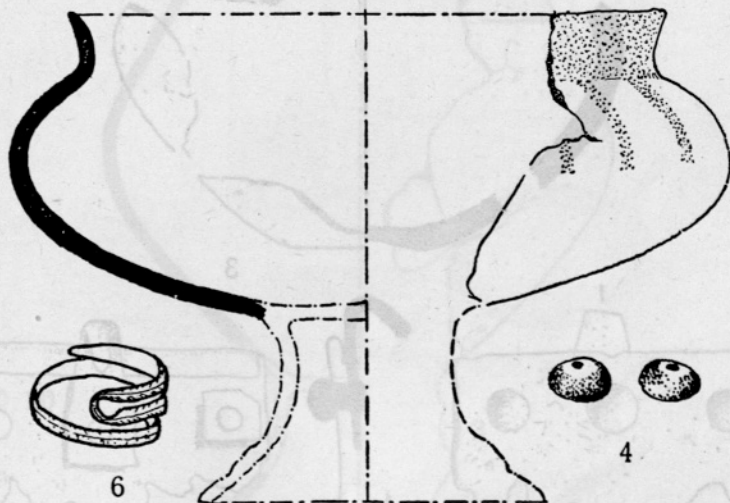
2

1

3

4

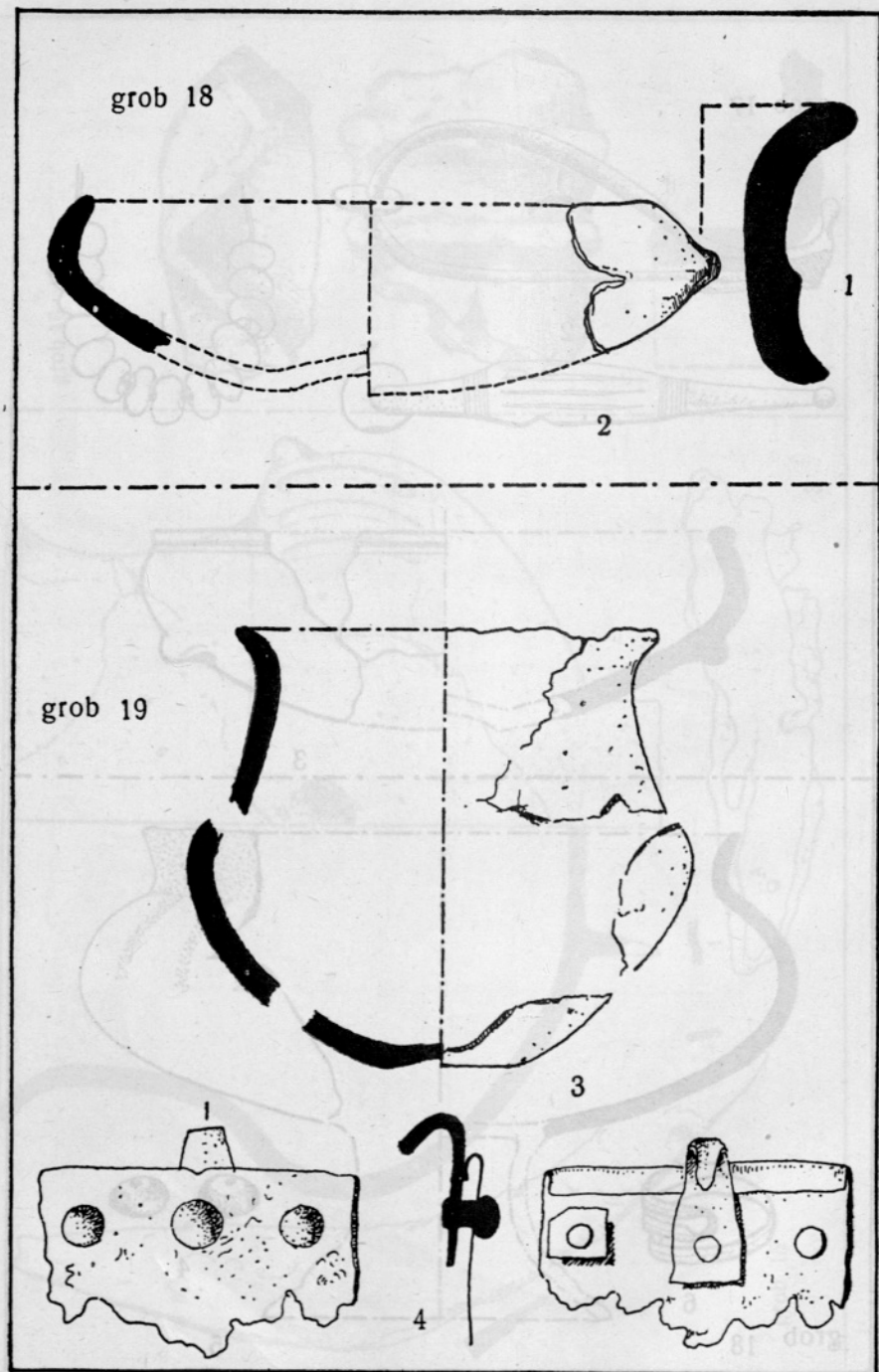

6

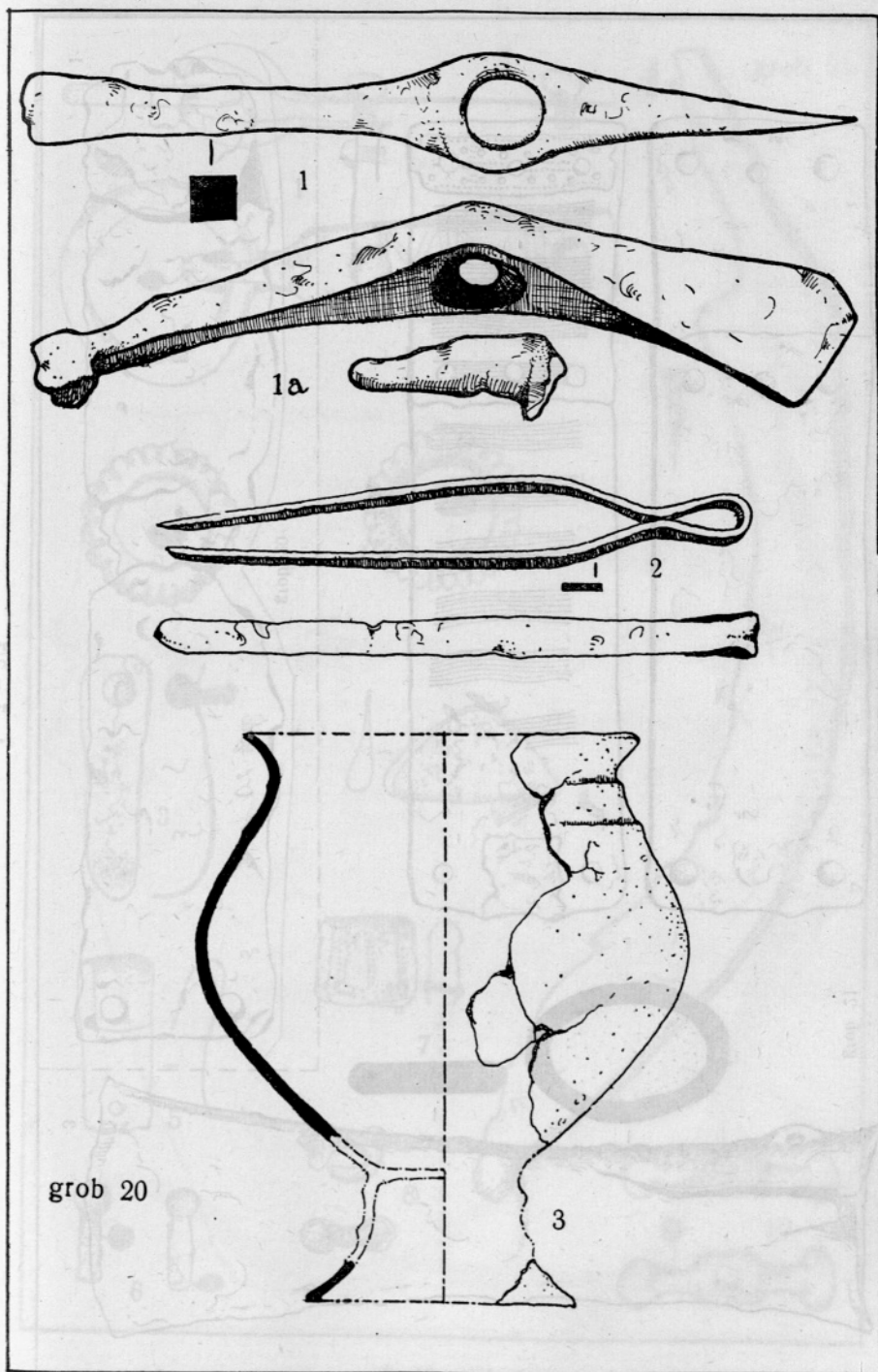
grob 18

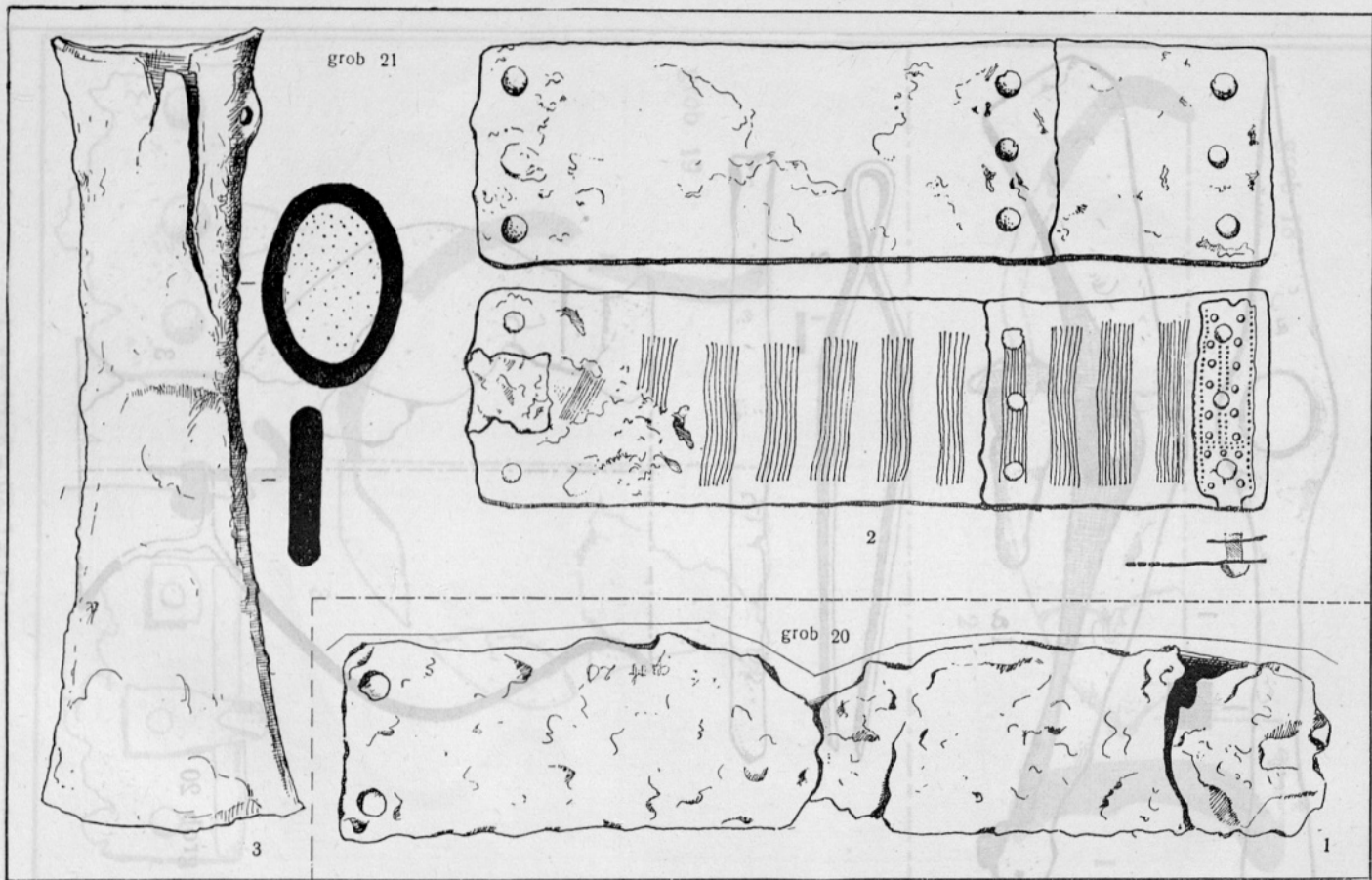
5

1, 2, 4, 6 = 1/1, 3 = 1/2, 5 = 1/3

1, 4 = 1/1, 2 = 1/2, 3 = 1/3

grob 21

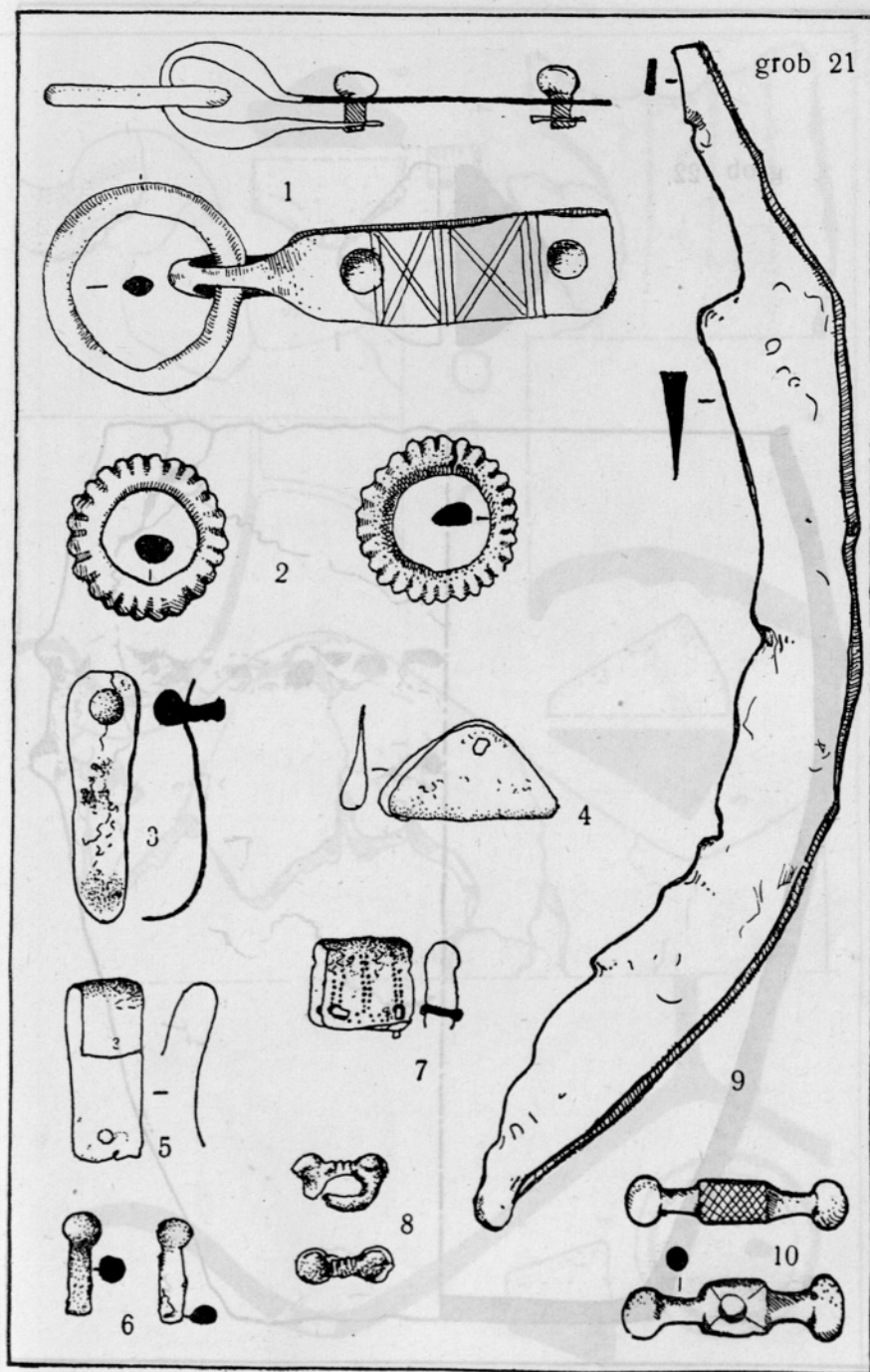
2

grob 20

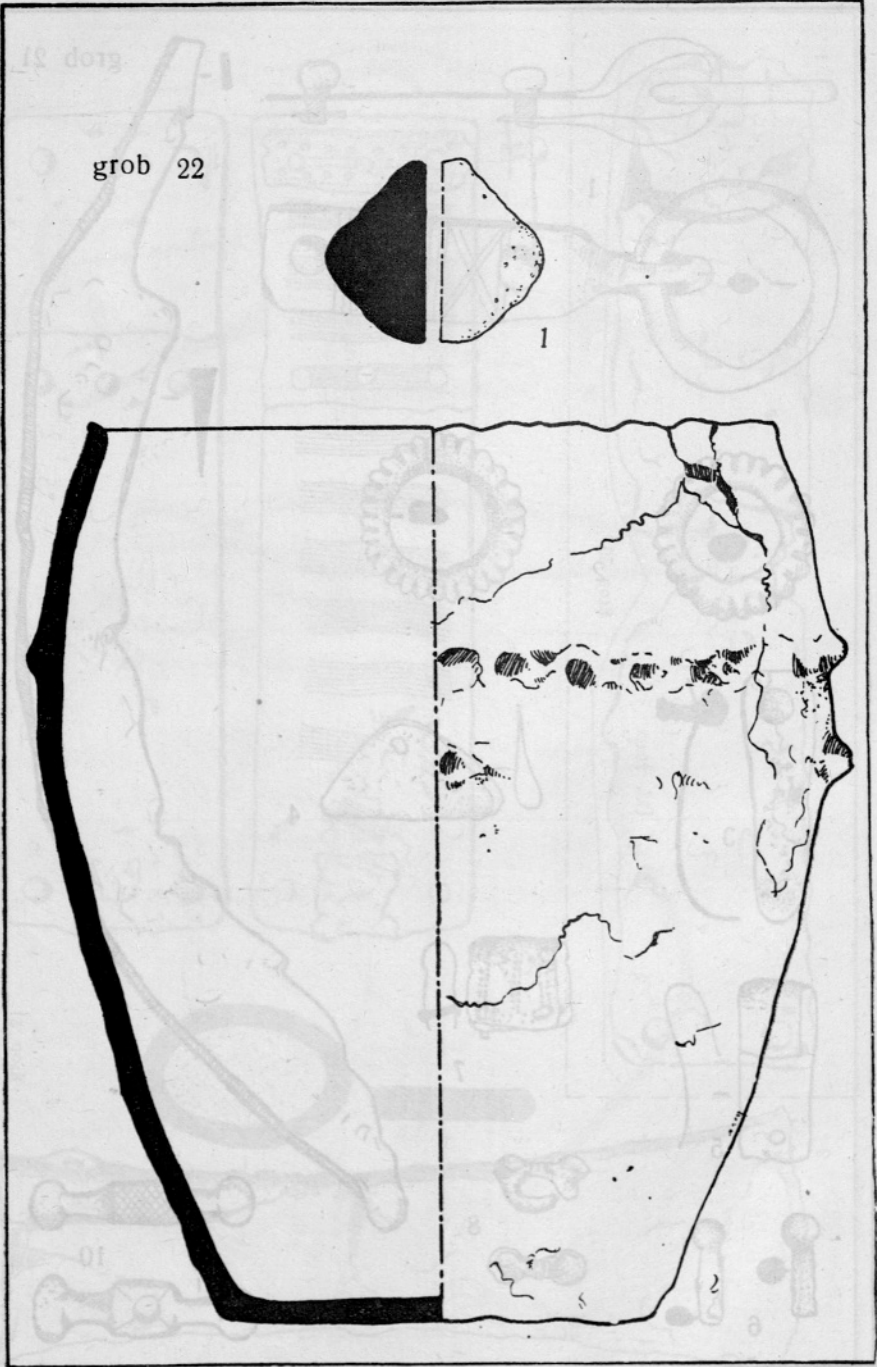
3

1

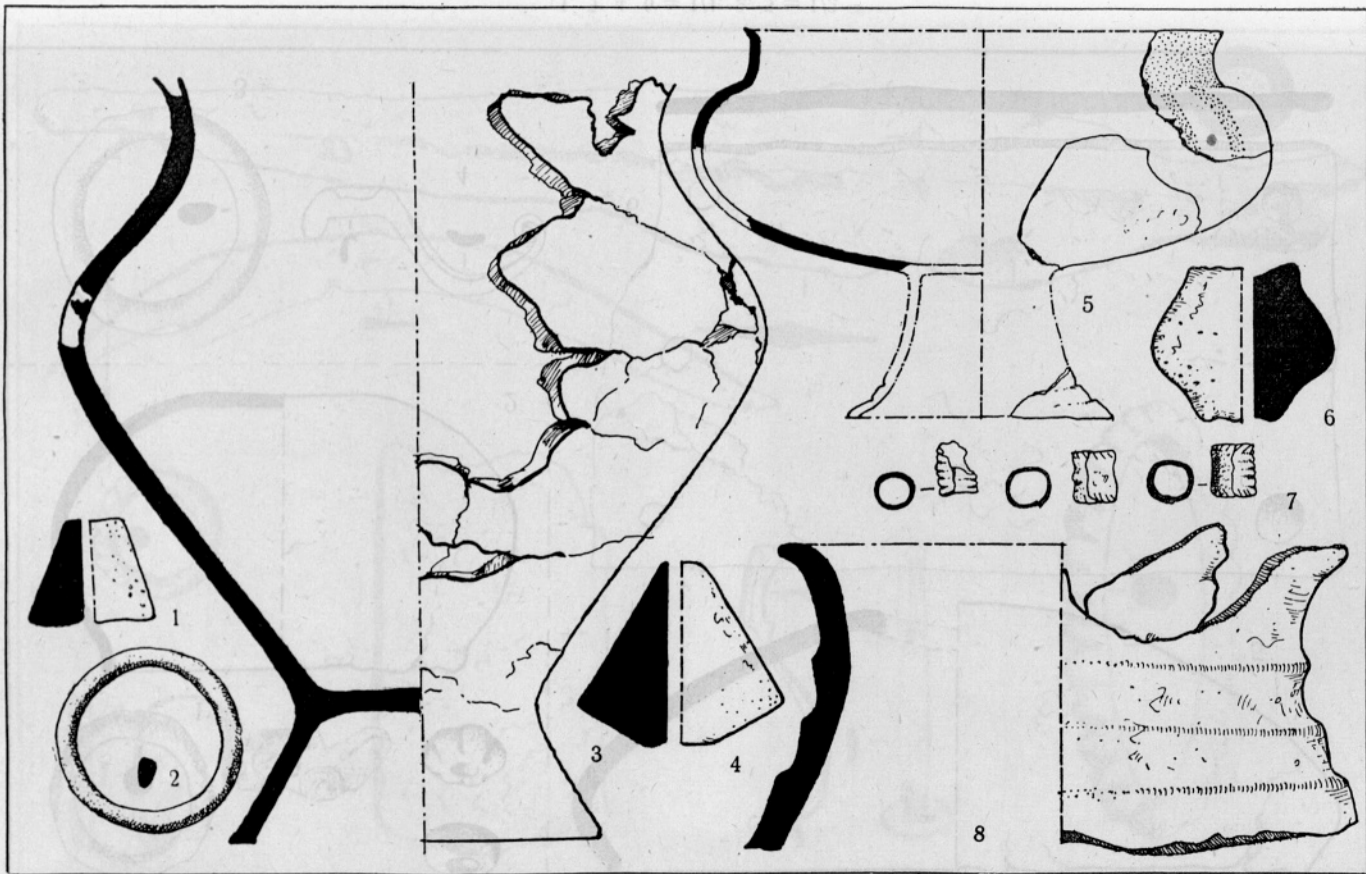
1-3 = 2/3

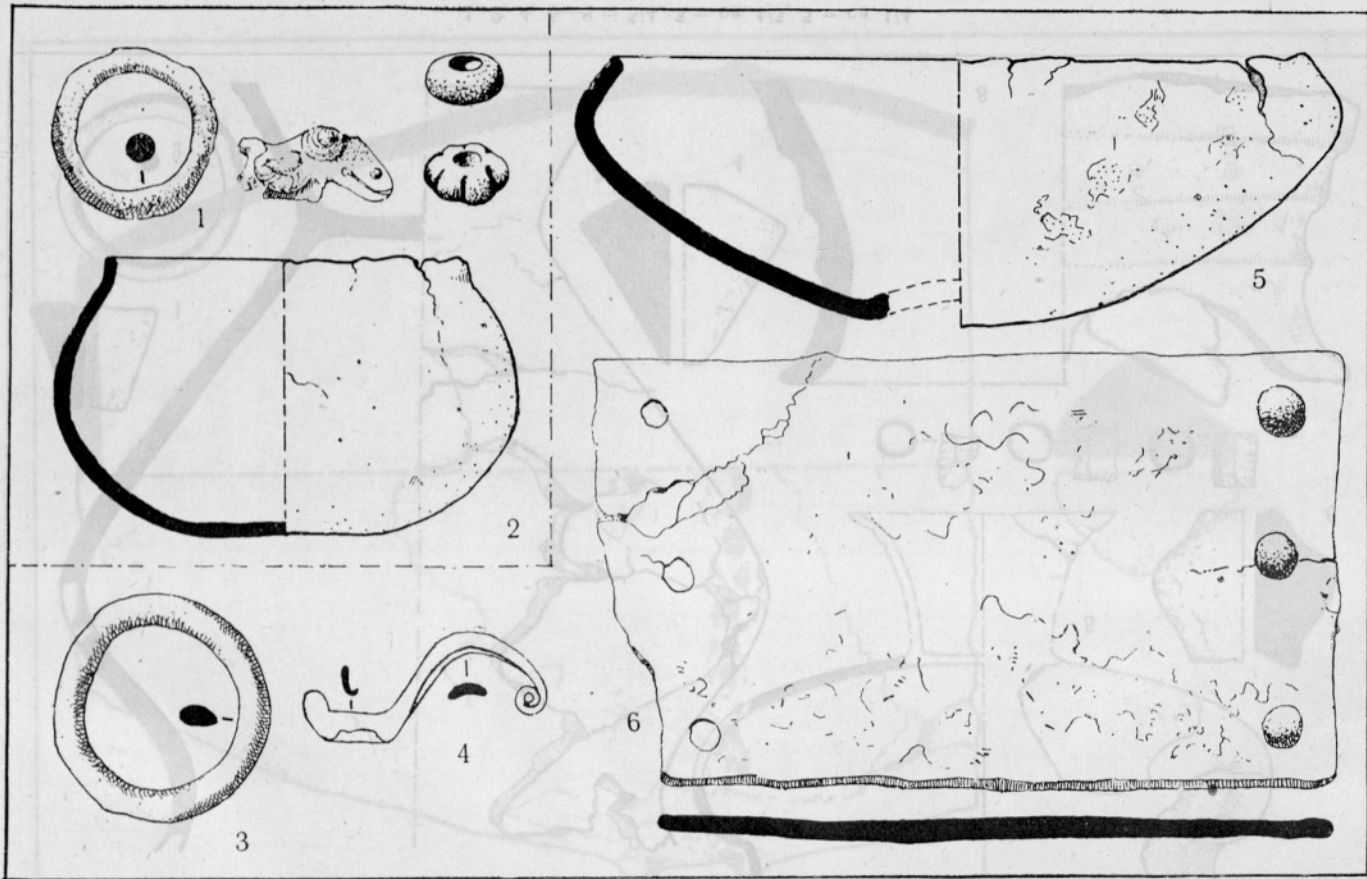
1-10 = 1/1

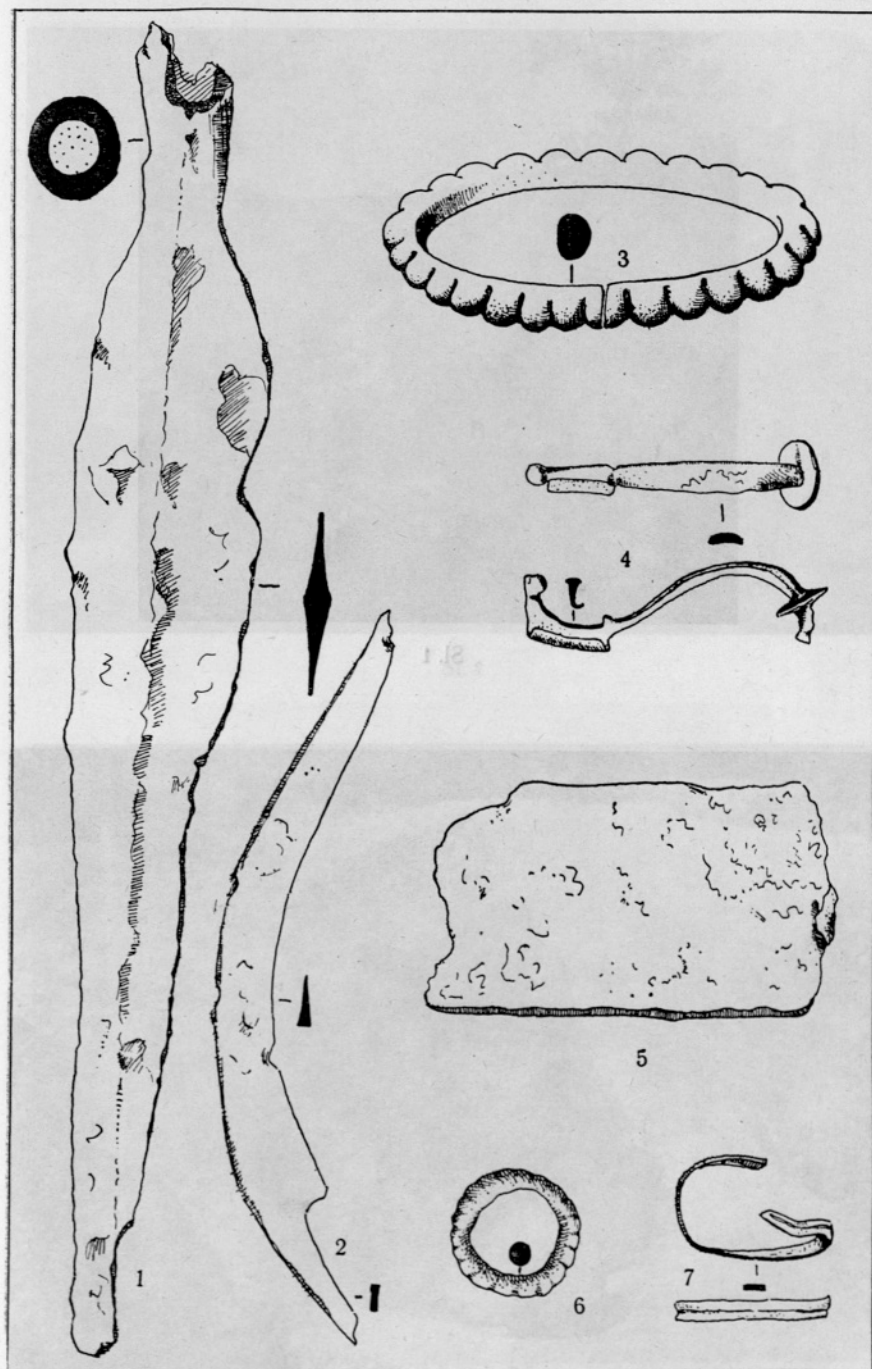
1 = 1/1, 2 = 1/2

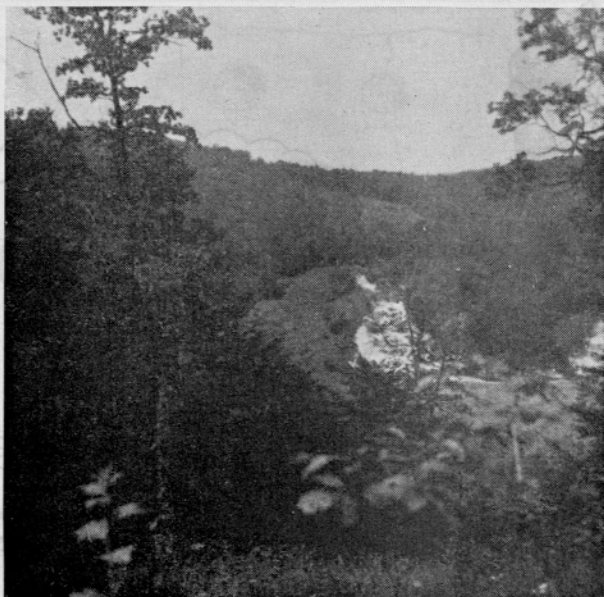
1, 2, 4, 6-8 = 3/4, 3 = ca. 1/3, 5 = ca. 1/4

1, 3, 4, 6 = 1/1, 2, 5 = 1/2

1-7 = 3/4

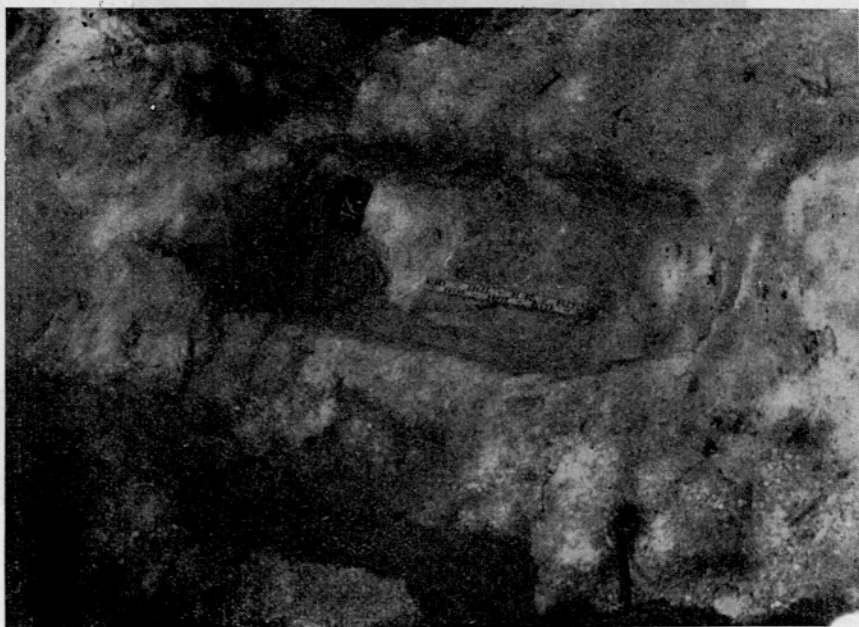
Sl. 1

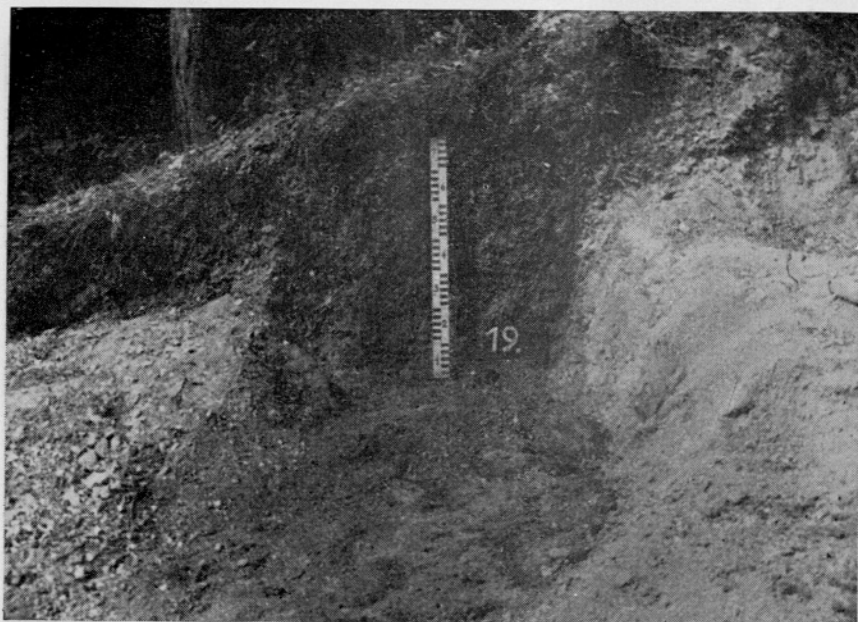
Sl. 2

Sl. 1

Sl. 2

Sl. 1

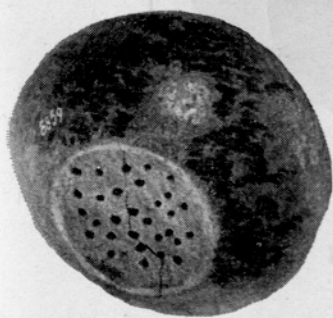
Sl. 2

1

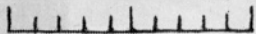
2

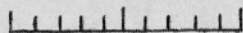
3

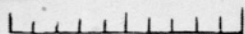
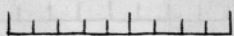

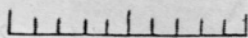
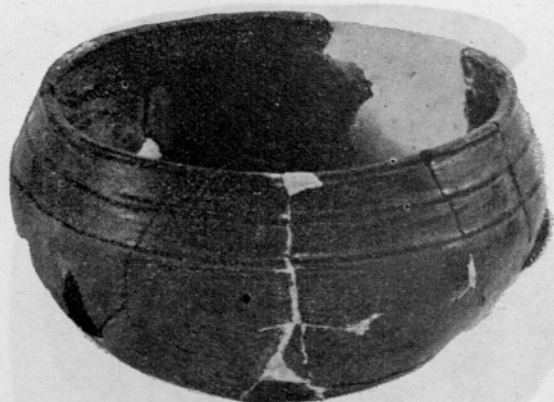
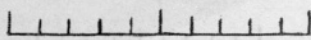
1

2

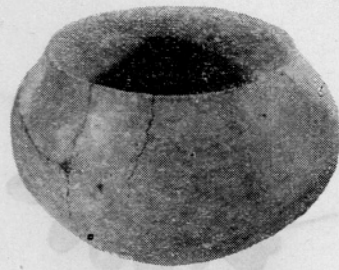
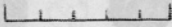

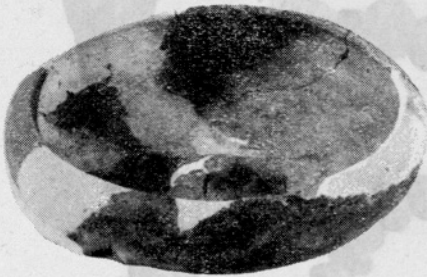
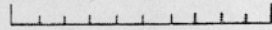

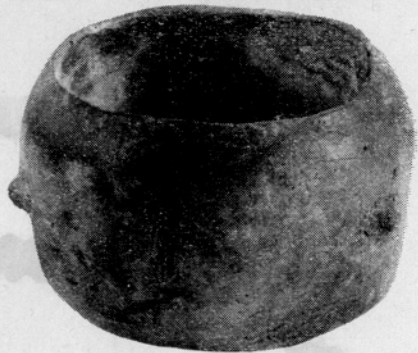
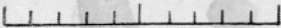
1

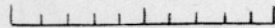
2

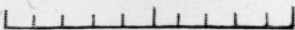
3

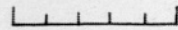
4

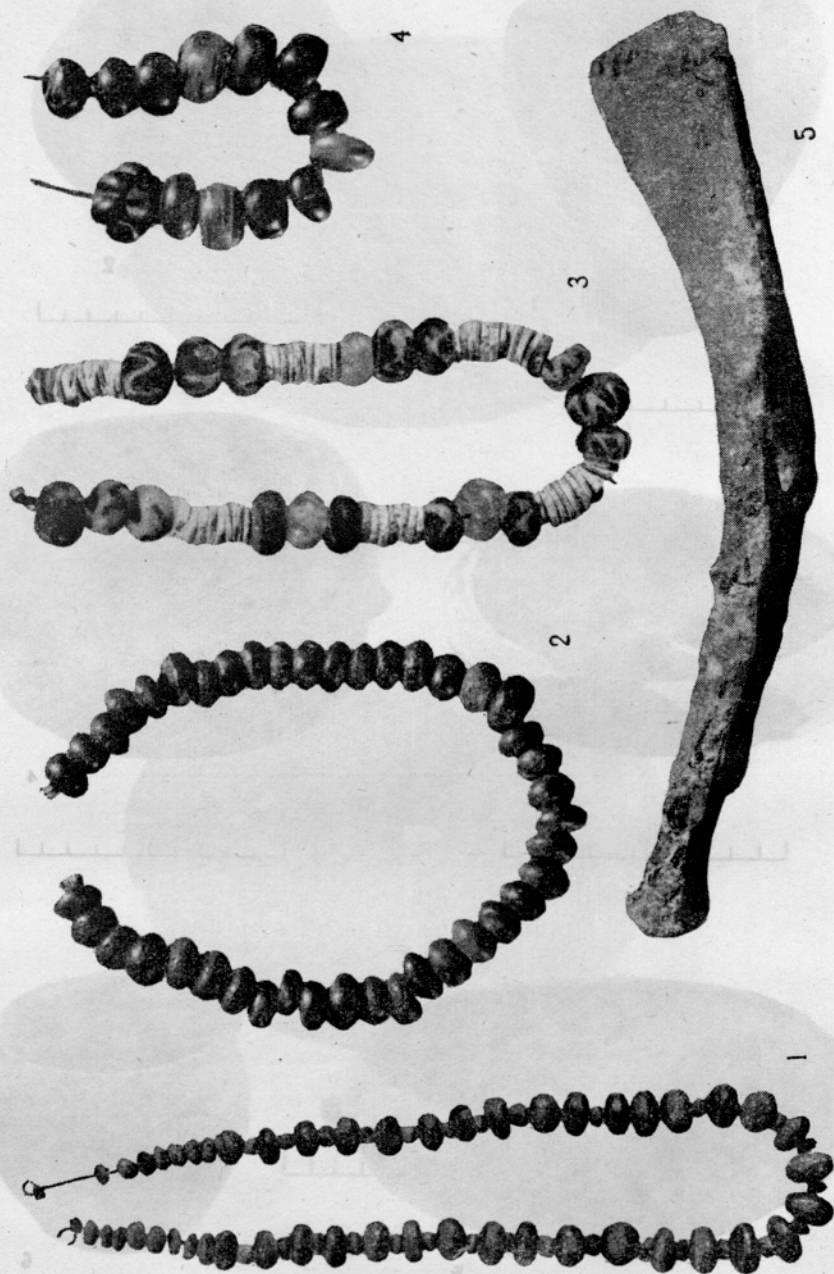

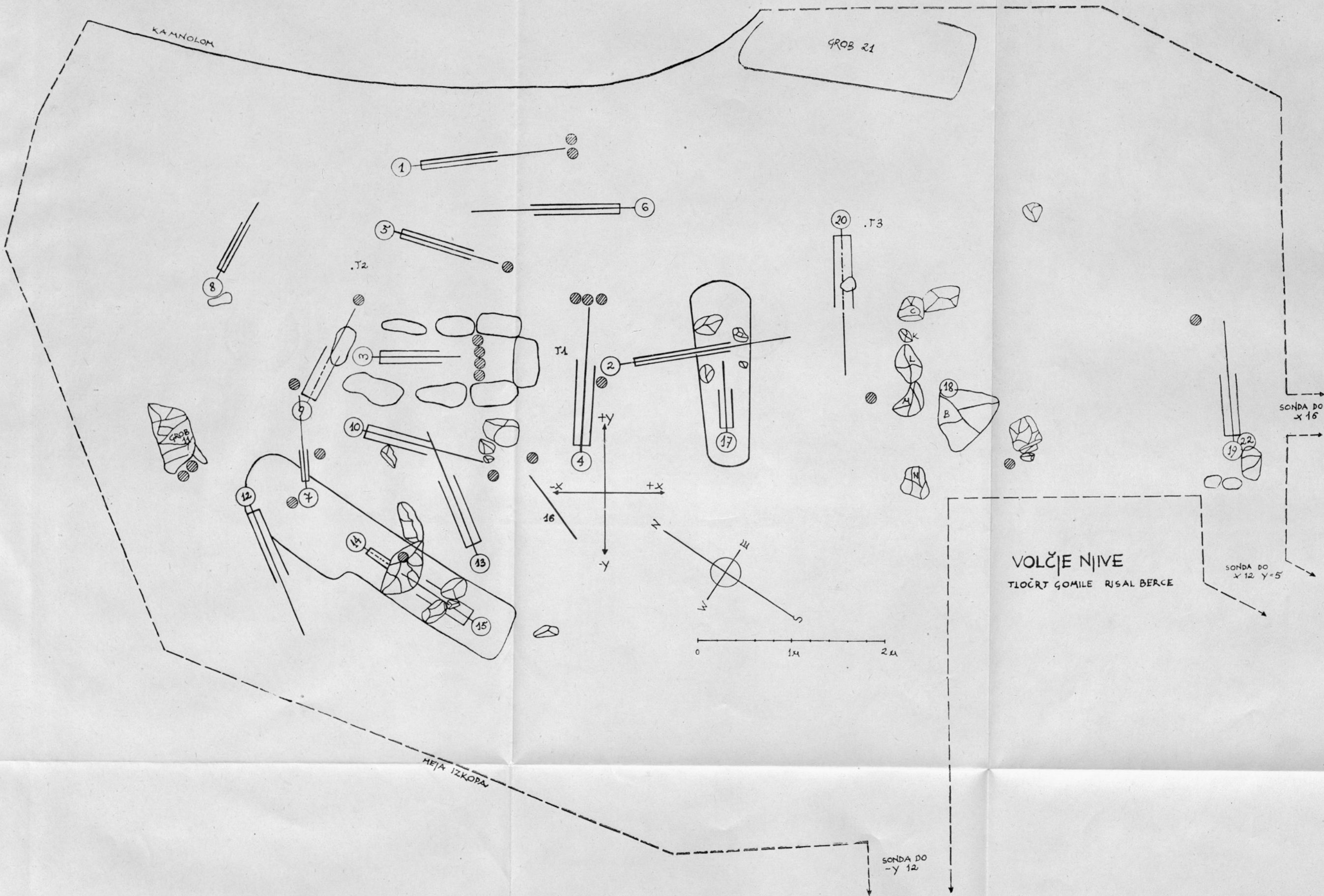
5

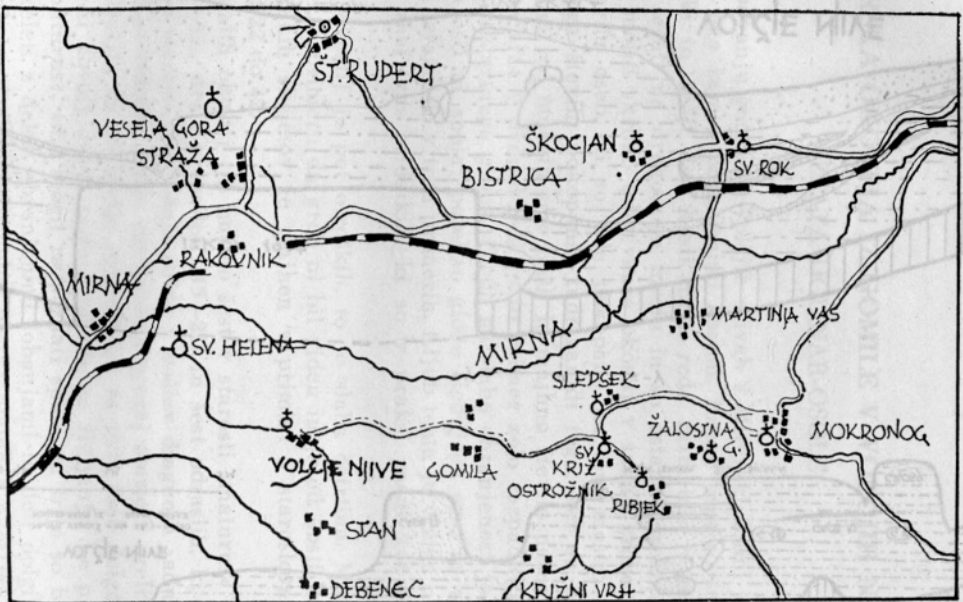

6

ILIRSKA OKOSTJA IZ GOMILE V VOLČJIH NJIVAH

ZLATA DOLINAR-OSOLE

Pri izkopavanju gomile v Volčjih njivah v Mirenski dolini je bilo izkopanih 21 okostij in ena žara s poogljenimi kostmi. Razen tega so se pojavljali zelo pogosto koščki in večji deli kosti, brez reda razmetani v materialu gomile. Očitno so ti ležali na drugotnem mestu in so ostanki prekopanih grobov. Ti fragmenti so motili skrbno odkrivanje okostij v samih grobovih in otežkočali določanje števila oseb, ki so bile pokopane na tem mestu. Ni bilo mogoče določiti pravega števila pokopanih tudi zaradi tega, ker so bila okostja zelo slabo ohranjena; od mnogih smo našli le majhno število neznačilnih odlomkov in smo bili večkrat v dvomih, ali je to primer zelo razpadlega okostja, ali so deli nekega prekopanega groba. Glede na slabo ohranjenost je bilo otežkočeno določanje starosti in spola; posebno glede slednjega smo se z antropološkega stališča mogli izraziti le v treh primerih. Kljub temu je večina okostij spoznanih po spolu po značilnih pridatkih, ki so v praksi znani kot dodatki moškega ali ženske.

Od vseh okostij je pet otroških, to je slaba četrtnina. Mogoče je, da smo katero prezrli, v primeru da grob ni bil viden in je od kosti komaj kaj ostalo. Odstotek otroških skeletov je majhen v primeri s staroslovanskimi grobišči, kjer jih je od 22 do 42.

Izmed ostalih okostij jih imamo šest v starosti »maturus« (35—55 let), dva »adultus« (21—35), dva »juvenilis« (15—21) in šest odraslih, ki niso natančneje opredeljeni po starosti. Za zadnje pride v poštev diagnoza »adultus«, »maturus« ali »senilis«. Kot vidimo, jih je razmeroma precej umrlo v zreli starosti. Po tem bi mogli zaključiti, da so ljudje sorazmerno za tiste čase dolgo živeli, da so si znali pripraviti dovolj dobre pogoje za zdravo življenje. Le pri treh okostjih, označenih »maturus«, smo mogli razpoznati spol; vsi trije so bili moški. To so edini trije skeleti z delno ohranjenimi lobanjami in deli dolgih kosti, nimamo pa celih dolgih kosti ali drugih delov postkranialnega okostja.

Na fragmentih krova lobanj št. 9 in 10 je opazen popoln metopizem. Pogostnosti tega pojava ne moremo določiti v naši skupini, ker nimajo vsi skeleti ohranjenih čelnic, niti fragmentov čelnic. Okostje št. 14 je otroško; imamo le krov lobanje. Kostni so dokaj na široko obokane in dosti debele, kar govori za razmeroma veliko lobanjo in s tem za otroka starosti nekaj let. Pri vsem tem je pa čelnica dvojna, ohranjen je v celoti čelnični srednji šiv. Če verjamemo, da so to ostanki otroka starosti nekaj let, je to primer metopizma v tej seriji. Saj se v običajnih primerih, ko imamo v odraslem stanju zraslo čelnico, ta zaraste že v starosti od enega do drugega leta.

Lobanja okostja št.2 je najbolj ohranjena. Bila je mogoča celo delna rekonstrukcija obraznega dela z dodatki mavca, ki pritrjuje okrnjeno zgornjo čeljustnico verjetno na pravo mesto. Lobanja je brez baze, od maksile je palatinalni del skoraj popoln, zgornji del kosti manjka; obrazni del je popolnoma brez zigomatikov in nosnih kosti. Na mandibuli je del desne veje nadomeščen z mavcem. Od ostalih kosti okostja št.2 imamo le okrnjene diafize femurjev in tibij.

Norma lateralis lobanje št. 2

Skeleta ne bi mogli imenovati niti robustnega niti gracilnega. Narastišča in oprijemališča mišic so dobro izražena.

Oblika možganskega dela lobanje je podolgovata, gledana od zgoraj pa ovoidna. Od strani vidimo, da je lobanja sorazmerno dolga in nizka. Mastoidni izrastek je velik, prav tako tubera parietalia. Če bi mogli meriti kot nagnjenosti čelnice, bi številčno verjetno izražal srednje poševno čelo. Obrisi norme lateralis se na luski zatilnice ostro zaokrene naprej na meji gornjega dela luske in planuma nuhale. Pogled od zadaj nam odkriva obris v obliki hiše ter krepko izraženo mejno linijo na zatilnici. Lobanjski šivi so v stanju zaraščanja. Štopnja osifikacije ustreza srednji starosti okostja »maturus«. Spodnja čeljustnica ni posebno močna in velika. Obradek je dobro izražen v obliki enakokrakega trikotnika, katerega najdaljša stranica je osnovnica. V zadnjem delu je zobni nastavek atrofiran; pomanjšane alveole so ohranjene samo od sekalcev, pod-

očajakov in premolarjev. Tudi v zgornji čeljustnici so ohranjeni le trije zobje, in sicer zadnji. Zobje so zelo obrušeni, spodnji kot zgornji. Preseneča nas, da so bili v funkciji samo zadnji zobje, ker vemo, da so običajno prednji mnogo vzdržljivejši. V tem primeru smo našli alveolarni nastavek, reduciran v prednjem delu in delno na desni polovici čeljustnice. Zobne jamice so nejasno zarasle, kost je na tem mestu polna hrapavin in luknjic. Na mestu desnih molarjev je v zobišču viden del votline, verjetno nastale zaradi vnetnega procesa. Ta možki je imel zelo nepopolno zobovje, ni pa opaziti zobne gnilobe. Lahko je izgubil zobe, vsaj zgornje, zaradi mehanske poškodbe, ali po kaki bolezni, manj verjetno je, da bi si jih moral dajati izdirati zaradi gnilobe.

Norma lateralis lobanje št. 8

Kolikor se je dala lobanja meriti, smo to izvršili: v mm g-op 188, eu-eu 138, ft-ft 98, go-go 101, viš. mand. v simfizi 34, horiz. obod 530, lok n-op 310; širinsko dolžinski indeks znaša 73,4.

Dobili smo srednje velike vrednosti. Po širinsko dolžinskem indeksu je lobanja dolihokrana. Višine ne poznamo in zaradi tega nam ostaneta neznana oba ostala indeksa možganskega dela. Obrazni del lobanje je nemerljiv, razen najmanjše širine čela in širine mandibule. Primerjava teh dveh mer nam izraža mezomandibularni obraz.

Poleg lobanje imamo še diafize stegenice in golenice. Pozorni smo postali na desni femur ob opazovanju njegove površine v proksimalnem predelu, ki napravlja vtis, kot bi bila razjedena; je hrapava, polna jamic in vdolbin. Sama kost je na tem mestu tanjša od leve nenačete stegenice. Mislili smo na delovanje kemizma v zemlji. Možno je hitrejše razpadanje kostnega tkiva na

določenih mestih zaradi različne sestave zemlje ali drugih različnih pogojev v grobu. Dolžina obeh kosti je po videzu enaka, dasi nimata ohranjenih sklepnih delov. Po mnenju doc.dr. Pintarja bi bila opisana sprememba premortalnega izvora, povzročena po periostitisu ossificans. V kateri bolezni naj iščemo vzrok vnetja pokostnice, za sedaj še ni mogoče pojasniti.

Okostje št. 8 je moško, starostne dobe »maturus«. Ohranila se je lobanja, ki ni popolnoma sestavljena. Iz groba smo pobrali vse fragmente, ki so se izkazali pri poizkusu rekonstrukcije v toliki meri nepravilno ukrivljeni, da nismo dobili merljive lobanje. Od dolgih kosti imamo diafize stegenic, golenic, desne nadlaktnice in odlomek koželjnice. K temu okostju pripada še del leve kolčnice. Kosti so močne; narastišča mišic izrazita.

Lobanja je sorazmerno majhna, kratka in zadaj prisekana. V pogledu od zgoraj vidimo obliko sphenoides, v normi occipitalis pa hišasto. Supraorbitalni torusi so razviti, v sredini prekinjeni, primerni za moško lobanjo. Čelnica je zmerno nagnjena. Na temenicah so vidna tubera in nekoliko dvignjen krov v sagitalni liniji. Mastoida sta izredno močna in zelo razmaknjena. Inion je dobro izražen, toda sam izrastek je majhen. V obelionu je lobanja sploščena. Ta sploščenost prehaja tudi na lusko zatilnice in oboje skupaj povzroča zadaj prisekano lobanjo. Celoten pogled na lobanjo napravlja poleg že omenjenega kratkega vtisa tudi visok videz. Obrazni del je tako nepopoln, da ga ni bilo mogoče niti približno sestaviti. Imamo ličnico, del zgornje in okrnjeno spodnjo čeljustnico. Ličnica je sorazmerno visoka. Nepopolno ohranjeni maksilarni zobni lok ima obliko raztegnjene črke U. Mandibula je srednje močna z osrednjim okroglastim obradkom; njen rob je v gonionih izvihan, v zadnjem delu je zlasti na levi strani obliterated alveolarni nastavek. V zobnih jamicah tičita le levi podočnjak in desni drugi sekalec, oba močno obrušena. V alveolah fragmenta maksile ni nobenega zoba, našli smo jih deset prosto v zemlji. Zobno gnilobo je opaziti na dveh gornjih molarjih v obliki malih votlinic na vratu zob.

Od dolgih kosti manjkajo le skrajni deli epifiz, zaradi tega lahko presodimo približno dolžino. Kosti so močne, glave stegenice debele, sicer pa brez posebnosti. Dolžino stegenice smo presodili na 498—503 mm. Tej dolžini po Manouvrierjevi tabeli ustreza višina 177—185 cm. Nekoliko preseneča tolikšna višina osebe v tem času, če pomislimo na manjše povprečke starih Slovanov in sploh kasnejšega srednjeveškega človeka. Žal imamo tu le tri primere in samo povprečne ceditve, ki še zdaleč ne povedo takratnega povprečka. Če v zvezi s to telesno višino pomislimo še na velikost in obliko lobanje, se zdi kaj verjetno, da gre tu za primer dinarida, še celo, ker pri Ilirih te dobe prav pričakujemo dinaridne znake.

Okostje št. 15 smo prišteli moškemu spolu in starostni dobi »maturus«. Ohranjen imamo krov lobanje s celo čelnico; senčnice in bazo lobanje v fragmentih; mandibulo z okrnjenimi vejami v treh delih; razen tega še oba okrnjena femurja in tibije. Kosti so srednje močne, krovne kosti lobanje razmeroma tanke.

Norma verticalis kaže ovoidno obliko; celoten vtis je dolihoiden. Sivi so zelo zabrisani, že pokosteneli, razen parietotemporalnega. Čelnični del krova se zmerno dviga nazaj do srede čelnice; v predelu temenic in gornjega dela okcipitalke je krov malo obokan in se v pogledu od spredaj ali zadaj dozdeva ozek. Na splošno so površine gladke. Večji del zatilnice je razdrobljen v frag-

mente, na katerih so vidni odseki narastišč za zatilnične mišice. Iniona ni najti na nobenem fragmentu. V nasprotju s prav mogočnimi mastoidi so luske senčnic majhne in polkrožne. Mandibula ni merljiva; zadaj je očitno precej široka, ventralno se pa hitro oži in se konča z izrazito trikotnim obradkom.

Kolikor je možno presoditi femurja in tibiji, so sorazmerno kratke in debele. Na vsakem koncu ohranjene diafize se kost že debeli in prehaja proti sklepnim ploskvam, ki niso ohranjene. Dolžino stegenic smo približno ocenili na 460—467 mm. Po Manouvrierjevi tabeli, iz katere lahko določimo telesno višino tudi le po eni dolgi kosti, je bil ta mož visok 168—170 cm.

Zaključek

Od 21 okostij jih je pet otroških; ostala so odrasla in od boljše ohranjenih, ki jim lahko določimo natančnejšo starost, večina v dobi, označeni z »maturus«. Glede na to zaključujemo, da je bila življenjska doba za tiste čase razmeroma dolga. Imamo le tri okostja z delno ohranjenimi lobanjami in deli postkranialnega skeleta. To so trije moški, umrli v zreli starostni dobi. Dve lobanji sta po obliki dolihoidni, ena tipično brahikrana ali še celo hiperbrahikrana. Širinsko-dolžinski indeks smo mogli določiti le na eni od dolihoidnih lobanj (73,4), ostalima dvema ni bilo mogoče posneti potrebnih mer nit za ta indeks. Okrogla lobanja je po obliki dinaridna; visoka, kratka in v zadnjem delu »prisekana«. Njej pripadajoče kosti dokazujejo najvišjega človeka od teh treh okostij (od 177 do 185 cm). Odstotka dolgoglavih in kratkoglavih za Volčje njive ne moremo izračunati. Vendar je morda značilno razmerje treh okostij: 2 dolgoglava proti 1 kratkoglavemu. Arheologi datirajo gomilo v dobo 450 do 350 let pred našim štetjem. V tem času spremljamo brahikefalizacijo Ilirov, kot mnogo kasneje pri Slovanih. Grobišče v Glasincu (1000—400 pr. n. e.) izkazuje 31,5 % dolihokranih, 43 % mezokranih in 25 % brahikranih lobanj. Od začetka našega štetja pa do prihoda Slovanov so se Ilirrom Dalmacije, Bosne in Hercegovine bistveno spremenile lobanje od dolgih v kratke. Tako izkazujejo različna grobišča iz te dobe 13,04 % dolihokranih, 50,43 % mezokranih in 56,52 % brahikranih lobanj. Od zadnjih je velik del (38,09 %) hiperbrahikranih (Zupanič 1932, str. 4). Današnji Albanci, ki jih splošno imamo za neposredne potomce Ilirov, so vseskozi brahikrani (Coon 1950, str. 100). Da se je vršila brahikefalizacija tudi med Iliri na slovenskem ozemlju, o tem nimamo vzroka dvomiti, vendar nam morajo okostja šele potrditi in razjasniti natančnejši potek. Z mešanjem Ilirov in došlih dolgoglavih Slovanov je nastopila brahikefalizacija Južnih Slovanov in je dosegla v današnji dobi v nekaterih predelih Jugoslavije (Bosna, Hercegovina) preko 84 % kratkoglavih (Zupanič 1932, str. 12).

Literatura

1. Coon, S.-Carleton, *The Mountains of Giants*, Cambridge, Massachusetts, U. S. A., Published by the Museum, 1950.
2. Martin, *Lehrbuch der Anthropologie*, Zweite Auflage, II. Band, Jena, Fischer, 1928.
3. Menghin-Oswald, *Diskussion über die Illyrerfrage*, Mitt. Anthrop. Gesel. XLVII. Band, Monatsversammlung 1917.
4. Zupanič Niko, *Die Illyrier*, Mitt. Anthrop. Gesel. XXXVII. Band, Monatsversammlung 1907.

5. Zupanič Niko, Les premiers habitants des pays Yougoslaves. Extrait de la Revue Anthropologique, janvier-février 1919, Paris, Librairie Félix Alcan.

6. Zupanič Niko, Zur physio-ethnischen Metamorphose der Völker mit besonderer Rücksicht auf die Südslawen, Roma, Istituto poligrafico dello stato, Libreria 1932.

7. Zupanič Niko, Problem povzročitve metamorfoze možganske lobanje z ozirom na kranjski indeks pri Jugoslovenih, Etnolog X—XI, Ljubljana 1937—39.

SUMMARY

The Illyrian skeletons of Volčje njive

From the 21 skeletons that have been found in the tumulus, 5 belong to children, the rest to grown-up people. Most of the best-preserved skeletons, on which the necessary measurements could be taken, belong to people of mature age. It can be inferred from this fact that, at that time, the life span was comparatively long. In all, only 3 skeletons with partially preserved skulls and postcranial bones have been found. They belong to three male individuals who died at the age of maturity. In shape, two of the skulls are dolichocephalic and one brachycephalic or even hyperbrachycephalic. It has been possible to ascertain the length and the breadth index only of one of the two dolichocephalic skulls (73,4). On the others it has not been possible to take the necessary measurements. The round skull is dinarid in shape, high and short and falling steeply at the back. The pertaining long bones enable us to recognize the individual as the tallest of the three (from 170 to 183 cm). The proportion of long skulls to round skulls in the whole find of Volčje njive unfortunately cannot be calculated; still, the ratio of two long skulls to one round skull in the three skeletons may be characteristic. Archaeologists date the tumulus back to the period from 450 to 350 B. C. At that time we observe a brachycephalisation of the Illyrians, which much later takes place also with the Slavs. The burials near Glasinac (1000—400 B. C.) contain 31,5 % dolichocephalic, 43 % mesocephalic and 25 % brachycephalic skulls. From the beginning of our era until the arrival of the Slavs the skulls of the Illyrians in Dalmatia, Bosnia and Herzegovina underwent an essential change. Thus different burial complexes contain 13,4 % dolichocephalic, 30,43 % mesocephalic and 56,52 % brachycephalic skulls. Among the latter 38,09 % are hyperbrachycephalic. The Albanians of today, whom we generally regard as direct descendants of the Illyrians, are without exception hyperbrachycephalic. There is not the slightest doubt that a brachycephalisation took place also in the Slovene area. However, this assumption cannot be confirmed nor the whole process more exactly determined until some bones are found. With the intermingling of the dolichocephalic Slavs and the brachycephalic Illyrians the brachycephalisation of the South Slavs took place and amounts nowadays to a percentage of 84 short skulls per one hundred individuals.

K ČLANKU A. SOVRĚTA
»PRIPOMBE K R. BRATANIČA NOVIM NAJDBAM IZ PTUJA«

R. Bratanič

Ker si verjetno prof. Sovrè ni ogledal napisov, ki sem jih jaz objavil, v originalu, opozarjam v sledečem na nekaj njegovih netočnosti v kritiki.

V grškem napisu piše:

1. vrsta: $\cup\Delta\iota$?

2. vrsta: $NTO\ KPI\ \Sigma TI$

A. Sovrè bere v začetku Λ in domneva na podlagi tega napačnega branja $\kappa/\alpha\iota$. Zadnji dve ohranjeni črki sta TI , nad prvo se vidi jasno vodoravna hasta črke T . Sovrè pa dopolnjuje s $\gg\Pi\ll$.

3. vrsta: $\Theta E\ \Sigma\Pi E\ \Sigma I\ H\ N\ \Lambda I$

Predzadnja črka je $\gg A\ll$, na zadnji pa ni sledu črke $\gg Y\ll$, temveč je vidna samo vertikalna hasta, t. j. $\gg I\ll$. Sovrè bere $\gg \Lambda Y\ll$ in dopolnjuje $\lambda\upsilon[\pi\eta\nu]$. Medtem pa kamnosek piše veliki alfa zgoraj šilasto (Δ), lambda pa ima zgoraj vodoravno hasta, a poševni hasti se ne dotikata (Λ).

4. vrsta: $AM\ \Phi IBA\ \Delta ONTE\ \Sigma$

Na koncu se vidi del črke sigma.

5. vrsta: $EY\ \Sigma EBIH\ \Sigma T\ A\Gamma A$

kar sem jaz čital kot $\epsilon\upsilon\sigma\epsilon\beta\epsilon\alpha\tau\alpha$, t. j. superlativ adverba $\epsilon\upsilon\sigma\epsilon\beta\epsilon\varsigma$, in domneval kamnosekovo napako. Sovrè pa bere $E\upsilon\sigma\epsilon\beta\iota\eta\varsigma\ \tau\acute{\alpha}\varphi(\varphi)$. Kako se razločno pisani gama ($\gg\Gamma\ll$) more brati kot $\gg\Phi\ll$, ne razumem. Dobro ohranjene črke $\gg A\ll$ na koncu tudi ni videl. Zato odpade njegova dopolnitev.

6. vrsta: $OY\ P\ ANION\ \Pi O\ \Delta ONAYT$

Sovrè ni videl zadnje črke T .

7. vrsta: $EY\ MENE\ \Omega NAI$

V besedi $\epsilon\delta\mu\epsilon\nu\epsilon\omega\nu$ je omega popolnoma jasen, pisan je tako kot drugod v tem napisu (v 7. in 8. vrsti) $\gg\omega\ll$. Zadnji dve črki pa sta $\gg AI\ll$, Sovrè pa bere $\gg TH\ll$. Ne vem, kako je mogel brati omega kot $\epsilon\iota$ in $\gg AI\ll$ kot $\tau\eta$. Mislim sem, da je kamnosek pisal črko N samo enkrat namesto dvakrat in poskusil dopolnitev $\nu\alpha\iota\epsilon\tau\omega\nu$.

8. vrsta: $BH\ \Sigma NEI\ \Lambda OI\ \Delta O\ \Sigma AN$

To vrsto čitava enako.

9. vrsta: $.H\ \Sigma\ \quad T\ \Omega N\ \Lambda E$

V začetku te vrste se vidi sicer odlomljen del črke, toda ne more se natančno reči, katera črka je tu odbita. Zadnjo besedo pa bere A. Sovrè iz meni neznanih

vzrokov *'ιωνάδε*. Na napisnem polju ni sledu črke jota, pa tudi ne črke alfa. Popravil je besedo *ἰωνάδε* v *'ιωνάδε*, ker to verjetno ustreza njegovi kombinaciji.

Misel, da je to starokrščanski napis, so mi navdale besede kot n. pr. *θεοπεποιθῶν, εὐσεβέστατα, οὐράνιον πόλον*. Te in podobne besede se pojavljajo često v starokrščanskih napisih (cf. Carl Maria Kaufmann, *Handbuch der altchristlichen Epigraphik*, str. 145, 175, 179, 350 itd.).

Slika 1

Nisem trdil, da je moje tolmačenje teksta končno veljavno, potrutil sem se le napis razložiti in dopolniti v duhu samega besedila. Pri tem poskusu sem se zavedal, da to ni lahko delo, in to tudi napisal na str. 284 AV IV/2 1953. Da se pa pojavljajo kamnoseške, pravopisne in slovniške napake v starokrščanskih napisih, predvsem v krajih, kjer je prevladovala latinščina, pa tudi na vzhodu, je splošno znano (cf. Kaufmann, l. c., str. 61, 69, 71, 75, 91, 92, 105, 149, 151, 152, 158, 163, 164, 166 itd.).

Iz zgornjih navedb sledi, da nisem samo jaz »samovoljno popravljaj« teksta. Po mojem prepričanju gre za starokrščanski napis. Sovretovo tolmačenje napisa pa najbrž ne bo popolnoma točno, ker se tudi ni povsod držal izvirnega besedila. Vse arheologe, ki se za to vprašanje zanimajo, prosim, da si ogledajo napis in izrečejo svoje mnenje.

K Sovretovi kritiki mojega tolmačenja rimskega napisa: *Victoriae aug(ustae) sac(rum) C (aius) Cassius Silvester vet (eranus) leg (ionis) IIII F[l(aviae) fel] icis...* (glej AV IV/2 1953, str. 285 in AV VI/1 1955, str. 31) opozarjam na sliko napisa (sl. 1). Jasno je videti, da je na napisu beseda *SILVESTER*. Ligature in besede Stip(endiarius) nikjer ni.

Zgornjih pripomb nisem napisal zaradi osebne znanstvene obrambe, temveč le z namenom, da pomagam k odkritju znanstvene resnice.

ZUSAMMENFASSUNG

Zum Artikel von A. Sovrè »Bemerkungen zu R. Bratanič: Neue Funde aus Ptuj«

Professor Anton Sovrè hat im Arheološki vestnik VI/1, 1953, Seite 26—32 meinen Bericht über neue Funde aus Ptuj (Arheološki vestnik IV/2 1953, Seite 282 bis 289) einer scharfen Kritik unterzogen. Zu dieser möchte ich mich nur auf einige Tatsachen beschränken.

Die griechische, nach meiner Meinung altchristliche Inschrift, lautet:

1. Zeile: $\cup \Delta I$?

2. Zeile: *NTO KPICTI*

Sovrè liest im Anfang Δ und ergänzt $\kappa/\alpha/\iota$: am Ende lese ich *TI*, Sovrè *II*.

3. Zeile: *ΘΕΣΠΕΣΙΗΝΑΙ*

Die zwei letzten Buchstaben sind *AI*. Sovrè liest ΔY und ergänzt $\lambda\delta/\pi\eta\nu$. Der Steinmetz unterscheidet Alpha vom Lambda genau, Alpha ist oben spitz, Lambda hat oben einen kleinen Querstrich.

4. Zeile: *AMΦΙΒΑΔΟΝΤΕΣ*

Am Ende ist ein Teil des Buchstaben Sigma erhalten.

5. Zeile: *EYΣΕΒΙΗΣΤΑΓΑ*

Ich habe das als *εὐσεβείσταια* gedeutet und einen Schreibfehler angenommen. Sovrè liest Γ als Φ und ergänzt $\tau\alpha\varphi/\varphi$, obwohl das *A* am Ende der Zeile deutlich sichtbar ist.

6. Zeile: *OYPANIONΠΟΔΟΝΑΥΤ*

Sovrè hat das *T* am Ende der Zeile nicht gesehen, ergänzt aber richtig.

7. Zeile: *EYMENEΩΝΑΙ*

Sovrè liest statt Omega, das hier wie in Zeile 8 und 9 geschrieben ist, $\epsilon\iota$ und deutet *εὐμένειαν*. Statt der deutlich sichtbaren Buchstaben *A* und *I* am Ende liest Sovrè *TH* und ergänzt $\tau\eta/\nu$.

8. Zeile: *BHΣNEIΔΩΙΔΟΣΑΝ*

Diese Zeile lesen wir gleich.

9. Zeile: *.HΣ TΩΝΔΕ*

Am Anfang ist eine Spur eines abgebrochenen Buchstaben sichtbar, doch ist es unmöglich festzustellen, um welchen Buchstaben es sich handelt. Sovrè ergänzt *I*. Das letzte Wort liest Sovrè *ιωνάδε*, obgleich von *I* und *A* jede Spur fehlt. Daher entfällt auch die Deutung.

Auf den Gedanken, dass es sich um eine altchristliche Inschrift handelt, haben mich der Stil, besonders aber Worte wie *θεοπεσιγην, εδσεβεστατα, οδράνιον πόλον* gebracht. Dass in altchristlichen Inschriften verschiedene Schreibfehler häufig sind, ist allgemein bekannt (cf. Kaufmann, Handbuch der altchristlichen Epigraphik, passim).

Nach dem oben Gesagten wird es wohl klar sein, dass auch die von Professor Sovrè vorgeschlagene Deutung wohl kaum endgültig sein wird.

Im Gegensatz zu meiner Erklärung der Inschrift: *Victoriae aug(ustae) sac(rum) C(aius) Cassius Silvester vet(eranus) usw.* Arheološki vestnik IV/2 1953, S. 285, bzw. Arheološki vestnik VI/1 1955, S. 51) findet Prof. Sovrè eine Ligatur und deutet die Namen als *Silvanus*; weiter findet er statt der Buchstaben *SER* der Inschrift die Buchstaben *SP*. Die Abbildung zeigt klar und einwandfrei, dass von einer Ligatur usw. jede Spur fehlt und dass *SILVESTER* zu lesen ist.

Es ist anzunehmen, dass Prof. Sovrè seine Kritik geschrieben hat, ohne sich die beiden Inschriften anzusehen.

ŠE O PTUJSKEM GRŠKEM NAPISU

Fran Alič

Razvozlanje močno okrnjenega grškega napisa na kamnu, izkopanem leta 1952 v Ptuj, se je po zaslugi vseuč. profesorja akademika A. Sovrèta premaknila z mrtve točke (gl. AV VI/1 1955, str. 26 sl.).

Prijatelj prof. Sovrè je sicer spretno dopolnil besedilo, vendar bi rad opozoril na nekatere netočnosti v njegovem branju napisa.

Spočetka se vidi na napisu nekaj nečitljivih potez in zarez — ostankov črk, nato pa v prvi vrsti prva okrnjena črka, ki res utegne biti Λ , za njo pa jasno in razločno pisani T , ne pa I . Prav tako dvomim, da bi bila za $KPIC$ črka Π (začetek imena $KP\Lambda\text{I}\Sigma\text{I}\text{I}\text{N}\text{I}\text{A}\text{N}\text{O}\Sigma$), pač pa je T , ki se na kamnu dobro vidi, ne da bi s tem trdil, da je Brataničevo in moje branje z dopolnitvijo le kaj drugega kot zgolj domneva.

2. vrsta: Ostanem pri svoji dopolnitvi v AV IV/2 1953, str. 284. Morda je fotografija kamna ukanila Sovrèta, da bere zadnji dve črki kot ΔY in ne kot ΛI , ki se na kamnu vidita in otipljeta. Lambda v napisu je označena L , ne pa Λ .

3. vrsto beremo vsi enako. Za zadnjim E je še okrušen ostanek C , ka-li?

V 4. vrsti bo res držalo $EY\Sigma\text{E}\text{B}\text{I}\text{H}\Sigma$, ali kam s končnim $T\Lambda\Gamma A$? Sovrè bere to kot $T\Lambda\Phi$, a na kamnu Φ ni viden, razločno pa zadnji A . Ostala njegova dopolnitev te in v začetku prihodnje vrste se mi zdi problematična.

Tudi glede 5. vrste ni različnih mnenj, le da Sovrè ni opazil zadnje črke T , torej AYT ...

V 6. vrsti je jasno čitljivo le $EY\text{M}\text{E}\text{N}\text{E}$, v okrušenem ostanku te vrste razberem še črke $\Lambda I\Lambda$, torej morda le $\Lambda I\Lambda(N)$.

Oporo pri tolmačenju besedila, lastno ime (subjekt ali objekt), ki ga nisem zasledil pri prvem branju, je odkril prof. Sovrè v besedi $NE\Lambda\Lambda\text{Q}\text{I}$ v 7. vrsti, ki se veže s finitnim glagolom $\Lambda\text{O}\Sigma\text{A}\text{N}$ v isti vrsti. Po mojem torej napis med drugim pove to, da »so dali (scil. nebeščani) Neilu nebeško bivališče«. In kaj je z Evzebijo, ako je to res žensko ime?

Res je, da je Brataničeva rešitev »v zraku viseča kombinacija« in moja skromnejša dopolnitev le domneva, res pa je tudi, da Sovretova interpretacija ni povsod točna in dopolnitev ne povsem prepričljiva, posebno še ne v zadnjih dveh vrstah. V 8. vrsti stoji $T\text{O}\text{N}\Lambda\text{E}$ in ne $IT\text{O}\text{N}\Lambda\Lambda\text{E}$. In ali je na grobnem napisu res takega pomena navedba kam in s kom se kdo ženi?

Prav pesniška proza tega napisa in njega krščansko pobožna vsebina vsiljujeta domnevo, da le gre za starokrščanski napis.

Ali bi ne bilo lepo, če bi si ljubljanski strokovnjaki o priliki ogledali ta napis v Ptuj?

ZUSAMMENFASSUNG

Noch über die griechische Inschrift von Ptuj

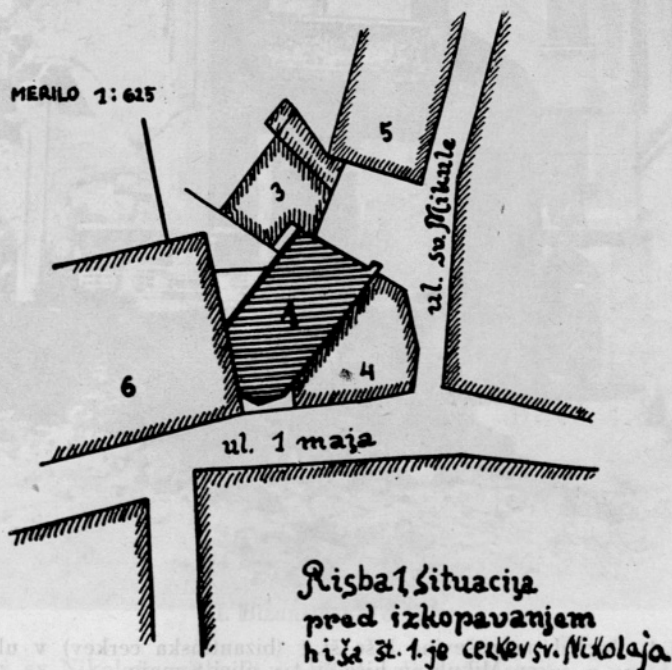
Der Verfasser gibt seiner Freude Ausdruck, dass sich auch Universitätsprofessor A. Sovrè als kompetenter Fachmann in der Frage der Ptujer griechischen Inschrift äussert (AV VI/1 1955, S. 26 ff.), macht ihn aber auf einige ungenaue Lesungen aufmerksam. Der Verfasser meint, die Ergänzung des Professors Bratanič sei bloss eine Vermutung, aber auch die des Professors Sovrè sei nicht überzeugend. Nach der poetischen Ausdrucksweise und nach dem frommen, christlichen Geist, der die Inschrift durchweht, handelt es sich doch wohl um eine altchristliche Inschrift.

DVA SPOMENIKA ZGODNJESREDNJEVEŠKE ARHITEKTURE IZ JUŽNE ISTRE

BRANKO MARUŠIČ

Sv. Nikolaj v Puli

Med zaščitnimi izkopavanji je bila jeseni leta 1953 podrobno raziskana manjša bizantinska cerkev na področju stare Pule. Stala je nekako na pol poti med antičnim forumom in kompleksom samostanskih zgradb okoli bizantinske bazilike Marije Formoze. Ker je bila ozka ulica (risba 1) pred cerkvijo imenovana

po sv. Nikolaju (sv. Mikula), je nedvomno tudi cerkev nosila njegovo ime. Pisani viri nam ne nudijo o njej nobenih podatkov.¹ Ker je služila stavba od začetka XIX. stoletja pa skoro do konca druge svetovne vojne v profane namene — končno je bila v njej pekarna (sl. 1) — ni vzbudila pri strokovnjakih vse do let

¹ Atti e memorie (odslej AeM), v. XXIV, Poreč 1908, str. 128.

1946—47 nobene pozornosti. Bombe, ki so aprila leta 1945 padale v njeni neposredni bližini, so uničile krov in razmajale zidove. Šele tedaj je M. R. Mirabella, bivši direktor Arheološkega muzeja v Puli, izdelal približen tloris in

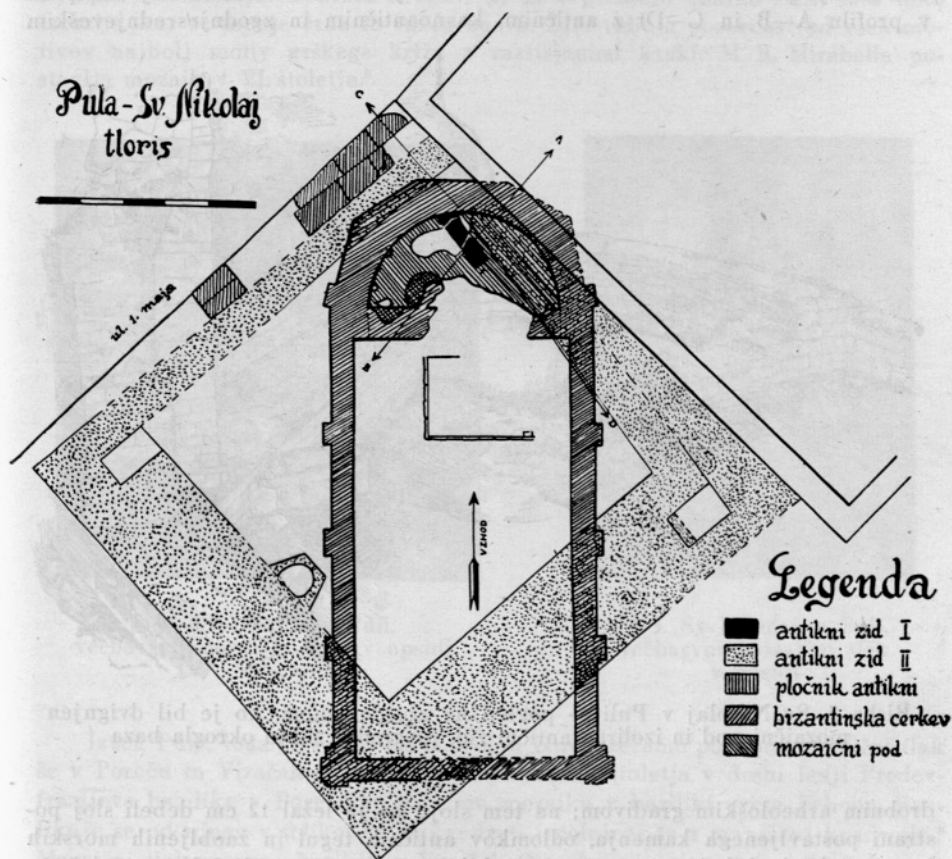

Sl. 1. Pogled na ruševine hiše št. 1 (bizantinska cerkev) v ulici sv. Mikule in hiše št. 4 v ulici 8. maja

označil stavbo za malo baziliko iz VI. stoletja, s poligonalno apsidno in slepimi arkadami na vzdolžnih zidovih.² Leta 1949 so med čiščenjem ruševin porušili del perimentalnih zidov. Ker bi dela za vzpostavitev nekdanje podobe cerkve

² AeM, v. LIII, Venezia 1949, str. 265.

zahtevala prevelike denarne žrtve, je bilo sklenjeno, da se stavba poruši v celoti. S podiranjem se je pričelo jeseni leta 1953, sama dela pri rušenju in odvozu materiala pa so bila po večkratnih prekinitvah zaključena spomladi leta 1954. Pri tem so prišli na dan razen ostankov kamnite cerkvene opreme še temeljni zidovi neke antične zgradbe skoraj kvadratnega tlorisa, drobno arheološko gradivo in številna kamnita antična spolia.

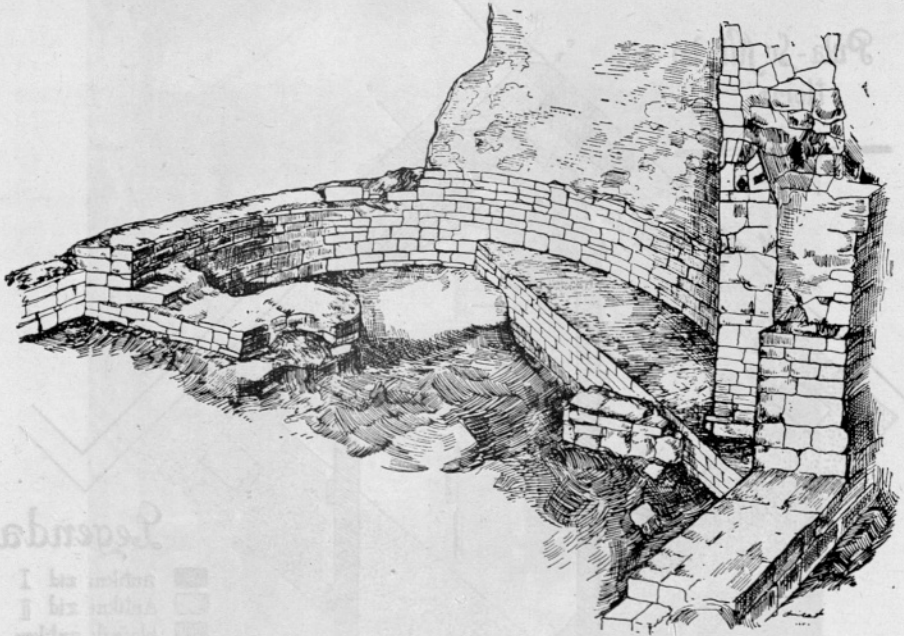

Risba 2

I. Bizantinska cerkev

Cerkev sv. Nikolaja (risba 2) je bila enoladijska stavba z apsidno, ki se je navezovala na ladjo v njeni celotni širini. Apsida je bila na zunanji strani peterokotna, na notranji sprva polkrožna, kasneje podaljšana preko polovice kroga. Prvotno je bila namreč apsida s sprednje strani zaključena s 60–70 cm širokim zidom, ki je bil organsko spojen s stranskima zidovima (risba 2, 3). Na vzhodni strani zida je bila zidana okrogla baza (risba 2, 3 profil A–B), široka v premeru 100 cm, ki je bila povezana z zidom in postavljena na 50 cm

debeli sloj zemlje (nasip II v profilu A—B) s predzgodovinskim, antičnim in kasnoantičnim drobnim arheološkim gradivom. Omenjeni sloj zemlje je ležal na nekaj cm debelem antičnem maltastem tlaku (profil A—B). Baza je bila ohranjena v prvotni višini 50 cm, zidana pa je bila v treh slojih: spodnji in zgornji sloj sta bila sestavljena od vodoravno, srednji pa od poševno zloženih klesancev. Zid pred bazo je moral biti višji, saj je bil na desni strani ohranjen za 24 cm nad gornjo površino baze. Nad bazo in zidom je bil 46 cm debeli sloj (nasip III v profilu A—B in C—D) z antičnim, kasnoantičnim in zgodnesrednjeveškim

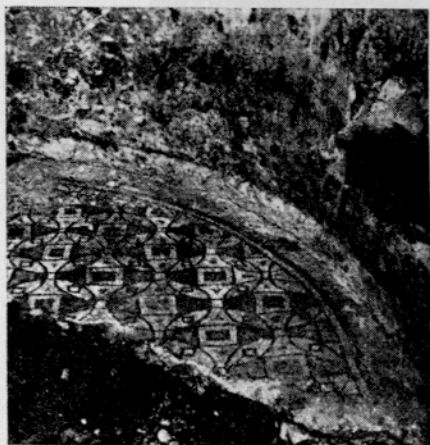

Risba 3. Sv. Nikolaj v Puli — pogled na apsidu potem, ko je bil dvignjen mozaični pod in izoliran antični zid, pregradni zid in okrogla baza

drobnim arheološkim gradivom; na tem sloju pa je ležal 12 cm debeli sloj postavljenega kamenja, odlomkov antičnih tegul in zaobljenih morskih kamnov, ki je bil čvrsto povezan z obilnim nadevom zemlje. Na tem ležišču je bil 10 cm debeli sloj dobro prečiščene malte (profila A—B in C—D) z mozaičnimi kockicami na vrhu (sl.4), ki so tvorile večbarven, z geometrijskim vzorcem okrašen mozaičen tlak apside (sl.2—4). Ob robu je krožila šest tračna raznobarna bordura. Osnovni okrasni motiv, ki se je v pisani polkrožni mozaični preprogi ponavljal in potekal brez pravega začetka in konca v vseh smereh, pa so tvorili medsebojno prepletajoči se krogi enake velikosti (v bistvu gre za Holmquistovo 10.skupino pleteninastih motivov).³ Konture motivov (krogov, kvadratov, malih rombov itd.) so izvedene v črni barvi. Mozaične kockice so iz apnenca, marmorja in antične opeke.

³ W. Holmquist, *Kunstprobleme der Merowingerzeit*, Stockholm 1939, str. 45, 46.

Podobne mozaične preproge so bile v Puli najdene še na dveh mestih: v starokrščanski pokopališčni baziliki svete Felicite na Velikem polju in v stolni baziliki v starem delu mesta. Mozaik iz V. stoletja pri sv. Felicitasu (sl. 5) je mnogo preprostejši: izpolnjen je s krogi, ki se prepletajo tako, da tvorijo glavni okras štirilistaste rozete in kvadrati z navznoter upognjenimi stranicami.⁴ Vzorec na mozaični preprogi v diakonikonu stolne bazilike je v glavnem isti kot pri sv. Nikolaju. Konture krogov, ki so v premeru znatno širši, niso tako izrazite, ker se menja črna in rdeča barva. Zato vzbuja pozornost od vseh motivov najbolj motiv grškega križa z razširjenimi kraki. M. R. Mirabella postavlja mozaik v VI. stoletje.⁵

Sl. 2. Sv. Nikolaj v Puli, večbarvni mozaični tlak v apsidi

Sl. 3. Sv. Nikolaj v Puli, večbarvni mozaični tlak v apsidi

Izven Pule, toda še vedno na področju Istre, srečamo podobni mozaični tlak še v Poreču in Vizačah (Nezakciju). Mozaik iz V. stoletja v desni ladji Predevfrazijeve bazilike v Poreču je podoben mozaiku v baziliki svete Felicite. Razlikuje se od njega v toliko, da so kvadrati izpolnjeni še z manjšimi kvadratkami.⁶ Mozaični tlak severne bazilike v Vizačah (Nezakciju) je najpreprostejši in verjetno najstarejši. Postavljam ga v začetek V. stoletja. Krogi, ki se dotikajo drug

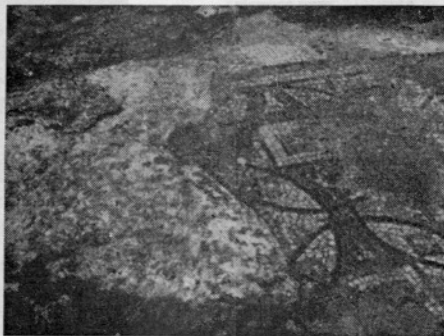
⁴ A. Gnirs, Frühe christliche Kultanlagen in südlichen Istrien, Jahrbuch des kunsth. Inst., H. I—IV, Wien 1911, str. 20, sl. 22, str. 29; enaki vzorci se pojavljajo tudi v dveh starokrščanskih cerkvah v Gradežu (W. Gerber, Altchristliche Kultbauten Istriens und Dalmatiens, Dresden 1912, str. 33, sl. 32 na str. 30 in str. 33, sl. 36 na str. 34) in v kamnitih pregradnih rešetkah iz 5. stoletja v Solinu (W. Gerber, Die Bauten im nordwestlichen Teile der Neustadt von Salona, Forschungen in Salona, Bd. I, Wien 1917, str. 108, sl. 108 na str. 109).

⁵ M. R. Mirabella, Il duomo di Pola, Pula 1943, glej tloris na str. 18, 19 in tekst na str. 26, 27.

⁶ B. Molajoli, La basilica Eufrasiana di Parenzo, Padova 1943, str. 20, sl. 20; enaki mozaični vzorec (začetek V. stoletja) se pojavlja tudi v diakonikonu bazilike urbane v Solinu (W. Gerber, n. d. — Die Bauten, sl. 79, na str. 51).

drugega, so razmeščeni v vzporednih vodoravnih ali pokončnih vrstah brez kakršnega koli prepletanja.⁷

Vzorec v Vizačah (Nezakciju) bi postavil na začetek razvojne linije med geometrijskimi mozaičnimi vzorci, ki jim je osnovni okrasni motiv krog. Na konec omenjene razvojne linije pa postavljam relativno komplicirani, po motivih bogati in barvno učinkoviti vzorec pri sv. Nikolaju ali stolni baziliki, ki ga, enako kakor M. R. Mirabella, datiram v VI. stoletje. Nekateri momenti pa celo dopuščajo, da stavim mozaični tlak pri sv. Nikolaju (a z njim tudi v stolni baziliki še bolj določno v drugo polovico VI. stoletja, v razdobje po živahni stavbarski umetnosti, ko je gradil ravenski nadškof Maksimiljan (546—556) v

Sl. 4. Sv. Nikolaj v Puli,
mozaično ležišče in večbarvni tlak
v apside

Puli mogočno baziliko Marije Formoze.⁸ Mozaični tlak je namreč pokrival tudi tisti del apside, kjer je že bila okrogla zidana baza in 60—70 cm široki zid. Ta dva torej nista več služila prvotnemu namenu, ko so postavili mozaični tlak. Ker pa ni v tehniki zidanja okrogle baze in mozaičnega ležišča nikake razlike, tudi časovni presledek ne more biti prevelik. Ker je 60—70 cm široki zid organsko spojen s stranskima zidovima, medtem ko cerkev ustreza, kakor bomo še videli, po tlorisu in po okenskih pregradah baziliki Marije Formoze, postavljam prvo gradbeno periodo, ki ji pripadajo perimetralni zidovi, okrogla baza in že omenjeni zid, v čas okoli leta 550. Do polaganja mozaičnega tlaka je moglo priti nekaj desetletij kasneje, vsekakor pa pred letom 600.⁹

Če sodijo vzorci v Vizačah (Nezakciju) pri sv. Felicitasu in Predevfrazijevi baziliki še v vrsto geometrijskih vzorcev, ki po mnenju nekaterih avtorjev v razdobju od IV. pa do konca VI. stoletja skoraj mehanično ponavljajo vzorce iz antičnih dvorcev I., II. in III. stoletja,¹⁰ mislim, da moramo iskati vplive in predloge za mozaični tlak pri sv. Nikolaju in v stolni baziliki v umetnosti

⁷ A. Puschi, *Nesazio-scavi degli anni 1906, 1907 e 1908*, AeM, v. XXXI, Poreč 1914, str. 11, brez slike.

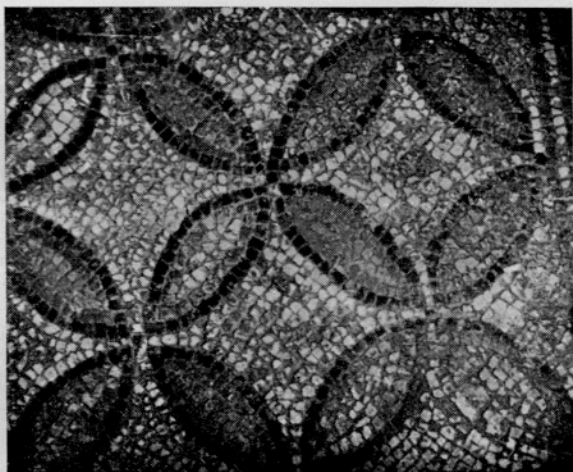
⁸ E. Polatschegg, *Pola Pauly-Wissova REL*, Band 21, 1, 1951, str. 1244, 1245; pisec navaja tudi vso dosedanje literaturo.

⁹ P. Toesca, *Storia del arte italiana, Il medio evo*, T. I. Torino 1927, str. 310.

¹⁰ B. Molajoli, n. d., str. 19, 21.

bližnjega vzhoda, ki je obogatila stare vzorce z novimi motivi.¹¹ Vzorec na mozaičnem tlaku v apsidi sv. Nikolaja in v diakonikonu stolne bazilike je mnogo bližji po motivih, času in duhu pregradi iz Tocane-Saint-Apre in otročjemu sarkofagu iz Ravene, za katere je dokazano, da so po okrasu podobni bronastim vratom v Betlehemu,¹² kot pa geometrijskim vzorcem v antičnih dvorcih.¹³

Prvotni namen 60—70 cm širokega zida iz prve gradbene periode je negotov, ker ni bil najden v celotni širini. Pri gradnji peči za pekarno so okoli

Sl. 5. Bazilika sv. Felicitasa,
del mozaičnega tlaka iz polovice 5. stoletja

leta 1860 uničili del mozaičnega tlaka in srednji del zida. Na tem sektorju sem našel skoraj v globini talne vode novčič iz leta 1860, zabite kole in odlomke recentnega porcelana. Najbolj se mi zdi verjetna podmena, da je bil omenjeni zid pregradni zid, ki je delil cerkveno notranjost v dva dela: v prostor za vernike in v prezbiterij. Večja količina marmornih plošč v nasipu III daje slutiti, da so bili zid in morda tudi prvotni tlak apside obloženi s takimi ploščami. Nivo prvotnega tlaka je bil v višini okrogle baze. Do te višine je ostal ohranjen namreč tudi jugozahodni dvojni zid neke antične stavbe z zelo širokimi zidovi (risba 3), kar potrjuje izrečeno domnevo o prvotni višini apsidnega tlaka. Ko je bil nivo le-tega dvignjen, je bil lahko del starega pregradnega

¹¹ O orientalnih vplivih v mozaičnih vzorcih iz V., VI. stoletja v jadranskem območju glej v P. Toesca, n. d., str. 109, 110; o razpadanju antične umetnosti od IV. stoletja dalje in o njenem pretvarjanju v krščansko-orientalno umetnost glej pri W. Holmquistu, n. d.

¹² W. Holmquist, n. d., tab. XLVI, 1, 2, besedilo je na str. 12.

¹³ A. C. Orlandos misli drugače. On postavlja mozaično preprogo v Locridi (severna Grčija), ki je po vzorcu podobna mozaičnemu tlaku v sv. Nikolaju in stolni baziliki, na konec IV. ali pa na začetek V. stoletja in vidi v vzorcu antične vplive (A. C. Orlandos, Une basilique paléochrétienne en Locride, Bizantion V, 1929-50, Paris, str. 225, sl. 13 na str. 226).

zida uporabljen za stylobat nove pregrade iz kamnitih pregradnih stebrov in plošč. Od te je najden odlomek stebra pravokotnega preseka z dvožlebnim okvirom na sprednji in zadnji strani, s spojnim kanalom na stranski strani in prehodom v okrogli steber (inv. št. S 379, tab. I, 6) ter del plošče s stopničasto profilacijo na zgornji strani in z nizkoreliefnim križem razširjenih krakov na osnovni površini (inv. št. S 504, tab. I, 7). Oba odlomka sta iz apnenca. Velikost prvega je $40 \times 20 \times 19$ cm, a drugega $25 \times 23 \times 10$ cm. Podoben pregradni steber iz neznanе cerkve v Puli ali v bližnji okolici je v lapidarju Arheološkega muzeja Istre (inv. št. S 389, fotoneg. 1315). Tudi stebri prezbiterialne pregrade v Evfra-

Sl. 6. Pogled na desni zid cerkve in na del apside, ko je bila porušena hiša št. 4 v ulici 1. maja

zijeve bazilike v Poreču, ki so iz sredine VI. stoletja,¹⁴ dalje iz Solina¹⁵ in Makedonije,¹⁶ sodijo v isto vrsto pregradnih stebrov. Sekundarni nivo apside je bil v ravenskih bazilikah iz VI. stoletja verjetno znatno dvignjen nad nivojem ladje.¹⁷

Cerkev sv. Nikolaja je bila usmerjena natanko v smeri vzhod—zahod, z apsidno na vzhodni strani objekta. Levi in desni zid sta bila ojačena z 20 cm širokimi lezenami (sl. 6—9, risba 2), še bolj po so ojačeni zidovi na spoju sprednjega in stranskih zidov (sl. 1, risba 2). Lezene se na vrhu niso spajale,

¹⁴ B. Molajoli, n. d., str. 29.

¹⁵ W. Gerber, n. d. (Die Bauten), glej rekonstrukcijo prezbiterialne pregrade v baziliki z ladjami v obliki križa na str. 34, sl. 44; besedilo je na str. 33, 34.

¹⁶ Fr. Mesesnel, Starokrščanska bazilika v Suvodolu, ČZN XXXI, Maribor 1937, str. 41, 42.

¹⁷ O. Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst, T. II, Berlin 1916, str. 398.

nego so potekale vertikalno vse do vrha zida, podobno kot na stranskih zidovih cerkve Velike Gospe (sedanja pravoslavna cerkev sv. Nikolaja) v ul. M. Gubca v Puli in verjetno tudi bazilike Marije Formoze v Puli. Ker so temeljni zidovi cerkve široki 70 cm, to je za 20 cm širši kot v vodnem delu so 20 cm široke lezene zidane neposredno na temeljne zidove. Iz tega sledi, da je bil namen lezen dekorativen; oživiljale so enolični videz zidov. Med lezenami so bila v neznani višini široka, polkrožna okna s tranzenami. Najdeni odlomki (inv. št. S 615 a—d, tab. I, 8) so podobni okenskim tranzenam v grobni kapeli pri baziliki Marije Formoze. Temeljni zidovi so bili grajeni deloma z antičnimi

Sl. 7. Pogled na desni zid cerkve po porušenju hiše št. 4
v ulici 1. maja

spoliami, deloma pa je za temelje uporabljen široki zid že omenjene antične stavbe (risba 2). Ker ni bila 100 cm debela površina med antičnim maltastim tlakom in prvotnim nivojem apside izpolnjena z antično ruševino, temveč s slojem zemlje (nasip II v profilu A—B) kaže, da so graditelji cerkve uporabili kamenje antične stavbe za zidanje cerkve, kolikor pa so dvignili tlak nad antični nivo, so navozili zemljo, v kateri je najdena tudi predzgodovinska keramika, iz terena nad Dekumansko ulico (danes Ul. 1. maja), ki je omejevala z južne strani predzgodovinsko, gradiško Pulo.

Pred prezbiterijalno pregrado je bila večja zidana grobnica. Kamenje je bilo zloženo tako, da je bila notranja stran grobnice gladka, zunanja pa nepravilna. Notranja stena je bila tudi ometana z malto. Najdeni sta dve nagrobni plošči, od katerih je večja datirana z letom 1789.

Po svojem tlorisu sodi cerkev sv. Nikolaja v vrsto cerkvenih stavb z apsidno, ki je na zunanji strani poligonalna, na notranji pa polkrožna. Med njimi je najpomembnejša bazilika Marije Formoze v Puli, ki je bila zgrajena okoli

leta 550. Poleg nje so znane še cerkve Velike Gospe v Puli,¹⁸ sv. Mihovila v Puli,^{18a} sv. Mavra pri Galežanu,¹⁹ sv. Petra na Brionih,²⁰ sv. Elizeja pri Fažani,²¹ sv. Lovra na Cresu²² in Evfrazijeva bazilika v Poreču, ki pa se v tlorisu apside nekoliko razlikuje od navedenih objektov.²³ Na vseh teh spomenikih cerkvene arhitekture iz VI. stoletja je očiten vpliv ravenskih bazilik.²⁴ To je tudi popolnoma razumljivo. Ravenna je bila središče ravenskega eksarhata, v kateri je bila vključena Istra.²⁵ Ravenska nadškofija je imela v Istri obširna zemljišča,²⁶ nadškof Maksimian pa je bil po poreklu iz Istre.

Najdeno kamnito cerkveno pohištvo in tloris cerkve potrjujejo že navedeno trditev, da sodi prva gradbena perioda, v kateri je sezidana sama cerkev

Sl. 8—9. Pogled na južni zid cerkve

sv. Nikolaja, v čas okoli leta 550, in da je druga gradbena perioda, v kateri je apside dvignjena za 68 cm in okrašena z mozaičnim tlakom ter oddeljena od prostora za vernike z novo kamnito pregrado, mlajša za nekaj desetletij.

¹⁸ AeM, v. LIII, Venezia 1949, str. 262.

^{18a} W. Gerber, n. d. (Altschristliche Kultbauten), str. 61; C. de Franceschi, San Michele in Monte, AeM, v. XLIV, str. 53 sl.

¹⁹ Mitt. Z. K. III. F. XIII. Bd., Wien 1914, str. 188—189.

²⁰ A. Gnirs, n. d., str. 38 sl.

²¹ A. Gnirs, Zur Topographie des Ager Polensis: Florianum bei Pola, Jahrbuch für Alterthumskunde, Bd. II, Wien 1908, str. 122, stavlja objekt pravilno h koncu antike; M. R. Mirabella ga datira v IX. stoletje (AeM, v. L, Pula 1938, str. 241).

²² Pagine istriane, v. XI., Koper 1915, str. 104 sl.

²³ B. Molajoli, n. d., str. 28.

²⁴ O. Wulff, n. d., str 398, 399.

²⁵ Glej članek R. Udine, Il placito del Risano, Arch. Triestino, III. S., v. XLVII, Trst 1932, str. 15—22.

²⁶ O posestvih ravenske nadškofije v Puli v članku A. Torrea, Le pergamene istriane dell'archivio arciv. die Ravenna, AeM, v. XLI, Pula 1929, str. 103 sl.

II. Antična stavba II in antični zid I

Izkopana sta bila tudi dva časovno različna antična objekta. Mlajšega predstavlja stavba skoraj kvadratnega tlorisa (risba 2) z dvema 260 cm in enim 80 cm debelim zidom. Četrti zid je dvojni, njegova širina pa je neznan, ker se nadaljuje pod hišo št. 6 v ulici 1. maja. Tanjši zid gre vzporedno z nekdanjo Dekumansko ulico, kar dokazuje antični pločnik, ki se pojavlja 42 cm pod sedanjim nivojem ceste v dolžini 600 cm ob sami zunanji strani zida (profil

Sl. 10. Sv. Nikolaj v Puli, antični vodnjak

C—D). Plošče pločnika so debele 26 cm, ležijo pa na 8 cm debelem sloju malte. Vhod v stavbo je bil verjetno nekje v sredini 80 cm debelega zida. Na vsakem spoju z zidovoma, ki se pravokotno odvajata od tanjšega zida, je bil majhen prostor pravokotne oblike (risba 2), z maltastim tlakom. Na notranjo stran severozahodnega zida je prislonej vodnjak ovalne oblike (slika 10, risba 2), v južnem oglu pa je v samem zidu pravokotna odprtina s tremi vertikalnimi in eno poševno steno. Od ohranjene višine jugozahodnega zida do nivoja talne vode je proti hiši št. 6 100 cm, proti zunanji strani samega zida pa 78 cm; steni se nadaljujeta pod nivojem talne vode. Stena proti notranji strani zida je globoka 78 cm, pod to globino pa je sloj zemlje. Ker je notranja stran zida ugotovljena do globine 85 cm, se je morala odprtina širiti poševno proti notranji strani. Na zunanjo stran jugozahodnega zida je bila vzporedno z odprtino prislonej na zid cisterna, ki pa ni bila odkopana zaradi talne vode. Zidovi opisanega objekta so bili v temeljih razširjeni za 13 cm.

Zanimiv je profil C—D ob notranji strani jugovzhodnega zida, ki je ohranjen vse do višine 70 cm pod mozaičnim tlakom v apsidi bizantinske cerkve. Po 16 ali 34 cm se zid zožuje za 6 cm, nato pa se zopet nadaljuje vertikalno

vse do 6 cm debelega maltastega tlaka, ki je 100 cm pod ohranjeno zgornjo mejo zida. Ako gledamo v smeri C—D, je razvidno, da se je v že omenjeni pravokotni prostor ob spoju zidov vgnездil apsidni zid bizantinske cerkve (sl. 11), nato pa je vse do 92 cm od notranje strani apsidnega zida pod antičnim zidom in maltastim tlakom nasip I, po 92 cm pa se antični zid nadaljuje tudi pod maltastim tlakom, samo da ni pravilno zidan v vzporednih vodoravnih slojih, temveč od nepravilno lomljenega in grobo obdelanega kamenja. Ta temeljni zid moremo slediti vse do 60 cm pod gornjo površino antičnega mal-

Sl. 11. Sv. Nikolaj v Puli — odnos med apsidalnim zidom in jugovzhodnim zidom antičnega objekta II

tastega tlaka, nadaljnje globine pa ni mogoče ugotoviti zaradi talne vode, ki se pojavlja že po 20 cm. Del temeljnega zida je pokrit s 30 cm debelim slojem apna. Pravokotno nanj je naslonjen 18 cm debeli zidič, ki z njim ni organsko povezan.

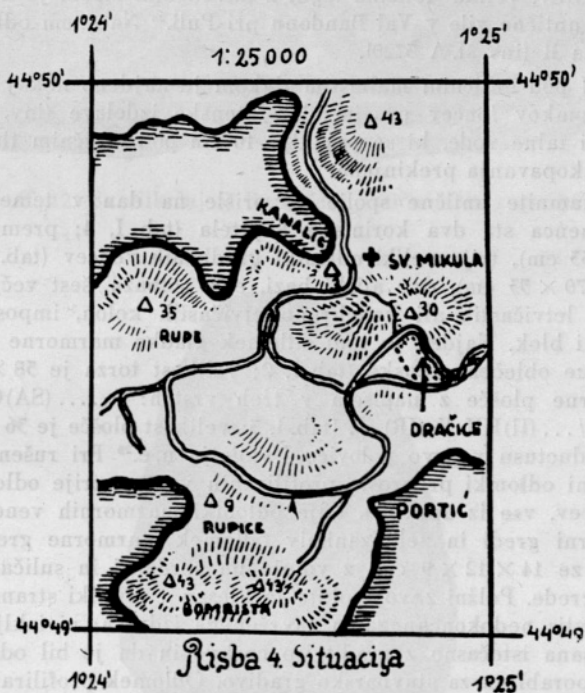
Antični zid I (profil C—D) se javlja nekoliko cm pod antičnim maltastim tlakom. Širok je 42 cm, ohranjen pa v dolžini 150 cm. Teče vzporedno z notranjo stranjo jugovzhodnega zida antičnega objekta II, od katerega je oddaljen za 20 cm.

O antičnem zidiču I moremo zaključiti samo to, da je starejši od antičnega objekta II, ki je bil okoli 30 m južno od Forumu.²⁷ Masivnost zidov, skoraj kvadratna oblika in položaj (tu so tekli spodnji obrambni zidovi predzgodovinske Pule) kažejo na prvotno obrambni značaj objekta (stolp?), ki pa je bil verjetno sekundarno, po državljanskih vojnah, izkoriščen v kak drug javen namen, ki je bil v zvezi z bližnjim Forumom.

²⁷ E. Polatschegg, n. d., glej tloris antične Pule.

III. Najdbe

V apsidi bizantinske cerkve so v 46 cm debelem nasipu III najdeni med drugim drobnim arheološkim gradivom številni odlomki zgodnjerednjeveške keramike (inv. št. S 2735 — S 2747; S 2749 — S 2764), za katero je z mozaičnim tlakom dan s koncem VI. stoletja terminus post quem. Najštevilnejše so zastopane skledice, ki so po obliki podobne prisekanemu lijaku. Najširša periferija je v višini samih ust ali pa tik pod njimi. Usta so preprosto zaobljena (tab. II, 1—4),

Riisba 4. Situacija

vodoravno zaključena (tab. II, 5a, 5b) ali pa vertikalno odrezana proti notranji strani (tab. II, 7). Odlomek inv. št. S 2745 predstavlja zanimiv tip nizke skledice z zelo široko odprtino in z dvojnimi usti; v tako nastali žleb je bil položen pokrov skledice (tab. II, 6). Večina skledic je brez vsakega okrasa. Vzporedne vodoravne črte, ki so vidne na zunanji površini, so nastale pri izglajevanju površine s ščetkico. Izjemo tvori skledica inv. št. S 2733 (tab. II, 7), ki je okrašena na ustih in pod usti z enočrtno in veččrtno valovnico. Najdena sta tudi dva navzven zavihana vratova z usti manjših trebušastih loncev (tab. III, 1, 2). Usta so preprosto zaključena (tab. III, 2) ali pa odebeljena na notranji in zunanji strani ter stožčasto odrezana (tab. III, 1). Številni so tudi odlomki sten, ki so v glavnem okrašeni. Kot okras služi enočrtna (tab. II, 8—12, 15; tab. III, 6) in veččrtna (tab. II, 13, 14; tab. III, 7) valovnica, metlični okras (tab. III, 3—5) in plastično rebro z verižnim okrasom (tab. III, 6). V enem primeru se pojavlja valovnica na zunanji in notranji površini stene (inv. št. S 2747, tab. II, 15). Na vseh odlomkih so na zunanjih straneh sten že omenjene vzporedne vodoravne črte.

V nasipu II je poleg številnih odlomkov antičnih tegul, grobe antične keramike, številnih pokrovov amfor in delov samih amfor, dveh odlomkov glinenih lampic (tab. III, 9, 10), dveh odlomkov okrašenih sigilatnih skledic (tab. III, 8), več odlomkov sigilatnih neokrašenih skledic in nekaj stekla najdenih tudi mnogo odlomkov mlajše gradinske keramike (inv. št. P 3848—P 3889; P 5515—P 5548; P 5637—P 5675). Na tabli IV so prikazani fragmenti, ki so okrašeni. Na enem odlomku tegule (inv. št. A 3778) je žig v obliki dveh vtisnjenih koncentričnih krogov, na drugem (inv. št. A 3718) ostanek žiga (AULI FAES) ONI A(ULI)F(ILII); velika količina tegul z navedenim žigom je bila najdena v vseh prostorih antične vile v Val Bandonu pri Puli.²⁸ Na enem odlomku amfore je vrezana črka R (inv. št. A 3720).

V nasipu I pod antičnim maltastim tlakom je najdeno nekaj amfornih pokrovov in odlomkov loncev provincialno-latenske izdelave (inv. št. A 3753 do A 3764). Zaradi talne vode, ki se pojavlja 10 cm pod antičnim tlakom, so bila tu nadaljnja izkopavanja prekinjena.

Številne kamnite antične spolie so prišle na dan v temeljnih zidovih cerkve. Iz apnenca sta dva korintska kapitela (tab. I, 4; premer osnove je 35 cm, višina 53 cm), trije veliki odlomki gradbenih vencev (tab. I, 1; velikost venca je 67 × 70 × 53 cm), dve atiški bazi, ena polbaza, šest večjih odlomkov kaneliranih in letvičastih ali kanelirano-letvičastih kolon, impost pilastra in večji profilirani blok. Najden je tudi odlomek gladke marmorne kolone, torzo marmorne statue oblečene ženske (tab. I, 2; velikost torza je 58 × 28 × 22 cm) in del marmorne plošče z napisom v treh vrstah: /.....(SA)CRUM.../... (PA)TRONI.../... (II)III V (IR)... (tab. I, 3; velikost plošče je 36 × 30 × 7 cm). Napis sodi po ductusu v prvo polovico I. stoletja n. e.²⁹ Pri rušenju cerkvenih zidov so najdeni odlomki preprosto profiliranih vencev, trije odlomki manjših gradbenih vencev, vse iz apnenca, trije odlomki marmornih vencev, dve profilirani marmorni gredi in zelo zanimiv odlomek marmorne grede (tab. I, 5; velikost grede je 14 × 12 × 9 cm) z voluto na sprednji in suličastimi listi na zgornji strani grede. Polžni zavoj volute je klesan v tehniki stranskega zarezja. Odlomek dela vtis nedokončanega in zavrženega izdelka; ni izključeno, da je bila greda klesana istočasno z graditvijo cerkve in da je bil odlomek zaradi neke napake uporabljen za stavbarsko gradivo. Odlomek profilirane marmorne grede je najden tudi v mozaičnem ležišču.

Sv. Nikolaj v Banjolah pri Puli

I Zgodnjesrednjeveška cerkev

Pod zunanjim pobočjem hribčka, na katerem je zgrajen del sedanje naselbine Banjole, so na dnu majhnega zaliva, na zemljišču, ki ga domačini imenujejo Kazalič v Kanaliču (risba 4), nad 1 m visoki ostanki zidov cerkvice sv. Nikolaja (sv. Mikula). Tu je našel pred prvo svetovno vojno B. Schiavuzzi, ki je zbral tudi nekaj podatkov iz zgodovine cerkvice, ostanke dvobarvnih (modra in rdeča barva) zidnih fresk. Zbrani podatki so naslednji: leta 1558 je bilo izročeno zemljišče »terre di S. Nicolo«, ki je pripadalo cerkvi, nekemu Franju Grbinu

²⁸ Jahresh, d. OAI, Bd. XIV, Wien 1911, str. 181.

²⁹ Glej soroden ductus v napisu št. 39 v Inscriptiones Italiae, v. X, f. 1.

Sl. 12. Sv. Nikolaj v Banjolah, antični friz z gredo

Sl. 13. Sv. Nikolaj v Banjolah,
storžasti akroterij

(Francesco Gobbo) pod pogojem, da popravi cerkev. V listinah iz leta 1569 in 1621 se omenja, da je pulski škof imel »Cortina circa Ecclesiam S. Nicolò«, t. j. posestvo, ki je bilo okoli cerkve sv. Nikolaja.³⁰ Pulski škofje so imeli zemljišče v Banjolah že v XII. stoletju.³¹

Med leti 1925 in 1930 so lastnik zemljišča, kopači zlata in delavci, ki so gradili cerkveni zvonik, izkopali s temelji vred zidove neke stavbe, ki je bila južno od cerkve. Njeni zidovi so potekali vzporedno z zidovi cerkve. Poleg

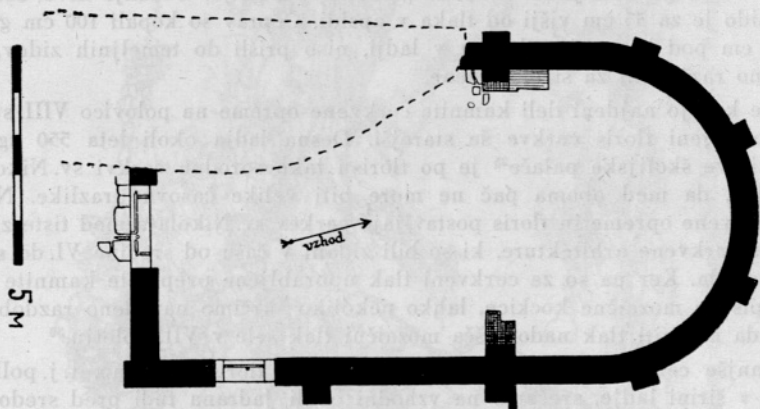
Risba 5. Sv. Nikolaj v Banjolah, predlombardski kubni kapitel

tega so tudi delno porušili cerkvene zidove, dvignili v cerkvi del kamnitega tlaka in opustošili zidano grobnico, ki je bila pred samim glavnim vhodov v cerkev in drugo, ki je bila v notranjosti cerkve med glavnim in stranskim vhodom. Ob tej priliki so prišle na dan naslednje antične spolie: torzo oblečene moške statue iz apnenca (velikost torza je $47 \times 35 \times 22$ cm), rustično izklesana moška glava iz konglomeratnega kamna (velikost glave je $22 \times 16 \times 14$ cm) in del apnenčaste grede s frizom (sl. 12; velikost grede je 54×30 cm). Najdeni so tudi naslednji ostanki kamnite (iz apnenca) cerkvene opreme: odlomka dveh kolon okroglega preseka (premer prve je 12 cm, druge 20 cm, ohranjena višina prve 28 cm, druge 64 cm), storžasti akroterij s kvadratno bazo (sl. 13, višina akroterija je 46 cm) in dva popolnoma enaka kapitela (inv. št. S 3001, 3002, risba 5) Osnova kapitela je krožna, zgornja površina pa je kvadratna z na-

³⁰ AeM, v. XXIV, Poreč 1908, str. 158.

³¹ A. Gnirs, Fragmente eines Poleser-Kalendarium defunctorum aus der Mittelalter, Drittes Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Pola, Pula 1910.

vznoter ukrivljenimi stranicami. Spodnja polovica kapitela je podobna valju, ki je na površini izpolnjen z osmimi slepimi dvotračnimi arkadicami, ki so klesane v tehniki stranskega zarezja. Prostor med arkadicami je izpolnjen z zatrepastim vložkom. Prehod v zgornjo polovico kapitela, ki je podoben kvadru, tvorijo štirje mesnati in gladki srednji ter štirje lopatasti, mesnati in gladki vogalni listi, ki so vsi skoraj vodoravno izproženi navzven. Vrh srednjega lista in sredina zgornje površine sta spojena z 9 cm širokim polvaljem, v katerega so v tehniki stranskega zarezja vrezani vertikalni žlebovi. Vsaka pokončna stranica kvadra je izpolnjena še z dvema volutama. Dvotračni pečlji leže skoraj popolnoma vodoravno. Abakova plošča je komaj naznačena. Premer osnove je 15 cm, višina 30 cm, velikost zgornje površine pa 30×30 cm.

Risba 6. Sv. Nikolaj v Banjolah, tloris

Opisana kapitela sta nadvse zanimiva, saj med številnimi zgodnesrednjeveškimi kapiteli iz Istre ne poznam nobenega podobnega primerka. Še najbolj jima je soroden kapitel z inv. št. S 349 (najdišče kapitela je neznan), ki je v lapidarju Arheološkega muzeja Istre in vsaj deloma tako imenovani predlombardski kubni kapiteli iz Pule³² in okolice Vodnjana (inv. št. S 286), ki pa so mnogo manjši. V bistvu sodita tudi kapitela iz Banjol v vrsto predlombardskih kubnih kapitelov, in sicer na kraj C. Cecchelijske razvojne linije.³³ C. Ceccheli postavlja kapitela te vrste v razdobje od konca VII. stoletja do sredine VIII. stoletja.³⁴ Tehnika stranskega zarezja, tipična za zrelo pleteninasto dekoracijo, ki pa se pojavlja že pred IX. in ohranja tudi po X. stoletju, dopušča datiranje kapitelov iz Banjol v čas okoli leta 750.

Ker je bil s kapiteloma dan terminus post quem cerkev ni bila zgrajena, so pričeli manjše izkopavanje, ki naj bi dalo točen tloris in s katerim bi se morda našel še kak del kamnite cerkvene opreme.

Izkopavanje je pokazalo, da je cerkev sv. Nikolaja v Banjolah manjša enoladijska stavba s polkrožno absido, ki se navezuje na ladjo v njeni celotni

³² R. Cattaneo, *L'architettura in Italia*, Venezia 1889, str. 98, sl. 41.

³³ C. Ceccheli, *I monumenti del Friuli dal sec. IV all XI*, Milano-Roma 1940, str. 74.

³⁴ Istotam.

širini (risba 6, 7). Stranska zidova in apsida so na zunanji strani ojačeni z lezenami (risba 8). Po ena lezena je bila na prehodu iz ladje v apsidu tudi na notranji strani vzdolžnih zidov. Nosili sta triumfalni lok, nad katerim je bil grajen zid v obliki zatrepa; le-ta je s sprednjim fasadnim zidom nosil dvokapno odprto ostrešje z odprtim pogledom na ogredje. Obe notranji lezeni sta bili sekundarno ojačeni, severna celo dvakratno (risba 9). Mislim, da gre že za navedeno popraviljanje iz XVI. stoletja. Apsida je bila verjetno obokana s polkupolo. V cerkev sta vodila dva vhoda: glavni skoraj na sredini pročelja in stranski na zahodni polovici južnega zida. Za vratna praga (risba 10, 11) sta bili uporabljeni antični spoliji. Pred glavnim vhodom je bil kamnit tlak. Nivo apside je bil dvignjen za 25 cm nad nivojem ladje. Perimentalni zidovi so bili zaradi vlažnega zemljišča vkopani globoko v zemljo. Sedanji nivo zemljišča za apsidu je za 35 cm višji od tlaka v apsidi. Čeprav so kopali 100 cm globoko ali 38 cm pod kamnitim tlakom v ladji, niso prišli do temeljnih zidov, ki so verjetno razširjeni za širino lezene.

Če kažejo najdeni deli kamnite cerkvene opreme na polovico VIII. stoletja, je ugotovljeni tloris cerkve še starejši. Desna ladja okoli leta 550 zgrajene Evfrazijeve škofijske palače³⁵ je po tlorisu tako sorodna cerkvi sv. Nikolaja v Banjolah, da med obema pač ne more biti velike časovne razlike. Najdeni deli cerkvene opreme in tloris postavljajo cerkev sv. Nikolaja med tiste zgodnje objekte cerkvene arhitekture, ki so bili zidani v času od sredine VI. do sredine VIII. stoletja. Ker pa so za cerkveni tlak uporabljene preproste kamnite plošče in ne pisane mozaične kockice, lahko nekoliko skrčimo navedeno razdobje, saj vemo, da kamniti tlak nadomešča mozaični tlak šele v VII. stoletju.³⁶

Manjše cerkvice, ki imajo v osnovi enako tlorisno shemo, t. j. polkrožno apsidu v širini ladje, srečamo na vzhodni obali Jadrana tudi pred sredo VI. in po sredi VIII. stoletja. Tu mislimo na grobne kapele IV in XI v sklopu starokrščanskega pokopališča Manastirine v Solinu³⁷ in grobne kapele I—V v starokrščanskem pokopališču Čimare v Poreču,³⁸ preko katerih vodi razvojna črta k antičnemu poganskemu stavbarstvu³⁹ ter na cerkev hrvatskega kralja Mutimira (892—910?) pri sv. Luki na Uzdolju pri Kninu.⁴⁰ Če pa je osnovna tlorisna shema vedno ista, so v podrobnostih neke razlike. Starokrščanske grobne kapele so, za razliko od objektov iz razdobja od srede VI. do srede VIII. stoletja v Poreču in Banjolah, brez lezen, medtem ko je na Uzdolju v Mutmirovi cerkvi zaradi polcilindričnega svoda razčlenjena tako zunanja kot notranja površina podolžnih zidov s pravimi pilastri.

Toda če je obravnavana tlorisna zasnova po dosedanjih ugotovitvah najbolj razširjena na vzhodni obali Jadrana, je vsekakor zelo pomembno dejstvo, da ima 24. januarja leta 850 posvečena Marijina cerkev v Pribinovem gradu precej verjetno isto tlorisno shemo. Mislim da prav sv. Nikolaj v Banjolah potrjuje

³⁵ Glej tloris v B. Molajoli, n. d. in besedilo na str. 29.

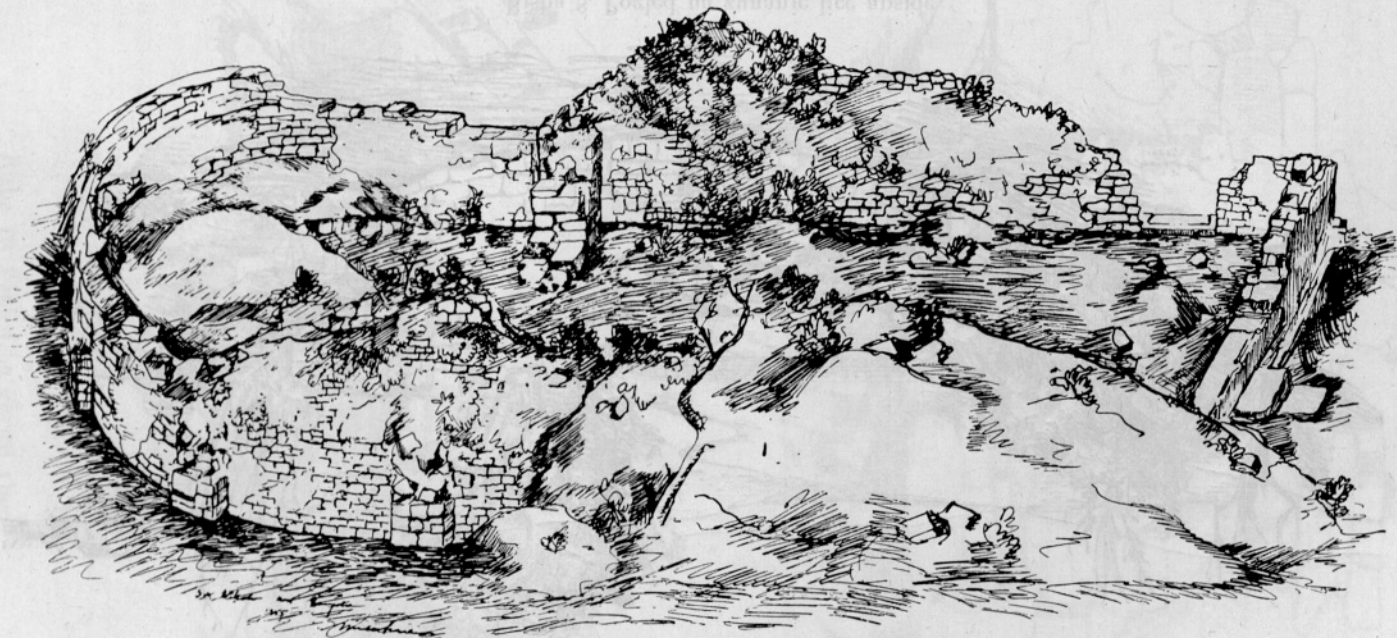
³⁶ P. Toesca, n. d., str. 310.

³⁷ R. Egger, *Der altchristliche Friedhof Manastirine*, Forschungen in Salona, Bd. II, Wien 1926, str. 13, sl. 11.

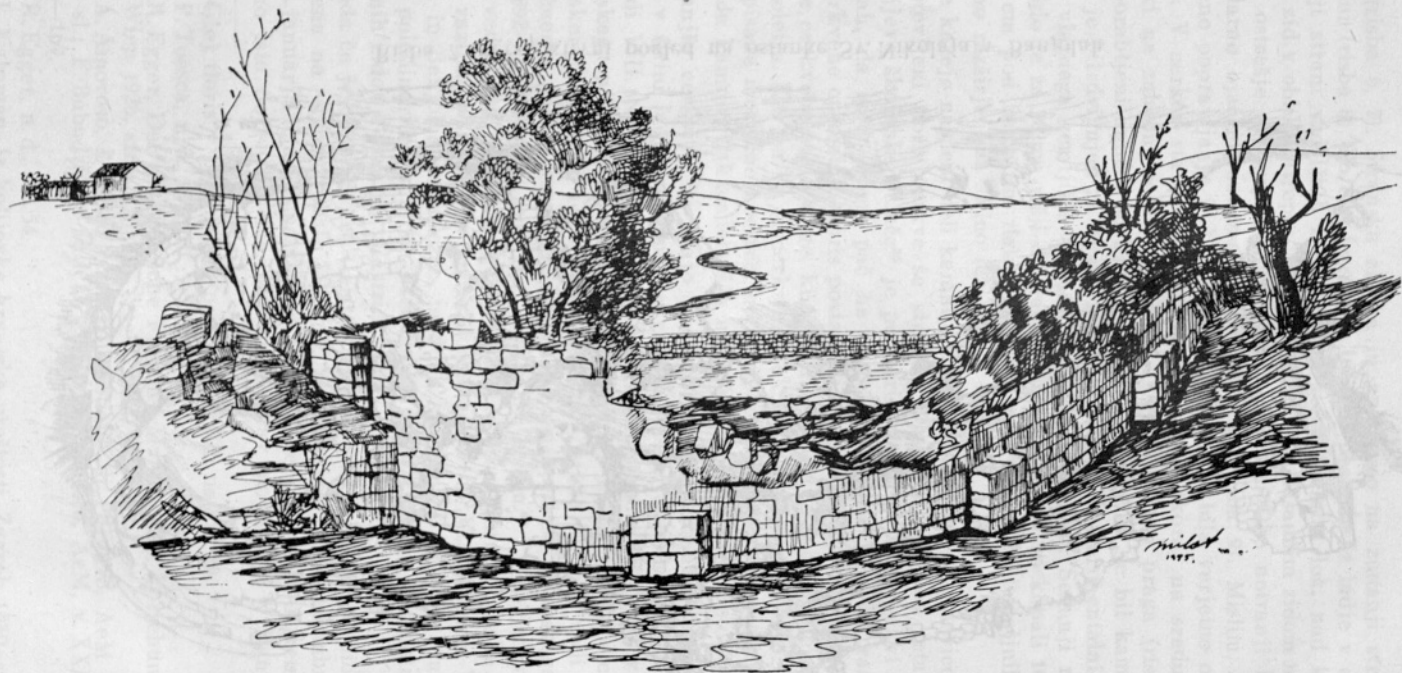
³⁸ A. Amoroso, *L'antico cimitero cristiano di Parenzo*, AeM X, Poreč 1895, str. 504 sl.; F. Babudri, *Le antiche chiese di Parenzo*, AeM, v. XXIX, Poreč 1913, str. 160—167.

³⁹ R. Egger, n. d., str. 54.

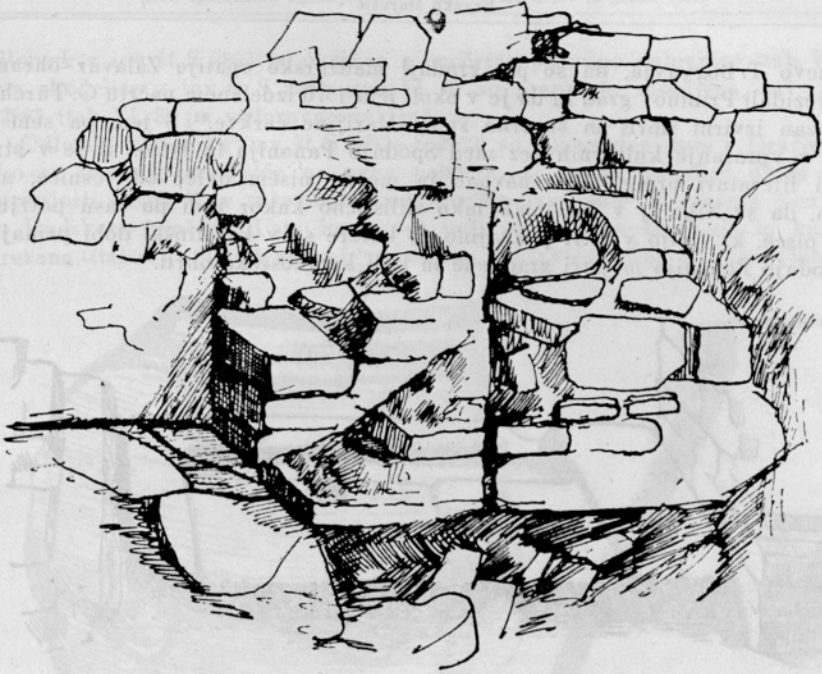
⁴⁰ L. Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb 1950, str. 10. Tab. I, 4.

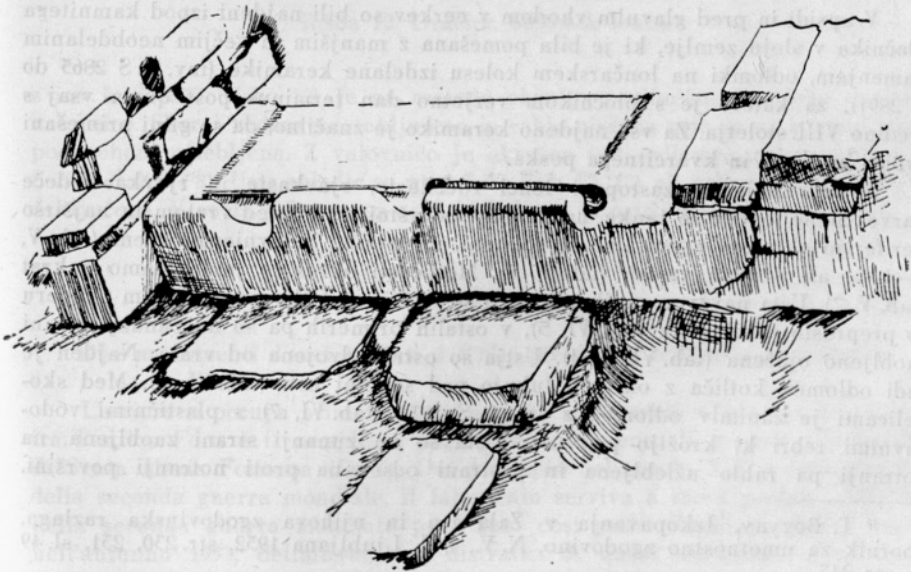
Risba 7. Perspektivni pogled na ostanke Sv. Nikolaja v Banjolah

Risba 8. Pogled na zunanje lice apside

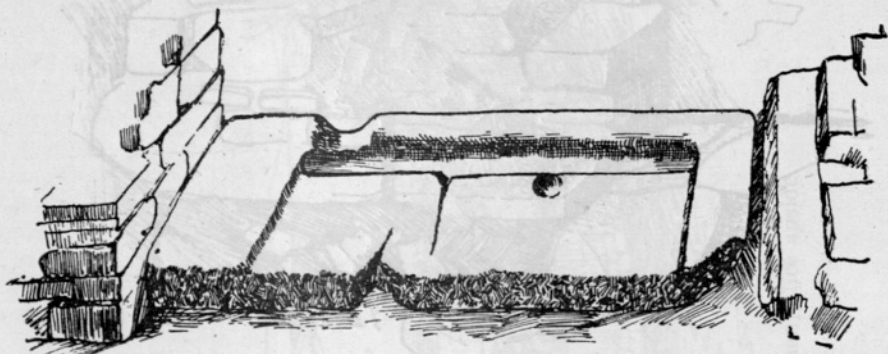

Risba 9

Risba 10. Pogled na glavni vhod

domnevo T. Bogyayja, da so pri gradnji madžarske opatije Zalavár ohranili ali prezidali Pribinov grad in da je v okoli leta 1570 izdelanem načrtu G. Turchka prikazan izvirni tloris in severna stena Marijine cerkve.⁴¹ S tem pa sem že zašel v vprašanje kulturnih vez med Spodnjo Panonijo in Istro, ki je v strokovni literaturi precej obravnavano in morda nisem daleč od resnice, ako trdim, da sv. Nikolaj v Banjolah tako stilistično kakor tudi po času potrjuje tiste pisce, ki vidijo v Istri pokrajino, iz katere so v karolinški dobi prihajali v Spodnjo Panonijo mojstri gradbene in tudi kamnoseške obrti.⁴²

Risba 11. Pogled na stranska vrata

II. Najdbe

V apside in pred glavnim vhodom v cerkev so bili najdeni izpod kamnitega pločnika v sloju zemlje, ki je bila pomešana z manjšim in večjim neobdelanim kamenjem, odlomki na lončarskem kolesu izdelane keramike (inv. št. S 2865 do S 2891), za katero je s pločnikom verjetno dan terminus post quem vsaj s sredino VIII. stoletja. Za vso najdeno keramiko je značilno, da so glini primešani drobcji apnenca in kvarcitinega peska.

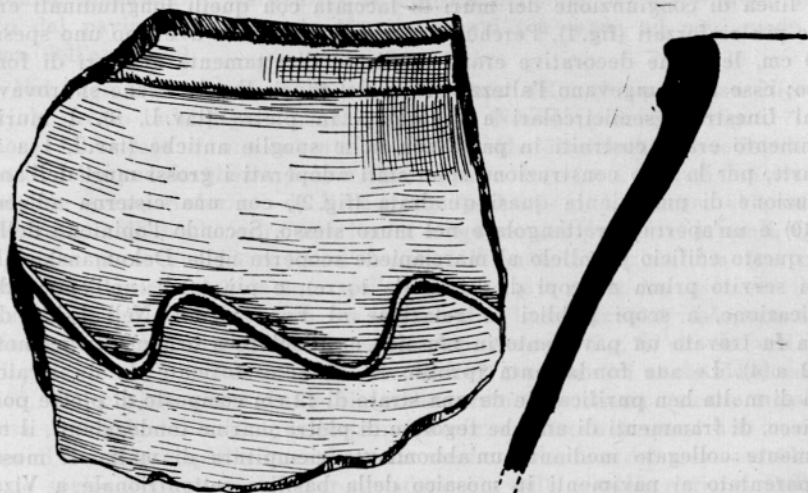
Najštevilneje so zastopani lonci rdečkaste, rjavkaste in rjavkastordeče barve. Stene loncev so tanke, na zunanji površini pa so med vratom in najširšo periferijo okrašeni s pravilno izvedenimi enočrtnimi valovnicami v eni (tab. V, 1—4, 6) ali v dveh vrstah (tab. V, 5). Metličasti okras se javlja samo enkrat (tab. V, 7). Usta navzven zavihanih ustij so različno oblikovana: v enem primeru so preprosto zaključena (tab. VI, 5), v ostalih primerih pa so na zunanji strani zaobljeno ojačena (tab. VI, 1—4). Ustja so ostro odvojena od vrata. Najden je tudi odlomek kotliča z okroglo luknjo pod samimi usti (tab. VI, 9). Med skodelicami je zanimiv odlomek z inv. št. S 2872 (tab. VI, 7) s plastičnimi vodravnimi rebri ki krožijo pod usti. Usta so na zunanji strani zaobljena, na notranji pa rahlo užlebljena in postrani odsekana proti notranji površini.

⁴¹ T. Bogyay, *Izkopavanja v Zalaváru in njihova zgodovinska razlaga*, Zbornik za umetnostno zgodovino, N. V., I. II, Ljubljana 1952, str. 230, 231, sl. 49 na str. 215.

⁴² T. Bogyay, n. d., str. 235; glavna literatura za navedeno vprašanje je podana v istem spisu in v članku L. Karamana, *A propos de l'église de Pribina a Blatnograd-ville de Balaton*, *Archaeologia Iugoslavica* I, Beograd 1954, str. 91 sl.

Odlomek z inv. št. S 2885 je okrašen z enočrtno pravilno valovnico (tab. VI, 8). Usta skodelice z inv. št. S 2867 (tab. VI, 6) so preprosto zaobljena, pri inv. št. S 2885 (tab. VI, 8) pa vodoravno zaključena.

Odlomki keramike (inv. št. S 2892—S 2902) so bili najdeni tudi v Dračicah — tako se imenuje zemljišče na vrhu pobočja, ki se od Kanalića dviga proti notranjosti (risba 4), v ruševinah srednjeveške naselbine⁴³ in starega Konventa (po ljudskem izročilu). Usta loncev so tudi tu navzven zavihana in konično odrezana (tab. VI, 10) ali skoraj vodoravno zaključena (tab. VI, 11). Odlomek

Risba 12. Dračice, odlomek lonca

z inv. št. S 2879 (risba 12) je na ramenu okrašen z ritmično izvedeno enočrtno valovnico. Skoraj vodoravno zaključena in rahlo ojačena usta so na zunanji strani pod robom užlebljena. Z valovnico je okrašen tudi odlomek ostenja z inv. št. S 2898 (tab. V, 8). Usta skledic so preprosto (tab. VI, 12) ali vodoravno (tab. VI, 14) zaključena. V enem primeru so usta odebeljena in ostro oddvojena od stene.

RIASSUNTO

Due monumenti d'architettura dell'alto medioevo nell'Istria meridionale

L'autore si occupa prima della chiesa di San Nicolò a Pula che era situata tra l'antico Foro e il complesso degli edifici conventuali intorno alla basilica di Santa Maria Formosa (fig. 1). Dal principio del secolo XIX e fino alla fine della seconda guerra mondiale, il fabbricato serviva a scopi profani. Alla fine della seconda guerra mondiale però subì così gravi danni da dover essere, nell'autunno 1953, definitivamente distrutto. A quest' occasione e nel corso degli scavi di protezione vennero alla luce, oltre al pavimento di mosaico e ai

⁴³ AeM, v. XXXIX, f. 2, Poreč 1927, str. 341.

frammenti dell'arredamento chiesastico in pietra, anche i muri di fondamento d'una costruzione antica e numerose spoglie antiche.

La chiesa di San Niccolò (fig. 2) era un edificio a una navata con l'abside collegata alla navata nella sua larghezza intera. Dalla parte esteriore, l'abside era di forma pentagonale, mentre nell'interno, nella sua prima fase, era di forma semicircolare che poi, più tardi, venne alquanto prolungata oltre alla metà del circolo. Era costruita esattamente nella direzione ost-ovest. I muri longitudinali erano rinforzati con lisene di uno spessore di 20 m (fig. 6 a 9), mentre i muri sulla linea di congiunzione dei muri di facciata con quelli longitudinali erano anche più rinforzati (fig. 1). Perchè i muri di fondamento avevano uno spessore di 70 cm, le lisene decorative erano applicate direttamente ai muri di fondamento; esse raggiungevano l'altezza stessa dei muri. Fra le lisene si trovavano larghi finestroni semicircolari a transenna in pietra (tav. L, 8). I muri di fondamento erano costruiti in parte con delle spoglie antiche (tav. I, 1 a 5) e in parte, per la loro costruzione sono stati adoperati i grossi muri dell'antica costruzione di una pianta quasi quadrata (fig. 2), con una cisterna adiacente (fig. 10) e un'apertura rettangolare nel muro stesso. Secondo l'opinione dell'autore, questo edificio parallelo al marciapiede scoperto nella Dekumanska ulica, aveva servito prima a scopi di difesa (la torre), e più tardi, nell'epoca della pacificazione, a scopi pubblici in relazione al Foro vicino. Nell'abside della chiesa fu trovato un pavimento in mosaico multicolore a ornamenti geometrici (fig. 2 a 4). Le sue fondamenta (profilo A—B) sono formate da un strato di 10 cm di malta ben purificata e da uno strato di 12 cm composto di pietre posate di sbieco, di frammenti di antiche tegole e di pietre marine tondeggianti, il tutto fortemente collegato mediante un'abbondante riempitura di malta. Il mosaico è apparentato ai pavimenti in mosaico della basilica settentrionale a Vizače-Nesactium, della basilica funeraria di Santa Felicitas a Pula (fig. 5), della basilica preeufrasiiana a Poreč e soprattutto a quello della basilica cattedrale a Pula. L'autore lo colloca alla fine della linea evolutiva dei mosaici a disegni geometrici dei quali il motivo ornamentale fondamentale fu il cerchio. Se i disegni dei mosaici a Vizače-Nesactium, a Santa Felicitas e nella basilica preeufrasiiana appartengono ancora al tipo dei disegni geometrici che quasi meccanicamente ripetono i disegni dei palazzi antichi del secolo I, II e III, secondo l'opinione dell'autore invece gli influssi e i modelli per il pavimento in mosaico a San Niccolò e nella basilica cattedrale a Pula vanno cercati nell'arte del Prossimo Oriente che, soprattutto nel secolo VI, ispirò con questi stessi disegni la decorazione dei tramezzi di pietra e i sarcofagi a Ravenna e nella Francia Meridionale.

Al di sotto delle fondamenta del mosaico, c'era l'argine III che aveva uno spessore di 46 cm (profili A—B e C—D) con minuto materiale archeologico appartenente all'antichità, all'antichità avanzata e all'alto medioevo (tav. II, 1 a 15, tav. III, 1 a 7). Lo spazio di tempo che corre fra il primo e il secondo livello dell'abside non è poi tanto grande. Il tramezzo murato (fig. 3) che separava l'abside dalla navata destinata ai fedeli, era organicamente congiunto con i muri longitudinali, mentre la rotonda base murata è costruita nella stessa tecnica dello strato inferiore della base del mosaico.

Anche il muro meridionale-orientale dell'antica costruzione è adoperato per il livello primitivo (fig. 3). Fra il livello primitivo dell'abside e il pavimento antico in malta, c'è l'argine II di uno spessore di 100 cm (profilo A—B) con

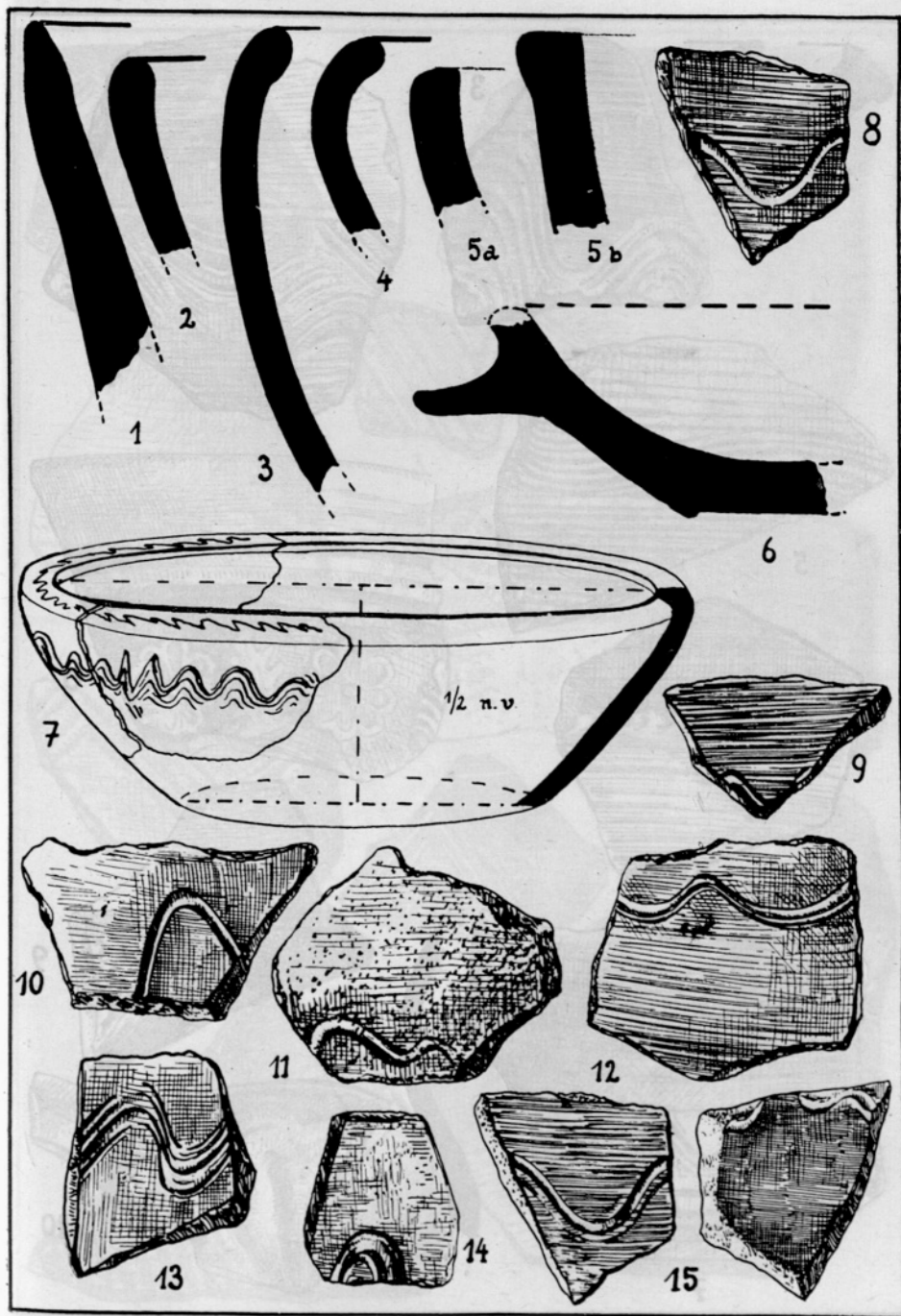
minuto materiale archeologico preistorico (tav. IV), come anche quello dell'antichità (tav. III, 8 a 10) e dell'antichità avanzata. Quando il livello dell'abside fu sollevato, fu costruito anche il tramezzo nuovo composto di colonne (tav. I, 6) e di plutei di pietra (tav. I, 7).

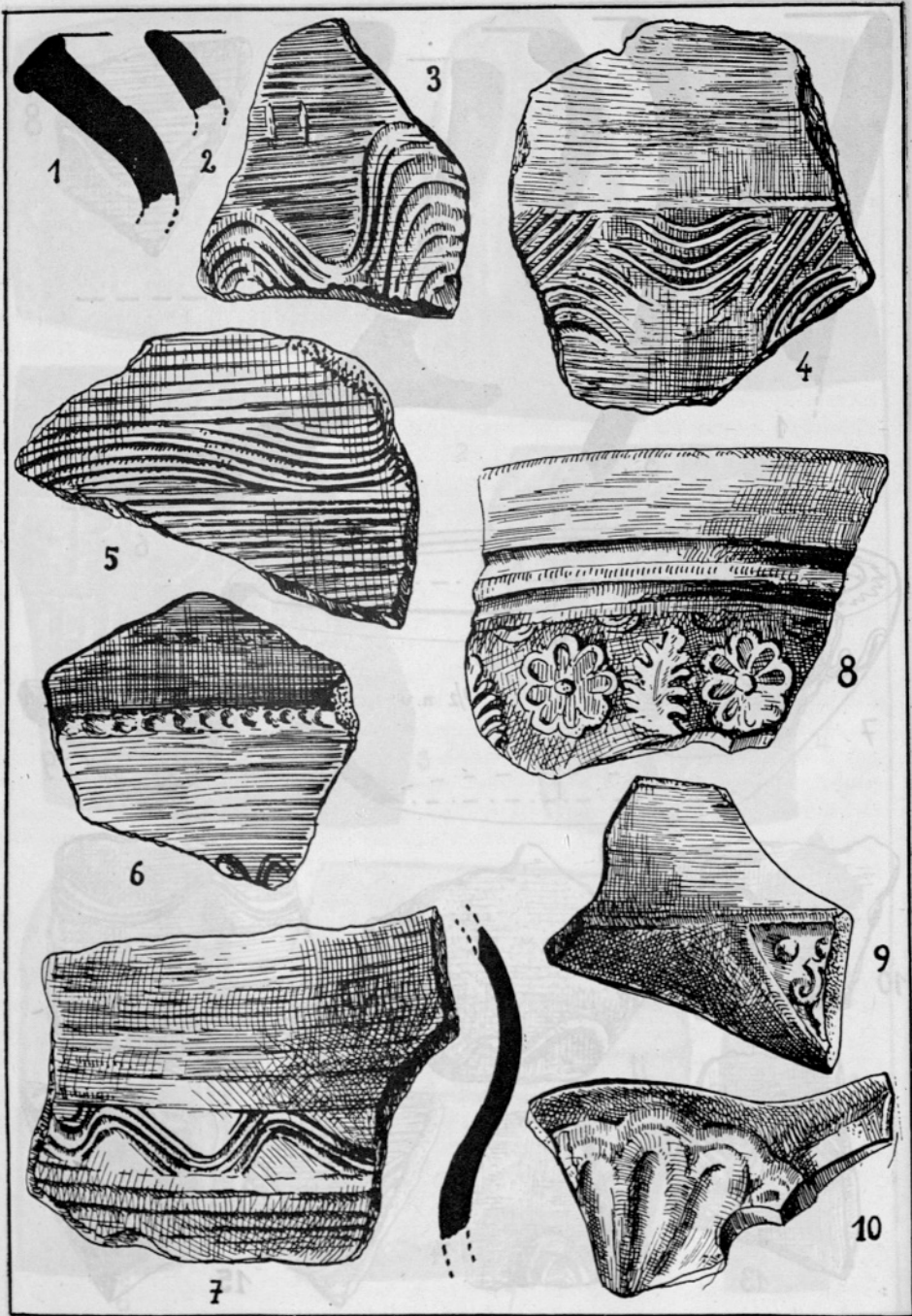
Perchè la chiesa di San Niccolò, evidentemente costruita sotto l'influsso delle basiliche di Ravenna, corrisponde, secondo la pianta e la transenna delle finestre, alla basilica di Santa Maria Formosa, l'autore colloca il primo periodo di sua costruzione, nell'epoca della vivace attività edile, quando l'arcivescovo di Ravenna, Massimiano, costruisce la basilica di Santa Maria Formosa. Il mosaico del pavimento fu posato alcuni decenni più tardi, ad ogni modo però prima dell'anno 600.

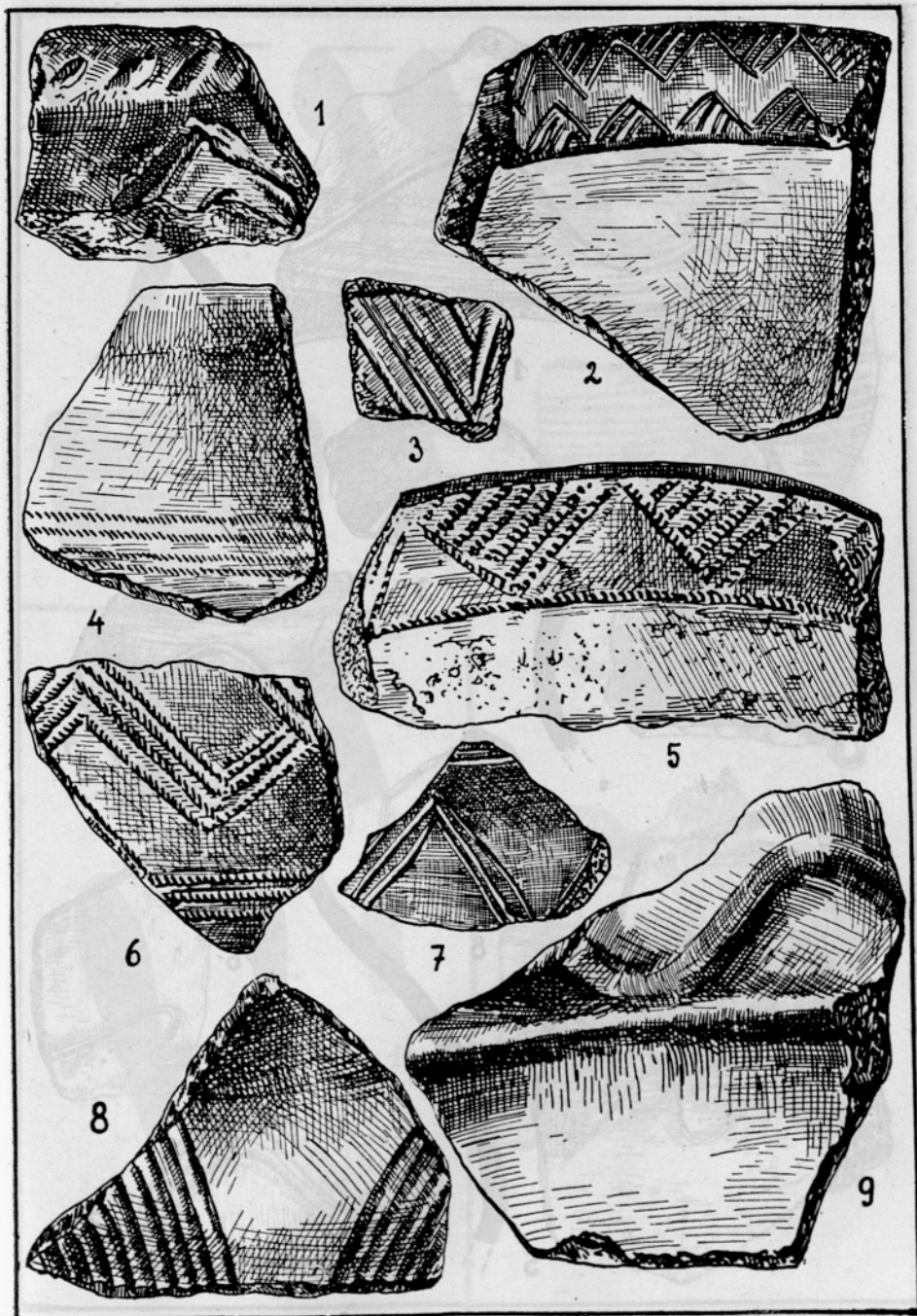
Nel seguito dell'articolo, l'autore si occupa della chiesa di San Niccolò a Banjole presso Pula (fig. 4). La chiesa di San Niccolò a Banjole (fig. 6, 7) è un minore fabbricato a una navata con un'abside semicircolare collegata alla navata nella sua larghezza intera. Dalla parte esteriore, i muri longitudinali e l'abside erano rinforzati di lisene (fig. 8). Anche dell'interno, al passaggio dalla navata all'abside, c'era una lisena a ognuno dei due muri laterali. Queste due lisene portavano l'arco trionfale, sopra il quale era costruita una parete trasversale; questa parete con quella della facciata anteriore sosteneva il tetto a due spioventi con travatura aperta. Le due lisene furono rinforzate secondariamente quella settentrionale persino doppiamente (fig. 9), ciò che testimonia degli interventi di ristorazione nel secolo XVI, conoscitici anche da documenti scritti. È probabile che l'abside sia stata sormontata da una mezza cupola. La chiesa aveva due entrate: quella principale che si trovava quasi nel mezzo del muro di facciata, e quella laterale, nella metà occidentale del muro meridionale. Per le soglie dei due portali furono adoperate delle spoglie antiche. Dell'arredamento chiesastico in pietra sono stati trovati due frammenti di due colonnette rotonde, un acroterio in forma di pigna a base quadrata (fig. 15) e due capitelli perfettamente uguali (fig. 5) che non rassomigliano affatto ad alcun esemplare dei numerosi capitelli dell'alto medio evo trovati in Istria. Essenzialmente, questi due capitelli possono essere classificati fra i cosiddetti capitelli cubici prelobardi appartenenti al periodo che va dalla fine del secolo VII alla metà del secolo VIII. Nelle rovine della chiesa furono trovati i seguenti monumenti antichi: il torso di una statua d'uomo panneggiata, una testa d'uomo d'esecuzione rustica e una parte dell'architrave con il fregio (fig. 12). Nell'abside e davanti all'entrata principale furono trovati, sotto il pavimento in pietra, frammenti di ceramica (tav. V, 1 a 7, tav. VI, 1 a 9), per la quale il marciapiede ci permette di stabilire il terminus post quem con la metà del secolo VIII. Della ceramica apparentata (tav. VI, 10 a 14, fig. 12) fu trovata anche nelle rovine della colonia medievale in cima alla collina al piede della quale è situata la chiesa.

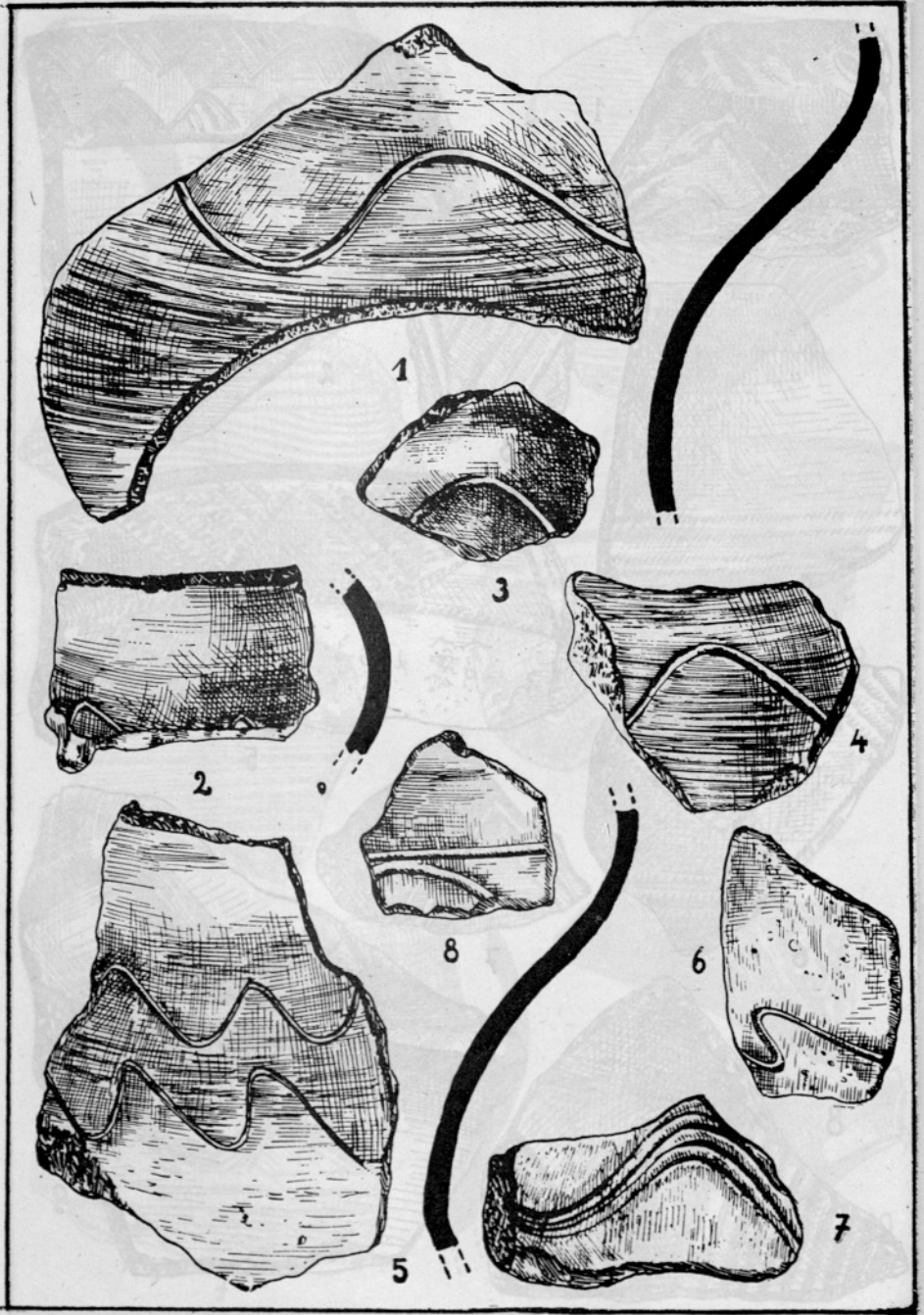
Alla fine dell'articolo, l'autore classifica la chiesa di San Niccolò come appartenente alle costruzioni dell'architettura ecclesiastica primitiva in Istria, costruite dal principio del secolo VII fino alla metà del secolo VIII. Vi fu indotto dal pavimento in pietra, invece in mosaico, e dalla pianta che rassomiglia alla navata destra del palazzo episcopale di Eufrazio, costruita circa l'anno 550. In quanto alla sua genesi, la pianta è collegata alle cappelle funerarie dei primi secoli del cristianesimo (Solin, cimitero a Manastirine, cappella XI; Poreč, cimitero paleocristiano a Cimareo, cappelle I a V) e, attraverso queste, all'antica architettura pagana.

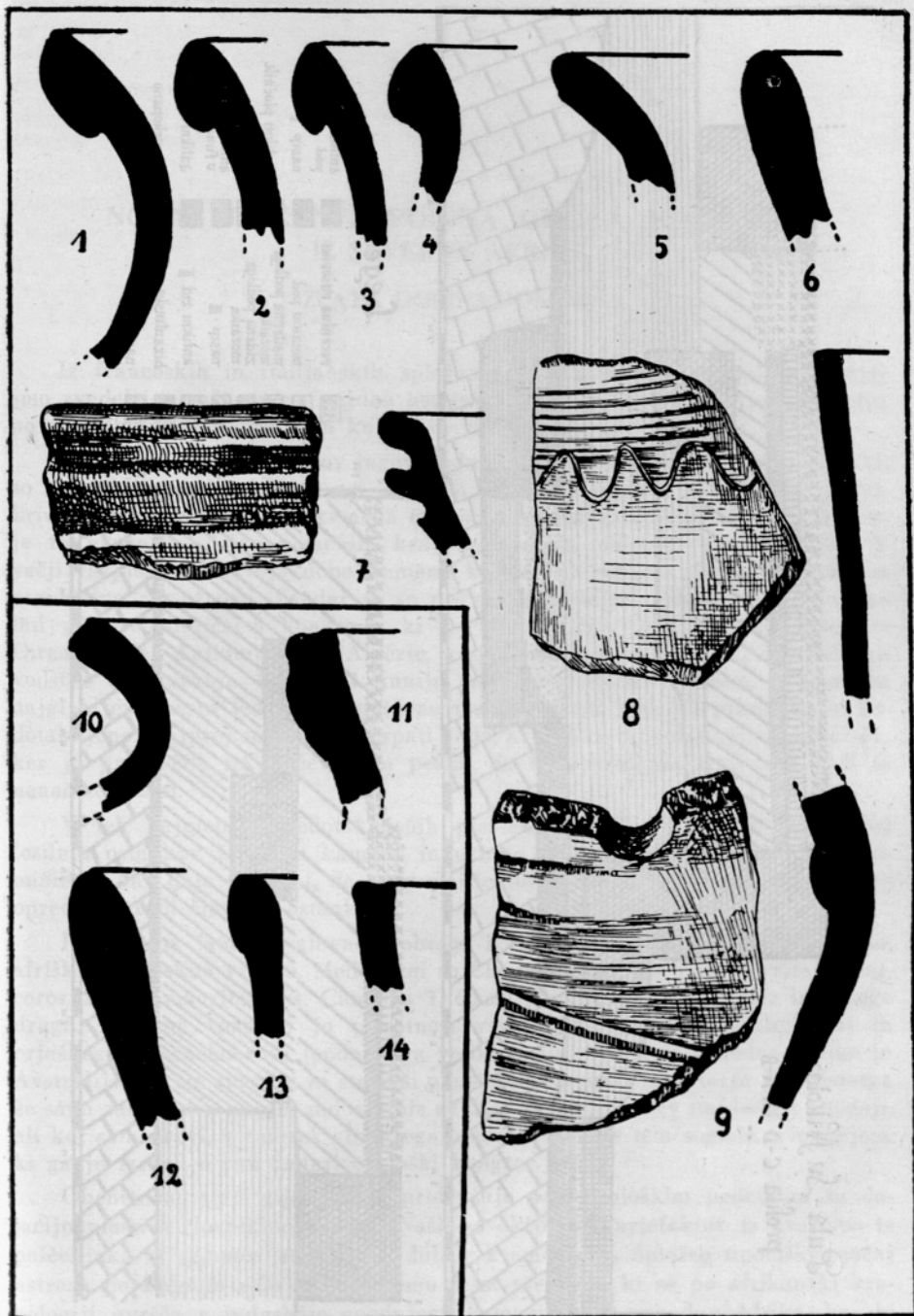

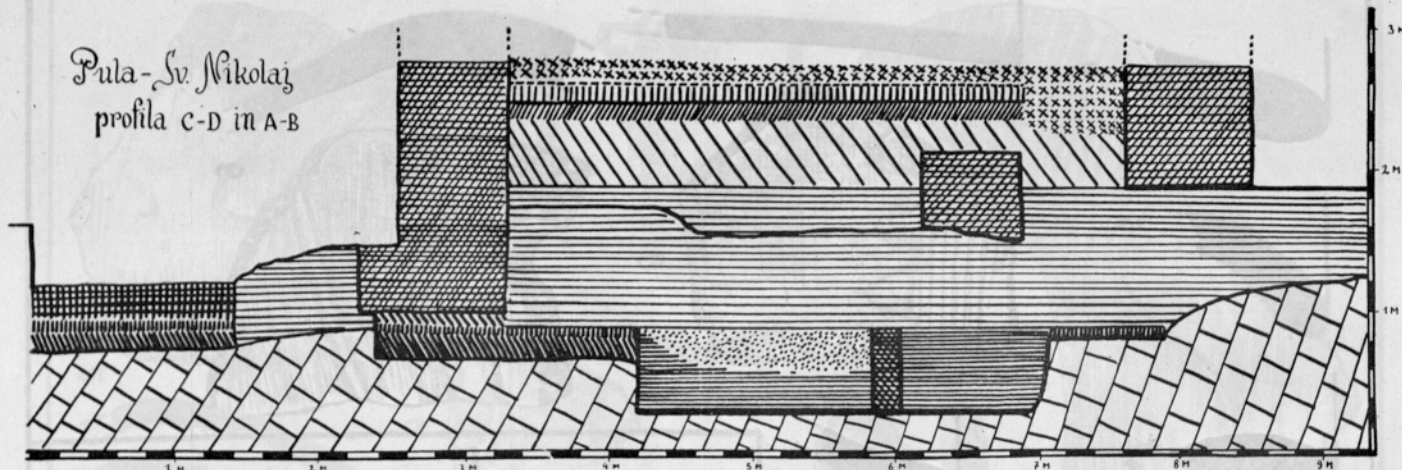

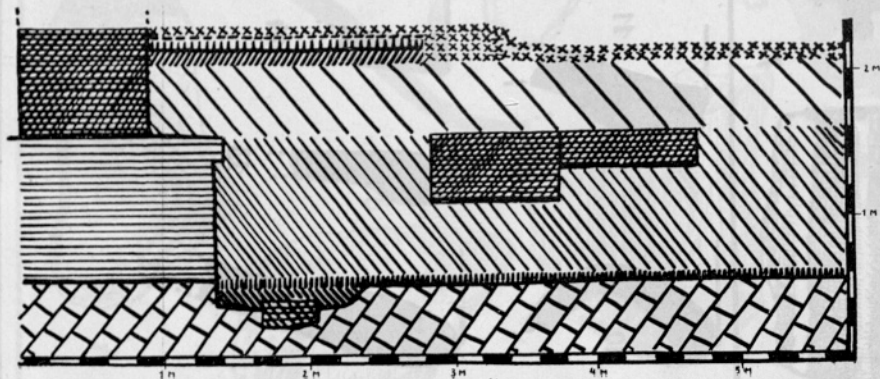

Pula - Sv. Nikolaj
 profila c-D in A-B

174

Legenda

	recentna ruševina		antikni malterni pod
	mozaični pod		nasip I
	malterni podloga		antikni pločnik
	mozaika		apno
	zidana podloga		antikni zid II v fundametu
	mozaika		antikni zid I
	nasip III		neprekopano
	antikni zid II		
	bizantijska cerkev		
	nasip II		

NOVA PITEKANTROPOIDNA OBLIKA HOMINIDA IZ SEVERNE AFRIKE

ZLATA DOLINAR-OSOLE

Iz francoskih in italijanskih splošno znanstvenih in antropoloških revij smo zvedeli za važno novo najdbo hominida, ki so jo mogli časovno opredeliti po geološko-paleontoloških in kulturnih vidikih.

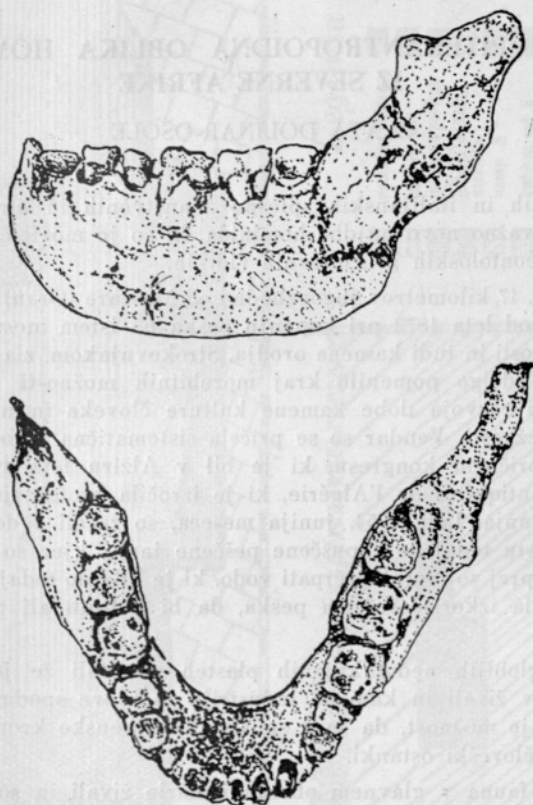
V Ternifinu, 17 kilometrov jugovzhodno od Mascare (Oran) v Severni Afriki, so že približno od leta 1872 pri kopanju peska na istem mestu posamično odkrivali fosilne kosti in tudi kamena orodja. Strokovnjakom, zlasti onim v Alžiru, je to mesto že dolgo pomenilo kraj morebitnih možnosti novih odkritij k večji razjasnitvi razvoja dobe kamene kulture človeka in njene časovne ter regionalne razsežnosti. Vendar so se pričela sistematična izkopavanja šele dve leti po prehistoričnem kongresu, ki je bil v Alžiru leta 1952, po direktivi Direction des Antiquités de l'Algérie, ki je izročila profesorju C. Arambourgu vodstvo izkopavanja. Leta 1954, junija meseca, so začeli z delom, in sicer na najglobljem mestu tedaj že zapuščene peščene jame, kjer so plasti ostale nedotaknjene. Najprej so morali izčrpati vodo, ki je bila do tedaj njihov zaveznik, ker je preprečila izkoriščevalcem peska, da bi pobrali ali premetali tudi te nenačete plasti.

V teh najglobljih nedotaknjenih plasteh so našli že junija 1954 poleg fosilnih ostankov živali in kamene industrije tudi dve spodnji čeljustnici hominidov, kar daje možnost, da se v smislu pleistocenske kronologije natančno opredelijo tudi človeški ostanki.

Pridružena fauna v glavnem obsega izumrle živali in sorodne današnjim afriškim, tropskim vrstam. Med njimi so *Elephas atlanticus* Pomel, vrsta *Rhinoceros*, *Equus mauritanicus*, *Camelus Thomasi*, *Hippopotamus*, *Giraffa* in mnoge druge. Posebne važnosti je prisotnost vrste *Machairodus* (*M. cultridens*) in orjaškega *Phacochoerusa* (podobnega veliki fosilni obliki iz vzhodne Afrike in Avstralije), ki sta značilni za starejši pleistocen. Po mnenju avtorja Arambourga že sami zadnji dve najdbi zadostujeta za časovno opredelitev najdišča v zgodnji, ali kot sam pravi, v začetek srednjega pleistocena, in s tem soglašja z mnenjem, ki ga je izrazil o tem zadnji geološki kongres.

Obenem se tipologija orodja pridružuje paleontološkim podatkom za datacijo plasti s človeškimi kostmi. Našli so okrog sto artefaktov iz kvarcita, iz peščenjaka in apnenca, redkejši so bili iz kremenjaka. Splošen tipološki značaj ustreza po Baloutu zelo primitivnemu šeleo-ašeleenu, ki se po afrikanski kronologiji uvršča v industrijo spodnjega kamazjena iz vzhodne Afrike, kar bi bilo vzporedno II. in III. oldovejskemu nivoju.

Oglejmo si podrobneje obe mandibuli! Pripadali sta odraslim osebam verjetno različnega spola (Arambourg, ki je presojal po razlikah v masivnosti). Prva (moška [?]) je popolnejša, ima ohranjeni obe strani korpusa (rami horizontales) s simfizo, molarje, premolarje in dva inciziva ter del veje (ramus mandibulae), medtem ko kanini manjkajo. Drugi mandibuli manjka desni del korpusa z vertikalno vejo, ima pa simfizo, leve molarje in premolarje ter skoraj

Sl. 1. »Prva« mandibula (moška?) iz Ternifina, pogled z leve strani in od zgoraj (po Sergiju)

vso levo pokončno vejo (ramus mandibulae). Splošni vtis obeh je, po fotografiji in podatkih C. Arambourga in S. Sergija, masivnost in izredna velikost. Poleg tega nas prednji profil simfize prve čeljustnice in ohranjena veja na drugi zelo spominjata na heidelberško spodnjo čeljust, zobje in zobni lok nam pa priključijo v spomin megantropa z Jave in pekinško najdbu. Profilna linija simfize na drugi mandibuli je pa bolj šimpanzoidna. Vse omenjene najdbe prištevamo, po našem poimenovanju, k pitekantropom, t. j. subgenus Homo (Pithecanthropus), z izjemo spec. neanderthalensis. Vtis po fotografiji nas ni varal, saj najditelj prisoja novi najdbi isto razvojno stopnjo, na kateri so azijski pitekantropi (t. j. v našem smislu species erectus in pekinensis).

V podrobnem opisu opozarja Arambourg na podobnosti med najdbo iz Ternifina z najdbo iz Pekinga, ki jo imenuje *Sinanthropus*, zlasti na robne odebelitve (*torus marginalis*) in poudarjene prednje in zadnje izrastke (*tuberculum marginale*) na korpusu. Dalje se ujemata nagnjenost simfize, na »drugi« mandibuli prisoten *trigonum mentale* kakor pri *sinantropu* HI in parabolični zobni lok, ki se natančno ujema z istim na mandibuli *sinantropa* GI. Podobnosti zob v obeh najdiščih so še večje: veliki so, kratki, proporcije so enake in struktura je ista. M_2 in M_3 imata šest kuspидov, od katerih je najmočnejši metakonid, ki je v zvezi s hipokonidom na način, da brazde med njimi tvorijo črko Y. To ni posebnost, ker najdemo isto obliko brazd na kronah molarjev pri antropomorfih (verjetno so mišljeni pongidi) in pitekantropih. Po drugi strani pa omenja avtor znake, ki ločijo njegovi severnoafriški najdenini od *sinantropa*. To bi bila nepodobna lingualna površina alveolarnega izrastka in položaj digastričnih jamic, ki ternifinski mandibuli baje bolj približuje neandertalcem.

Zgoraj smo srečali n. pr. terminus *torus marginalis* in *tuberculum marginale*, ki sta v anatomski nomenklaturi neznana. Prav tako v anatomijah ne najdemo »vodoravne veje« mandibule. To zadnje še ni tako hudo, ker razumemo, kaj je mišljeno s horizontalno vejo; teže je z izrastki in robovi, če so presvobodno poimenovani. Omenjenega tuberkula in torusa ni niti v francoskih anatomskih atlasih; našli smo pa *torus mandibularis* v knjigi M. Boule-H. V. Vallois l. c. v zvezi z okostjem iz Chancelade. Od tod imamo tudi poročilo (l. c., p. 52), da lahko iste oblike najdemo pri današnjih arktičnih plemenih. Podobne nomenklaturne svoboščine po našem mnenju niso dopustne, saj tudi zmanjšujejo razumljivost ter vrednost strokovnih poročil.

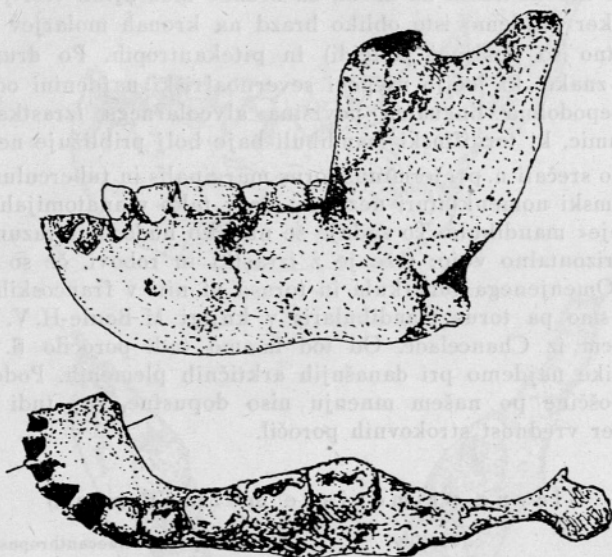
Glavne primerjave meritev (v mm)

	Ternifine		<i>Sinanthropus</i>			Mauer
	1	2	GI.	HI.	B.	
Dolžina mandib.	110	110	103	94	—	120
Viš. korp. za M_1	35	34	34	26	33,7	34
Debelina	19	16	16,4	15,4	16,5	20 (M_1) 24 (M_2)
Viš. simfize	39	35	40	31,5	38	36
Viš. veje	—	72	74	61	—	73
Šir. veje	—	45	40	39	—	52
Dolžina P_1-P_2	17	18	18	15	17	14
Dolžina M_1-M_2	39	42	38	33 (alv)	40	37
Diameter alv. C	7,5 × 9	7 × 10	9 × 10,4	8,5 × 8,7	5 × 8	6 × 9

Primerjanje vrednosti meritev prvih kolon povzemamo po Arambourgu (l. c. p. 495). Mi smo izmerili še odlitek heidelberške čeljusti in zneske dodali v šesti koloni. Obstajajo odkloni vrednosti navzgor in navzdol med mandibulami *atlantropa* (Ternifine), *sinantropa* in *pitekantropa*, ki niso pomembni. Znatnejša je morda razlika v velikosti med prvimi tremi in mauerja najdbo, dalje širina veje ter debelina korpusa prvih treh in Mauerja na drugi strani. (Ni nam znano, kje so merili debelino čeljustnice, zaradi tega navajamo za heidelberžana vrednosti preko M_1 in M_2 . Niti v Martinu (l. c.) niti v drugi podobni literaturi

nismo našli podatkov o načinu in mestu merjenja debeline mandibule). Prese- netljivo pa je, da ima nasprotno heidelberžan manjše zobe tako od ternifinskih, od pekinških, kot tudi od javanskih hominidov.

Poleg teh mer smo se zanimali še za kot sečišča smernic desne in leve vrste zob. Zvezali smo središča molarjev in premolarjev ter premici podaljšali do sečišča pred mandibulo. Ta kot znaša na prvi ternifinski mandibuli 34°, s tem je po Škerlju (l. c. p. 38) blizu pitekanthropom; vključuje se v variacijsko širino neandertalcev in celo sedanjega človeka (19—37°).

Sl. 2. »Druga« mandibula (ženska?) iz Ternifina, pogled z leve strani in od zgoraj (po Sergiju)

Najdenina je nedvomno zelo važna, ker je zelo stara, varno datirana in razen tega je tu najden s šeleensko kulturo prvič na svetu njen verjetni izdelovalec. S tem je po mnenju Arambourga pojasnjeno vprašanje razvojne stopnje pred približno 500.000 leti živečega izdelovalca kulture pestnjakov.

Po vsem tem bi pričakovali, da smo z novo najdbo dobili novega pitekan- tropa približno iste starosti, kot sta njegova podrodovna soimenjaka iz Čou- koutiena (Peking) in Trinila. Profesor Arambourg pravi: »Vendar se hominid iz Ternifina ne zdi strogo istoveten niti s pitekanthropom niti s sinantropom; on kaže po nekih posebnostih na korpusu mandibule znake, ki so lastni njemu in izražajo v neki meri tendenco proti naprednejši stopnji. Zaradi tega bom predlagal, da označimo tega hominida, preden ga popolneje spoznamo, z za- časnim imenom ‚*Atlantropus mauritanicus*‘ (l. c., 895).

Po našem gledanju na sistem hominidov bi se moralo glasiti ime nove najdbe Homo (*Pithecanthropus*) mauritanicus, atlanticus ali ternifinus, kjer bi prvi imeni označevali pripadnost po znakih, tretje pa kraj najdišča. Očitno se Arambourgu ne zdi potrebno, da bi združeval enako visoke razvojne stopnje

v okvir generičnega imena. Ne gre mu za preglednost sistema in večjo enotnost. Morda — po sistemu Weinerta — naj zadostuje vzdevek »anthropus« s kakršno koli predpono, da označi določeno stopnjo razvoja (Pithecanthropus, Sinanthropus, Africanthropus, Euranthropus, Atlanthropus)? Iz njegovih treh poročil ne moremo natančno spoznati njegovega gledišča.

Iz članka S. Sergija (l. c., p. 365) nam postane jasno njegovo stališče glede sistema hominidov, ki nam ga razloži in utemeljuje. Novo najdbo vzporeja s sinantropom in heidelberžanom (evrantropom) in ju združuje v skupino, ki jo imenuje protoantropi. Imamo azijskega in evropskega protoantropa, v atlantropu pa da smo dobili še afriškega. Svoje mnenje zagovarja s tem, češ da doslej še ni dokaza, da bi bili javanski pitekantropi že ljudje in jih moramo ločiti od sinantropa, ki je že hominid. Za razliko od razvojno najnižjih hominidov, protoantropov, imenuje Sergi pitekantrope proantrope ali predhominide, ker so neposredni predniki hominidov. V zvezi s Sergijevim mnenjem smo naleteli na tolikokrat obravnavano vprašanje, katerega prednika človeka bomo imenovali že človeka? In vprašanje, ki iz prejšnjega sledi: katere so bistvene lastnosti, ki ločijo človeka od živali, tudi od tistih, ki mu stoji najbliže? Za razpoznavanje med še živalsko in človeško razvojno stopnjo so nam važni pri najdbi nedvomno znaki, ki nam govore o načinu hoje in velikosti možgan. Zadnja pa presega pri azijskih pitekantropih (750—1200 ccm) vse danes živeče in izumrle opice. Za bistvo razmotrivanja razvojne poti človeka se nam ne zdi niti posebno važno, če priznamo pitekantropom človečnost ali ne. Enako ni nujno, da združujemo v podrodu pitekantropov poleg klasičnih z Jave še sinantropa, heidelberžana itd., če bi ne bil ta način v prid preglednosti sistema. Samo pomislimo na bodočnost, ki bo verjetno še dala kaj novih najdb! Ternifinska najdenina je po opisu in fotografijah nekako med sinantropi, pitekantropi in heidelberžanom. Sergi, za katerega so pitekantropi predhominidi, heidelberžan in sinantrop pa zastopnika protohominidov, je moral napraviti atlantropu nekaj sile, da ga je lahko prištel k protohominidom. Sicer prisiljenost v sistemih ni nobena redkost, vendar menimo, da se je je treba po vseh možnostih izogibati. Iz našega vidika se je bolje odločiti za večjo variacijsko širino važnih znakov pod skupnim imenom in v tem okviru zasledovati razvoj ter vključevati nove najdbe brez škode za postopno evlucijsko linijo.

Poleg poimenovanja najdbe imamo pomisleke še glede pomena razlik med obema mandibulama in pekinškimi čeljustnicami, med prvima dvema ter pitekantropovimi z Jave in med obema, najdenima pri Ternifinu. Kolikor moremo presojati po fotografiji, sta mandibuli precej različni. To je poleg razlike v masivnosti verjetno napotilo najditelja, da govori o moški in ženski mandibuli. Sergi, ki je ternifinsko najdenino videl, ne vidi v neenakosti čeljustnic nobenega vprašanja in se očitno zadovoljuje z mnenjem Arambourga. Morda razlike niso tolikšne, da bi vzbujale dvom glede pripadnosti enako visokih razvojnih oblik? Nehote se nam vsiljuje misel, da so morda večje, kot med omenjenima čeljustnicama na eni strani ter sinantropi in pitekantropi na drugi strani. Če izvzamemo tiste važne značilnosti spodnjih čeljustnic in zob, ki opredeljujejo pitekantropa, neandertalca in fosilnega človeka (Homo), ali poznamo dovolj variacijsko širino manj očitnih znakov? Znano nam je, da je pri današnjem človeku ravno mandibula ena najvariabilnejših kosti, in to v splošnih kot v podrobnih znamenjih, izvzemši tistih, ki jo uvrščajo v kostni zbirki v vitrino z napisom Homo sapiens.

Literatura

- Arambourg, C. et Hoffstetter, R., Découvert, en Afrique du Nord, de restes humains du Paléolithique inférieur. Comptes rendus des séances de l'Académie des Sciences. (Pp. 72—74) Paris, 5 Juillet 1954.
- Arambourg, C., L'Hominien fossile de Ternifine (Algerie). Comptes rendus des séances de l'Académie des Sciences. Pp. 895—895) Paris, 11 Octobre 1954.
- Arambourg, C., A Recent Discovery in Human Paleontology. *Atlthropus of Ternifine (Algeria)*. *Amer. J. Phys. Anthropol.*, n. s. 15 (p. 191—202), 1955.
- Boule, M.-Vallois, H. V., *Les Hommes fossiles*. (Masson et Cie.) Paris 1946.
- Hill, W. C. Osman, *Man's Ancestry*. (W. Heinemann, Medical Books, LTD.) London 1954.
- Martin, R., *Lehrbuch der Anthropologie*, 2. Band, Jena (G. Fischer) 1928.
- Rouviere, H., *Anatomie Humain*. Tome I. (Masson et Cie.) Paris 1948.
- Sergi S., *Atlthropus Mauritanicus* Arambourg, *Estratto della Rivista di Antropologia*, Vol. XLI, Pp. 360—364, Roma 1954.
- Škerlj, B., *Razvoj človeka*, Univerza v Ljubljani 1950.

SUMMARY

A new Pithecanthropoid Hominid from North Africa

While systematically excavating the paleolithic site at Ternifine (Oran, North Africa), in June 1954, C. Arambourg found two hominid mandibles. According to the fossil fauna and to the chelleo-acheulean implements (Camasian) found in situ, the pertinent stratum could be identified as early Pleistocene. For the first time in world history remains of the maker of the hand-axe culture were found together with his tools. The mandibles are most similar to the classic Pithecanthropi of Java and Peking. After the photographs (republished also by S. Sergi) the similarity of the Ternifine probably male mandible also with the Heidelberg mandible is evident, whereas the second (female ?) mandible, in its profile, reminds, morphologically, of more Pongid lower jaws. Comparisons with measurements of the Heidelberg mandible show that this specimen is somewhat larger but has smaller teeth than the Ternifine mandibles. The new generic name "Atlthropus" does not seem justified as we do not know enough about the variability of the mandibles of the subgenus *Homo* (Pithecanthropus) as yet. Therefore the name *Homo* (Pithecanthropus) *atlanticus* or *mauritanicus* would better fit the taxonomy. Evidently, Arambourg has a different concept of the Hominid system.

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

Friedrich Morton, *Hallstatt und die Hallstattzeit. 4000 Jahre Salzkultur* (Verlag des Musealvereines in Hallstatt), Hallstatt 1953, 122 str., XXXXVIII tabel fotografij.

S posvetilnimi uvodi zveznega ministra za prosveto Kolba in R. Pittonija opremljena knjiga neumornega raziskovalca svojega kraja F. Mortona je izšla kot prvi del poljudne monografije o zgodovini Hallstatta in prikazuje življenje tistega časa, ki je s svojimi najdbami ustvaril evropski prazgodovini neminljiv pojem kulturnega procvita ilirske dobe. Strastno navdušenje pisca za podobo in preteklost tega na strmo obrežje Hallstattskega jezera pod Dachsteinom priraslega kraja daje uvodniku in ostali vsebini poseben žar, ki bo približal arheološki Hallstatt vsem ljubiteljem prazgodovine, s strnjenim vsestranskim opisom najdišča, z najvažnejšo literaturo pa bo uspešno informiral tudi zahtevnejšega arheološkega bralca.

Preden preide na kronološko zajeti prazgodovinski razvoj kraja, opiše avtor sedem podob Hallstatta od današnjih dni do dobe pred 4000 leti. V literarno obarvanem razpravljanju omenja najprej najdbe kamenitih sekir, ki bi govorile za to, da so koliščarski prebivalci jezer v Salzkammergutu prvi tod iskali sol, dasi dopušča možnost, da predstavljajo te najdbe najstarejše orodje poznejših hallstattskih rudarjev železne rude. Vsekakor ob obrežjih Hallstattskega jezera doslej niso bili odkriti sledovi kolišč, čeprav drugod v bližini ni ležišč soli. Neolitski obiskovalci Hallstatta naj bi bili torej le potujoči lovci in po avtorjevem mnenju tudi prvi odkritelji soli. Vendar pripadajo najstarejši sledovi selišča šele dobi ranih žarnih grobišč (bronasta doba D), ki pa kažejo morebiti le na periodično naselitev.

Svoj svetovni pomen je dobil Hallstatt šele v železni dobi. Dasi je odljudna zaprtost kraja še pred kakšnimi sto leti, kakor tudi namerna izolacija rudarskega Salzkammerguta v srednjem veku vzbujala videz, da je bil Hallstatt v preteklosti podoben »Trnjulčici«, poudarja avtor pravilno, da je bil kraj v razcvetu svoje dobe eno izmed pomembnih središč prazgodovinske Evrope. Zato poskuša najti pota, ki so iz italjskih ravnin in iz Podonavja vodila k solnemu rudniku, skritemu med gorami. Medtem ko je k Donavi vodila ugodna pot vzdolž reke Traune, so se v ostale smeri potujoči trgovci morali prebijati skozi soteske in preko prelazov. Po takih poteh so prišli v Hallstatt v zameno za sol jantar, baker, kositer, grafit in sloveči izdelki italske kovinske obrti. Ker so bili prvi predmeti najdeni že v začetku preteklega stoletja, divji kopači pa so v naslednjih desetletjih marljivo opravljali svoje uničevalno delo, je velik del hallstattskih najdb bil izgubljen ali pa raztresen po Evropi, še preden je bila na Dunaju postavljena sistematična zbirka. Zanesljive grobne podatke pa so dala šele predvojna izkopavanja F. Mortona, ki so delno obogatila tudi domači krajevni muzej.

Pri opisovanju hallstattskega rudarstva opozarja avtor na svojevrstnost alpskih solnih ležišč, kjer je sol v različnih množinah pomešana z glino in drugimi snovmi v trdno kamenino (Haselgebirge), iz katere jo je treba šele izlužiti. Način pridobivanja soli je tudi od hallstattskih rudarjev terjal izkušenj in znanja. Ker po dosedanjih najdbah ugotavljanje tega postopka še ni mogoče,

navaja avtor primerjave keltskih topitev in izparevanja soli v najdišču Schwäbisch-Hall. Prav tako neznan je tudi obseg hallstattskodobnega rudnika. Dosedanji sledovi so bili odkriti bolj ali manj po naključju pri sodobnem širjenju obrata. Po podatkih, ki jih navaja avtor, so bili najnižji rovi odkriti v globini 350 m, največja oddaljenost od vhoda pa znaša doslej 390 m. V zasipu takih opuščanih rogov, ki jih pogorje samo zapira (Heidengebirge), so bili odkriti najpomembnejši sledovi hallstattskodobnih rudarjev, solni sestav plasti pa jim je ohranil prvotno strukturo. Po enem samem odkritem nezasutem rovu, orodju in priboru rekonstruiral avtor delovne metode. Z bronastim cepinom, glavnim rudarskim orodjem, so bile v stene in strop vsekane globoke brazde, ki so imele oblike počez razpolovljenega srca, od koder so izsekavali solne plošče in jih v usnjenih oprtnikih nosili na plano. Globoki rovi so bili osvetljeni s trskami in bakljami, kot se sedaj često najdejo. Mnogo manj podatkov pa obstoji za rekonstrukcijo oblačil. Pred dve sto leti odkritega železnodobnega zasutega rudarja so s ponovnim pokopom prepustili uničenju z oblačili vred, iz manjših ostankov pa je razvidno, da sta bili glavni surovini za izdelavo oblačil koža in volna. Spričo tega poskuša avtor rekonstruirati oblačila posredno preko reliefnih figur na situlah, kot to najbolje dokazuje v krajevnem muzeju postavljena diorama. O prehrani pričajo tudi v zasutih jamah ohranjeni ostanki človeškega blata (Exkremente), v katerih so našli neprežvečena zrna prosa, ječmena in boba kot ostankov kaše. Jabolka in črešnje so bile dopolnilo take prehrane. K proučevanju prehrane pritegne avtor tudi izsledke novjših raziskav zobovja na ohranjenih skeletih.

Doslej je bilo v Hallstattu odkritih le dvoje ostankov koč, ki sta dokaz, da so bili stanovanjski objekti hallstattske dobe grajeni iz dolgih okroglih brun, na vogalih medsebojno učvrščenih z urezi. Kraj bivališč je malo znan, avtor pa je mnenja, da so bila delno ob vhodih v rove, delno na ugodnih mestih gorske dolinice nad jezerom in na pobočjih pod njo, torej ne v strnjeni obliki, kot pri poljedelskih naselbinah. Njegova zasluga je, da začena doslej malo obravnavana tehnična vprašanja hallstattskodobnega rudarstva (vloga vode, zračenja itd.), ki so potrebna še temeljitih raziskav.

V poglavju o hallstattskem grobišču so navedene najprej za celotno starejšo železno dobo veljavne datacije, med katerimi pripisuje Reineckevi poglavitni pomen. Visoko nad jezerom v ozki gorski dolinici ležeče grobišče je zavzemalo tisti prostor, ki spričo svoje osojnosti in vlage ni prišel v poštev za naselitev. Število grobov bo ob stoletnem uničevanju ostalo neznano. Segali so od vrhnjega dela proti nižjim pobočjem in bili v mlajši fazi tudi žgani. V tem primeru je bil pepel pravilno nasut kar v jamo. Med posebnostmi navaja avtor dvojne skeletne grobove, grobove z delno sežganim, delno pokopanim mrtvecem, a tudi grobove, kjer je bil pokopan le del trupla. Kupi živalskih kosti ponekod med grobovi naj bi bili znak kulturnih obredov.

Med grobnimi pridevki dokazujejo bronasti izdelki razcvet kovinske industrije. Lokaste, živalske, čolničaste, očalne, polmesečne, kačaste, ploščate itd. fibule, igle-lasnice, raznovrstne zapestnice, prstani, uhani, ovratnice, bronaste posode raznih tipov od situl in kotličev do skodelic, pasne sponse, votivne živalske figurice tvorijo tipični inventar hallstattske dobe. Orožje, predvsem meči, bodala, sulične osti itd. je bilo splošno bronasto, v poznejši fazi pa tudi železno. Avtor podpira naziranje, da med kovinskimi predmeti v Hallstattu ne gre iskati le italškega importa, temveč po tujih izdelkih posnemano domačo bronasto obrt, ki je dosegla italški enakovredne izdelke. Keramika je med pridevki le omenjena.

Od orisa hallstattskega najdišča prehaja avtor k zgoščenemu opisu najdišč hallstattske dobe v Avstriji, ob katerem ugotavlja, da so hallstattski plani grobovi ob običajnih gomilnih grobiščih precejšnja izjema. Nato sledi poglavje o hallstattskodobni tehniki, ki zajema krajše opise kovinskih obdelav (tolčenje, punciranje, graviranje, zakovanje, ulivanje, tavširanje, kovanje, kaljenje železa itd.), predelovanje lesa, lončarstvo, tkalstvo, strojenje in drugo. Omenjena je v prejšnjem stoletju odkrita in nato raztresena založna najdba bronastih predmetov iz Hallstatta. Poglavji o zdravstvu in gorski sončni uri zaključujeta opis tega prazgodovinskega obdobja. Povzete ugotovitve o zdravljenju in boleznih temelje deloma na raziskanih skeletih in zaokrožajo kulturno podobo tega časa.

Pri obravnavanju keltske dobe meni avtor, da so Kelti prišli v ta kraj že v 4. stoletju. Kelptom pripisuje dvojje seliščnih najdb in nekaj grobov na grobišču. Iz pozne latenske dobe je pomemben sedaj v krajevem muzeju razstavljeni del rova iz gorske police Dammwiese, najdbe tega časa pa izvirajo tudi iz doline ob rečici Lahni, kjer je obstajala pozneje rimska naselbina. V latenskem času so še pridobivali sol. Kelti pa so pri tem po avtorjevem mnenju nadzirali domače prebivalstvo in se pozneje spojili z njimi. Dasi so rimske najdbe ob Lahni precejšnje (ostanki stavb, bogata sigillatna in hišna keramika, na sigillatne posode vrezana imena, stekleno posodje, železno orodje, bronaste kolenaste fibule, novci in kosti domačih živali) in hkrati s 25 grobovi kažejo na dolgotrajnejšo naselbino (od leta 50 po n. št. do 4. stoletja), ki je bila s trgovskimi potmi zvezana z rimskimi središči v Noriku, iz antičnega obdobja ni več sledov o rudarstvu.

Propad antične naselbine pomeni tudi konec klasičnega obdobja hallstattske zgodovine. V 14. stoletju prične habsburška država obnavljati solne rudnike in v naslednjih stoletjih nastane nad ostanki prazgodovinske naselitve to, kar je mestece danes: moderniziran rudarski kraj in vedno pomembnejša turistična postojanka, h katere slovesu prispevajo nemalo tudi opisane najdbe.

Stanko Pahič

Herbert Jaudarek: Die Strassen der Römer, (Die oberösterreichischen Altstrassen), (Schriftenreihe der o.-ö. Landesbaudirektion Nr. 10), Wels 1951, 254 strani, 3 karte in 16 fotografij.

Med knjižnimi deli o naravi, gradnjah in naselitvi, ki jih je za svoje področje v povojnem času izdala gornjeavstrijska deželna gradbena direkcija, je Jaudarekovo eno tistih, ki po svoji tematiki posegajo v področje arheološke vede. Avtor sam je po poklicu geometer in je na arheološko področje prišel po naključju preko raziskav rodbinskih in krajevnih imen, za seboj pa ima tudi nekaj manjših izkopavanj rimskih objektov. Po svojem poklicu povsem vezan na terensko delo, se je po tridesetih letih izkušenj obravnava rimskih cest lotil tem laže, ker dodobra pozna vso deželo. Zato je k problematiki tega vprašanja doprinesel nekaj, kar mnogi strokovni avtorji radi opuščajo — podrobne podatke s terena samega. Poljudno pisana knjiga je bolj kot arheologom namenjena gradbenim inženirjem in drugim strokovnjakom, ki imajo opravka s cestnimi deli, prinaša pa tudi v arheološkem pogledu upoštevanja vreden pregled o stanju poznavanja cest v Gornji Avstriji. Poleg obravnave za osnovo vzetih antičnih virov sestavljajo knjigo predvsem avtorjeva lastna opažanja in ugotovitve. Po naslovu sodeč predstavlja le del obsežnejše monografije o zgodovini cest gornjeavstrijske dežele, a se tudi v rimski dobi omejuje le na obravnavo treh glavnih rimskih cest, medtem ko naj bi bile manj pomembne obdelane posebej.

Na začetku je objavljen seznam literature, sestavljen v glavnem na podlagi dosedanjih deželnih bibliografij. Tu dokaj izčrpno zajema dela splošnega in lokalnega značaja, poleg tega pa tudi literaturo o posameznih krajih z antičnimi najdbami, ki tvori tako dopolnilo h karti rimskih najdišč v prilogi.

Med najpomembnejše dele knjige sodi vsekakor poglavje »Pregled in uvod«, ki na svojih petdesetih straneh predstavlja nekaj metodični učbenik praktičnega raziskovanja sledov antičnih cestnih tras na terenu. Iz njega je razvidno, da se je avtor v svoji poklicni praksi uspešno približal zapletenosti pojavov, ki jih mora upoštevati vsak raziskovalec rimskih cest na terenu. Najprej prikazuje laičnim bralcem namenjeni pomen dveh poglavitnejših virov, itinerarijev in »Tabule Peutingeriane«, pri čemer opozarja na nepreverjeno točnost rimskih meritev, ki bi jih bilo mogoče kontrolirati predvsem po razdalji med in situ najdenimi miljniki na terenu. Lokaliziranje občestnih postaj čisto naleti na težkoče, ker so razdalje v virih navedene vselej v celih miljah, za skromnejšimi menjališči (mutationes) pa ni ostalo mnogo sledov. Avtor sklepa, da so bile te postaje najčešče na križiščih in cepiščih poti, kjer morajo biti ostanki rimskih stavb v bližini dober znak zanje. Ceste so — sodeč po terenskih izkušnjah — tekle predvsem po pobočjih in hrbtih gričev in manj po dolinah, pri čemer so imele prednost ravne črte ne glede na strmino. Reke so včasih

služile kot dobra bočna zaščitnica, doline pa so bile prekoračene na kar moči kratek način.

Opirajoč se na najdbe v Gornji Avstriji avtor nima najugodnejšega dokaznega gradiva, saj so bili najdeni le štirje miljniki, zanesljivih cestnih sledov pa prav tako ni mnogo. Zato se je pri svojem raziskovanju poleg primarnih virov (literaturne navedbe, trase, miljniki) moral močno opirati na vrsto sekundarnih virov in na svoje na terenu izbrušene cenitve. Med takimi viri navaja najprej obcestne utrdbe, enanadstropne stražne stolpe, kjer so skromne posadke opravljale optično signalno službo in nadzor. Najdeni so bili predvsem okrog Carnuntuma in so v Gornji Avstriji le redki. Poleg njih imajo tudi drugi stavbni ostanki določen pomen pri iskanju bližine ali prisotnosti cest. V kratkem ekskurzu o načinu gradnje so prikazani tipi zidov in njihove konstrukcije, pri čemer avtor pripominja, da je antične stavbne ostaline brez drugih najdb laže ločiti od srednjeveških objektov čisto bolj po temeljih in legi, kot pa po načinu gradnje. Seveda so na primer grobišča z nakazano smerjo cest, novci in druge najdbe koristni pomočniki pri ugotavljanju cest. V tem pogledu so v Italiji veljavna pravila o gradnji cest z do enega metra debelim kombiniranim tlakom v oddaljenih provincah, kakršne del predstavlja Gornja Avstrija, precej brez pomena. Tod se je gradnja cest ravnala po razmerah, terenu in dosegljivem gradivu, njihovi ostanki pa imajo pečat večstoletnega razvoja, spreminjanja in skoro dvatisočletne opuščeniosti. Med tipi cest (tlakovana, betonska, gramozna in hlodasta) je bila v alpskem svetu najčešča z gramozom tlakovana cesta, ki jo je tvoril na steptano ilovko ali prst nasut različno debel sloj gramozu. Ker je ta način gradnje cest še danes v rabi, je na mnogih opuščeniostih cestah tako cestišče težko zanesljivo opredeliti. To tembolj, ker je po ohranjenih sledovih videti, da tudi širina cest ni bila enotna, temveč je nihala po terenskih pogojih med 1,2 in 5 metri. Avtor meni, da je zato eden najzanesljivejših znakov rimske ceste ravni potek trase z jasno določenim ciljem.

Za iskanje cestnih tras morejo dati koristne napotke tudi historični in jezikovni viri, med katerimi so najobširneje obravnavana različna imena starih cest, hkrati z opozorilom, da naziv ceste sam po sebi ni nikoli merodajen. Med pisano vrsto domačih cestnih imen, ki imajo svoje temelje v ljudskem izročilu prebivalstva, a v svojem jedru veljajo za različne pokrajine, so seveda le ne-kateri morebiti v posredni zvezi z ostanki antičnih cest. Glede na sorodno problematiko na Slovenskem je značilno, da se v Gornji Avstriji ime »rimska cesta« pojavlja zelo poredkoma, med imeni, ki bi bila lahko najprej v zvezi z antičnimi cestami, pa sodijo predvsem »Hochstrasse«, »Heidenstrasse«, »Hoher Weg«, »Steinweg« in najčešče »Mitterweg«. Ta pogosto najdeni naziv označuje vlogo zapuščenih tras pri zemljiški razdelitvi kot meja parcel. Ob tem opozarja avtor na velik pomen katastrskih map pri proučevanju poteka rimskih cest, kjer meje parcel (ozki robovi gozdov, pašnikov itd.) često kažejo lego ceste, saj je tam kamenje ali tlak pogosto preprečeval ali onemogočal kultiviranje zemlje. Pri topografskem delu na terenu pa raziskovalec ne sme zanemarjati tudi domačih hišnih imen, ki so lahko v zvezi s staro, dasi ne vselej rimsko cesto. Tudi med krajevnimi imeni nekatera namigujejo na srednjeveške ali rimske ceste.

Med terenskimi sledovi je treba po dolinah iskati nasipe, na pobočjih ali gričih pa useke (Hohlwege). V Gornji Avstriji imajo ceste tudi po dolinah useke s spremnimi obojestranskimi nasipi. Ker v gozdovih takih usekov ni, pač pa so ostanki rimskih cest izginili na isti ravni z današnjim kolovozi, sklepa avtor, da so bile rimske ceste na planem namenoma vkopane, kar si razlaga z varstvom pred vremenskimi nepravilnostmi. Tako sodi, da so v ta namen imeli obrobni nasipi palisade, ceste pa so bile ponekod obdane tudi z živo mejo zaradi varstva pred zverjadjo.

Po teh metodičnih pripombah, zbranih deloma iz literarnih virov, deloma pa iz lastnih terenskih izkušenj, preide avtor na opis vseh treh glavnih rimskih cest v gornjeavstrijski deželi. Ker je glavna cesta med Italijo in Donavo vodila po robu vzhodnih Alp in zahodni Panoniji, pripisuje največji pomen obdonavski cesti, od katere poteka po gornjeavstrijskem ozemlju del trase Lauriacum—Juvavum. Opis te in naslednjih cest je po itinerarijih in Tabuli dokumentiran na priloženi pregledni karti, na terenu dobro proučenemu in podrobno opisanemu

poteku pa bi bilo najlažje slediti s čim preciznejšimi specialkami, ki bi pa knjigi s tako obširnim področjem mogle biti le s težavo priložene. Ob študiju opisov tras pride pomanjkanje pravih predstav do izraza tudi zaradi izostanka risb profilov, ki jih avtor tu in tam omenja. Zaradi tega je za terensko neorientiranega bralca med podrobnimi opisi najkoristnejša vrsta tistih drobnih podatkov, ki bi jih mogel prenašati na druga področja raziskav.

Prva obravnavana trasa vključuje kratek oris največjega obdonavskega legijskega taborišča Lauriacum, ki je v povojnih letih stalni objekt arheoloških raziskav. Na vmesnem področju omenja itinerar dvojce (Ovilava, Laciaco), Tabula pa četvero (Ovilava, Tergolape, Laciatis, Tarnantone) postaj, porazdeljenih na gornjeavstrijskem delu na LXXXVI m. p. po itinerariju oziroma LXXXV m. p. po korigirani Tabuli dolge trase. Od teh sovpada civilna prestolnica Obrežnega Norika po najdbah in merah z današnjim Welsom. Tergolapo je lokaliziran pri z rimskimi najdbami obdanem kraju Schwanenstadt, ki je za 3,5 km oddaljeno od po navedenih miljah ugotovljene točke. Avtor misli, da je bila obcestna postaja na križišču, ime pa je prevzela od bližnjega rimskega naselja v Schwanenstadtu. Postaja Laciatis nima ustreznih najdb na terenu, avtor pa pripisuje njeni bližini ostanke treh morebiti v temeljih rimskih stražnih stolpov. Sovpadanje podatkov Tabule s terenskimi razmerami navaja avtorja, da lokalizira postajo Tarnantone na križiščni kraj Strasswalchen. Po avtorju na terenu proučevana cestna trasa teče po različnih terenih in tvori osnovo poznejših, danes večinoma že opuščeni cest z najrazličnejšimi, v uvodu obravnavanimi imeni.

Druga cesta je vezala gornjeavstrijski del Norika z Italijo in je vodila od Ovilave preko prelaza Phyrn v Virunum in dalje proti Aquileji. Ob dosedanjih sedemnajstih obravnavah te ceste se avtor omejuje na njen gornjeavstrijski del severno od prelaza. Na najsevernejšem odseku je doživela cesta v zadnjih obdobjih sprčo terenskih in drugih razlogov mnogo izprememb in premestitev, tako da je njen potek težje slediti, dokler se avtor ne znajde pred tremi neopredeljivimi variantami, ki jih uspe združiti šele pri Welsu.

Največje težave je avtorju predstavljalo iskanje ceste med Ovilavo in Boiodurum (Passau), ki v Tabuli ni vrisana, v itinerariju navedena razdalja LXXXI m. p. pa močno odstopa od načela, da je bila zveza med krajji čim krajša. Tega predela avtor tudi ni v celoti raziskoval na terenu in je tako ostal pri začasnih ugotovitvah. Velike težave dela pri tem tudi lokalizacija vmesnih postaj (Ovilatus, Joviacum, Stanacum). Zlasti pri Ovilatus so dosedanja mnenja močno deljena, avtor pa se priključuje naziranju, da predstavlja Ovilatus po reki Traun (po Mommsenu naj bi Rimljani Traun označevali z Ovilava) izpeljano ime, kraj pa lokalizira v naselje Hörsching z večjim številom rimskih najdb. Laže in soglasneje je lokalizirana postaja Joviacum v Schlögen ob Donavi. Nadaljnja zveza z Boiodurum po avtorjevem mnenju navzlic najdbi miljnika pri Engelshartzellu ni mogla iti vzdolž Donave, temveč na ozemlju južno od nje, kjer pri kraju Raab lokalizira postajo Stanacum in tako dopušča velik ovinek. Vsekakor je ta del potreben še bodočih podrobnih terenskih raziskav.

Sodeč po štirih najdenih miljnikih, ki izvirajo vsi iz začetka in prve polovice 3. stoletja, so bile ceste v tem času še v skrbni negi. O njihovi usodi avtor, obravnavajoč jih le topografsko, ne pove ničesar.

Knjigo zaključuje seznam krajev in 14 lepih fotografskih posnetkov ostankov starih cestnih tras, ki predstavljajo za tovrstno topografijo poleg uvoda dobro metodično in primerjalno gradivo.

Stanko Pahič

Sevin H., Die Gebiden, im Selbstverlag des Verfassers, München 1955, str. 222 in 74 slik v tekstu, med temi 18 geogr. skic.

Delo obsega poleg kratkega uvoda šest večjih poglavij, katerih naslovi nam že povedo, kako je pisatelj obdelal ves problem Gepidov in njihovo zgodovino. Naslovi posameznih oddelkov so: I. Gebidoios, II. V Karpatski deželi, III. Čas hunske vlade, IV. Kralj Ardarik, V. Gebidei, VI. Sledovi Gebidov. Na koncu je navedena literatura, register oseb, narodov in geografskih imen. Najprej moramo ugotoviti, da je pisatelj v prvi vrsti zgodovinar, ki nam podaja izčrpan politično zgodovino Gepidov in kaže njihov velik pomen v času selitve ljudstev.

V predzgodovinskem času so stanovali Gepidi na d. bregu reke Visle ob njenem izlivu v Baltiško morje. Semkaj so prišli, kakor tudi ostali Gotje, iz Skandinavije. Ko so se sosedni Gotje preselili k obali Črnega morja in se kasneje razširili po rimski provinci Daciji, so jim okrog leta 250 po Kr. sledili tudi Gepidi, za katere pa tam ni bilo več prostora. Ostati so morali v Karpatih in ob Gornji Tisi. Kasneje, ko se je njihov položaj precej izboljšal, so razširili to svojo posest proti jugu do reke Maroša, kjer jih najdemo okrog leta 360. Pisatelj opisuje njihove borbe z Vizigoti in njihova skupna bolj ali manj srečna podjetja, dokler niso prišli skupno z Ostrogoti pod hunsko oblast (primerjaj geogr. skice št. 9—15). Sicer so spremljali Hune pri vseh njihovih roparskih pohodih, vendar je bila največ ravno njihova zasluga, da so popolnoma uničili hunsko državo. Za vlade Atila se je posebno izkazal gepidski kralj Ardarik, ki je pa po njegovi smrti pričel z uporom proti njegovim sinovom. Z drugimi upornimi plemeni vred je premagal Atilove naslednike pri reki Nedao. Huni so se pomikali k obalam Črnega morja in s tem se je končala njihova oblast, ki je ogrožala vso Evropo. Gepidi so pa zasedli še vse prejšnje hunsko ozemlje ob Tisi in kasneje vso nekdanjo rimsko provinco Dacijo (sl. 25 in 64). Ostrogoti, prejšnji hunski podložniki, so se umaknili v Panonijo, od koder so pa kmalu odšli in pod vodstvom Teoderika osvojili Italijo. Gepidi so v nadaljnjih uspešnih bojih z Bizantinci še precej razširili meje svoje države in si tudi osvojili mesti Sirmium in Singidunum. Sirmium je postal celo njihova prestolnica, a je bil tudi vzrok neprestanega spora z Bizantinci. Zaradi tega jim tudi ti niso priskočili na pomoč, ko so jih od zahoda napadli Langobardi, od vzhoda pa z njimi zvezani Avari. V borbi je poginil cvet gepidskega ljudstva z njihovim kraljem Kunimundom vred. Njihovo deželo so pa zasedli Avari, ki so še preostale Gepide zdecimirali. Le majhni ostanki so se izselili in so počasi izginili med drugimi ljudstvi (sl. 69), n. pr. v Sev. Italiji (sl. 74).

V resnici se gepidski jezik le malo razlikuje od gotskega. Gotski nam je ohranjen v mnogih fragmentih sv. pisma, ki ga je prevedel arijanski škof Wulfila. »Codex argenteus« je samo polovica tega prvotnega originala in je danes shranjen v Upsali. Gepidi in Goti so govorili isti jezik, kar je razumljivo, ker so istega rodu. To potrjuje še posebej Jordanes, ki imenuje Gepide, Vizigote in Ostrogote pripadnike istega naroda, namreč gotskega. Za vzgled nam našteva pisatelj nekaj strani gepidskih besed in podaja tudi primer njihove pisave.

Krščanstvo, in sicer arianizem so prejeli Gepidi prostovoljno iz Bizanca. Vendar jih je še nekaj vztrajalo v prejšnji poganski veri (str. 100) s starimi običaji, žrtvami in starimi bogovi. Vendar dokazujejo mnogi dragoceni najdeni predmeti s križem, da je bilo krščanstvo močno razširjeno (str. 105).

Sevin črpa večino zgodovinskih podatkov iz antičnih pisateljev. Da bi bolje osvetlil posamezne dogodke, citira prevode kar celih poglavij. Obdelal jih je glede na njihovo verodostojnost in vsebino. Velikokrat izlušči iz dolgega pripovedovanja bizantinskih pisateljev zgodovinsko jedro, ki ga je skušal pisatelj skriti v množini besed in misli (str. 169). Pisatelj tudi pravilno ugotavlja, da so imela druga germanska plemena, n. pr. Ostrogoti (Jordanes) ali Langobardi (P. Diaconus), pisatelje, ki so izčrpno in z ljubeznijo pisali o zgodovini svojih narodov. Oba omenjena pisatelja sta bila sovražna Gepidom. Zato omenjata za Gepide važne dogodke le mimogrede, nekako ob robu in v slabem smislu (str. 35). Zaradi tega je Sevinovo kritično gledanje na te vire zelo umestno.

Sevin nam podaja tudi zelo dobro sliko materialne kulture pri Gepidih. Naslanja se na množične najdbe, ki jih ima naznačene po najdiščih na geografskih skicah (sl. 3, 25, 75). Na mnogih risbah imamo najrazličnejše predmete od zgodnjega latena do propada gepidske države. Vse to in še posebno poglavje (Bodenfunde in Gebidei) nam dobro potrjujejo, da so bili Gepidi kmečko, poljedelsko ljudstvo, neokretni, počasni, defenzivnega in miroljubnega duha. Imenovali so jih tudi srečne Gepide za razliko od bojevityh in k potovanju nagnjenih Gotov (str. 24). V posebnem poglavju obravnava pisatelj zlati zaklad iz Szilágy-Somlyója in ga pojasnjuje z mnogimi slikami (str. 58 sl.). Pisatelj sodi, da je bil ta zaklad zakopan okrog leta 500 po Kr. in da takrat že dolgo ni bil v rabi.

Iz vsake vrstice se vidi velika pisateljeva ljubezen in simpatija do nesrečnega gepidskega rodu. Lahko opravičeno trdimo, da nam je pisatelj v tem

delu podal sliko preseljevanja ljudstev, gledano ne z bizantinskega ali langobardskega stališča, ampak z gepidskega.

Glede tega, kako nam pisatelj podaja vse navedene misli in podatke, bi omenil, da bi delo neprimerno mnogo pridobilo, ako bi Sevin navajal vse citate pod črto in v originalnem tekstu. Ž iskanjem po delih, ki so sicer v seznamu literature natančno navedena po številkah, izgubimo veliko časa, pa tudi citirana dela niso vsakomur dostopna.

J. Klemenc

Jaro Sašel, *Vodnik po Emoni*, Ljubljana 1955, 98 str. francoski prevod (39—52), 4 slike v tekstu 11 slik v prilogi.

Pred nami je knjižica, ki jo je založil in izdal Mestni muzej v Ljubljani. Po obliki je zelo dobro opremljena, lahko rečemo, da celo bogato. Tiskana je na dobrem papirju in glede na velikost in papir odlično ilustrirana. Klišeji so izborni in tudi tisk je odličen. Tako je ta knjižica kakor po zunanji obliki, tako tudi po tisku in po ilustracijah zelo prikupna. Vendar se moramo pa z vso pravico vprašati, kaj je pravzaprav hotel izdajatelj s to knjižico. Publikacija ima namreč naslov »Vodnik po Emoni«. Ker pa imamo pod pojmom »vodnika« vedno neko določeno predstavo, je vsekakor upravičeno vprašanje, ali »Vodnik po Emoni« zasluži to ime. Po vsebini predstavlja knjižica le kratko, poljudno-znanstveno starejšo zgodovino Ljubljane, niti ne Emone. Tako bi bil glede na širino, ki je bila omenjena in glede na obravnavo veliko primernejši naslov »Nekaj iz najstarejše zgodovine Ljubljanec«. Kasneje sta bila »Vodniku« dodana še dva lista, ki naj bi nudila nekaj vodnik po arheoloških zbirkah Mestnega muzeja. Vendar je to podano v zelo skopih besedah, tako da je le neka splošna registracija glavnega materiala. Vsekakor je premalo, da se v neki vitrini registrira material na način, kot v tej knjižici, na pol drugi strani za vse zbirke. Tudi tu se pojavlja vprašanje, čemu je sploh to natisnjeno, ko v resnici ne more nikomur služiti. Vprašanje je tudi, ali je na mestu, omenjati fragmente keramike kot »črepinje«, ker pod črepinjami razumemo marsikaj. Še resnejša opomba pa je, da bi bilo želeti, da bi naj bila registracija objektov točna. Doslej v Ljubljani slovanskih žar namreč sploh ne poznamo.

Ne glede na to, kakšen cilj je zasledovala pričujoča publikacija, je pa potrebno pokazati tudi nekaj momentov, ki zadevajo predvsem avtorja in zadevajo njegovo znanstveno podajanje. V celoti lahko rečemo, da je »Vodnik« pisan zelo lepo in tekoče. Avtor ima zelo lep slog. Razen tega je avtor uporabil tudi slog, ki je razumljiv ne samo suhoparnim znanstvenikom, temveč tudi drugim. Vendar je pa kljub temu treba paziti na znanstveno resnico in znanstvena dognanja. Ne gre si ustvariti nekakšno svoje mnenje, ki še ni nikjer dokazano, in ga podajati javnosti kot zadnji krik arheologije. Posamezna mnenja avtorja, ako so tudi še tako zanimiva, ostanejo toliko časa osebna mnenja, dokler niso na drugih mestih znanstveno dokumentirana in jih ne gre vsiljevati drugim, celo ne pod nekim splošnim videzom takšnega arheološkega stanja. Poleg tega je pa avtor zagrešil tudi še vrsto napak, ki jih v takšni publikaciji, še zlasti, ker je poljudno-znanstvena, ne bi nikakor smel. Dotaknili se bomo samo nekaj najbolj izrazitih primerov, čeprav bi se o mnogih stvareh dalo razpravljati.

Avtor postavlja prvo sled človeškega življenja na ljubljanskem ozemlju v t. i. kulturo Ljubljanskega barja. Čeprav je mogoče slediti življenje tudi še v čas paleolitika, ko je ljubljansko področje predstavljalo obširen areal tedanjih lovcev (najdba na Vrhniku), imamo prvo doslej ugotovljeno naselitev res v kulturi Ljubljanskega barja. Toda avtor postavlja to kulturo v čas od 1900 do 1500, medtem ko jo vse kronologije postavljajo v čas od 1900—1700, včasih pa tudi v čas od 1800—1600. Kje je avtor dobil svoje letnice, ni jasno, posebno ker v tekstu izrecno pravi, da je to ribiško lovška kultura na prehodu mlajše kamene v bronasto dobo. Dalje deli avtor kulturo Ljubljanskega barja na »starejšo« in »mlajšo« dobo. Res lahko bi mu bili hvaležni, ako bi mu uspelo dokazati to delitev (v Vodniku je žal le nekaj splošnih fraz), kar je doslej vsem raziskovalcem Barja spodletelo. Zanimivo je, da avtor šele v mlajšo fazo svoje kulture Ljubljanskega barja postavlja uporabo »bakra in bronca«. Toda, kolikor danes vemo, so se bakreni predmeti uporabljali že na samem začetku nam znane kulture, o »bronastih« pa žal ni nikjer sledu. V mlajši dobi, meni avtor, so

prebivalci prešli od lovsko-ribiškega načina preživljanja na motično poljedelstvo. Vzrok vidi v krčenju jezera in v kosih žrnelj, ki, kakor meni, niso služili le za mletje obvodnih lešnikov in podobnih sadežev. Ta njegova trditev je ravno tako samovoljna, kakor tudi ona, da naj bi se v tej dobi začel uveljavljati patriarhat. Avtor sklepa dalje glede na glinaste idole, ki so bili najdeni na Barju, na razvit kult plodnosti. Žal je pa bil najden le en tak idol. Zanimivo bi bilo tudi vedeti, kje in kdaj so bili najdeni v naši kulturi meči in bojne sekire. Samovoljna je dalje trditev, da je tedanje ljudstvo prvo spoznalo »ljubljski prostor kot strateško in ekonomsko pomemben«, kar pa povezuje tudi s pomembnostjo »trgovsko-prometne smeri«.

Zanimivo je, da so avtorju nerešljiva vprašanja tudi, »kakšna so bila naselja«, medtem ko druga res nerešljiva rešuje s takšno lahkoto. Toda ravno v tem primeru bi mogel dobiti precej podatkov, na temelju katerih je mogoča vsaj približna slika (Arheološki vestnik 1954, 5 sl., 95 sl.).

Hiatus v naselitvi ljubljanskega prostora vidi avtor med koncem prehodnega časa iz kamene v bronasto dobo in železno dobo. Sam hiatus tolmači zopet s svojimi hipotezami in ekskurzi. Med takšne sodi sicer zelo vabljliva, toda tudi zelo dvomljiva ugotovitev, da je staro prebivalstvo bilo verjetno absorbirano »v valu nove kulture in novih ljudi, ki so prodirali sem z vzhoda«. Z drugimi besedami so na zahodni del Balkana prišla ilirska plemena z vzhoda. Zanimivo pa je dalje, da avtorju sploh niso znane bronzastodobne najdbe na področju Ljubljane in okolice, kot so kolišče pri Preserju (Arheološki vestnik 1953, 256 sl.), kolišče pri Blatni Brezovici (Arh. vest. 1954, 18.— Gradivo sicer v celoti ni objavljeno toda je dostopno); dalje meč trstaste oblike na kolišču pri Igu (GMDS 1942, 93), najdbe bronzastih suličastih osti v Ljublanici, itd., itd.

Naslednje predzgodovinske periode so nekoliko točneje podane, vendar samo v obrisih splošnega značaja, kar glede na namen tudi zadostuje. Kar pa zadeva rimske, t. j. pravi emonske del, se avtor omejuje le na kratko zgodovino, ki ima pa kljub temu, da je to še najbolj del vendar mnoge pomankljivosti. Tako je tu nesorazmerje med posameznimi razlagami. Medtem ko avtor posamezne pojme ali imena pojasnjuje relativno obširno, drugih sploh ne pojasni. Misli pa, da gre to bolj na račun omejevanja prostora. Vendar bi pa avtor glede tega moral le najti neko pravilno rešitev. Tako n. pr. nimamo nikjer omenjenih niti glavnih doslej ugotovljenih najdenih spomenikov iz časa rimske Emona. Takšnih momentov je pa še več, ki jih pa tu ne gre naštevati. Od tistega pa, kar je podano, bi omenila nekaj točk. Tako avtor n. pr. sodi, da je ljubljansko ozemlje bilo »stičišče Keltov, Ilirov in Venetov«, vendar pa mu ni jasno, h kateri etnični skupini je to naselje pripadalo pred rimsko zasedbo. Medtem pa Strabo omenja, da so tu bili Kelti oziroma Tauriski. Avtor bi vsekakor moral omeniti, da je del emonskega področja, preden je prišel pod Panonijo, pripadal Noriku. Točno je sicer n. pr., da so Tegulae bile žigosane, toda ne »navadno«, temveč le včasih ali večkrat.

Novejša raziskovanja na področju Emona, ki so pa omejena le na sondažna dela in raziskovanja, so pokazala, kakor pravi avtor, povprečno 8 plasti. Po vsej priliki pa tu ne bo šlo za 8 kulturnih plasti, temveč le za 8 gradbenih sprememb na posameznih mestih, ki jih pa nikakor ne moremo posplošiti na vso Emono. Vprašanje je celo, ali so tudi na teh mestih res spremembe, kakor jih vidi avtor. Avtor misli, da so Markomani uničili Emono, kar naj bi nekako dokazovala močna plast žganine, ugotovljena na nekaterih mestih pri sondiranju. Toda ta domneva ni za sedaj nikjer niti zgodovinsko niti arheološko dokazana. Nejasno je tudi, kako si avtor zamišlja delitev parcel uglednim meščanom po mestni upravi za postavitev nagrobnikov in za pokop. Doslej vemo pač, da so bila grobišča zvečine javna ob cestah in da je bil tu pokopan pač vsak, ki je živel na področju mesta, naselja. Seveda imamo pa tudi bolj privatna grobišča. Malo je pa verjetno, da so v Emoni obstajala v večji meri takšna privatna grobišča, oddana od mestne uprave. Nerazumljivo je tudi, kako si avtor predstavlja, da je emonsko področje bilo poleg Emona upravljano tudi iz »poštnih postaj«. Prvič je tudi tu postavljena trditev, da je emonsko upravno področje segalo do Kolpe. S čim to avtor utemeljuje, ni znano. Dvomljiva je tudi domneva, da bi mogli v Emoni na temelju kipca nekega gladiatorja in žrtvenika Nemezi pričakovati že amfiteater, itd.

Staroslovansko dobo obravnava avtor upravičeno zelo kratko. Toda tudi to žal ni brez napak. Na dvorišču SAZU vkopani silosi niso »starejši« od tu najdenih grobov, temveč kasnejši (Arh. vest. 1951, 164). Se veliko več napak imamo pa pri tolmačenju sl. 15, na kateri so objekti slovanske periode. Avtor jih tolmači kot: »Staroslovanski predmeti belobrdске kulturne skupine, najdeni v inhumacijskih grobovih na dvorišču SAZU leta 1951. Lonci-žare, zapestnice, polmesečna uhana, železen kresilnik, ovratnice«. V resnici bi se pa morala legenda glasiti: staroslovanski predmeti köttlaške in prehodne skupine (Ljubljanske nekropole so bile doslej štete v köttlaško, ne pa belobrdsko kulturno skupino), najdeni v skeletnih grobovih na dvorišču SAZU in ostalih grobiščih v Ljubljani ter v silosih: lonci, najdeni v silosih (nerazumljivo, kako so sedaj postali grobne žare — glej Arh. vest. 1951, 165 sl.), obsenčna obročka, luničasta uhana, belobrdski uhan, nož, kresilo, ogrlica in zapestnice iz grobov v Ljubljani.

To so neke splošne opombe. Mestni muzej je z izdajo tega vodnika želel nekako preskočiti »Zgodovino mesta Ljubljane«, ki se pripravlja in tiska žal že v nedogled. Čudno je, da se avtor v svojih citatih sklicuje na to edicijo, ki jo je mogel videti samo v rokopisu. In ravno s tem in v zvezi z avtorjevimi citati drugih člankov in razprav, katere, bodimo dosledni, ni niti prečital, je Mestni muzej napravil sebi in drugim s to svojo izdajo kaj slabo uslugo. Sklicevanje, sicer splošno, vendar pa za nedokazane in napačne trditve, na druge avtorje, pomeni tudi nesolidnost takih avtorjev. Tako imamo poleg izrazite znanstvene površnosti v tem delu tudi še lepo število znanstvenih napak. Zeleti bi pa biló, da take in podobne publikacije tako avtorji, kakor izdajatelji v bodoče jemljejo veliko bolj resno, kakor je pričujoči »Vodnik«, ki ga je žal Mestni muzej izdal celo v francoskem prevodu.

Jos. Korošec-Jos. Klemenc

Radomír Pleiner, Výroba železa ve slovanské huti u Zelechovic na Uničovsku (Rozpravy Československé akademie věd, Ročník 65, Rada SV, sešit 6, Praha 1955), 52 str., 11 slik v tekstu, T. I—XIV, 1 priloga, ruski in nemški povzetek.

Českoslovaška akademija znanosti je v svojih Razpravah izdala zanimivo razpravo Radomira Pleinera, ki obravnava slovanske topilnice za železo v Zelechovicah. Del teh topilnic je bil odkrit že leta 1930. V kasnejših letih so pa našli še nekoliko topilnic. Tedaj jih je Schirmeisen (Verhandlungen des Naturforschenden Vereines, 1931, 128 in Sudeta XI, 1935, 104 sl.) najprej datiral v prvo polovico I. tisočletja n. e., kasneje pa od IX.—X. stoletja n. e. glede na tam najdeno keramiko, vendar pa označil kot germanske. Nova raziskovanja na tem mestu so bila zopet začeta leta 1950, v glavnem, da bi se kontrolirala starejša. Ob tej priliki so bile odkrite tudi še druge peči (sumarni rezultati so bili objavljeni v Archeologický rozhledy 1954).

Topilnice, ki so bile približno 1,0—1,5 m dolge, so bile v vrstah in vkopane v zemljo ali v puhlico. Pred pečmi je bil jarek okoli 0,60 m globok ter 1,0 do 1,50 m širok. Dolg je bil pa okoli 21 m. Od jarka je v vsako peč vodil predor. Iz same peči je bil izdelan lijakast predor. Za pečjo je bila manjša vdolbina. Med njo in rovom, ki je vodil iz peči, je bil ozek kanal, ki je imel v premeru 3—4 cm in ki je rabil za umetno dovajanje zraka. Notranjost peči, kakor tudi samo ognjišče, je bila obzidana na poseben način. Plašč, ki jih je obdajal, je bil izdelan iz plasti gline, ki se je držala puhlice; nato je sledila bela peščena plast in končno svetlo rdeča peščena plast. Notranja dolžina peči, pri primerih, ki so se mogli točno izmeriti, je bila okoli 119 cm, širina pa 64—84 cm, medtem ko je imel predor, ki je vodil iz rova peči, 30—28 × 52 cm v premeru; a rov, ki je vodil iz peči, 25—27 cm v premeru.

Poleg ugotovitve lege in oblike peči je pomemben tudi način taljenja rude, ki so jo pridobivali tako rekoč v neposredni bližini. Glede na relativno majhne peči se je v času enega taljenja moglo iztali približno le 5 kg teži kovine ali železa. Ugotovljeno je tudi, da je pri tem dosegla temperatura 1400—1450° C, čeprav se je začela železna ruda taliti že pri temperaturi okoli 500° C. Vendar so pa pokazale analize, da je temperatura dosegla omenjeno višino.

Nova datacija, ki jo glede teh peči postavlja Pleiner, naj bi padala v čas od VIII. do prve polovice IX. stoletja. To datacijo je Pleiner ravno tako napravil na temelju tu najdene keramike, ki jo omenja že Schirmeisen, a ki jo je našel

tudi avtor v neki kulturni jami oddaljeni okoli 150 m od topilnice. Schirmeisen je takšno keramiko, ki jo je našel v samem okviru topilnice, datiral v čas od IX.—X. stoletja. Pleiner pa išče paralele za keramiko predvsem v keramiki Zahodnih Slovanov na Poljskem, delno pa tudi na Češkem. Vendar bi glede na objavljene fragmente postavil to keramiko nekoliko niže, kakor je storil Pleiner, ne glede na datacijo same topilnice, s katero je omenjena keramika lahko v zvezi, ali pa tudi ne. V poštev moramo vzeti predvsem nekatere fragmente keramike, ki imajo mnogo mlajši značaj, kakor je pa sedaj postavljena datacija. (T. XII, 5). Nesporno je, da imajo nekateri fragmenti, ki jih avtor navaja, zaokroženo ustje, drugi zopet ustje ravno odrezano; vendar pa ti detajli še ne pomenijo zadosten razlog, da bi to keramiko mogli postaviti celo v čas VIII. stoletja. Takšni primeri imajo lahko popolnoma lokalni pomen. Ravno tako sodim, da ima tudi celotna ornamentika mlajši značaj že glede na analogije donavskodolinskega prostora. Ako poleg tega vzamemo v poštev že prej citiran fragment (T. XII, 5), ki glede na donavskodolinske primere ni mogel nastati pred X. stoletjem, je sedanja datacija keramike dvomljiva. Verjetno se s tem v zvezi mora postaviti tudi vprašanje datacije samih topilnic, ki razen keramike, ki pa niti ni vedno najdena v njihovem ožjem okviru, nimajo nikakršnega drugega elementa, po katerem bi jih bilo mogoče datirati. Glede na keramiko, kolikor je ta v zvezi z njimi, pa tudi topilnice ne bi mogli datirati pred X. stoletje.

Jos. Korošec

France Starè, Vače. (Arheološki katalogi Slovenije, izdaja Narodni muzej v Ljubljani, Zvezek 1, Ljubljana 1955), 137 str., 107 tabel, 3 plani, 1 priloga, angleški prevod.

Draga Garašanin, Katalog metala. (Narodni muzej, Beograd, Praistorija I Beograd 1954), 88 str., 65 tabel, 1 karta, nemški prevod.

Potreba po katalogih arheološkega gradiva je pri nas že precej stara. Zato so že pred drugo vojno začeli izdajati neke vrste katalogov v znani izdaji »Corpus vasorum antiquorum«, ki pa žal niso bili čisto kataloško izdelani, čeprav so imeli delno tudi ta namen. Po vojni so pa potrebe po katalogih stopile še v dokaj bolj perečo fazo. Med arheologi Jugoslavije je zaradi tega bilo tudi sklenjeno, da se to vprašanje resno vzame v poštev in da se k temu delu čimprej pristopi. Plod tega dela so tudi prvi katalogi, ki smo jih dobili. Tu se bom pa pomudil samo pri dveh katalogih, ki obravnavata kovinsko dobo, od katerih eden obravnava eno najdišče: »Vače«, ki ga je napravil Starè, izdal pa Narodni muzej v Ljubljani; drugi pa obravnava celotno kovinsko gradivo, ki je v Narodnem muzeju v Beogradu. Drugi katalog je napravila Draga Garašanin, izdal pa Narodni muzej v Beogradu.

Laže je kritizirati neki katalog, kakor ga pa izdelati. Vendar pa obstajajo neki splošni principi, ki jih ne gre zanemarjati, saj imamo že dovolj tujih katalogov za primerjavo. Tako je tudi popolnoma jasno, da je katalog nadomestilo za material, ki ali ni dostopen, ali pa je mogoče tudi že propadel. Ker je pa arheološkega gradiva v ogromni množini, je nujno potrebno, da se poišče neko merilo tako v tekstu, kakor tudi v ilustracijah, ki bodo na eni strani nudile vse, kar je potrebno, na drugi strani pa se tudi ne bodo raztegnile v nepotrebno širino. Ker je v predzgodovini vsak, tudi najmanjši fragment pomemben, je vsekakor potrebno, da se kljub temu nič ne izloči.

Oba obravnavana kataloga sta zanimiva tako po razliki podajanja teksta, kakor tudi po ilustracijah. Kataloga se razlikujeta tudi po pojmovanju naloge, ki sta jo skušala rešiti avtorja. V resnici imata oba kataloga delno skupen samo format. Delno je tu vzrok tudi, da en avtor obravnava le eno najdišče in organsko zaključeno celoto, drugi pa zelo široko področje. Kljub temu take razlike, ki jih imamo v teh katalogih, niso bile potrebne.

Ne bom se spuščal v detajlno razdelitev posameznih katalogov. Pač pa bom skušal pokazati na dobre in senčne strani enega, kakor tudi drugega. Že vnaprej pa moram omeniti, da je katalog »Vače« veliko boljši kakor beograjska izdaja »Katalog metala«.

S tehnične strani je katalog »Vače« mnogo bolje opremljen, tiskan na boljšem papirju, sam tisk veliko bolj čist in ilustracije veliko bolje odtisnjene,

kakor v drugem katalogu. Ravno glede na ilustracije moramo »Katalog metala« označiti za povsem nekulturno izdajo.

Tujejezični katalog pri katalogu »Vače« sledi katalogom v slovenščini, medtem ko je pri »Katalogu metala« tiskan paralelno na isti strani s srbsko-hrvatskim tekstom. Načelno je vsekakor bolj primeren drugi način podajanja, t. j. istočasno tako v domačem kakor v tujem jeziku. So pa navadno pri tem razne tehnične težave, ki se pa v glavnem lahko premostijo, kakor vidimo pri beograjskem katalogu. Vendar je ravno ta katalog najbolj jasen primer, kako se tujejezičen tekst glede ostale razporeditve ne sme podajati. Zato bi bilo primernejše, da bi bil tudi ta izdelan na način ljubljanskega, tako da bi tujejezičen tekst šele sledil domačemu.

Vsebinsko je avtor kataloga »Vače« imel veliko lažje stališče, kakor njegova kolegica pri drugem katalogu. Tako je v Vačah gradivo razdeljeno na dva oddelka: na raziskovanja starejših raziskovalcev, ter na raziskovanja W. Schmidta. Pri tem upošteva avtor grobne celote, kolikor jih je mogel ugotoviti, ostale predmete pa obravnava s čisto tipološkega gledišča. Avtor »Kataloga metala« je uporabil kovinske objekte, ki so v tamkajšnjem muzeju, razdelil jih je pa na eni strani časovno, na drugi regionalno, na tretji pa tudi po vsebini, kakor so depoti in posamezne najdbe, pri tem pa tudi po predmetih s tipološkega gledišča.

Težišče kataloga je v ilustrativnem gradivu, medtem ko tekst služi le kot dopolnilo najbolj nujnih podatkov. V tem pogledu je ljubljanski katalog s svojimi širokimi, često razvlečenimi opisi preveč razkošen. Nujno bo potrebno pri bodočih izdajah katalogov krajšati tekst. Poleg tega bo pa ravno tako potrebno krajšati mnoge termine. Čemu vedno izpisovati n. pr. višino, ko zadostuje v. ali viš., širino za š., premer za pr. itd. Na drugi strani moramo pa tudi imeti vedno na umu, da je glavna slika ali risba, ki mora dati vse potrebne elemente. Čemu zaradi tega tudi še ponavljanje v tekstu? Mislim, da bi se glede na sedanji opis kataloga Vač mogel zmanjšati vsaj za eno tretjino, kar bi bil vsekakor velik prihranek. Beograjski katalog uporablja nekatere okrajšave, vendar so pa opisi v splošnem tudi zelo obširni. Delno je to tudi razumljivo, ker kaže, kakor da bi bilo težišče tega kataloga na tekstu, ne pa na slikopisnem gradivu. Slikopisno gradivo v tem katalogu namreč sploh ne ustreza zahtevam kataloga.

Kljub zgornjim opombam imamo lahko katalog »Vače« za zaključeno celoto, kjer se gradivo obravnava po logičnem vrstnem redu. »Katalog metala« je pa tudi vsebinsko razbit in ne predstavlja nikakršne celote. Čeprav je tu drugačno gradivo tako časovno kakor geografsko veliko širše, bi vendar tako avtor kakor tudi redakcija morali najti neko srednjo pot. Kakor sem že omenil, deli avtor vse gradivo na depote in slučajne najdbe, vse te pa zopet časovno in po najdiščih. Tako začenja vedno znova v vsaki skupini in vsaki podskupini razvrščati najdišča po abecednem redu. Kljub temu, ako vzamemo v poštev, da ima katalog register po najdiščih, pa je popolnoma razumljivo, da se je popolnoma nemogoče znajti v njem. Iste opombe, ki sem jih že zapisal za »Arheološka nalazišta u Srbiji« (Arheološki vestnik 1952), veljajo tudi za ta katalog. Mislim, da bi se vse gradivo dalo urediti po najdiščih, ali pa tudi po periodah, kar bi popolnoma zadostovalo. Nepotrebno je pa vsekakor, da so tudi še posamezni tipi orodja posebej deljeni na oddelke, ki se zopet začinjajo po abecednem redu. Tako je v tem katalogu okoli 80 oddelkov, v katerih avtor začenja vedno znova naštevati najdišča od začetka po abecedi. Še večjo neuporabljivost tega kataloga pa imamo v tujejezičnem delu. Srbsko-hrvatski del je namreč urejen po »azbuki«, ne pa po »abecedi«. Ker se pa pri zahodnem tujem jeziku »azbuka«, ki je lastna cirilici, ne more uporabljati, je nujno in logično, da se uporabi »abeceda«. Kljub temu so pa tako avtor kakor redakcija v nemškem tekstu obdržali »azbučni« vrstni red, ki je pa seveda v nemščini nemogoč.

Pri slikopisnem delu je v katalogu »Vače« pravilno vse gradivo podano v risbah, medtem ko nekaj fotografij služi le za splošno, ne pa za detajlno ilustracijo. Risbe so dobre in dajejo vse detajle, ki so potrebni tako poleg profilov, prereze itd. Včasih so podani tudi posamezni detajli, ako morejo pojasniti celoto. V tem oziru pač ni kaj pripomniti. Pač pa bo v bodočnosti potrebno paziti še na nekaj momentov. Predvsem bi bilo dobro, ko bi pod vsako

tabelo bilo označeno, v kakšnem merilu so posamezni predmeti risani. To je sicer naznačeno v tekstu, a bi v tem primeru moglo odpasti. Delna pomanjkljivost je tudi v tem, da niso vse tabele enako velike. Res so objekti včasih take narave, da je kombinacija dokaj težka in jih ni mogoče povezati z drugimi predmeti; vendar je dosti tudi takih, pri katerih bi se našla zadovoljiva rešitev. Tako bi bil tudi ves prostor povsem izkoriščen, kar bi zadovoljevalo tudi estetske zahteve. V katalogu so skoraj vsi predmeti razen keramike risani in tudi podani v razmerju 1 : 1. Mislim pa, da bi se marsikatere table mogle mirno pomanjšati in da predmeti ne bi izgubili nobenih bitnih elementov. Predvsem velja to za večje in masivnejše predmete, kakor so sekire, torquesi, zapone itd. Čeprav je mogoče katalog pri sedanjem načinu ilustracije impozantnejši, bi tudi po velikosti skromnejše ilustracije zadostovale v znanstvene namene.

To bi bile opombe k ljubljanskemu katalogu, ki pa v bistvu pomena in tehnične višine niti najmanj ne zmanjšujejo. Drugače je pa z beograjskim katalogom. Slikovno gradivo tega je žal v največji meri sploh neuporabljivo. Zvečine so uporabljene te fotografije, medtem ko bi risbe mogle dati veliko boljše in jasnejšo sliko. Samo posamezni predmeti so podani tudi v risbi, vendar pa brez kakršnih presekov in drugih detajlov. V nekaterih primerih pa imamo namesto celega predmeta le kak fragment. Ne glede na estetično stran je pojmovanje kataloga na ta način popolnoma zgrešeno. Le malo je objektov, ki bi nas kolikor toliko mogli zadovoljiti. Kar se pa tiče fotografij, jih moramo skoraj vse zavreči. Ne glede na to, da nam fotografija ne nudi tistih tančin, kakor nam jih daje risba, bi bilo v fotografiji ali risbi potrebno dati tudi še razne detajle in preseke, ornamente itd.; kar pa v tem katalogu ni storjeno. Tako smo zopet za dopolnitev tega nujno navezani na tekst, čeprav bi nam same slike morale nuditi vse, kar je potrebno. Poleg tega so pa vse slike v katalogu popolnoma nejasne in izredno slabo tiskane. S tehnične strani moram pa opomniti, da zelo neestetično deluje, ker so table neenakomerne, enkrat majhne, drugič pa presegajo celo robove; razen tega pa enkrat označene pri vrhu, drugič ob strani itd. V celoti je slikopisno gradivo kataloga popolnoma neuporabljivo.

Jos. Korošec

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:

- Alger.* **Service des antiquités d'Algérie:**
Lybica. Archéologie-Epigraphie. Tome I, 1953; II, sem. 1, 2, 1954.
- Amsterdam.* **Afdeling Cult. en Phys. Anthropologie van het Kon. Instituut voor de Tropen:**
van Bork A. J.: The Netherlands and Belgium an Anthropological Review for 1952—1954. 1955.
- Aquileia.* **Associazione Nazionale per Aquileia:**
Aquileia nostra. Anno XXVI, 1955.
- Athènes.* **American School of Classical Studies at Athens:**
Hesperia. Vol. XXIV, Nr. 3, 1955.
British School at Athens:
Annual Report of the Managing Committee for the session 1953—1954, 1954.
Société archéologique:
Arhaiologike efemeris. 1952, 1955; 1953—1954, 1955.
Praktika. 1952, 1955.
- Bad Godesberg.* **Deutsche Forschungsgemeinschaft:**
Gnomon. Band 27, Heft, 5, 6, 7, 1955.
- Baghdad.* **Iraq Museum, Library:**
Sumer. Journal of Archaeology in Iraq. Vol. XI, No. 1, 1955.
- Basel.* **Institut für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz:**
Ur-Schweiz, Jahrgang: XIX, 1955, Nr. 2, 3, 4, 1955.
- Beograd.* **Savezni institut za zaštitu spomenika kulture:**
Garašanin dr. M.-Garašanin dr. D.: Priručnik za arheološka iskopavanja. 1955.
Srpska akademija nauka — Arheološki institut:
Posebna izdanja, knjiga CCXXXVI (Arheol. institut: knjiga 3), 1955.
Starinar. N. S. knjiga III—IV/1952—1953, 1955.

- Berlin.* **Deutsche Akademie der Wissenschaften:**
Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte. Band 4, 1955.
Institut für Ur- und Frühgeschichte der Humboldt-Universität:
Ethnographisch-archäologische Forschungen. Band 3, Teil 1, 1955.
Museum für Vor- und Frühgeschichte:
Berliner Blätter für Vor- und Frühgeschichte. Jahrgang: 1, Nr. 1, 2, 3, 4, 1952; 2, Heft 1, 2/3, 4, 1953; 3, Heft 1, 2, 3, 4, 1954; 4, Heft 1/2, 1955.
- Bogota.* **Instituto Colombiano de Antropologia:**
Revista Colombiana de Antropologia. Vol. III, 1954; IV, 1955.
- Bombay.* **Museum Association of India:**
Journal of Indian Museums. Vol. X, 1954.
- Bonn.* **Institut für Ur- und Frühgeschichte:**
Rheinische Vierteljahrsblätter. Jahrgang 19, Heft 3/4, 1954.
- Bordighera.* **Istituto Internazionale di Studi Liguri:**
Rivista ingauna e intemelia. N.S. Anno X, Nr. 2, 1955.
Rivista di Studi Liguri. Anno XXI, Nr. 2, 1955.
- Brno.* **Moravské Museum v Brně:**
Časopis Moravského Musea v Brně. Svazek XL, 1955.
- Bruxelles.* **Service des Fouilles:**
Archaeologia Belgica. Nr. 23, 24, 25, 1955.
- București.* **Biblioteca Academiei Republicii Populare Romine:**
Studii și cercetări de istorie veche. Anul: V, nr. 3—4, 1954; VI, nr. 1—2, 1955.
- Budapest.* **Magyar Tudományos Akadémia:**
Acta Archaeologica. Tomus V, fasc. 3—4, 1955.
Országos Magyar Történeti Museum:
Archaeologiai Értesítő. Vol. 82, szám 1, 2, 1955.
Országos Szépművészeti Múzeum:
Szilágyi J.-Castiglione L.: Görög — Római kiállítás. 1955.
Varga E.-Wesetzky V.: Egyiptomi kiállítás. 1955.
- Buenos Aires.* **Instituto de antropologia:**
Runa. Vol. VI, partes 1—2, 1953—1954, 1954.
- Cardiff.* **The National Museum of Wales — Department of Archaeology:**
Forty-eight annual report 1954—1955, 1955.
- Celje.* **Študijska knjižnica:**
Mannus — Bücherei, Band 9, 1941.
- Cincinnati.* **The Library, University of Cincinnati:**
American Journal of Archaeology. Vol. 60, No. 1, 1956.
Bennet Em.: The Pylos Tablets. 1955.
- Columbus.* **Ohio State Museum:**
Museum echoes. Vol. 28, No. 8, 9, 10, 11, 12, 1955.
- Constantine.* **Société archéologique du departement de Constantine:**
Recueil des notices et mémoires. Vol. LXVII, 1951; LXVIII, 1953.

- Dublin.* **The Royal Irish Academy:**
Proceedings. Section C. Vol. 57, No. 1, 2, 1955.
The Royal Society of Antiquities of Ireland:
The Journal. Vol. LXXXV, Part 1, 1955.
- Frankfurt am Main.* **Deutsches Archäologisches Institut:**
Germania. Jahrgang 33, Heft 3, 1955.
- Frauenfeld.* **Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte:**
Archaeologia Helvetica. Band: 3, 4, 1954.
Vogt E.: Pfahlbaustudien. 1954.
- Freiburg.* **Historisches Seminar der Universität:**
Beiträge. Heft 6, 1955.
- Genève.* **Archives Suisses d'Anthropologie Générale:**
Archives. Tome: XX, No. 1—2, 1955.
Musée d'art et d'histoire:
Genava. N. S. Tome III, fasc. 2, 1955.
- Graz.* **Landesmuseum Joanneum:**
Kleine Schriften. 1, 1955.
Schild von Steier. Heft 5, 1955.
- Groningen.* **Biologisch-Archaeologisch Instituut, Rijks Universiteit te Groningen:**
Palaeohistoria. Vol. III, 1954.
- Halle/Saale.* **Landesmuseum für Vorgeschichte:**
Veröffentlichungen. Heft 14, 1955.
Vorgeschichtliche Museumsarbeit und Bodendenkmalpflege. Nr. 2, 1955.
- Hallstatt.* **Museum in Hallstatt:**
Hauttmann H. und Morton F.: Metallographische Untersuchung eines vom Hallstätter Grabfelde stammenden eisernen Hufeisendolches. 1955.
Mitteilungen. Nr. 31, 1955.
- Hamburg.* **Museum für hamburgische Geschichte:**
Hammaburg. Heft X, 1955.
- Klagenfurt.* **Geschichtsverein für Kärnten:**
Carinthia I. Jahrgang: 144, Heft 4, 1954; 145, Heft 1—3, 1955.
- Krefeld.* **Verein Linker Niederrhein:**
Der Niederrhein. 22. Jahrgang, Nr. 5/4, 1955.
- Leiden.* **Rijksmuseum van oudheden te Leiden:**
Oudheidkundige mededelingen. N. R. XXXVI, 1955.
- Leipzig.* **Institut für Vor- und Frühgeschichte:**
Forschungen. Nr. 1, 1955.
- Linz.* **Institut für Landeskunde von Oberösterreich:**
Forschungen in Lauriacum. Band: 1, 1953; 2, 1954; 3, 1955.
Oberösterreichischer Musealverein:
Jahrbuch. 100. Band 1955.

- London.* **British Institut of Archaeology at Ankara:**
Anatolian Studies. Vol. V, 1955.
Palestine Exploration Fund:
Palestine Exploration Quarterly. 87 year, May—Oct., 1955.
The Royal Anthropological Institute:
Man. Vol.: LV, Nr. 29—160, 1955.
- Los Angeles.* **The Southwest Museum:**
The Masterkey. Vol. XXIX, No. 3, 4, 5, 1955.
- Madrid.* **Comisaria general de excavaciones arqueológicas:**
Informes y memorias. No. 31, 1955.
- Mainz.* **Römisch-germanisches Zentralmuseum in Mainz:**
Jahrbuch. 2. Jahrgang, 1955.
- Moskva.* **Fundamental'naja biblioteka obšč. nauk — Akademiya nauk SSSR:**
Abdušelišvili M. G.: K paleoantropologii Samtavrskogo mogil'nika.
1954.
Arcihovskii A. V.: Novye otkrytija v Novgorode. 1955.
Knipovič T. N.: Tanais. 1949.
Kratkie soobščeniya. 59, 1955.
Lomtatidze G. A.: Arheologičeskie raskopki v drevnegruzinskoj
stolice Mcheta. 1955.
Martirosjan A. A.: Raskopki v Golovino. 1954.
Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. No.: 44, 1955.
Najakšin K.: Očerki iz istorii srednego Povolžja. 1955.
Novosel'skii A. i Sunkov V.: Izdanie istoričeskikh istočnikov v
SSSR. 1955.
Piotrovskii B.: Novye o drevnejših civilizacijah na territorii SSSR.
1955.
Struve V.: Značenie nekotoryh iz demotičeskikh papirusov G. M. I. I.
i. A. S. P. dlja istorii i kultury ptolemeevskogo Egipta. 1955.
Trudy. Tom: 26, 1954.
Voprosy skifo-sarmatskoj arheologii. 1952.
Naučnaja biblioteka im. A. M. Gor'kogo:
Roginskii J.-Levin M.: Osnovy antropologii. 1955.
Učenyje zapiski. 158, 1952.
Gosudarstvennaja biblioteka SSSR, im. V. I. Lenina:
Arcihovskii A. V.: Novgorodskie gramoty na bereste iz raskopok
1952. goda. 1954.
Vestnik drevnei istorii. 2, 3, 1955.
Voprosy istorii. 7, 8, 9, 10, 11, 1955.
- München.* **Universitäts-Institut für Vor- und Frühgeschichte:**
Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Heft 5 (Text, Atlas),
1955.
- Napoli.* **Società Nazionale di Scienze Lettere ed Arti:**
Rendiconti della Accademia di archeologia, lettere e belle arti.
N. S. XXVIII (1953), 1954.
- Nitra-Hrad.* **Slovenská akademía vied a umení — Archeologický ústav:**
Slovenská archeologia. Ročník II, 1954.
- Novi Sad.* **Matica Srpska:**
Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka. 6, 7, 8, 1954.
Vojvodjanski muzej:
Rad vojvodjanskih muzeja. 3, 1954.

- Opava.** **Slezské Museum:**
Časopis Slezského musea v Opavě. Series B — Historia, IV (1954—1955), 1, 2, 1955.
- Oslo.** **Universitetets oldsaksamling:**
Arbok. 1951—1953, 1955.
- Oxford.** **Ashmolean Museum (University of Oxford):**
Proceedings of the Prehistoric Society. N. S. XX, pt. 1, 1955.
Bodleian Library:
Lacaille A. D.: The Stone Age in Scotland. 1954.
Wheeler M.: Archaeology from the Earth. 1954.
- Pamplona.** **Museo de Navarra:**
Principe de Viana. Año XVI, Num. 59, 1955.
- Pavia.** **Società Pavese di Storia Patria:**
Bollettino della Società Pavese di Storia Patria. Anno LV, N. S. Vol. VII, fasc. 1, 1955.
Università di Pavia:
Athenaeum. N. S. Vol. 33, fasc. 1/2, 1955.
- Poznań.** **Muzeum Archeologiczne:**
Biblioteka archeologiczna. 7, 1955.
Fontes archaeologici posnaniensis. Vol. V (1954), 1955.
Polskie Towarzystwo Antropologiczne:
Przegląd antropologiczny. Tom XXI, zeszyt 1, 1955.
- Praha.** **Československá akademie věd — Archeologický ústav:**
Archeologické rozhledy. Ročník: VII, sešit 4, 5, 6, 1955.
Památky archeologické. Ročník: XLVI, 1, 2, 1955.
Rozpravy. Ročník 65, sešit 6, 1955.
Anthropozoikum. IV, (1954), 1955.
Československá akademie věd:
Listy filologické. III (LXXVIII), 1, 2, 1955.
Sborník filologický. (Studie z antiky.) III, 1, 1955.
Československá akademie věd — Základní knihovna:
Archeologické rozhledy. Ročník: VII, sešit 4, 5, 1955.
Památky archeologické. Ročník: XLVI, 1, 1955.
Národní museum:
Počátky šperku. 1955.
Slavníkovská a Varšovská Libice. 1954.
- Princeton.** **Princeton University:**
American Journal of Archaeology. Vol. 59, Nr. 4, 1955.
- Rennes.** **Ogam — Tradition Celtique:**
Ogam. Tom: VII, fasc. 2, 3, 4, 1955.
- Roma.** **Accademia Nazionale dei Lincei:**
Atti della Accademia. Notizie degli Scavi di Antichità. Serie ottava. Vol. VIII, fasc. 1—6, 7—12, 1954.
Istituto di archeologia dell'Università:
Archeologia classica. Vol. VII, fasc. 1, 1955.
Istituto Nazionale d'Archeologia e storia dell'arte:
Rivista. Nuova Serie. Anno: II, 1953; III, 1954.

- Sarajevo.** **Zemaljski muzej:**
Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Nova serija. Sv. X — Arheologija, 1955.
- Schleswig.** **Schleswig — Holsteinisches Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte:**
Geschichte Schleswig-Holsteins (Schwantes G.: Die Vorgeschichte). Band I, Lieferung 1—7, 1939.
- Skopje.** **Muzejsko-konzervatorskoto društvo na NR Makedonija:**
Vesnik. God.: III, br. 1, 2, 1955.
- Sopron.** **Franz Liszt Museum:**
Soproni szemle. IX. évfolyam, 1—2. szám, 1955.
- Stalinobod.** **Akademija Fanhoi RSS Todžikiston:**
Asarho, džildi XXVI, 1954.
- Tallin.** **Eesti Nsv Teaduste Akadeemia:**
Muistsed Asulad ja Linnused. 1955.
Šmidehel'm M.: Arheoloģičeskie pamjatniki perioda razloženiya rodovogo stroja na severo-vostoke Estonii. 1955.
- Tarascon — sur — Ariège.** **Société préhistorique de l'Ariège:**
Bulletin de la Société préhistorique de l'Ariège. Tome: VII, 1953; VIII, 1954.
- Tarragona.** **Real Sociedad arqueológica Tarraconense:**
Boletín arqueológico. LV, fasc. 49—50, 1955.
- Tokyo.** **Anthropological Institute, Tokyo University:**
Zinruigaku Zassi. Vol. LXIV, No. 705, 1955.
- Trondheim.** **Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab:**
Museet Årbok for: 1952, 1953; 1953, 1954.
- Tübingen.** **Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität:**
Kimmig W.: Ein Hortfund der frühen Hügelgräberbronzezeit von Ackenbach Kr. Überlingen. 1955.
Kimmig W.: Neue Michelsbergfunde am Oberrhein. 1947.
Kimmig W.: Urgeschichtsforschung im Spiegel des Singener Gräberfeldes.
Mestorf J.: Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein. 1885.
Tübinger Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte (Festschrift für P. Goessler), 1954.
Vonderau J.: Die Ausgrabungen am Domplatz zu Fulda im Jahre 1941. 1946.
- Warszawa.** **Państwowe Muzeum Archeologiczne:**
Wiadomości archeologiczne. Tom XXII, zeszyt 2, 3—4, 1955.
Polska akademia nauk:
Taubenschlag R.: The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri 352 B. C. — 640 A. D. 1955.
Polskie Towarzystwo Archeologiczne:
Biblioteka archeologiczna, 5, 1955.
Zapiski archeologiczne. Zeszyt 6, 1955.
- Weimar.** **Museum für Ur- und Frühgeschichte Thüringens:**
Funde der Vorzeit. Ihre Bergung, Konservierung und Ausstellung. 1955.

- Wien.* **Anthropologische Gesellschaft in Wien:**
Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Band
LXXXIII, Heft 3, 1954.
Historisches Museum der Stadt Wien:
Veröffentlichungen. Heft 3, 1955.
Österreichisches Archäologisches Institut:
Detschew D.: Ein neuer Brief des Kaisers Antoninus Pius. 1954.
Diez E.: Ein bakchisches Triptychon. 1954.
Haberlandt A.: Ergologische und Mythologische zur Schatzkette
von Szilágy-Schomlau. 1954.
Schober A.: Die Römerzeit in Österreich und in den angrenzenden
Gebieten von Slowenien. 1955.
Österreichische Nationalbibliothek:
Werneck H.: Ur- und Frühgeschichtliche Kultur- und Nutzpflanzen
in den Ostalpen und am Ostrande des Böhmerwaldes. 1949.
- Wrocław.* **Polskie Towarzystwo Antropologiczne:**
Dawna kultura. Rok 1955, 3, 4.
Materiały i prace antropologiczne. Nr.: 3, 4, 8, 9, 1955.
- Zagreb.* **Arheološki muzej:**
Vinski Z.-Vinski-Gasparini K.: Gradište u Mrsunjskom lugu.
1950.
Društvo muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske:
Vijesti. God. IV, br. 4, 5, 1955.
Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti:
Ljetopis. Knjiga 54, za godine 1946—1948, 1949.
- Zürich.* **Geobotanisches Forschungsinstitut Rübel:**
Lüdi W.: Beitrag zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse im
schweizerischen Alpenvorland während der Bronzezeit. 1954.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/1-2

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v decembru 1956

Naklada 1000 izvodov

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

- Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.
- Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.
- Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.
- Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanju v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuju. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.
- Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.
- Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuju. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.
- Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 pril. 8°.
- Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.
- Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.
- Razprave III. Ljubljana 1953. 335 str. + 69 tab. + 21 pril. 8°.
- France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. + LXXXV tab. + 2 pril. + 2 zvd. 8°.
- Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjami (Razprave IV/1). Ljubljana 1956. 64 str. + XLIX tab. + 1 pril. 8°.
- Arheološki vestnik II/1—2. Ljubljana 1951. 277 str. 8°.
- Arheološki vestnik III/1—2. Ljubljana 1952. 358 str. 8°.
- Arheološki vestnik IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 str. 8°.
- Arheološki vestnik V/1—2. Ljubljana 1954. 425 str. 8°.
- Arheološki vestnik VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka.
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

**ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS**

- Josip Korošec:** Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec:** The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec:** The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj:** The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports. Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and, on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenc:** Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček:** Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec:** A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar:** The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar:** On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Dissertationes III. Ljubljana 1953. 335 pp. + 69 tables + 21 maps. 8°.
- France Starè:** Illirische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Josip Korošec:** The Archaeological Remains at Predjama (Dissertationes IV/1). Ljubljana 1956. 64 pp. + XLIX tables + 1 map. 8°.
- Acta Archaeologica II/1—2. Ljubljana 1951. 277 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1—2. Ljubljana 1952. 358 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/1—2. Ljubljana 1954. 425 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 pp. 8°.

*Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy
of Sciences and Arts. Post office box 323, Ljubljana, Yugoslavia.*